

ISSN 2345-1106
E-ISSN 2587-358X

VECTOR EUROPEAN

Revistă științifico-practică

Nr. 2 / 2022

CHIȘINĂU 2022

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sedlețchi Iurie, Rector USEM, dr., în drept, prof. univ., redactor - șef
CATAN Petru, dr. hab. în economie, prof. univ., redactor șef-adjunct
CUȘNIR Valeriu – dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
BĂIEȘU Aurel, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
BURIAN Alexandru, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
CUȘMIR Marcel, dr. hab. în drept, conf. univ., Republica Moldova
GUCEAC Ion, Academician, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
POALELUNGI Mihai, dr. hab. în drept, prof. univ., Republica Moldova
AIRAPETEAN Artur, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova
BICHICEAN Gheorghe, dr. în drept, prof. univ., România
SAMALI Serghei, dr. în economie, prof. univ., Republica Belarus
Parmacli Dumitru, dr. hab. în economie, prof. univ., Republica Moldova
BUNECI Petre, dr. în drept, prof. univ., România
COZAC Iurii, dr. în economie, prof. univ., Ucraina
VALEEVA Iulia, – dr. în economie, docent, Federația Rusă
SOROCA Larisa, dr. în economie, docent, Ucraina
FLOROIU Mihai, dr. în drept, prof. univ., România
PUȘCĂ Corneliu-Andy, dr. în drept, conf. univ., România
PUȘCAȘ Victor, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova
CEBAN Cristina, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova
ȘARGU Lilia, dr. în economie, conf. univ., Republica Moldova
COJOCARU Aurelia, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
PÎRȚAC Grigore, dr. în politologie, conf. univ., Republica Moldova
Cojoleancă Bogdan, dr. în psihologie, prof. univ., România
PAVALACHE-ILIE Mariela, dr. hab. în psihologie, prof. univ., România
TINTIUC Tatiana, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
PERJAN Carolina, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
VÎRLAN Maria, dr. în psihologie, conf. univ., Republica Moldova
ȚARANU Anatol, dr. în istorie, conf. univ., Republica Moldova
SOSNA Boris, dr. în drept, conf. univ., Republica Moldova

Redactor literar, dr. hab. filologie, prof. univ.: **Colțun Gheorghe**

Redactor tehnic: **LANGA Adrian**

Adresa redacției:

Str. Ghenadie Iablocikin, 2/1, b. 500, Complexul Editorial, USEM.

Cod poștal: MD-2069. mun. Chișinău, Republica Moldova

tel.: 022- 509 129, fax: 022- 509 122

e-mail: vector-european@mail.ru

web: <http://usem.md/md/p/vector-european>; <http://usem.md/md/p/activitate-stiintifica>

Fondator: Universitatea de Studii Europene din Moldova.

Revista este acreditată de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, categoria „B”

Revista este indexată în următoarele **Baze de date Internaționale:**

- **DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES** ; <http://road.issn.org/en>;
- **eLIBRARY.RU (RINTs)**; <http://elibrary.ru/>;
- **CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN ONLINE LIBRARY**; <https://www.ceeol.com/>.

Revista este membru **Crossref**.

Preluarea textelor editate în revista „Vector European” este posibilă doar cu acordul autorului. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor aparține în exclusivitate autorilor. Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întotdeauna poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.

Toate materialele prezentate sunt recenzate și aprobate spre publicare la ședința Senatului USEM.

© UNIVERSITATEA DE STUDII EUROPENE DIN MOLDOVA, 2022

CUPRINS

ȘTIINȚE JURIDICE	5
BÎTCĂ Ion, ANDON Ala. EFECTELE GARANȚIEI PERSONALE AUTONOME.....	5
BENIUC Valentin, MOSCVICIOV Leonid. REGIONALIZĂREA EUROPEANĂ: BAZA NORMATIVĂ ȘI PRINCIPIUL SUBSIDIARITĂȚII DIN PERSPECTIVA ABORDĂRII INSTITUȚIONALE.....	8
CIOBANU Mircea, BÎTCĂ Ion. CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA GARANȚIILE PERSONALE AUTONOME.....	13
OSTROVARI Petru. PARTICULARITĂȚILE EXPERTIZEI MEDICO-LEGALE PSIHIATRICE LA MINORI, ÎNTÂLNITE ÎN PRACTICA PSIHIATRIEI JUDICIARE	17
PÎRȚAC Grigore. TRAFICUL DE FIINȚE UMANE – ATENTAT LA ADRESA SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA	21
SEDLIȚCHI Nicolae. DREPTUL LA LIBERTATE DE CONȘTIINȚĂ - DIMENSIUNI CONCEPTUAL-JURIDICE	24
SPRINCEAN Serghei, CATAN Anastasia, ȚONCU Sanda. PERSPECTIVE TEORETICE ASUPRA PROMOVĂRII SECURITĂȚII UMANE PRIN MECANISME ALE STATULUI DE DREPT	30
ЛЫСЕНКО Владлена. ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ МЕЖПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ.....	36
ȘTIINȚE ECONOMICE	42
CULIPEI Laura- Catalina. ABORDĂRI TEORETICE ALE CONCEPTULUI DE LEADERSHIP.....	42
DUHLICHER Grigore. ACCESIBILITATEA SURSELOR DE FINANȚARE PENTRU ÎNTREPRINDERILE DIN REPUBLICA MOLDOVA.....	46
ȘARGU Nicu. PARTICULARITĂȚI ȘI EXPERIENȚE ALE ESTIMĂRII EVAZIUNII FISCALE ÎN ȚĂRILE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE	50
KOVALENKO Olga, YASHCHENKO Lyudmila, VERBYTSKYI Sergii, PATSERA Nataliia. ECONOMIC, TECHNICAL AND REGULATORY ASPECTS OF FOOD SECURITY AMID EMERGENCIES.....	57
LEVKOVICI Lavan Limor. APPLIED MODELS FOR DEVELOPING WORLDWIDE INTERNATIONALISM, COMPETITIVENESS AND HUMAN CAPITAL TRADE (THE CASE OF SINGAPORE & FINLAND).....	65
VARCHENKO Olha, KRYSANOV Dmytro, TKACHENKO Kateryna. EXPANDING OF THE, FOOD INDUSTRY PARTICIPATION IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE FOOD COMPLEX	69
КАТАН Петру, ЛЫСЕНКО Владлена. ПРАВОВОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: РЕГИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ.....	82
ПАРМАКЛИ Д.М., ДУДОГЛО Т.Д., КУРАКСИНА С.С., ТОДОРИЧ Л.П. ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЙ ПРИНЦИП ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАСШИРЕННОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ.....	91
КАТАН Петру. РЕЦЕНЗИЯ на монографию «ИННОВАЦИОННЫЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛDOVA».....	96
PSIHOLOGIE	99
COJOCARU Aurelia, LUNGU Natalia. INTERVIUL ȘI ANAMNEZA CLINICĂ A ADULTULUI ȘI A	

COPILULUI.....	99
COJOCARU Aurelia, FONARIUC Nadejda. PSIHOLOGIA CLINICĂ ASOCIATĂ DISFUNȚIILOR ORGANICE ȘI FUNCȚIONALE ACUTE ȘI CRONICE	101
CREANGĂ Elena. EFICIENȚA DIDACTICĂ CA REALITATE COMPLEXĂ ÎN CONTEXTUL COMPETENȚELOR SOCIALE	104
DIȚA Maria. STRATEGII DE PREVENIRE A DEVIANȚEI COMPORTAMENTALE LA PREADOLESCENȚI.....	107
GHEORGHÎȚA Violina. COMPLEXITATEA ȘI EVOLUȚIA DEZVOLTĂRII CONȘTIENT	111
SADOVEI Larisa. ABORDAREA COMUNICĂRII DIN PERSPECTIVA TEORIEI ORGANIZAȚIONALE.....	117
SILISTRARU Nicolae, DIWO Veronica. PROCESUL ÎMBĂTRÂNIRII: MODIFICĂRI ÎN CONTEXTUL SOCIAL CE AFECTEAZĂ CALITATEA VIEȚII PERSOANELOR DE VÂRSTA A TREIA.....	121
SILISTRARU Nicolae, VETRILĂ Sorina. METACOGNIȚIA CA COMPONENTĂ A COMPORAMENTULUI INTELIGENT	124
ROȘCA Tatiana. PROBLEMATICI PSIHOLOGICE DE GEN ȘI ETNIE ÎN PROCESUL RELAȚIONĂRII ADOLESCENȚILOR MOLDOVENI IMIGRANȚI DIN ITALIA.....	128
VRÎNCEANU Vasile. CONTROVERSE TERMINOLOGICE ȘI DIVERSITATEA ACCEPȚIUNILOR OFERITE CREATIVITĂȚII.....	134

EFECTELE GARANȚIEI PERSONALE AUTONOME

BÎTCĂ Ion,

doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
ionbitcapantelimon@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

ANDON Ala,

Doctorand,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
mmis.andon@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5090-8381>

REZUMAT

Raporturile juridice ca se nasc în legătură cu garanția personală autonomă se circumscriu următoarelor trei categorii de raporturi: raporturile ce se nasc între creditor și garantul autonom, între creditor și debitorul obligației principale și raporturile între garanții autonomi, în cazul pluralității de garanți

În raporturile dintre creditor și garantul autonom, interesează satisfacerea creanței creditorului, care se va realiza în baza unei cereri adresate de către creditor garantului, care de regulă, cererea, va fi adresată, după ce obligația, a cărei creanță este garantată, va fi exigibilă, dar nu mai târziu de expirarea termenului limită a garanției personale autonome (art. 1655, alin. 1, prima prop., C. civ.). Cu toate acestea, potrivit dispozițiilor art. 1655, alin. 1, prop. a doua și art. art. 1643 alin.3, C. civ., cererea va putea fi adresată și înainte ca obligația să fie exigibilă dacă sunt îndeplinite următoarele condiții:

--- obligația a cărei creanță este garantată devine scadentă la data limită a termenului garanției personale autonome sau în cel mul, în decurs de 14 zile, de la această data limită;

--- cererea să fi introdusă nu mai târziu de 14 zile de la data limită a termenului garanției personale autonome.

În raporturile dintre garant și debitorul principal, garanția personală autonomă va produce efecte numai în cazul în care obligația debitorului principal este scadentă și exigibilă, aceasta deoarece, obligația fiind de regulă, stabilită în favoare debitorului, garantul nu va putea fi obligat să execute cu anticipație obligația garantată. În cazul în care garantul va primi o cerere de solicitare de executare a obligației debitorului, este obligat să anunțe debitorul despre intenția sa de a executa sau de a refuza executarea obligației. Eventualele consecințe ce rezultă din neîndeplinirea acestei obligații vor fi suportate de către garant.

În cazul pluralității de garanți, în raporturile dintre garanți, garanția este solidară, garantul care va executa obligația principală va avea un drept de regres împotriva celorlalți garanți, pentru cotele lor părți, care până la proba contrară sunt prezumate a fi egale.

Cuvinte-cheie: Efecte, garanții, raport juridic. contract, condiții, răspundere, creanță, creditor, debitor, termen, cerere, execută.

EFFECTS OF AUTONOMOUS PERSONAL GUARANTEE

BÎTCĂ Ion,

PhD in law, associate professor,
University of European Studies of Moldova
ionbitcapantelimon@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

ANDON Ala,

PhD student,
University of European Studies of Moldova
mmis.andon@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5090-8381>

SUMMARY

The legal relationships that arise in connection with the autonomous personal guarantee are limited to the following three categories of relationships: the relationships that arise between the creditor and the autonomous guarantor, between

the creditor and the debtor of the main obligation and the relationships between autonomous guarantors, in the case of multiple guarantors

In the relations between the creditor and the autonomous guarantor, it is of interest to satisfy the creditor's claim, which will be made on the basis of a request addressed by the creditor to the guarantor, which, as a rule, the request will be addressed, after the obligation, whose claim is guaranteed, will be due, but not later than the expiry of the deadline of the autonomous personal guarantee (art. 1655, par. 1, first prop., Civil Code). However, according to the provisions of art. 1655, para. 1, prop. the second and art. Art. 1643 paragraph 3, Civil Code, the request may be made even before the obligation is enforceable if the following conditions are met:

--- the obligation whose claim is guaranteed becomes due on the cut-off date of the term of the autonomous personal guarantee or, at the most, within 14 days from this cut-off date;

--- the application must be submitted no later than 14 days after the deadline for the autonomous personal guarantee.

In the relations between the guarantor and the main debtor, the autonomous personal guarantee will only produce effects if the obligation of the main debtor is due and enforceable, this because, as the obligation is usually established in favor of the debtor, the guarantor will not be able to be forced to perform in advance guaranteed obligation. If the guarantor will receive a request for the execution of the debtor's obligation, he is obliged to notify the debtor of his intention to execute or refuse to execute the obligation. Any consequences resulting from failure to fulfill this obligation will be borne by the guarantor.

In the case of a plurality of guarantors, in the relations between the guarantors, the guarantee is joint and several, the guarantor who will execute the main obligation will have a right of recourse against the other guarantors, for their partial shares, which until proven otherwise are presumed to be equal.

Key words: effects, guarantees, legal relationship, contract, terms, liability, claim, creditor, debtor, term, demand, perform.

Introducere

Garanțiile personale autonome [1], ca orice contract se încheie în considerarea consecințelor pe care a acestea le produc în privința părților. Pe plan juridic acestea se traduc în efecte juridice. Aceste efecte sunt diferite în funcție de raportul juridic analizat. Astfel garanția personală autonomă creează trei raporturi distincte, fiecare având un regim juridic propriu. Aceste raporturi privesc: raporturile dintre creditor și garantul autonom; raporturile dintre debitor și garantul autonom și raporturile dintre garanți, în cazul pluralității de garanți.

Rezultate și discuții

Din dispozițiile Codului civil [2], art. 1649-1657, efectele garanției personale autonome pot fi analizate din perspectiva a trei categorii de raporturi civile. Din perspectiva raporturilor care se nasc între creditor și garant, între creditor și debitorul – ii creditorului și între garanți.

1. În raporturile dintre creditor și garantul autonom. Garantul va fi obligat la satisfacerea creanței creditorului, dacă el a recepționat o cerere de executare în formă textuală la care vor fi anexate actele doveditoare necesare a existenței obligației – art. 1651, alin. 1, C. civ. Garantul are obligația de a verifica valabilitatea și îndeplinirea acestor condiții, răspunderea lui va putea fi angajată pentru cea mai ușoară formă de vinovăție, el fiind obligat în acest scop, să depună diligența necesară "care se așteaptă de la o persoană din domeniul lui de activitate" – art. 1651, alin. 3, C. civ.

Creditor a creanței garantate poate fi atât creditorul creanței din care se naște obligația debitorului cât și o terță persoană care fi a dobândit creanța garantă prin cesiunea ei, fie prin dobândirea calității prin subrogarea în drepturile creditorului ca urmare a executării obligației debitorului. Astfel, fideiusorul, va avea aceleași drepturi ca și creditorul contractului din care se naște creanța garantată – art. 1648, alin. 3, C. civ.

Declanșarea posibilității satisfacerii creanței creditorului se face în baza unei cereri adresate de către

creditor garantului. Pentru a putea duce la satisfacerea creanței creditorului, cererea trebuie să întrunească anumite condiții, prevăzute la art. 1651, alin. 1, C. civ:

--- să fie făcută în formă scrisă (potrivit legii în formă textuală)

--- să fie anexate actele necesare care atestă existența dreptului de creanță și valoarea acesteia;

--- celelalte condiții stabilite în contractul de garanție sau orice alt act semnat între părți ulterior.

De regulă cererea de satisfacerea a creanței va fi adresată, după ce obligația, a cărei creanță este garantată, va fi exigibilă, dar nu mai târziu de expirarea termenului limită a garanției personale autonome (art. 1655, alin. 1, prima prop., C. civ.). Cu toate acestea, potrivit dispozițiilor art. 1655, alin. 1, prop. a doua și art. art. 1643 alin.3, C. civ., cererea va putea fi adresată și înainte ca obligația să fie exigibilă dacă sunt îndeplinite următoarele condiții:

--- obligația a cărei creanță este garantată devine scadentă la data limită a termenului garanției personale autonome sau în cel mul, în decurs de 14 zile, de la această data limită;

--- cererea să fi introdusă nu mai târziu de 14 zile de la data limită a termenului garanției personale autonome.

Valoarea prestației datorate de garant creditorului va fi cea corespunzătoare ultimei zile a termenului limită – art. 1655, alin. 1, ultima prop., C. civ., și nu cea existentă în momentul când obligația a devenit scadentă după expirarea termenului limită dar înainte de 14 zile. De asemenea în cazul exercitării dreptului de revocare, obligația garantului de a executa prestația, din cererea de executare, se va limita la valoarea pe care creditorul ar fi putut să o ceară în ultima zi a termenului de preaviz – art. 1655, alin. 2, C. civ.

Pentru valoarea creanței după expirarea termenului limită, garantul nu mai datorează garanție, și prin urmare nu mai poate fi obligat la satisfacerea acestei părți din creanță.

După primirea cererii, garantul, fără întârzieri nejustificate, este obligat să-l informeze pe debitor despre

recepționarea cererii. După ce l-a informat, garantul are două opțiuni:

- fi să satisfacă creanța creditorului,
- fie să refuze executarea ei.

Aceste opțiuni le poate exercita în termen de 7 zile de la recepționarea cererii.

A. Garantul va proceda la satisfacerea creanței creditorului, dacă sunt îndeplinite cumulativ următoarele condiții:

a) sunt îndeplinite condițiile pentru ca o astfel de cerere să poate fi considerată valabilă (art. 1651 alin. 1, lit. a, C. civ.);

b) a notificat debitorul imediat despre recepționarea cererii de executare de la creditor (1650 alin. 1, lit. a, C. civ.);

c) a informat debitorul că executarea urmează a fi efectuată (1650 alin. 1, C. civ.).

După ce garantul a efectuat plata, el este obligat să-l anunțe pe debitor despre efectuarea plății (art. 1650 alin. 1, lit. b, C. civ.).

Dacă garantul a satisfăcut creanța, el va avea dreptul de a cere, prin acțiune în regres, de la creditor, restituirea prestațiilor obținute, dacă ulterior se constată că:

--- condițiile cererii de executare primită de garant de la creditor nu erau îndeplinite sau ulterior au încetat să fie îndeplinite; sau

--- cererea de executare a creditorului era vădit abuzivă sau frauduloasă.

Temeiul regresului garantului, pentru restituirea prestației, va fi cel al îmbogățirii fără justă cauză – art. 1654, alin. 2, C. civ.

În cazul în care s-a stipulat un termen limită, în care creditorul va putea cere executarea obligației, garantul va fi ținut de executarea ei, chiar dacă momentul executării se situează după data termenului limită, dar cu condiția ca cererea de executare să fie făcută înainte de expirarea termenului respectiv – art. 165, alin. 1, C. civ.

B. Garantul va avea dreptul la refuzul satisfacerii creanței creditorului, dacă există una din următoarele situații:

a) cererea de executare a creditorului nu întrunește condițiile pentru a putea fi considerată valabilă;

b) cererea de executare a creditorului a fost recepționată de garant după expirarea termenului limită a garanției – art. 1651, alin. 4, C. civ.

c) invocarea excepțiilor personale pe care le are împotriva creditorului în legătură cu garanția sau un alt raport juridic – art. 1651, alin. 2, C. civ.

d) dacă, cererea este vădit abuzivă și frauduloasă – art. 1653, alin. 1, C. civ.

e) dacă debitorul obține, pe cale judecătorească, o ordonanță de interdicere, fie a executării obligației debitorului de către garant, fie a a emiterii de către creditor a unei cereri de executare adresată garantului – art. 1653, alin. 1, C. civ.

Dacă garantul refuza executarea prestației către creditor, el este obligat să informeze debitorul despre refuzul său de a executa, precizând, în același timp și motivele refuzului (art. 1650, alin. 1, lit. c, C. civ.).

2. În raporturile dintre debitor și garantul autonom.

Dacă garantul a primit o cerere de executare din partea creditorului, el este obligat să-l anunțe pe debitor

despre recepționarea cererii, precum și despre acțiunea lui de a executa sau de a refuza executarea – art. 1650, alin. 1, lit. a, C. civ.

Dacă garantul va executa obligația, el este obligat să-l anunțe, imediat, pe debitor, despre faptul executării – art. 1650, alin. 1, lit. b, C. civ.

În cazul în care el refuză executarea cererii creditorului, garantul trebuie să-l informeze imediat pe debitor despre refuz, precum și despre motivul refuzului – art. 1650, alin. 1, lit. c, C. civ.

Dacă garantul nu-și execută obligațiile de mai sus, valoarea dreptului de regres se va reduce în măsura necesară, pentru a evita suportarea unui prejudiciu, de către debitor, din cauza acelei încălcări – art. 1650, alin. 2, C. civ.

Dacă garantul și-a îndeplinit obligațiile cu privire la cererea de executare față de debitor și a executat obligația el va avea dreptul de regres împotriva debitorului pentru valoarea obligației executate, în aceleași condiții pe care le are fideiusorul – art. 1657, C. civ.

Dacă cererea de executare adresată garantului vizează doar o parte din creanță garantată, creditorul obligației principale va avea un drept prioritar față de debitor în a-și satisface creanța față de dreptul de regres al creditorului garant, în partea nesolicitată și neacoperită de executarea creanței de către garant – art. 1648, alin. 2. C. civ.

Dacă debitorul invocă lipsa discernământului, sau lipsa capacității de exercițiu necesară la momentul încheierii contractului din care se naște creanța garantată, iar creditorul garant este totuși obligat să satisfacă creanța creditorului, dreptul de regres a garantului va fi limitat la valoarea îmbogățirii debitorului din operațiunea cu creditorul – art. 1648, alin. 4, C. civ.

Valoarea restituirii la care va avea dreptul garantul va fi limitat la valoarea creanței creditorului. Despăgubirile acordate de garant creditorului ca urmare a neexecutării creanțele în termenele prevăzute în contract sau cele rezultate din lege (penalități), nu vor fi suportate de debitor prin acțiunea în regres a garantului – art. 1648, alin. 5, C. civ. Soluția se explică prin aceea că nimeni nu poate invoca propria vinovăție pentru a obține satisfacerea unui drept (*nemo commodum capere potest ex iniuria sua propria*). Această soluție se fundamentează pe dispozițiilor art. 14 din C. civ., potrivit căruia: ” (1) *Nici o persoană nu poate invoca, la întemeierea pretenției sale, fapta ilicită sau de rea-credință pe care tot ea a săvârșit-o sau la care a participat.* (2) *Nicio persoană nu poate obține un avantaj din comportamentul său ilicit sau de rea-credință*” .

Garantul va avea dreptul de regres împotriva debitorului chiar și înaintea ca el să fi satisfăcut creanța, dacă el este urmărit în justiție de creditorul creanței garantate, înainte ca obligația debitorului să devină exigibilă, dacă debitorul este insolubil – art. 1648, alin. 6, C. civ.

3. În raporturile dintre garanții autonomi

În calitate de garant autonom poate figura o singură persoană sau mai multe persoane, angajate în temeiul aceluiași contract sau contracte diferite – art. 1658, alin. 1, C. civ. În acest caz vorbim de pluralitate de garanții. Potrivit aceleiași dispoziții, răspunderea garanților

autonomi față de creditorul garant, este una solidară. Deci creditorul garant va putea să ceară satisfacerea creanței oricărui garant autonom. Garantul autonom care a satisfăcut creanța va avea la îndemână două posibilități:

--- va avea dreptul la regres împotriva celorlalți garanți autonomi în baza art. 1659 alin. 1, C. civ., în corespundere cu dispozițiile art. 811, C. civil, care reglementează acțiunea în regres a debitorului care a executat obligația, în cazul solidarității pasive. Un drept de regres intern. Cu toate acestea, față de prevederile de mai sus, care consacără partea fiecăruia, până la proba contrară ca fiind una egală, în cazul garanției personale autonome, analiza părții fiecărui garant, este una particularizată. Partea fiecărui garant se va aprecia în funcție de valoarea riscului maxim asumat de fiecare garant – 1659, alin. 4, prima prop., C. civ. În absența unei

astfel de stipulări, ”se va lua ca bază de calcul valoarea obligației garantate” – art. 1659, alin. 4, prop. a doua, C. civ.

--- va avea dreptul de regres împotriva debitorului pentru valoarea creanței satisfăcute. Dacă, ca urmare a regresului intern, unul din garanți obține executarea obligației de la debitor, ceilalți garanți, vor avea dreptul la o parte, proporțională cu cea achitată, în urma regresului intern art. 1660, alin. 2, C. civ.

Concluzie.

Efectele garanției personale autonome pot fi analizate din perspectiva a trei categorii de raporturi civile. Din perspectiva raporturilor care se nasc între creditor și garant, între creditor și debitor – ii creditorului și între garanți. Regimul juridic a acestor efecte comportă particularitățile specifice raportului juridic concret.

Referințe bibliografice

1. Cu privire la garanțiile personale autonome a se vedea: Postolache R., unele considerații în legătură cu garanțiile autonome potrivit noului Cod civil, în ”Dreptul”, nr. 11/2011; Bojinca M., Unele considerații privind garanțiile autonome în reglementarea actualului cod civil, în *Annalis of the Constantin Brancusi university – Juridical Sciences Series*, nr. 3/2012; Băias Fl., Chelaru E., Constantinovici R., Macovei I., Noul Cod civil. Comentarii pe articole, art. 1-2664, Ed. CH. Beck, p. 2221; Ciutacu F.I., Garanțiile de executare a obligațiilor. Garanțiile personale și garanțiile reale, Ed. Themis cart, Slatina, 2006, pp 56-57; M. Mușat, Garanțiile personale în lumina noului cod civil, p. 46 publicat http://www.musat.ro/wp-content/uploads/2015/04/BNR_Garantiile_personale_NCC.pdf; (accesat 23.10.2022).
Moraru, I., Garanțiile autonome între tradiție și noutate legislative, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cidstue2014&div=78&id=&page=>
2. Codul civil al Republicii Moldova (adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 06.06.2002) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova – 2002 nr.82-86, modificat prin Legea nr. 133 din 15.11.2018, privind modernizarea codului civil și modificarea unor acte legislative, în vigoare de la 01.03.2019, publicat în M. Of., nr. 467-479 pe data de 14.12.2018.

CZU 327(4)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.02>

REGIONALIZĂREA EUROPEANĂ: BAZA NORMATIVĂ ȘI PRINCIPIUL SUBSIDIARITĂȚII DIN PERSPECTIVA ABORDĂRII INSTITUȚIONALE

BENIUC Valentin,

doctor habilitat în științe politice,
conferențiar universitar,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

E-mail: valentinbeniuc@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8980-7120>

MOSCVICIOV Leonid,

doctorand,
România

E-mail: m.leonid@yahoo.com

<http://orcid.org/0000-0001-5032-2575>

REZUMAT

Cercetarea procesului regionalizării europene urmează a fi realizată inclusiv din perspectiva pozitivismului clasic și analizei legislative și instituționale bazate pe principiul metodologic al abordării istorico-teoretice. Direcțiile magistrale ale studiului rezidă în analiza specificului regionalizării europene, formării regiunilor în cadrul statelor-membre ale Uniunii Europene, așa-numita „regionalizare internă”, precum analiza formării regiunilor europene transfrontaliere. Procesele menționate vor fi elucidate prin prisma formării bazei normative, aplicării principiului subsidiarității, edificării instituțiilor europene specializate, consolidării și proliferării regionalismului european.

Cuvinte-cheie: identitate europeană, regiune, regionalizare europeană, euroregiune, norme europene, tratate europene, principiul subsidiarității, instituții europene, regionalizare intrastatală, regiuni transfrontaliere.

EUROPEAN REGIONALIZATION: THE NORMATIVE BASIS AND THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY FROM THE PERSPECTIVE OF THE INSTITUTIONAL APPROACH

BENIUC Valentin,

Doctor Habilitatus of political sciences,
Associate professor,
University of European Studies of Moldova
E-mail: valentinbeniuc@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8980-7120>

MOSCVICIOV Leonid,

PhD student,
Romania
E-mail: m.leonid@yahoo.com
<http://orcid.org/0000-0001-5032-2575>

SUMMARY

The research of the European regionalization process is to be carried out including from the perspective of classical positivism and legislative and institutional analysis based on the methodological principle of the theoretical approach. The master directions of the study reside in the analysis of the specifics of European regionalization, the formation of regions within the member states of the European Union, the so-called internal regionalization, as well as the analysis of the formation of cross-border European regions. The mentioned processes will be elucidated through the prism of the formation of the normative base, the application of the principle of subsidiarity, the building of European institutions specialized in the building, consolidation and proliferation of European regionalism.

Key words: European identity, region, European regionalization, euroregion, European norms, European treaties, the principle of subsidiarity, European institutions, intrastate regionalization, cross-border regions.

Menționăm din start, că geneza și dezvoltarea regiunilor, regionalizarea și manifestarea regionalismului în Europa, nu pot fi concepute și profund analizate în afara entității și identității europene. În acest sens menționăm, că regionalismul examinat în cadrul și din perspectiva identității europene urmează a fi elucidat inclusiv prin prisma dedublării acesteia: o parte din respectiva identitate „trece” în sfera instituțiilor europene ce reprezintă Uniunea Europeană, cealaltă parte se manifestă în cadrul regiunilor, proces ce se proeminează inclusiv prin învierea mișcării regionaliste în țările-membre și acțiunii de instituționalizare a relațiilor dintre regiunile și instituțiile UE. Din această perspectivă identitatea europeană, (eminamente acceptarea, promovarea și dezvoltarea acestei identități de către regiuni), îndeplinește în opinia noastră trei funcții importante: 1) certificarea drepturilor regiunii de a fi parte a sistemului instituțional european; 2) protejarea regiunilor în fața guvernelor naționale, care eventual le pot învinui de naționalism sau separatism; 3) protejarea regiunilor de mișcări extremiste și centrifuge.

Funcțiile identitare reprezintă inclusiv un sistem de coordonate metodologice ce oferă posibilitatea determinării și analizei cauzelor regionalizării europene. În acest sens pot fi determinate (cu un anumit grad de eventualitate) următoarele cauze și caracteristici ale acesteia: 1) aspirațiile elitelor intelectuale și administrative de a-și realiza propriul potențialul, contribuind prin aceasta la dezvoltarea regiunii pe care o reprezintă; 2) tendința regiunilor spre autoadministrare și integrare în sistemul administrativ european stimulată și susținută inclusiv de instituțiile de bază ale Uniunii Europene; 3) acțiunea conștientă a guvernelor naționale în colaborare cu instituțiile UE cu privire la crearea unor condiții ce favorizează o mai rapidă dezvoltare a

regiunilor devansate din punct de vedere economic și al nivelului de viață al populației din zonele respective; 4) complexitatea și complicarea excesivă a problemelor legate, în primul rând, de sfera dezvoltării economice, sociale și a mecanismelor de echilibru și stabilizare ecologică, care necesită o nouă abordare a distribuirii împuternicirilor administrative, dar și o mai largă participare a populației la soluționarea acestor probleme; 5) însăși integrarea europeană ce contribuie la formarea unor mecanisme de atenuare a unor eventuale disensiuni/tensiuni etno-culturale sau/și social-psihologice, care la rândul lor formează anumite condiții și premise de regionalizare europeană.

Ținând cont de aceste fundamentale cauze ale regionalizării europene, este cazul să menționăm și subcategoriile acestora, ce provoacă și în fond susține aprofundarea regionalizării europene. În primul rând, este vorba de acțiunile guvernelor naționale în privința acordării elitelor administrative regionale, anumite posibilități de manevră, inclusiv pe plan internațional și a unei anumite autonomii în scopul atragerii unor noi resurse economice în condițiile globalizării. În al doilea rând, se constată o creștere continuă, iar în ultimii ani chiar excesivă a numărului cererilor de acordare a unui anumit nivel de autonomie - din partea autorităților teritoriale și regionale către autoritățile naționale și cele europene. În pofida anumitor dificultăți și obstacole administrative, chiar reacții negative din partea decidenților, regionalizarea europeană continuă sub diferite forme, deseori latent și contradictoriu, însă ca proces și fenomen social-politic nu dispare, astfel demonstrându-ne existența anumitor legități ale dezvoltării și funcționării regionalismului ca atare. În al treilea rând, este vorba de intensificarea influenței proceselor de integrare asupra competențelor regionale în

direcția instituționalizării și consolidării acestora.

Cauzele regionalizării europene concepute de către autori din perspectiva identității și integrării europene și determinate prin sintetizare și abordare deductivă, nu se deosebesc prin esență de cele expuse de către unii cercetători, care inspirându-se „unii de la alții” ajung la concluzia că principalele cauze ale regionalizării sunt: 1) tendința regiunilor spre autoadministrare și distribuire a responsabilităților administrative dintre puterile centrale și cele locale și regionale, precum majorarea eficienței procesului administrativ; 2) tentativa de a oferi regiunilor posibilitatea dezvoltării autonome, inclusiv în sfera lingvistică și culturală; 3) agravarea problemelor din sfera economică, socială, ecologică, care necesită o nouă abordare a distribuirii împuternicirilor de stat; 4) însuși procesul integrării europene [1].

Analizând regionalizarea europeană din perspectiva „cauză-efect”, menționăm că regionalismul examinat din perspectiva identității europene și a cauzalităților expuse, ne convinge odată în plus că în cadrul Europei unite se formează un gen de administrare în trei nivele: *primul* - instituțiile/structurile general-europene care au un caracter suprastatal și care de fapt reprezintă Uniunea Europeană, inclusiv pe plan extern; *al doilea* – guvernele statelor-membre ale UE, care în fond constituie tronsonul noilor construcții administrative și cel de *al treilea* - administrațiile teritoriilor și regiunilor care sunt parte a țărilor-membre ale UE și care mai bine de jumătate de secol își consolidează destul de activ propriile poziții în cadrul Uniunii Europene, dar și în calitate de actori în relațiile internaționale. Din această perspectivă statul apare drept o structură „luată la braț” – pe de o parte de instituțiile UE, pe de alta de regiunile europene, care devin jucători activi, inclusiv în cadrul structurilor Uniunii Europene.

În acest context considerăm necesar să analizăm unele aspecte instituționale ale regionalismului european, or viziunile și concepțiile regionaliste pot fi eventual realizate doar prin intermediul unui sistem instituțional și al birocrăției care reprezintă acest sistem. Privind această problemă din perspectiva istorismului, vom analiza succesiunea dezvoltării și activității Congresului puterilor locale și regionale a Consiliului Europei, fondat pe 14 ianuarie 1994 prin decizia Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei [2]. Evoluția acestei recunoscute structuri reprezintă o parte importantă din istoria dezvoltării instituționale a regionalismului european. Adoptarea Statutului și implicit a împuternicirilor Congresului, întruchipează rezultatul procesului dezvoltării instituționale ale acestei organizații inițiat în 1953 de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei prin enunțul făcut în cadrul Conferinței internaționale dedicată problemelor autoadministrării locale [3]. La rândul său, începând cu 1961, Conferința Europeană a Autoadministrării Locale este instituționalizată și înzestrată cu anumite competențe organizatorice, iar pe 13 septembrie a aceluiași an, prin decizia Comitetului de Miniștri a fost aprobat Statutul, care în urma amendamente adoptate pe 19 februarie 1975, Consiliului Europei și-a asumat funcția consultativă în domeniul regionalizării [4]. În 1979, Conferința Europeană a Autoadministrării Locale i se atribuie statutul de Organizație permanentă, care s-a

manifestat în special prin elaborarea Cartei europene a autonomiei locale - document care intră în vigoare în septembrie 1988. În articolul 3, p.1 al Cartei – *Conceptul autonomiei regionale*, este direct stipulat: „Prin autonomie locală se înțelege dreptul și capacitatea efectivă ale autorităților administrației publice locale de a soluționa și de a gestiona, în cadrul legii, în nume propriu și în interesul populației locale, o parte importantă a treburilor publice” [5].

Astfel, în baza acestei sinuoase dezvoltări instituționale, a experienței de organizare a procesului de colaborare între regiuni și puterile locale, regiuni și Consiliul Europei, precum a procesului dezvoltării treptate a competențelor și asumării responsabilităților administrative față de populație, dar și apărare a drepturilor autonomiilor locale și proliferare a acestora, Comitetul de Miniștri adoptă documentul statutar (1994) cu privire la instituirea Congresului puterilor locale și regionale, funcțiile cărora fiind reduse la cele de bază, le vom expune după cum urmează: elaborarea diverselor propuneri și recomandări pentru Comitetul de Miniștri și Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei pe tot spectrul politicilor locale și regionale; colaborarea cu organizațiile naționale și internaționale, care reprezintă interesele organelor puterii locale și regionale; organizarea dărilor de seamă și a conferințelor cu scopul atragerii societății civile în procesul extinderii și aprofundării regionalizării; elaborarea discursurilor regionologice; monitorizarea realizării principiilor Cartei europene a autonomiei locale [5].

De menționat că pe parcursul ultimilor două decenii ale sec. XX, sub egida Conferinței/ Conferinței Permanente europene, Congresului puterilor locale și regionale, Consiliului Europei, a fost elaborată o serie de acte normative ce de fapt constituie o serioasă dimensiune a cadrului legislativ al regionalizării care depășește hotarele UE. Printre acestea vom menționa „Convenția-cadru cu privire la colaborarea transfrontalieră” (1980), în care se recunoaște dreptul puterilor locale și regionale de a participa la colaborarea transfrontalieră pe dimensiunea protejării mediului ambiant și dezvoltării serviciilor municipale [6]; „Carta europeană a autoadministrării locale”(1985), prin care se promovează concepția reformării legislative din perspectiva democratizării procesului administrativ în țările de tranziție [2]; „Convenția europeană cu privire la participarea străinilor la viața publică la nivel local”(1992), în care se definește principiul oferirii străinilor drepturi civile și politice, inclusiv dreptul la vot [7]; „Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare” (1992), scopul căreia rezidă în a ocroti limbile respective drept componente inedite ale patrimoniului cultural al Europei, acestea urmând a fi folosite în domeniul educației, justiției, culturii, relațiilor sociale, comunicării [8]; „Carta europeană a orașelor” (1992), care reprezintă un adevărat ghid în domeniul administrării municipale, arhitecturii și transportului municipal, infrastructurii, ecologiei și asigurării securității locuitorilor [9]; „Carta europeană cu privire la participarea tineretului în activitatea orașelor și regiunilor” (1992), care reprezintă în fond un document-instrucțiune ce reglementează participarea tinerilor în procesul adoptării deciziilor municipale și regionale,

mobilizându-i la manifestarea unui înalt activism social-politic în reformarea procesului administrativ [10]; „Convenția europeană a peisajului” (2000), care stabilește anumite cerințe față de puterile orășenești cu privire la protecția peisajului la nivel local, regional, național și european [11] etc.

Reieșind din conținutul și caracterul bazei documentare și normative a regionalizării europene, constatăm că actele legislative care stau la baza funcționării structurilor regionale și a dezvoltării procesului regionalizării europene, pot fi clasificate în acte ce caracterizează procesul ce vizează activitatea Consiliului Europei care evident depășește arealul Uniunii Europene și actele ce vizează activitatea UE în contextul regionalizării din perspectiva integrării europene și a globalizării. Prima categorie are un caracter de recomandare, menită să apere drepturile cetățenilor de a participa la realizarea puterii locale și regionale, cea de a doua reprezintă o fundamentală componentă a legislației europene. Ambele clustere normative focusează în realizarea procesului regionalist, al cărui elucidare urmează a fi continuată printr-un „content-analysis” a celui de al doilea cluster, ce vizează activitatea Uniunii Europene în acest sens.

Inițial vom menționa, că la baza înțelegerii și realizării proiectelor de regionalizare europeană, de rând cu multiplele principii, inclusiv principiul organizării teritoriale din perspectiva socială, politică, culturală - principiul subsidiarității este, în opinia noastră, cel mai important din punctul de vedere al instrumentalizării acestui proces. În acest context este de remarcat că respectivul principiu a devenit o adevărată piatră de încercare în procesul elaborării Tratatului de la Maastricht (1992). Inițial concepția acestui principiu era privită ca instrument de reducere a efectului federalizării în procesul de integrare. La nivel instituțional însă, diferențele de opinii au apărut între Parlamentul European, care insista asupra necesității fixării principiului subsidiarității în textul Tratatului cu privire la UE [12] și Comisia Europeană, care înclina spre o formulă declarativă a acestui principiu, inserat doar în preambulul Tratatului. Până la urmă, în rezultatul unor repetate discuții, în or. Edinburgh (12 decembrie 1992), a fost semnat respectivul Acord, în care se determina locul și importanța acestui principiu, mecanismul de realizare, precum principalele lui dimensiuni. De menționat că dezvoltarea cadrului normativ al subsidiarității europene, î-și găsește reflectare inclusiv în Acordul interinstituțional semnat la 25 decembrie 1993, în care se stipula distribuirea obligațiilor cu privire la realizarea principiului; Protocolul № 20 „Cu privire la aplicarea subsidiarității și proporționalității” (1997) și alte documente de acest fel cum ar fi de ex. „Tratatul cu privire la reforma UE” (2007) [13].

În baza acestor percepții conceptuale ale principiului subsidiarității, cercetătorii și experții din domeniu au obținut un adevărat suport teoretico-metodologic pentru abordările acestuia, a căror esență poate fi redusă la următoarea formulă definitorie: subsidiaritatea reprezintă principiul care stă la baza repartizării împuternicirilor și competențelor între decidenții care se află la diferite nivele ale piramidei administrativ-statale; principiul

subsidiarității presupune realizarea puterii la un nivel mai inferior, în caz de necesitate sau dacă este rațional.

Introducerea principiului subsidiarității în sistemul administrativ european, care inițial presupunea doar reglementarea procesului delimitării împuternicirilor dintre Uniunea Europeană și statele-membre, a direcționat spre formarea și funcționarea unui sistem destul de complex dar și eficient, datorită structurilor regionale, în special a Comitetului Regiunilor (CR) menționat anterior, care a extins esențial abordarea juridică și câmpul normativ de aplicare a principiului dat și care includea, pe de o parte delimitarea împuternicirilor și competențelor dintre UE și statele naționale, pe de alta – dintre regiuni și statele-membre, luând în considerație relațiile administrative dintre regiuni și instituțiile europene. Într-un fel sau în altul nivelul regional a devenit treptat un factor important de adoptare a deciziilor la nivel interstatal și supranațional.

Vom remarca că un rol important în dezvoltarea procesului regionalizării europene din perspectiva subsidiarității, îi aparține precursorului CR – Consiliului Consultativ al Puterilor Regionale și Locale (CCPRL), instituit de către Comisia Europeană (iunie 1988) în contextul reformelor politicii regionale europene ce prevedeau atragerea puterilor regionale și locale în elaborarea și realizarea acestei politici, declanșarea funcționării mecanismului de consultație cu puterile respective în cadrul acestui institut „deschis pentru toate nivelele de autoadministrare locală din țările-membre” [14].

Inițial în cadrul Comitetului Regiunilor se respecta o anumită paritate dintre reprezentanța regiunilor și cea a puterilor locale, însă după extinderea din 2004 și 2007, își fortifică pozițiile reprezentanții municipalităților, or în majoritatea țărilor aderente din estul Europei nivelul puterii regionale practic nu exista. Această disproporție însă, este atenuată de corpul de conducere a Comitetului, înzestrat cu serioase competențe și împuterniciri. Președintele, prim-vice-președintele, vice-președinții Comitetului Regiunilor, precum reprezentanții grupurilor politice, sunt într-un continuu exercițiu de elaborare a diverselor documente, inclusiv proiecte, concepții, acorduri, rezoluții în domeniul bugetar, consolidării teritoriale, politicilor economice, sociale și culturale, educației, protejării mediului etc [15].

Pe măsura intensificării procesului de regionalizare, structurile europene se concentrează pe filiera de consolidare a structurilor regionale prin intermediul Acordurilor europene. Astfel Tratatul de la Maastricht determina că Consiliul European și Comisia Europeană urmează să consulte poziția Comitetului Regiunilor în domeniile politicii de tineret, educației, culturii, sănătății, consolidării economice și sociale, sistemelor transeuropene de transport și telecomunicații; Tratatul de la Amsterdam prevedea posibilitatea consultațiilor dintre Parlamentul European și Comitet, mărind numărul domeniilor în care consultațiile erau obligatorii, inclusiv în sfera învățământului profesional și plasarea în câmpul muncii [16]; Tratatul de la Lisabona oferea Comitetului Regiunilor posibilitatea de a participa la toate etapele procesului legislativ, or procedura consultațiilor în domeniile menționate a devenit obligatorie nu doar

pentru Consiliul European și Comisia Europeană dar și pentru Parlamentul European. În plus CR i se acordă dreptul să se adreseze la Curtea de Justiție a Uniunii Europene pentru a-și apăra prerogativele cu privire la respectarea principiului subsidiarității. Pentru a sincroniza activitatea Comitetului cu activitatea instituțiilor europene, perioada împuternicirilor CR a fost prelungit până la cinci ani [17].

Considerăm important să menționăm, că în acest Tratat noțiunea de „consolidare” (sau „coeziune”, în funcție de context) a fost expusă unei abordări extinse. Dacă în Tratatul de constituire a Comunității Europene se vorbea doar despre „consolidarea economică și socială” [18], atunci în Tratatul de la Lisabona își găsește reflectare „consolidarea economică, socială și teritorială” [19]. Astfel dimensiunea teritorială a „consolidării”, reprezintă de rând cu cea economică și socială unul din scopurile politice majore ale UE. În acest sens au fost determinate mult mai clar categoriile regiunilor care au nevoie de susținere și ajutor din partea Bruxellesului. În articolul 174 cu privire la funcționarea UE este stipulat: „printre regiunile respective o deosebită atenție se acordă raioanelor și localităților rurale, în care au loc transformări de ordin industrial, precum regiunilor care suferă din cauza unor serioase și permanente obstacole în calea dezvoltării, condiționate de anumiți factori naturali și demografici, regiuni situate în punctele extreme ale nordului cu o densitate joasă a populației, precum regiunile insulare, transfrontaliere și de munte” [19].

Privind aceste abordări inovatoare ale regionalismului european din perspectiva aspirațiilor Comitetului Regiunilor, acestea par a fi neesențiale, or în procesul de elaborare/redactare a Tratatului, Comitetul insistă asupra dreptului de „veto” cu privire la proiectele de legi ce vizează domeniile în care participarea sa în procedurile de consultații este obligatorie, sau a dreptului de a se adresa la Curtea de Justiție a Uniunii Europene pentru a verifica eligibilitatea actelor normative ale UE, inclusiv cu referire la aplicarea principiului subsidiarității. De menționat că de un asemenea drept dispun doar cele trei instituții ale Uniunii – Comisia, Parlamentul, Consiliul și statele-membre [20]. La rândul său Grupul neformal al regiunilor înzestrate cu competențe legislative – REGLEG, solicita ca în Tratatul UE să fie inclusă prevederea cu privire la „statutul special” al așa numitelor „regiuni constituționale”, revendicând totodată dreptul unui statut deosebit în cadrul Comitetului Regiunilor. În plus, landtag-urile Germaniei fiind îngrijorate de integritatea

prerogativelor sale, au cerut ca în Tratatul de la Lisabona să se prevadă mecanismul legislativ de reducere a cazurilor de aplicare a procedurii, care-i permite Consiliului de Miniștri adoptarea deciziilor prin consens, de a trece (în anumite cazuri) la procedura de vot prin majoritatea calificată [21].

Cele menționate ne demonstrează pe de o parte, interesul manifestat de către regiunile și puterile locale/municipale față de posibilitățile de dezvoltare, oferite de către structurile europene în baza principiului fundamental al subsidiarității; acțiunile de asistență politică, economică, organizațională și legislativă, acordate de către Uniunea Europeană; manifestările de succes în diferite domenii, drept rezultat al procesului regionalizării, pe de altă parte – demersul destul de energic în direcția amplificării prerogativelor regionale, care eventual pot direcționa spre o exagerată devoluție a statelor naționale din componența Uniunii Europene, fapt ce eventual ar putea provoca o puternică mișcare autarhică și respectiv un eventual conflict dintre cele trei componente administrative ale UE – instituții europene, guvernele statelor naționale și structurile administrative ale regiunilor.

Această succintă generalizare/concluzie de autor, nu pretinde la o predicție sau modelare a perspectivei dezvoltării procesului regionalizării europene. Însă analiza discuțiilor ce au precedat adoptarea Tratatului de la Lisabona și cele care au derulat după, sunt sugestive, semnalizând-ne anumite simptome pe care urmează să le analizăm, inclusiv din perspectiva dezbaterilor, care au derulat în cadrul UE (2013) în legătură cu pregătirea reformei politice de coeziune. Discuția a reliefat serioase disensiuni între propunerile Comisiei Europene și poziția puterilor regionale ale Marii Britanii, Germaniei, Spaniei, Italiei și Franței, care nu au reușit până la urmă să influențeze procesul de elaborare a reformelor pe măsura propriilor așteptări.

Concluzie. Rezumând, menționăm că cele două componente normative elaborate pe filierele Consiliului Europei și Uniunii Europene focusează într-o realizare a unui singur scop - asigurarea procesului de regionalizare și integrare europeană. Urmează însă să precizăm, că acest proces derulează pe de o parte în cadrul statului național, pe de alta, procesul regionalizării are un caracter interstatal, implicit – interregional. Logica integrării europene ne demonstrează primordialitatea regionalismului intrastatal, acesta constituind, în mod normal, baza diverselor forme ale colaborării transfrontaliere, care are un caracter preponderent socio-umanist.

Referințe bibliografice:

1. Rudnitskaya A., Glinnik J. Regionalization processes in the European Union: challenges and trends. <https://cyberleninka.ru/article/n/protsessy-regionalizatsii-v-stranah-evropeyskogo-soyuza-vyzovy-i-tendentsii> (accesat: 05.10.2022)
2. Carta europeană a autonomiei locale. Raport explicativ. <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-ron-a6/16808d7afd> (accesat: 05.10.2022)
3. Sixty years of local and regional Europe. În: Local and Regional Government in Europe. Structures and Competences. p.1. https://www.ccre.org/docs/Local_and_Regional_Government_in_Europe.EN.pdf (accesat: 07.10.2022)
4. Congress of Local and Regional Authorities. Origins and history. <https://www.coe.int/en/web/congress/origins-and-history> (accesat: 07.10.2022)

5. Carta europeană a autonomiei locale. <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-ron-a6/16808d7afd> (accesat: 08.10.2022)
6. Convenția-cadru europeană privind cooperarea transfrontalieră a colectivităților sau autorităților teritoriale. Madrid, 21 mai 1980. <http://www.refworld.org.ru/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55c9f8ab4> (accesat: 08.10.2022)
7. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level. Strasbourg, 5.II.1992. <https://rm.coe.int/168007bd26> (accesat: 09.10.2022)
8. Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare. <https://rm.coe.int/16806c7486> (accesat: 10.10.2022)
9. European Urban Charter. <https://rm.coe.int/168071923d> (accesat: 10.10.2022)
10. Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life. Conseil de l'Europe, March 2015. p.5-6. <https://rm.coe.int/168071b4d6> (accesat: 10.10.2022).
11. Convenția europeană a peisajului. În: Monitorul Oficial. 23 iulie 2002. Partea I. nr. 536.
12. Spiker Paul. The Principle of Subsidiarity and the Social Policy of the European Community. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095892879100100102> (accesat: 11.10.2022)
13. Draft Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/CG-1-2007-INIT/en/pdf> (accesat: 12.10.2022)
14. Commission Decision of 24 June 1988 setting up a Consultative Council of Regional and Local Authorities (88/487/EEC) https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/c3cb039b-ef19-419e-91b1-5a74a9761a49/publishable_en.pdf (accesat: 12.10.2022)
15. European Committee of the Regions Rules of Procedure. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021Q1230\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021Q1230(01)) (accesat: 13.10.2022)
16. Powers of the Committee of the Regions. https://www.cvce.eu/content/publication/2002/5/6/641ccd9e-9aaf-4c34-a962-05cc45d99061/publishable_en.pdf (accesat: 12.10.2022)
17. A new treaty: a new role for regions and local authorities. <https://cor.europa.eu/en/our-work/Documents/Our-work/lisbon-treaty.pdf> (accesat: 13.10.2022).
18. Consolidated version of the Treaty establishing the European Community. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997E/TXT&rid=1> (accesat: 13.10.2022)
19. Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (accesat: 13.10.2022)
20. The Committee of the Regions and the Danish Presidency of the Council of the European Union. 2012. <https://cor.europa.eu/en/engage/brochures/Documents/danish-presidency-brochure/EN.pdf> (accesat: 14.10.2022)
21. Bourne Angela. Europe, Constitutional Debates and the Spanish State of Autonomies. <https://doi.org/10.1080/15705850802223424> (accesat: 14.10.2022)

CZU 347.457

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.03>

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA GARANȚIILE PERSONALE AUTONOME

CIOBANU Mircea,

doctorand,

Universitatea de Studii Europe din Moldova,

mmirceaciobanu@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-7303-1535>

BÎTCĂ Ion,

doctor în drept, conferențiar universitar,

Universitatea de Studii Europe din Moldova,

ionbitcapantelimon@yahoo.es

<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

REZUMAT

Prin garanție personală autonomă [1] vom înțelege acel contract prin care una sau mai multe persoane (garanții personali autonomi), se obligă față de altă persoană (creditorul creanței garantate) să satisfacă, la cererea acestuia, creanța sau creanțele înaintate [2].

Această definiție rezultă din dispozițiile art. 1628, alin. 3, C. civ: ”Garanție personală autonomă se consideră obligația garantului asumată în folosul unui creditor, în scop de garanție, în care se prevede expres sau din care rezultă în chip neîndoielnic faptul că ea nu depinde de obligația pe care o datorează creditorului”. Din definiție

rezultă că o terță persoană poate să-și asume față de creditor obligația de a garanta satisfacerea creanțelor creditorului contractate de acesta din momentul încheierii contractului de garanție autonomă. Dacă în cazul fideiusiunii, fideiursorul se obligă să garanteze o obligație sau obligațiile debitorului, sau în cazul scrisorii de confort, obligația că va determina executarea obligației debitorului, în cazul garanției personale autonome, garantul își asumă obligația de a satisface o creanță determinată a creditorului sau să satisfacă toate creanțele creditorului apărute pe toată durata de valabilitate a contractului de garanție. Garanția personală poate fi particulară sau generală.

Cuvinte-cheie. garanție, personal, autonom, forma. cesiunea, creditor garant, debitor. obligație principală, termen, înscris.

STANDBY PERSONAL GUARANTEE CONSIDERATIONS

CIOBANU Mircea,

PhD student,

University of European Studies of Moldova

mmirceaciobanu@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-7303-1535>

BÎTCĂ Ion,

PhD in law, associate professor,

University of European Studies of Moldova

ionbitcapantelimon@yahoo.es

<https://orcid.org/0000-0001-8479-479X>

SUMMARY

By autonomous personal guarantee we will understand that contract by which one or more persons (autonomous personal guarantees) oblige themselves to another person (the creditor of the secured claim) to satisfy, at his request, the claim or claims submitted.

This definition results from the provisions of art. 1628, para. 3, C. civ: "Autonomous personal guarantee is considered the obligation of the guarantor assumed for the benefit of a creditor, for the purpose of guarantee, in which it is expressly provided or from which it unequivocally follows that it does not depend on the obligation that another person owes the creditor".

It follows from the definition that a third person can assume the obligation towards the creditor to guarantee the satisfaction of the creditor's claims contracted by him from the moment of concluding the autonomous guarantee contract. If in the case of suretyship, the guarantor undertakes to guarantee an obligation or obligations of the debtor, or in the case of the comfort letter, the obligation that he will determine the execution of the debtor's obligation, in the case of the autonomous personal guarantee, the guarantor assumes the obligation to satisfy a determined claim of the creditor or to satisfy all the creditor's claims arising during the entire period of validity of the guarantee contract. The personal guarantee can be particular or general.

Key words: guarantee, personal, autonomous, form. assignment, guarantor creditor, debtor. principal obligation, term, registered.

Introducere

Din dispozițiile Codului civil [3], temeiul constituirii garanției personale autonome îl reprezintă contractul (1633 alin. 1, C. civ.) sau actul juridic unilateral (1633 alin. 3, C. civ).

În legătura cu temeiul și forma de constituire a garanțiilor personale autonome există unele discordanțe în legislația civilă.

În acest sens, după ce legiuitorul, prin art. 1633, alin. 2, C. civ, prima parte, consacră forma contractuală a garanției personale autonome, în cea de a doua parte stabilește regimul juridic de formare a unui astfel de contract. Astfel, potrivit dispozițiilor art. 1633 alin. 2, C. civ.: "..., se consideră că, creditorul a acceptat oferta garantului de a contracta garanția personală, de îndată ce oferta a parvenit la creditor, cu excepția cazului în care oferta cheamă la acceptare expresă sau creditorul, fără întârzieri nejustificate, respinge oferta sau își rezervă timp pentru examinarea acesteia...".

Rezultate și discuții

Din conținutul acestor dispoziții reies următoarele situații particulare.

Prima situație, regula consacrată privind formarea contractului de garanție autonomă este aceea a încheierii lui în momentul când oferta garantului a ajuns la cunoștința creditorului. Aceasta deoarece legiuitorul prezumă consimțământului dat la încheierea contractului a destinatarului ofertei, respectiv, în cazul nostru, a creditorului creanței garantate. Deci, din această perspectivă, din moment ce oferta garantului a ajuns la cunoștința creditorului, contractul se va considera ca fiind încheiat. Aceasta soluție se impune și din perspectivă reglementării, de către legiuitor, a excepțiilor de la această regulă. Astfel, contractul de garanție nu va fi considerat încheiat în momentul ajungerii ofertei la creditor, dacă din conținutul ofertei reiese obligația destinatarului ofertei de a o accepta în mod expres, fără întârzieri nejustificate; dacă creditorul garant nu respinge în mod expres oferta, sau dacă creditorul garant, în mod expres, nu și-a rezervat dreptul de a o analiza oferta o perioadă de timp, determinată sau nedeterminată.

A doua situație, care reiese, este aceea că, contractul de constituire a garanției este unul consensual, aceasta deoarece doar contractele consensuale pot fi încheiate valabil prin tăcerea destinatarului ofertei [4], "... de îndată ce oferta a parvenit la creditor..." , art. 1633, alin. 2 C. civ.

Această construcție este însă contrazisă de dispozițiile Codului civil în materie de formă a contractelor de garanții personale. Astfel potrivit art. 959, C. civ.: "*Garanția produce efecte doar atunci când este făcută în scris*". La nivel particular, în materia garanțiilor personale autonome, această regulă este confirmată, de dispozițiile art. 1634 alin., 1, C. civ. Astfel, potrivit acestei dispoziții, forma contractului de garanție personală autonomă o reprezintă forma scrisă: "*Contractul ... prin care se asumă o garanție personală autonomă trebuie să fie încheiat în scris, sub sancțiunea nulității*".

Forma poate fi privită din perspectiva a trei cerințe: *ad validitatem, ad probationem și ad opazabilitatem*. Din dispozițiile art. 959 și art. 1634 alin. 1, reiese că forma scrisă a contractului este una necesară pentru valabilitatea contractului. Nerespectarea formei scrise este sancționată cu nulitatea actului juridic. Cum printr-o astfel de dispoziție s-a urmărit protejarea unui interes individual, cea a părților, sancțiunea neîndeplinirii formei va fi nulitatea relativă. Nulitatea relativă a contractului nu va fi invocată dacă partea a cărui interes a fost încălcat va confirma valabilitatea actului încheiat cu încălcarea cerințelor de formă a contractului. Una din modalitățile de confirmare a contractului o reprezintă și executarea acestuia. În acest sens sunt și dispozițiile art. 1634 alin. 2, C. civ., potrivit cărui: "*În cazul în care garantul execută în baza unei garanții care nu are formă scrisă, viciul de formă se consideră înlăturat în raport cu ceia ce s-a executat*".

În concluzie, dacă din dispozițiile art. 1634, alin. 1, C. civ., reiese că forma contractului de garanție personală autonomă este forma scrisă, din analiza regimului juridic de formare a acestui contract, stabilit prin dispozițiile art. 1633, alin 2, C. civ, reiese că forma acestuia este una consensuală.

Potrivit art. 1633, alin. 3, prima prop. C. civ., garanția personală autonomă, va putea fi constituită și printr-un act juridic unilateral al garantului.

Această dispoziție vine însă în contradicție cu dispozițiile privind formarea operațiunii juridice a garanției personale autonome. Cunoaștem că specificul actelor juridice unilaterale este că ele produc efecte în momentul notificării lor – art. 313, alin. 1., C. civ., În acest sens declarația de constituire a unei garanții personale autonome ar fi un act juridic unilateral supus comunicării, care va produce efecte în momentul ajungerii la destinatar, în cazul nostru creditorul creanței garantate. Dar legiuitorul nostru prezumă, în momentul când creditorul îi parvine o astfel de declarație, consimțământul de acceptare a unei astfel de declarații (art. 1633, alin. 2, C. civ.), ceia ce transformă propunerea garantului, într-o veritabilă ofertă de a contracta. Dacă legiuitorul nostru prezumă consimțământul creditorului de acceptare a unei astfel de oferte, înțelegem că operațiunea garanției autonome nu poate fi decât una de natură

contractuală.

2. Termenul garanției personale autonome

Garanția personală autonomă poate fi încheiată pe un termen determinat sau pe un termen nedeterminat.

Termenul determinat a garanției poate fi individualizat fie prin stabilirea unei date calendaristice, a unui eveniment cert sau prin indicarea unei perioade determinate – 10 zile, o lună, etc.

Garanția personală autonomă poate fi încheiată și pe un termen nedeterminat.

Potrivit dreptului comun, fiind un contract pe o perioadă nedeterminată care presupune o prestație care se execută în mod continuu, oricare parte are dreptul la revocarea lui, cu respectarea unui termen de preaviz – art. 1085 C. civ.

În cazul contractului de garanție personală autonomă, se vor aplica dispozițiile de drept comun, dacă legiuitorul nu a prevăzut, în mod expres, altfel.

Potrivit art. 1655, alin. 2 C. civ, în cazul unui contract de garanție pe un termen nedeterminat, garantul va avea atât dreptul de revocarea a contractului dar în același timp va avea obligația de a respecta un termen de preaviz, care este unul de 3 luni de zile. Deci, din momentul exercitării dreptului de revocare, contractul se va desființa la expirarea termenului de preaviz de trei luni de zile.

Codul civil, atunci când reglementează dreptul de revocare a contractului de garanție personală autonomă, face referire directă doar la calitatea de garant a părții contractului. Cu privire la dreptul de revocare a contractului de către creditor, nu face nici o referire, motiv pentru care se vor aplica dispozițiile de drept comun, art. 1085 C. civ. În acest sens, el, de asemenea, va avea dreptul de a revoca contractul, dar termenul de preaviz, va fi unul rezonabil, care va fi apreciat în funcție de situația de fapt a executării prestațiilor din contractul de garanție. Astfel, în cazul în care creditorul exercită dreptul de revocare a contractului de garanție autonomă, termenul de preaviz va fi cel reprezentat de durata intervalului de timp dintre prestații. Dacă contractul este cu titlu oneros, iar durata dintre prestații este prea mare, atunci termenul de preaviz va fi reprezentat de durata dintre contraprestații.

3. Cesiunea dreptului de a primi prestația de la garant.

Potrivit dreptului comun, creditorul are dreptul de a-și înstrăina creanța sa. Fac excepție doar creanțele, care sunt declarate prin lege incesibile. În acest sens creditorul va putea să-și înstrăineze creanța oricărei terțe persoane.

În cazul în care creanța este garantată, cesionarul creanțe garantate, va putea să pretindă plata de la garant în cazul în care creanța va ajunge la termenul când ea va trebui să fie satisfăcută?

Din dispozițiile generale ale cesiunii de creanța rezultă că odată cu cesiunea de creanță se vor transmite și toate garanțiile care însoțeau o astfel de creanță art. 827, alin. 2, C. civ. Prin urmare, în cazul în care creanța cesionată cesionarului, va ajunge la termen, el va avea dreptul de a pretinde plata de la garant, în aceleași condiții ca și creditorul cedent.

Prin contractul de garanție autonomă, creditorul dobândește dreptul de a pretinde de la garant de a cere satisfacerea creanței sale. Un astfel de drept va putea sau nu forma obiectul unei cesiuni?

Codul civil este neechivoc în acest sens, declarând că o astfel de operațiune ca fiind posibilă. Potrivit art. 1656, alin. 1 C. civ.: ”Dreptul creditorului de a primi executarea de la garant poate fi cesionat sau transferat în alt mod”.

Se pune întrebare dacă creditorul va putea să înstrăineze dreptul său de creanță față de garant (de a primi plata de la garant) din moment ce el nu are dreptul de a pretinde executarea obligației de la debitorul său?

Trebuie să spunem că dreptul de creanță a creditorului garant de a cere satisfacerea creanței sale și dreptul de creanță a creditorului de a cere executarea obligației de către debitor sunt drepturi diferite sub aspectul temeiului juridic cât și a obligației corelative drepturilor de creanțe născute prin aceste contracte. Dreptul de creanță de garanție se naște dintr-un contract, care este diferit și autonom față de contractul din care se naște drepturile de creanță garantate.

De asemenea, ea este diferită și sub aspectul conținutului obligației corelative drepturilor de creanță. Obligația corelativă dreptului de creanță născut din contractul de garanție poate fi doar una de a face [5], respectiv obligația de a satisface creanța creditorului. Pe când obligația născută din contractul din care sa născut dreptul de creanță (obligația principală) poate fi de orice natură care nu implică un fapt personal al debitorului.

Fiind două drepturi de creanțe diferite, există și posibilitatea înstrăinării lor separat.

Însă va putea să fie înstrăinat dreptul de creanță de a cere satisfacerea dreptului de creanță de la garant, din moment ce obligația debitorului corelativă dreptului de creanță garantat, nu este exigibilă?

Pentru a răspunde la această întrebare va trebui să analizăm situația dacă creditorul a cărei creanță este garantată, va putea sau nu pretinde satisfacerea creanței sale, chiar dacă obligația debitorului nu este exigibilă?

Într-o primă concluzie s-ar părea că nu ar exista o astfel de posibilitate, până în momentul când obligația nu a va deveni exigibilă. Astfel, o soluție contrară, ar fi ca garantul, care a executat prestația de satisfacere a creanței, să nu-și poată pretinde restituirea prestație de la debitor, prin invocarea dreptului de regres, pe motiv că

obligația debitorului nu a devenit, între timp, exigibilă.

Cu toate acestea considerăm că, creditorul va avea dreptul de a pretinde oricând satisfacerea creanței sale de la garant. Aceasta deoarece, garantul, în considerarea îndeplinirii obligațiilor legale de a informa debitorul de parvenirea unei cereri (art. 1650, alin. 1, lit. a, C. civ.), poate să refuze satisfacerea creanței. Dar, în același timp, garantul, cu acordul debitorului poate să și satisfacă creanța, o plată anticipată. Aceasta, însă, nu înseamnă că debitorul a renunțat la beneficiul termenului, care însoțea obligația, în favoarea creditorului garant. Garantul va putea să uzeze de dreptul de regres, doar când obligația debitorului va ajunge la scadență.

Concluzii.

Codul nostru civil conține inadvertențe legislative cu privire la forma încheierii contractului de garanție personală autonomă. Astfel, dacă din dispozițiile art. 1634, alin. 1, C. civ., reiese că forma contractul de garanție personală autonomă este forma scrisă, din analiza regimului juridic de formare a acestui contract, stabilit prin dispozițiile art. 1633, alin 2, C. civ, reiese că forma acestuia este una consensuală

De asemenea există inadvertențe cu privire la natura actului juridic de constituire a acestei operațiuni - bilaterală sau unilaterală. Astfel, deși legiuitorul stabilește că garanția autonomă poate fi constituită și printr-un act juridic unilateral, art. 1633, alin. 3, prima prop. C. civ., având în vedere că, legiuitorul nostru, prezumă consimțământul creditorul de acceptare a ofertei de garanție din partea garantului, înțelegem că operațiunea garanții autonome nu poate fi decât una de natură contractuală.

De asemenea sa pus întrebarea dacă, va putea creditorul creanței să înstrăineze dreptul sau de a cere satisfacerea creanței sale de la garant din momentul ce obligația debitorului său, nu a devenit exigibilă? În condițiile prevăzute mai sus considerăm, că, creditorul garant, va putea să cesioneze dreptul său de a cere satisfacerea creanței de la garant, independent de faptul dacă, obligația, a cărei creanță este garantată, este sau nu exigibilă.

Referințe bibliografice

1. Cu privire la garanțiile personale autonome a se vedea: Postolache R., unele considerații în legătură cu garanțiile autonome potrivit noului Cod civil, în ”Dreptul”, nr. 11/2011; Bojinca M., Unele considerații privind garanțiile autonome în reglementarea actualului cod civil, în Annals of the Constantin Brancusi university – Juridical Sciences Series, nr. 3/2012; Baias Fl., Chelaru E., Constantinovici R., Macovei I., Noul Cod civil. Comentarii pe articole, art. 1-2664, Ed. CH. Beck, p. 2221; Ciutacu F.I., Garanțiile de executare a obligațiilor. Garanțiile personale și garanțiile reale, Ed. Themis cart, Slatina, 2006, pp 56-57; M. Mușat, Garanțiile personale în lumina noului cod civil, p. 46 publicat http://www.musat.ro/wp-content/uploads/2015/04/BNR_Garantiile_personale_NCC.pdf

2. În doctrina de specialitate garanția personală autonomă a fost definite atât în sens larg cât și în sens restrâns.

În sens larg, noțiunea de garanție include orice alt mijloc, având caracter accesoriu contractului, pus la dispoziția sau emis în favoarea unui titular de drepturi, în virtutea contractului încheiat și care are aptitudinea de a asigura respectivului beneficiar realizarea corectă a drepturilor garantate sau despăgubirea bănească corespunzătoare pentru daunele provocate de nerealizarea acestor drepturi.

În sens restrâns, garanțiile sunt mijloace juridice care confer creditorilor titular, fie prioritatea față de ceilalți creditori cu privire la urmărirea silită a unui bun determinat din averea debitorului, fie posibilitatea de a urmări silit și o altă persoană care s-a angajat împreună cu debitorul. A se vedea; Moraru, I., Garanțiile autonome între tradiție și nouitate legislative, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cidstue2014&div=78&id=&page=>

3. Codul civil al Republicii Moldova (adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 06.06.2002) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova – 2002 nr.82-86, modificat prin Legea nr. 133 din 15.11.2018, privind modernizarea codului civil și modificarea unor acte legislative, în vigoare de la 01.03.2019, publicat în M. Of., nr. 467-479 pe data de 14.12.2018.

4. Potrivit dispozițiilor generale, în materie de formare a contractului, tăcerea valorează acceptare dacă din lege, din practica stabilită între părți sau uzanțe nu reiese altfel art. 1042, alin. 1., C. civ.

5. Refuzul de a executa satisfacerea creanței nu poate să reprezinte o obligație a contractului de garanție. Ea ar contraveni esenței acestuia. Cum obligația contractului este una de a satisface creanța creditorului, excepțiile acesteia, concretizată în dreptul de a refuza, va trebui să se facă în condițiile limitativ prevăzute de contract, în mod expres. În cazul în care un astfel de drept nu este prevăzut contractual, se vor aplica normele suplative ale dispozițiilor art. 1650 și art. 1651 C. civ.

CZU 340.69:343.224.1

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.04>

PARTICULARITĂȚILE EXPERTIZEI MEDICO-LEGALE PSIHIATRICE LA MINORI, ÎNTÂLNITE ÎN PRACTICA PSIHIATRIEI JUDICIARE

OSTROVARI Petru,

doctor în medicină, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-6469-2523>

REZUMAT

Expertiza medico-legală psihiatrică este o cale de constare a devianței de la normele sociale și culturale ale societății. În cazul minorilor se aplică aceleași norme juridice, deseori, fără a ține cont de faptul că comportamentul deviat al minorilor reprezintă o formă de protest împotriva capacității sale de adaptare și integrare psihologică, cognitivă și socială. Scopul articolului constă în stabilirea particularităților expertizei medico-legală psihiatrice la minori din perspectiva practicii psihiatriei judiciare. În lucrare au fost identificate diferențele dintre normele clasice ale psihiatriei judiciare, specificul devierilor de comportament a minorilor, experiența Suediei referitor la cadrul teoretic general în psihiatria judiciară, Teoria Proceselor Duale și este exemplificat profilului criminologic al minorilor în raport cu normele de adaptare socială și a expertizei medico-legală psihiatrice.

Cuvinte-cheie: psihiatrie judiciară, expertiza medico-legală, minor, Teoria Proceselor Duale.

PARTICULARITĂȚILE EXPERTIZEI MEDICO-LEGALE PSIHIATRICE LA MINORI, ÎNTÂLNITE ÎN PRACTICA PSIHIATRIEI JUDICIARE

OSTROVARI Petru,

PhD in medicine, associate professor,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-6469-2523>

SUMMARY

Psychiatric medico-legal expertise is a way to ascertain the deviation from the social and cultural norms of society. In the case of minors, the same legal norms are applied, often without taking into account the fact that the deviant behavior of minors is a form of protest against his capacity for adaptation and psychological, cognitive and social integration. The purpose of the article is to establish the particularities of the medico-legal psychiatric expertise in minors from the perspective of the practice of forensic psychiatry. The paper identified the differences between the classic norms of forensic psychiatry, the specifics of minors' behavioral deviations, Sweden's experience regarding the general theoretical framework in forensic psychiatry, the Theory of Dual Processes and is exemplified by the criminological profile of minors in relation to the norms of social adaptation and medico-legal psychiatric expertise.

Key words. forensic psychiatry, medico-legal expertise, minor, Dual Process Theory.

Conform cadrului legislativ „expertiza judiciară este o activitate științifico-practică și constă în efectuarea de către expert, în scopul aflării adevărului, a unor cercetări privind obiectele materiale, organismul uman, fenomenele și procesele ce ar putea conține informații importante despre circumstanțele cauzelor examinate de organele de urmărire penală și de instanța judecătorească” [1]. Constatarea medico-legală este procedura expertizei judiciare realizată de un expert cu

scopul de a explica faptele sau circumstanțele cauzei cercetate. O astfel de activitate se efectuează de experți la ordonarea organului de urmărire penală, instanței judecătorești sau organului. Expertul desemnat este împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravențiile administrative, a Avocatului Poporului, Avocatului Poporului pentru drepturile copilului sau / și la cererea persoanei fizice și juridice și să ofere un raport de expertiză.

Conform [2], expertiza medico-legală este obligatorie în cazul în care se atestă lovituri și vătămări corporale, malpraxis, abuzuri sexuale și pentru evaluarea discernământului și a capacității psihice, inclusiv a capacității psihice de testare (testament). În ultimul timp, devine tot mai importantă realizarea expertizei medico-legală pentru minori, în special, pentru determinarea paternității (testarea ADN), abuzului de substanțe interzise (alcoolemia, droguri și a altor substanțe narcotice), precum și a decesului din cauze nenaturale, inclusiv, care a rezultat din toate posibilele forme de violență, o cauză sau mai multe cauze necunoscute.

În Drept, termenul “minor” este echivalat cu termenul “infractor minor” și este atribuit persoanei care are vârstă de răspundere penală care nu mai este obligat să frecventeze școala și cu care pot fi încheiate contracte obligatorii din punct de vedere juridic. Astfel, “infractorul minor este persoana sub 18 ani nor este persoana sub 18 ani care a săvârșit o faptă penală pentru care poartă / nu poartă răspundere penală. În Moldova minorii cu vârsta de până la 14 ani nu au responsabilitate juridică; între 14-16 ani responsabilitatea juridică este limitată și este prevăzută pentru o categorie limitată de infracțiuni; între 16-18 ani minorii răspund în fața legii, însă în cazul în care infracțiunile săvârșite nu prezintă pericol social pedeapsa penală poate să nu fie aplicată. O categorie importantă sunt copiii minori care, anterior a mai săvârșit o infracțiune, nu și-au respectat obligațiile impuse sau dacă infracțiunea comisă este de o gravitate ridicată” [3].

Expertiza medico-legală psihiatrică reprezintă o activitate medicală complexă realizată de o comisie de medici experți pentru a stabili starea de sănătate mintală a persoanei cu o implicare judiciară penală sau civilă. Scopul expertizei medico-legală este de a constata starea psihică și fizică a bănuțului, învinuțului, inculpatului pentru toate cazurile în care există suspiciuni referitor la responsabilitatea persoanei cercetate. În decizia adoptată de experți sunt incluse cele mai importante caracteristici ale personalității persoanei examinate, probe care atestă că persoana a acționat intenționat, a conștientizat producerea rezultatului, caracterul periculos și urmările faptei comise [4]. Prin urmare, expertiza medico-legală psihiatrică se realizează pentru a stabili cauzele și motivele faptei săvârșite.

Un rol important în realizarea cu succes a expertizei medico-legală revine psihiatriei judiciare. Dosarul disciplinar al minorului este completat cu informațiile penale și personale, acoperind aspectele individuale, educaționale, familiare și sociale ale mediului său.

Scopul acestui articol este de a stabili particularitățile expertizei medico-legală psihiatrice la minori, întâlnite în practica psihiatriei judiciare. Pentru a realiza cu succes scopul stabilit au fost formulate următoarele obiective:

- identificarea diferențelor dintre normele clasice ale psihiatriei judiciare și specificul devierilor de comportament a minorilor;
- descrierea experienței Suediei referitor la cadrul teoretic general în psihiatria judiciară pentru a identifica particularitățile devierilor de vârstă a minorilor;
- exemplificarea profilului criminologic al minorilor în raport cu normele de adaptare socială și a

expertizei medico-legală psihiatrice.

Psihiatria judiciară și devierile de comportament a minorilor

După [5], psihiatria (din limba greacă: psyché (ψυχή) = spirit, suflet și iatros (ιατρος) = medic) este o ramură a medicinei care se ocupă cu prevenirea, diagnosticarea, tratamentul și reabilitarea persoanelor cu boli mintale, precum și patologia relaționării sociale la nivelul de asigurare a autonomiei persoanei și adaptării omului la condițiile proprii existente. Preocuparea specialiștilor în psihiatrie este de a identifica legătura dintre manifestările psiho-patologice, tulburările nervoase, devierile comportamentale și posibilele modificări în creier. Prin urmare, putem afirma că “psihiatria judiciară este o disciplină medicală care se ocupă cu studiul fenomenelor psihopatologice prin prisma raportului lor cu normele dreptului penal privind responsabilitatea și iresponsabilitatea” [5, p. 6].

Psihiatria judiciară (denumită și psihiatria criminalistică), este o știință interdisciplinară a studiului comportamentului deviat, interdependentă cu psihiatria, psihologia, sociologia și jurisprudența. În opinia noastră, psihiatria judiciară ar trebui să extindă metodele de expertiză medico-legală prin adoptarea metodelor specifice antropologiei sociale și științelor comunicării. Antropologia socială este știința preocupată de studiul tiparelor de comportament în societățile și culturile umane, în special soluționarea riscurilor și conflictelor, structura și cultura familiei, rolul mediului în creșterea și socializarea copiilor, impactul spațiului cibernetic asupra comportamentului, problemele diferențelor de gen, violența etnică etc.

Studiile recente în psihiatria judiciară arată că „Psihiatria criminalistică este o ramură a psihiatriei care se ocupă de problemele de la interfața dintre psihiatrie, dreptul civil și fluxul de infractori cu tulburări mintale de-a lungul unui continuum de sisteme sociale. Psihiatria criminalistică modernă a beneficiat de patru dezvoltări cheie: evoluția în înțelegerea și aprecierea relației dintre boala mintală și criminalitate; evoluția testelor juridice pentru definirea nebuniei juridice; noile metodologii de tratare a afecțiunilor psihice care oferă alternative la îngrijirea în custodie și schimbările în atitudinile și percepțiile asupra bolilor mintale în rândul publicului” [6].

Ca urmare a cercetărilor științifice în psihiatria judiciară s-a schimbat mult calitatea deciziilor referitor la gravitatea faptei săvârșite și a pedepsei pentru această faptă. Astfel, în Suedia, de exemplu, infractorii cu tulburare mintală severă nu sunt în mod normal condamnați la închisoare, dar la îngrijire psihiatrică specializată; pentru delincvenții cu tulburări mintale instanța poate decide dacă este necesară o investigație psihiatrică realizată de o echipă multiprofesională, formată dintr-un psihiatru criminalist, un psiholog și un asistent social. Totuși, fiecare expert își face și propria apreciere, întocmește un raport individual și în acesta decide ce implică constatările sale din punct de vedere profesional în raport cu întrebările puse de instanță. Psihiatrul judiciar ia în considerare aprecierile tuturor experților și decide asupra recomandărilor generale și întocmește raportul final asupra cazului examinat [7].

Pasca (2005) afirmă, că minorul este, de fapt, un

preadolescent și/sau adolescent care vede lumea din perspectiva sa, a identității sale, imaginației, creativității, dar și durității unor secvențe ale vieții în care voluntar sau involuntar au ajuns actori sau simpli spectatori care au trăit evenimentele cu o maximă intensitate. De multe ori, compatibilitatea” dintre minor și normele comunității nu are același numitor comun. Atunci, reperatele sale comportamentale, pot decodifica ceea ce la un moment dat duce la schimbarea statusului obișnuit, cu cel al privării de libertate, al minorului între 14-16 ani devenit prin propriul discernământ, răspunzător penal de faptele sale.

Experiența Suediei referitor la cadrul teoretic general în psihiatria judiciară

Cadrul teoretic al psihiatriei judiciare este bazat pe Teoria Proceselor Duale, descrisă de savantul Evans în 2008. Conform acestei teorii, procesele de luare a deciziilor sunt afectate de circumstanțele în care sunt luate aceste decizii. Astfel, oamenii în mod obișnuit atunci când iau decizii se bazează pe procese rapide, automate și inconștiente (denumite procese de tip 1), dar aceste procese sunt monitorizate. Atunci când apare o nevoie sau o speranță procesele de tip 1 sunt înlocuite de procese mai lente, deliberate și conștiente (denumite procese de tip 2). Ulterior s-a observat că procesele de tip 1 aduc mai multe beneficii celor care le generează, sunt mai puțin solicitante din punct de vedere cognitiv, dar, în același timp, sporesc riscul unor generalizări excesive și a unor efecte de părtinire nedorită, cum ar fi, de exemplu, părtinirea de confirmare (tendința de a interpreta informațiile ulterioare ca susținând ipotezele formate anterior), părtinirea de ancorare (tendința de a lăsa informații irelevante să afecteze estimările) și părtinirea de aversiune la pierdere (tendința de a-și asuma riscuri disproportionale pentru a evita pierderile în comparație cu când se încearcă obținerea de posibile câștiguri).

Părtinirea se referă la avantajarea, favorizarea sau protejarea propriei persoane sau a altei persoane pentru a obține un beneficiu material. Cunoscând acest lucru, experții judiciar trebuie să aprecieze cazul cât mai posibil exact și obiectiv, însă această activitate poate fi afectată de contextul cauzal în care s-a produs fapta săvârșită. Cauzele variază de la circumstanțele specifice (de exemplu, dovezi de caz, materiale de referință) până la factorii determinativi legați de natura umană (de exemplu, sănătatea mintală a creierului). S-a demonstrat, de asemenea, că experții pot fi afectați mai degrabă de factori de context decât de faptele pertinente ale cazului, provocând erori logice în explicarea cazului săvârșit și efecte de părtinire. În practică se cunosc mai multe exemple de acest gen, precum identificarea amprentelor, interpretarea ADN-ului, determinarea cauzei decesului, evaluarea riscului de violență etc. Prin urmare, expertiza medico-legală psihiatrică necesită decizii calitative, însă problemele examinate sunt adesea neclare și ambigue și, respectiv, există riscul unor decizii părtinitoare în aceste evaluări și aprecieri.

În același timp, calitatea expertizei medico-legală psihiatrică poate fi afectată de problemele de gen, etnie, cultură, migrație etc. O problemă specifică este calitatea deciziilor experților judiciari asupra calității vieții ulterioare a minorilor. Prin urmare, este vital atât pentru experții înșiși, cât și pentru sistemul de justiție în general

să înțeleagă procesele de luare a deciziilor, inclusiv punctele forte și potențialele capcane pentru a putea evalua fiabilitatea și validitatea concluziilor expuse în expertiza medico-legală psihiatrică la minori. Cu toate că procesul variază de la o țară la alta, există asemănări care pot fi studiate astfel încât experiența Suediei să poată fi aplicată ca generalizatoare pentru expertiza medico-legală în Moldova.

Profilul criminologic al minorilor, adaptarea socială și expertiza medico-legală psihiatrică

Devianța minorilor de la normele sociale și comportamentale este o problemă socială acută care se referă la orice tip de conduită care iese din normele admise de o anumită societate. Cu toate că devianța unor minori șochează familia, școala sau întreaga comunitate în care minorul există și se manifestă ca individ deviat, module, formele și motivele sale de a fi și a trăi diferit de acei care s-au adaptat la mediul social și cultural nu sunt studiate pe deplin. De cele mai dese ori minorii intră în vizorul psihiatrului judiciar dacă a comis o crimă. În același timp, în țările civilizate sunt cercetate mai multe dereglări/tulburări psihologice ale profilului criminologic al minorilor. După cum afirmă Palanques, Cuervo și Villanueva (2022), una din cele mai dese săvârșite fapte de minori este violența față de părinți. Acest tip de violență se caracterizează printr-un set de comportamente repetate de violență fizică, psihologică sau economică (verbală sau nonverbală) de către fii și fiice împotriva părinților lor sau a adulților care îngrijesc de copii.

Fenomenul violenței față de părinți a devenit un motiv de îngrijorare în rândul profesioniștilor și cercetătorilor din diverse țări, care au investigat ratele de prevalență și factorii acestui tip de comportament. A fost demonstrat că prevalența globală estimată a violența față de părinți variază între 5% și 21%, iar dacă se ia în calcul laturile verbală, psihologică și emoțională a violenței, atunci procentul crește între 33% și 93%. În cazul agresiunii fizice față de părinți se estimează o limită între 7% și 21%, iar în cazul violenței psihologice față de părinți – crește până la 88%. Aceste cifre nu sunt exacte datorită faptului că deși un număr tot mai mare de părinți aleg să-și raporteze copiii pentru comiterea violenței față de ei, mulți părinți sunt încă reticenți față de această problemă și implică sentimente de vinovăție, rușine, responsabilitate și alte motive.

Comportamentul antisocial al minorilor se manifestă între 13 și 17 ani. Instanța de judecată poate cere internarea minorilor într-un centru educativ sau într-un centru de detenție pe o perioadă de la 1 la 15 ani. În același timp, cercetătorii au identificat că violența față de părinți este mai mult caracteristică băieților decât fetelor; comportamentul violent al tinerelor este mai puțin agresiv, iar procentul tinerelor violenți în formele mai severe de violență este mai mare (de la 80% la 90%). Același studiu relatează că în Spania vârsta medie de comitere a violenței față de părinți este între 15 și 16 ani, iar la nivel internațional – între 16 și 17 ani. Aceste și alte date permit a afirma că comportamentul antisocial al minorilor este, în mare măsură, determinat de problemele psihologice, sociologice și antropologice de adaptare și integrare în societatea umană.

Mai multe aspecte personale și de mediu contribuie la

crearea experiențelor criminale ale minorilor și, deoarece majoritatea dintre ele sunt dinamice și flexibile, pot fi potențial modificate. Van der Put et al. (2011) afirmă că dinamica factorilor de risc se reduce odată cu vârsta, ceea ce evidențiază importanța intervenției timpurii prin comunicare și ajutor psihologic. Utilizarea instrumentelor standardizate oferă expertizei judiciare psihiatrice o cale exactă de identificare a factorilor de risc a minorilor și, respectiv, oportunitatea de a dezvolta intervenții educaționale adecvate și la timp. Esența acestei metode constă în comunicarea cu psihologul școlar sau/și prin intermediul psihologului și măsuri educaționale neprivat de libertate. În același timp, actele legislative indică: “La examinarea persoanelor care nu au atins vârsta de 16 ani sau care sânt lipsite de discernământ conform hotărârii instanței judecătorești pot asista reprezentanții lor legali, iar cu consimțământul acestora, pot asista și apărătorii persoanelor supuse expertizei. Alt reprezentant al persoanei examinate, admis la proces, poate asista la efectuarea expertizei doar cu consimțământul acestei persoane sau al reprezentantului ei legal” [1, art. 3, p.17]. Identificarea formelor alternative de expertiză medico-legale psihiatrică la minori, de decizie referitor la fapta săvârșită și referitor la modul de corectare a comportamentului deviat este o sarcină a societății.

Concluzii.

Expertiza medico-legală psihiatrică este o activitate interdisciplinară realizată prin metode de asistență,

cercetare și luare de decizii în care responsabilitatea și conștiința etică a experților este de cel mai înalt grad. Particularitățile expertizei medico-legale psihiatrice a minorilor derivă din faptul că minorul expertizat este văzut ca un mic infractor cu puține grade de liberate.

Recomandăm ca în cazul expertizei medico-legale psihiatrice a minorilor să se ia în calcul că devianța la minor este, în primul rând, o problemă de adaptare la mediu și, în al doilea rând, o problemă de socializare. Aceste probleme sunt de natură psihologică, sociologică, educațională și antropologică. Din această perspectivă pentru a îmbunătăți cadrul legislativ este important a analiza detaliat particularitățile dezvoltării fiziologice, psihologice și de integrare socială a minorului; a diversifica tematica orelor extracurriculare cu invitarea persoanelor care au reușit să se integreze în societate prin diferite forme de activitate și antreprenoriat, inclusiv social; a defini obiectivele specifice ale expertizei medico-legale psihiatrice la minori reieșind din practica psihiatriei judiciare națională și internațională; a identifica situațiile în care expertiza medico-legale psihiatrică să se concentreze pe aspectele psihologice și de integrare socială ale vieții minorilor. Un rol aparte trebuie acordat instruirii personalului specializat, psihologilor și experților sociali care lucrează cu minorii, în special, pe tematica particularităților de vârstă, comportamentale, decizionale, relaționare și de comunicare ale minorilor.

Referințe bibliografice:

1. LEGE Nr. 1086 din 23-06-2000 cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-științifice și medico-legale. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=88180&lang=ro (accesat 22.10.2022).
2. Expertiza medico-legală. <https://www.cdt-babes.ro/articole/medicina-legala.php> (accesat 17.10.2022).
3. OSTROVARI, Petru; BALTAGA, Victor. Profilul psihocomportamental și integrarea socială a infractorului minor. In: Vector European. 2018, nr. 1, 24-27. ISSN 2345-1106.
4. OSTROVARI, Petru; BALTAGA, Victor. Specificul expertizei medico-legală psihiatrică. In: Vector European. 2019, nr. 1, pp. 19-22. ISSN 2345-1106.
5. NEGRUȚĂ, Veronica. Psihiatrie Judiciară. Note de curs. 2014. https://criminology.md/wp-content/uploads/2020/06/ispca_note_curs_d_a38.pdf (accesat 18.10.2022).
6. Arboleda-Flórez, J. Forensic psychiatry: contemporary scope, challenges and controversies. In *World Psychiatry*. 2006, 5(2), 87-91, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1525122/>.
7. Svensson, O., Andiné, P., Bromander, S., Ask, K., Bagge, A. S. L., & Karlén, M. H. (2022). The decision-making process in Swedish forensic psychiatric investigations. In *International Journal of Law and Psychiatry*, 80, 101709. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160252721000388>(accesat 12.10.2022).
8. EVANS, J. Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. In *Annual Review of Psychology*, 2008, 59, pp. 255-278. <https://www.doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093629> (accesat 29.09.2022).
9. Palanques, N., Cuervo, K., & Villanueva, L. Criminological profile of minors who have committed child-to-parent violence. In *Psychiatry, psychology and law*. 2022. 29(5), 765-778. http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/200714/77914_PalanquesN_2021.pdf?sequence=1 (accesat 12.10.2022).
10. VAN DER PUT, C. E., DEKOVIC, M., STAMS, G. J. J. M., VAN DER LAAN, P. H., HOEVE, M., & VAN AMELSFORT, L. Changes in risk factors during adolescence: Implications for risk assessment. In *Criminal Justice and Behavior*. 2011. 38(3), pp. 248-262. <https://doi.org/10.1177/0093854810391757> (accesat 30.09.2022).
11. PAȘCA Maria. Infractorul minor și reintegrarea sa în comunitate. Editura ARDEALUL <https://bjmures.ro/bd/P/001/05/P00105.pdf>. ISBN 97-7937-19-8. (accesat 12.10.2022).

TRAFICUL DE FIINȚE UMANE – ATENTAT LA ADRESA SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

PÎRȚAC Grigore,

doctor în științe politice, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

E-mail: grigorepirtac@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-3281-3711>

REZUMAT

Prezentul studiu are ca scop sporirea conștientizării impactului fenomenului traficului de persoane asupra securității naționale a statului nostru. Autorul își propune atât să informeze, cât și să propună acțiuni de prevenire a fenomenului dat, oferă informații cu privire la practicile abuzive de recrutare și trafic, precum și cu privire la factorii socio-economici care facilitează amploarea traficului.

Autorul analizează determinările conceptuale ale traficului de persoane, concomitent astfel de probleme, precum factorii de risc, trăsăturile și caracteristicile traficului de ființe umane.

În scopul prevenirii și combaterii traficului de ființe umane se propune de realizat un șir de acțiuni, care în opinia autorului ar diminua efectele acestui fenomen negativ.

Cuvinte-cheie: trafic de ființe umane, trafic de persoane, criminalitate transnațională, Protocolul de la Palermo, exploatarea unei persoane, combatere, asistență, recrutare, traficant, victime, centrul de asistență și protecție a victimelor traficului de persoane, proxenetism, sancțiune.

TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS - AN ATTACK ON THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

PÎRȚAC Grigore,

PhD in Political Sciences, Associate Professor,
University of European Studies of Moldova

E-mail: grigorepirtac@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-3281-3711>

SUMMARY

The purpose of this study is to increase awareness of the impact of the phenomenon of human trafficking on the national security of our state. The author aims to inform and to propose actions to prevent the given phenomenon; he provides information on abusive recruitment and human trafficking practices, as well as on the socio-economic factors that facilitate the extent of human trafficking.

The author analyzes the conceptual determinations of human trafficking, simultaneously such issues as risk factors, who can become a victim of human trafficking, the features and characteristics of human trafficking. In order to prevent and combat human trafficking, it is proposed to carry out a series of actions, which in the author's opinion would reduce the effects of this negative phenomenon.

Key words: human trafficking, transnational crime, Palermo Protocol, exploitation of a person, fight, assistance, recruitment, victims, center for assistance and protection of victims of human trafficking, sanction.

Noile provocări regionale, precum războiul din Ucraina, declanșat de Federația Rusă la 24 februarie 2022, criza refugiaților, criza energetică, recesiunea economică și reducerea veniturilor populației creează premise pentru agravarea fenomenului traficului de persoane, care are repercusiuni directe asupra securității naționale a Republicii Moldova.

De menționat, că aceste pericole nu reprezintă o realitate recentă, în acest context cercetătorii Juc V. Rusandu I. Ungureanu V. încă în a.2010 în articolul „Consolidarea securității politice a Republicii Moldova: aspecte geopolitice” atenționau, că ideea unei noi arhitecturi de securitate pan-europene în care să-și găsească locul și Federația Rusă este respinsă de către

statele-membre NATO, deoarece acest proiect geopolitic face parte din politica externă neoimperială a Federației Ruse de a se afirma ca superputere și ar avea un impact negativ asupra integrării europene a Republicii Moldova, Ucrainei și Georgiei, care vor trece în timp, păstrând întreaga zonă în sfera de influență rusă, deoarece este puțin probabil ca Uniunea Europeană va reuși să integreze efectiv aceste state, chiar dacă va pune în aplicare Parteneriatul Estic și în cele din urmă Europa de Est ar risca să se transforme într-o Uniune a Europei de Est la care deja visează unii ideologi ruși susținători ai politicii lui V. Putin [1].

În acest context, evoluția amenințărilor, riscurilor și vulnerabilităților la adresa securității naționale au

determinat necesitatea adoptării Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova.

În conformitate cu Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova, aprobată prin hotărârea Parlamentului nr. 153 din 15.07.2011, publicat: 14.10.2011 în Monitorul Oficial nr. 170-175 art. 499 (versiune în vigoare din 22.12.17 în baza modificărilor prin HP269 din 07.12.17, MO441-450/22.12.17 art.755) la compartimentul „Riscurile și amenințările de natură transfrontalieră” se menționează „Poziția geografică favorizează utilizarea de către organizațiile criminale transfrontaliere a teritoriului Republicii Moldova în calitate de rută de trafic de persoane, droguri, arme și bunuri, precum și de migrație ilegală spre statele Uniunii Europene” [2].

Noțiunea de *trafic* pentru prima dată a fost utilizată în literatura de specialitate în secolul XVI, în calitate de sinonim pentru *comerț*, ulterior, în sec. XVII, în calitate de vânzare ilicită a mărfurilor, de vânzare a drogurilor, armelor, iar din sec. XIX se referă la comerțul cu ființe umane. În legislația română traficul de persoane reprezintă recrutarea, transportarea, transferarea, cazarea sau primirea unei persoane, prin amenințare, violență sau prin alte forme de constrângere, prin răpirea, fraudă sau înșelăciune, abuz de autoritate sau profitând de imposibilitatea acelei persoane de a se apăra sau a-și exprima voința ori prin oferirea, darea, acceptarea sau primirea de bani ori de alte foloase, pentru obținerea consimțământului persoanei care are autoritate asupra altei persoane, în scopul exploatării acestei persoane [3, p.19].

De menționat, că unii autori utilizează în cercetarea acestui fenomen și noțiunea de trafic de femei, care presupune recrutarea și transportarea persoanelor de sex feminin dintr-un stat în alt stat, în scopul exploatării lor sexuale [4, p.13].

Odată cu adoptarea Protocolului pentru prevenirea, suprimarea și pedepsirea traficului de persoane, adițional Convenției ONU împotriva criminalității transnaționale organizate (Protocolul de la Palermo, 13 decembrie 2000) și a Convenției Consiliului Europei privind acțiunile împotriva traficului de ființe umane din mai 2005 de la Varșovia, au fost realizate abordări conceptuale cu referire la acest fenomen.

Astfel, în conformitate cu art.3 al Protocolului de la Palermo, traficul de persoane reprezintă *recrutarea, transportul, transferul, adăpostirea sau primirea de persoane, prin amenințare de recurgere sau prin recurgere la forță ori la alte forme de constrângere, prin răpire, fraudă, înșelăciune, abuz de autoritate sau de o situație de vulnerabilitate ori prin oferta sau acceptarea de plăți ori avantaje având drept scop* forme de exploatare sexuală, munca sau serviciile forțate, sclavia sau practicile analoage sclaviei, folosirea sau prelevarea de organe.

Această definiție se caracterizează prin aceea, că pune accent asupra condițiilor de muncă forțată, aservire, ținere în stare de sclavie și a practicilor similare sclaviei, persoanele pot fi traficate atât în interiorul țării, cât și în exterior, stipulează că victime ale traficului pot fi persoanele de orice gen, subliniază faptul, că dacă oricare din mijloacele ilegale au fost folosite (de exemplu,

constrângere, fraudă, înșelăciune), este irelevant dacă victima cedează în cele din urmă și acceptă exploatarea [5, p.9].

Cu certitudine, traficul de ființe umane este un fenomen actual, favorizat de numeroși factori de risc:

- scăderea drastică a nivelului de trai a populației;
- șomajul;
- insuficiența unor programe educaționale relevante (educație sexuală, de cuplu etc), precum și deficitul de oportunități educaționale ori profesionale pentru mari segmente de populație;
- un mediu socio-cultural tolerant la discriminare;
- dezvoltarea migrației internaționale pentru muncă;
- dezastre naturale, catastrofe, secete ce afectează agricultura, ce provoacă sărăcirea unui număr mare de gospodării agricole;
- dezagregarea familiei, relații sentimentale ratate;
- lipsa de încredere în instituțiile de stat care ar putea oferi asistență [6,p.54].

La nivel național, traficul de ființe umane este reglementat de Legea nr.241 adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 20.10.2005, cu modificările din 16.03.2018, Planul Național de prevenire și combatere a traficului de ființe umane, Codul Penal al Republicii Moldova prin 2 articole distincte, pentru victimele adulte (art. 165 Cod Penal) și pentru victimele copii (art. 206 Cod Penal) [7].

La 10 iunie 2020 a fost aprobată de către Guvernul Republicii Moldova Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2030 (Hotărârea nr.377), în care la capitolul „Promovarea unei societăți pașnice, sigure și incluzive” sunt menționate grupurile vulnerabile:

- populația din zonele rurale;
- femeile;
- migranții;
- copiii;
- bărbații;
- grupurile minoritare.

În Strategie se menționează faptul, că în anul 2015, numărul victimelor traficului de ființe umane identificate a constituit 308, dintre care 22% au fost victime copii. Formele predominante de exploatare sunt exploatarea sexuală, exploatare prin muncă (în special în sectorul agricol și cel al construcțiilor), urmate de cerșit, prevalarea de organe, țesuturi și celule, și criminalitatea forțată (în special, curierat de substanțe narcotice)” [8].

Un argument în plus pentru adoptarea acestei Strategii îl constituie rezultatele unei evaluări științifice realizate în anul 2019 de specialiștii organizației de cercetare „Info Sapiens” din Ucraina la comanda Organizației Internaționale a Muncii, conform căreia anual circa 7.700 de cetățeni ai Republicii Moldova sunt supuși traficului de ființe umane și exploatării [9].

La nivelul Uniunii Europene, trebuie menționată Strategia Comisiei Europene de combatere a traficului de persoane (2021-2025) din 14 aprilie 2021, care se axează pe:

- reducerea cererii care favorizează traficul de persoane;
- destrămarea modelului de afaceri al traficantilor;

– protejarea, sprijinirea și consolidarea capacității de acțiune a victimelor, în special femeii și copii;

– promovarea cooperării internaționale.

Fenomenul analizat are mai multe trăsături distincte:

– traficul de persoane include sclavia, munca forțată, violența, abuzul de încredere, agresiunea fizică și psihică a persoanei, fiind pe deplin justificată aprecierea că traficul de ființe umane este o formă a sclaviei;

– traficul presupune interese economice, circulația ilicită a banilor, spălarea banilor;

– persoanele traficate sunt afectate din punct de vedere a valorilor sociale, trauma suferită marcându-le ulterior viața;

– traficul de persoane devine treptat un fenomen transnațional, fiind favorizat de procesul globalizării și de utilizarea tehnologiilor moderne, ce facilitează comunicarea, rezultând, spre o utilizare tot mai frecventă a telefoniei mobile și rețelelor de socializare;

– traficul de persoane presupune câștiguri fabuloase pentru traficanți, care ulterior reinvestesc aceste venituri în noi activități frauduloase;

– caracteristicile traficului de persoane presupun recrutarea, transportarea, transferul și adăpostirea.

Anual, în lume circa 600.000 - 20.000 de persoane sunt traficate peste frontiera de stat, aici nefiind incluse și cele care sunt traficate în interiorul statelor, număr care poate atinge cifre de milioane. Circa 70% din numărul persoanelor traficate, sunt femeii și fetele, care în mare majoritate sunt impuse să practice prostituția. Aproximativ 50% din numărul persoanelor traficate, sunt minori, care sunt exploatați sexual, muncă silită, sau le sunt preluate organele. Doar în perioada a.2017-2018 în Uniunea Europeană au fost înregistrate 14 000 victime.

Republica Moldova continuă să se numere printre "piețele" cele mai înfloritoare pentru exploatarea sexuală, munca forțată și traficul de organe. După declararea independenței Republicii Moldova, peste 1 milion de persoane au emigrat în căutarea unui trai decent. Traficanții se folosesc de această emigrare masivă, legală și ilegală, estimările oficiale vorbind despre 60 mii de victime ale traficului de persoane, la o populație totală de 2,8 milioane de locuitori. [10]

În baza interviurilor realizate cu victimele traficului de ființe umane asistate de Organizația Internațională a Muncii, constatăm că circa o treime din victime inițial implicării în procesul de trafic de persoane, au suferit de violență domestică, dar trebuie de remarcat, că deși violența în familie afectează femeile, concomitent majoritatea victimelor minore au fost anterior victime ale violenței. Sunt numeroase cazurile, când tinerii absolvenți nu-și pot găsi de lucru care să corespundă educației și experienței lor, sunt atrași de oportunitățile de angajare din străinătate, deci sunt deosebit de vulnerabili și pot cu ușurință cădea victime ale traficului

de ființe umane. Victimele sunt forțate să se implice în diverse activități producătoare de bani pentru traficanții lor (exploatare sexuală, muncă forțată, cerșetorie etc.) [11].

În opinia noastră, în scopul prevenirii și combaterii traficului de ființe umane este necesar de realizat următoarele acțiuni:

➤ introducerea în curriculumul disciplinei Educația pentru societate din învățământul liceal a unor teme precum traficul de persoane, educația sexuală, egalitatea între femei și bărbați, respectarea drepturilor omului și a demnității ființei umane, protejarea drepturilor copilului și ale părinților săi, ale tutorilor, rolul mass-media în difuzarea informațiilor privind traficul de persoane; prin intermediul mass-media tinerilor care nu mai sunt integrați în sistemul școlar,

➤ perfecționarea legislației naționale din domeniu;

➤ consolidarea componentelor societății civile, implicate direct în prevenirea și combaterea acestui flagel;

➤ creșterea gradului de informare a populației prin implicarea mai activă a mass-media;

➤ respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;

➤ siguranța victimelor traficului de persoane, atitudinea echitabilă față de ele;

➤ accesul liber la justiție;

➤ reducerea vulnerabilității grupurilor de risc prin adoptarea unor politici de stat;

➤ organizarea unor mese rotunde, conferințe, altor forme de instruire specifice destinate personalului din mediul educațional;

➤ nu doar organele de poliție, ci și alte instituții de stat, anume sistemul judecătoresc, trebuie să țină seama de chestiunea siguranței atunci când acționează în contextul măsurilor de prevenire a traficului de persoane;

➤ colaborarea autorităților naționale cu instituții similare ale altor state, cu organizații internaționale în vederea realizării unor acțiuni comune de combatere a traficului de persoane.

În concluzie subliniem faptul, că traficul de persoane reprezintă una dintre cele mai grave infracțiuni, care are repercusiuni asupra securității naționale. În scopul prevenirii și combaterii acestui fenomen, este necesar ca instituțiile statului să poziționeze o abordare complexă, care să ia în considerare toate politicile publice din domeniu. Se impune elaborarea de către legiuitor a unor mecanisme ca victimele să beneficieze de un ajutor și de o protecție mai bună, concomitent victimelor minore să li se acorde o atenție specială, de asemenea avem nevoie de o coordonare mai bună în cadrul instituțiilor Uniunii Europene. Sigur, traficul de ființe umane poate fi evitat prin măsurile de prevenire/combateră a fenomenului, dar este nevoie de timp și implicarea întregii societăți.

Referințe bibliografice:

1. Juc V., Rusandu I., Ungureanu V. Consolidarea securității politice a Republicii Moldova: aspecte geopolitice. Moldoscopie, Chișinău, USM, 2010, nr.2 (XLIX).
2. Strategia securității naționale a Republicii Moldova//Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.170-175 din 14 octombrie 2011.
3. Ghid de informare în domeniul traficului de persoane. Prevenire. Combatere. Asistența victimelor. Iași, 2006.
4. Botnaru Gh. Traficul de femei în contextul Republicii Moldova – problemă ce necesită o rezolvare imediată.

//Traficul de femei: fenomen și crimă. Chișinău, 2001.

5. Vidaicu M. Dolea I. Combaterea traficului de ființe umane. (Drept material și drept procesual). Chișinău, 2009.
6. Ghid de informare în domeniul traficului de persoane. Prevenire. Combatere. Asistența victimelor. Iaș, 2006; Mariska N.J. van der Linden, Traficul de ființe umane.
7. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109495&lang=ro (vizitat la data 19.10.2022).
8. https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/strategia_nationale_de_dezvoltare_moldova_2030-t.pdf (vizitat la data 11.10.2022).
9. https://lastrada.md/pic/uploaded/Tendinte%20TFU%20rom_TFU.pdf (vizitat la data 17.10.2022).
10. <https://winrock.org/> (vizitat la data 17.10.2022).
11. www.antitrafic.gov.md (vizitat la data 15.10.2022).

CZU 342 731

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.06>

DREPTUL LA LIBERTATE DE CONȘTIINȚĂ - DIMENSIUNI CONCEPTUAL-JURIDICE

SEDLEȚCHI Nicolae,

doctorand,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

nicolae.sedletchi@usem.md

<https://orcid.org/0000-0001-7494-4790>

REZUMAT

Libertatea de conștiință și de religie este un drept natural, care are menirea să recunoască și să protejeze persoana umană ca ființă spirituală autonomă, ca un om liber. Este relevant să reținem că, deja la începutul secolului al XX-lea libertatea de conștiință și de religie a fost văzută ca una dintre cele mai importante libertăți spirituale personale.

Libertate de conștiință ca drept natural, există independent de orice normare. Dar, pentru a o consacra în principiu, pentru a o amenaja și pentru a asigura respectul său este obligatorie intervenția statului. Statul conferind aspectul normativ libertății de conștiință, face ca aceasta să se transforme din libertate naturală în libertate publică. Astfel, integrarea libertății de conștiință în sistemul juridic pozitiv, duce la evoluția acesteia din libertate naturală în libertate publică.

Libertatea de conștiință ca libertate publică, reprezintă o libertate juridică universală și abstractă, o putere de autodeterminare a individului, bazată pe existența unui domeniu de libertate-autonomie, care este intangibil atât pentru puterea publică cât și pentru indivizi. Exercițiul acestei libertăți are drept singură limită neaducerea de atingere libertăților celorlalți.

Cuvinte-cheie: individ, societate, libertate, conștiință, toleranță, religie, convingeri, libertatea de conștiință, libertatea religioasă, convingeri religioase, libertatea pozitivă, libertatea cultelor.

THE RIGHT TO FREEDOM OF CONSCIENCE - DIMENSIONS CONCEPTUAL-LEGAL

SEDLEȚCHI Nicolae,

PhD student,

University of European Studies of Moldova

nicolae.sedletchi@usem.md

<https://orcid.org/0000-0001-7494-4790>

SUMMARY

Freedom of conscience and religion is a natural right, which is meant to recognize and protect the human person as an autonomous spiritual being, as a free man. It is relevant to note that already at the beginning of the 20th century freedom of conscience and religion was seen as one of the most important personal spiritual freedoms.

Freedom of conscience as a natural right exists independently of any regulation. However, in order to enshrine it in principle, to arrange it and to ensure its respect, the intervention of the state is mandatory. By conferring the normative aspect on freedom of conscience, the state transforms it from natural freedom to public freedom. Thus, the integration of freedom of conscience in the positive legal system leads to its evolution from natural freedom to public freedom.

Freedom of conscience as public freedom represents a universal and abstract legal freedom, a power of self-

determination of the individual, based on the existence of a field of freedom-autonomy, which is intangible both for public power and for individuals. The exercise of this freedom has as its only limit the non-infringement of the liberties of others.

Key words: individual, society, freedom, conscience, tolerance, religion, beliefs, freedom of conscience, religious freedom, religious beliefs, positive freedom, freedom of worship.

Libertatea de conștiință și de religie este un drept natural, care are menirea să recunoască și să protejeze persoana umană ca ființă spirituală autonomă, ca un om liber. În acest sens, este relevant să reținem că, deja la începutul secolului al XX-lea libertatea de conștiință și de religie a fost văzută ca una dintre cele mai importante libertăți spirituale personale.

Libertate de conștiință ca drept natural, există independent de orice normare. Dar, pentru a o consacra în principiu, pentru a o amenaja și pentru a asigura respectul său este obligatorie intervenția statului. Statul conferă aspect normativ libertății de conștiință, ceea ce face ca aceasta să se transforme din libertate naturală în libertate publică. Astfel, integrarea libertății de conștiință în sistemul juridic pozitiv, duce la evoluția acesteia din libertate naturală în libertate publică. Consacrarea statală o face să treacă din domeniul dreptului natural în domeniul dreptului pozitiv [19, pp. 16-17].

Libertatea de conștiință ca libertate publică, reprezintă o libertate juridică universală și abstractă, o putere de autodeterminare a individului, bazată pe existența unui domeniu de libertate-autonomie, care este intangibil atât pentru puterea publică cât și pentru indivizi. Exercițiul acestei libertăți are drept singură limită neaducerea de atingere libertăților celorlalți. Tradiția include în conceptul de „libertate de conștiință” ansamblul de drepturi relative la demersul spiritual, inclusiv cel religios al persoanei, pe plan individual și comunitar. Abordări conceptuale unificate cu privire la libertatea de conștiință sunt cuprinse și în constituțiile celor mai multe țări din lume, în care se vorbește despre libertatea de conștiință și de religie, în nemijlocită legătură cu libertatea de gândire și de opinie. În consecință, această libertate presupune libertatea de conștiință și de religie, libertatea de gândire și opinie, libertatea de a învăța și de a-și manifesta convingerile sau credința în public sau în privat, libertatea de a comunica cu cei care împărtășesc convingerile spirituale, înțelegându-se prin aceasta o comunicare și cu cei din afara frontierelor țării, libertatea de a exersa misiunea prin mijloace convenabile, de a se asocia și de a se organiza pe plan comunitar de o manieră autonomă [13, pp. 113].

Libertatea de conștiință ca libertate publică, fiind integrată în dreptul obiectiv al statului, devine un drept subiectiv, care poate fi valorificat de către subiecți particulari, și care are în vedere respectarea convingerilor spirituale, inclusiv religioase, ale indivizilor de către alți indivizi și de puterea publică. În așa mod, libertatea de conștiință ca libertate publică se prelungește în dreptul subiectiv la libertate de conștiință.

Prin urmare, libertatea de conștiință și de religie poate fi pusă în aplicare în mod eficient, doar având suficiente garanții legale din partea statului pentru a asigura acest drept. În acest sens, construcția juridică „dreptul la libertate ...” ni se prezintă mult mai reușită și corectă. Nu e întâmplător că o astfel de construcție este utilizată în

toate instrumentele internaționale și în constituțiile statelor în legătură cu problemele legate de libertatea de conștiință și de religie.

Din momentul apariției, dreptul la libertatea de conștiință și de religie face parte din prima generație a drepturilor omului, născute din revoluțiile burgheze, și ține de implementarea așa-numitei "libertăți negative." Conform conținutului său acest drept poate fi atribuit drepturilor și libertăților civile, deoarece, în mare parte, garantează posibilitatea persoanei umane de a gândi și acționa în conformitate cu convingerile sale intime (inclusiv capacitatea de a profesa o religie, de a-și exprima gândurile, ideile și opiniile și de a le difuza în orice moduri legale) cu obligația de a respecta drepturile și libertățile altora, legile statului, cerințele moralei și ordinea publică.

Modelul teoretico-juridic al libertății de conștiință include înțelegerea libertății de conștiință în sens obiectiv și subiectiv.

Libertatea de conștiință în sens obiectiv, poate fi caracterizată ca un sistem de norme juridice care alcătuiesc legislația privind libertatea de conștiință a unei anumite țări, într-o anumită perioadă istorică. În jurisprudență, libertatea de conștiință și de religie este văzută ca o instituție juridică, constituită dintr-un corp de legi care reglementează relațiile sociale ce apar în procesul de punere în aplicare a acestei libertăți. În aspect teoretic, conceptul juridic al libertății de conștiință și de religie se bazează pe jurisprudența dezvoltată de doctrina drepturilor și libertăților individuale subiective.

Libertatea de conștiință în sens subiectiv, reprezintă oportunitățile specifice, drepturile și pretențiile care apar în temeiul și în limitele legislației privind libertatea de conștiință. Adică, acestea sunt drepturile specifice ale subiecților, care decurg din actele legislative în vigoare, le aparțin de la naștere și care sunt determinate, în anumite limite, de voința și de conștiința lor. În acest sens libertatea de conștiință și de religie reprezintă un drept subiectiv, garantat de constituție, având toate proprietățile legale caracteristice libertăților fundamentale. Dreptul subiectiv la libertatea conștiinței reprezintă gradul permis al comportamentului individului, garantat de lege, și conturat în interiorul cadrului juridic al libertății individuale.

Libertatea de conștiință și de religie, ca drept subiectiv, reprezintă o parte integrantă a statutului juridic al persoanei, una dintre libertățile individuale inalienabile care primesc consolidare legală în orice societate democratică. Statutul juridic al individului - una dintre cele mai importante categorii politice și juridice, indisolubil legată de structura socială a societății, nivelul democrației și statului de drept, este definit în doctrină, ca poziție legală a individului în societate, totalitatea drepturilor, libertăților, atribuțiilor și responsabilităților individuale, recunoscute și garantate de stat. La baza statutului juridic se află statutul social actual, adică poziția reală a persoanei în sistemul de relații sociale.

Dreptul doar consolidează această poziție, o introduce într-un cadru legislativ. Statutul legal al unei persoane este stabilit de constituțiile statelor, legi și regulamente.

Statutul juridic al persoanei este determinat de gradul de asigurare și de respectare în societate a drepturilor și libertăților democratice, ceea ce garantează alegerea individuală liberă între viziunea religioasă asupra lumii și cea atee și capacitatea de a-și manifesta convingerile lor în societate. Dar este evident că acest statut este într-o dependență totală de finalitatea pe care o are statul, fundamentul statului fiind un motiv de fluctuații pentru libertatea de conștiință. Întinderea libertății de conștiință depinde de concepția care conduce raporturile dintre autoritate și libertate. Diferitele reprezentări despre stat ilustrează aspectele diferite pe care le poate lua libertatea de conștiință.

Când statul se face exponentul unei doctrine oficiale, propagandistul unei idei, el nu mai admite propriu-zis libertatea de conștiință. Nu există decât o singură opinie permisă, cea oficială. Desigur, această restrângere este efectuată prin suprimarea libertății de exprimare, dar ținta pentru a fi distrusă este libertatea de conștiință. Este situația statelor caracterizate de un monism ideologic. Din perspectivă istorică, o primă formă a unui asemenea stat este teocrația, regim de confuziune a puterilor, în care puterea politică se confundă cu puterea religioasă. Tot un stat în serviciul unei idei este și cel totalitar, care pretinde a deține adevărul și care tratează inițial opiniile disidente ca opinii ce trebuie corectate prin convertire, pentru ca apoi să treacă la persecutarea oponentilor, considerându-i inamici ai națiunii și ai statului [20, p.389]. În aceste regimuri politice puterea de stat devine religioasă sau antireligioasă, în loc să fie a-religioasă [5, p.180].

La polul opus se situează democrațiile liberale occidentale, în care puterea publică admite diversitatea opiniilor, nu face alegeri, nu respinge nici o doctrină sau o ideologie. Statul occidental apără libertatea de conștiință și religie în două moduri: prin a se abține de la a o îngrădi și prin crearea condițiilor pentru manifestarea acestei libertăți.

Pentru ca dreptul la libertate de conștiință și religie să fie efectiv, să nu rămână în faza de simplă poziție subiectivă nemanifestată, este necesar, deci, ca puterea publică să fie laică sau neutră. Acest lucru presupune ca ea să nu fie nici religioasă, nici antireligioasă, căci ateismul de stat este la fel de periculos ca și religia de stat [4, p.41]. Noțiunea de laicitate presupune separarea statului și bisericii, și impunerea statului a obligației de a fi neutru din punct de vedere religios. Statul laic acceptă orice doctrină, orice religie, orice cult, indiferent de numărul de adepți, de excentricitatea, noutatea sau extraneitatea acestora, nu discriminează pe aceste criterii nici indivizi ca persoane fizice, nici indivizi organizați în colectivități. El intervine pentru a-i asigura fiecăruia posibilitatea de manifestare spirituală sau religioasă. Desigur, libertatea de conștiință și religie poate fi restrânsă, spre exemplu prin interzicerea unui cult pe motiv de siguranță națională etc., dar nu înainte ca acest cult să se dovedească periculos din punct de vedere social. Astfel, neutralitatea admite interzicerea, dar nu admite recunoașterea, căci aceasta din urmă este o interzicere apriori [5, p.192]. Statul neutru nu recunoaște nici o religie și nici un cult, căci acest lucru ar duce la

crearea unei distincții pe motivul credinței. Într-un stat neutru fenomenul religios încetează a mai fi un fenomen public [21, p.384].

Totuși, după cum o vom demonstra mai târziu, neutralitatea majorității statelor europene este discutată. În aceste condiții apare necesitatea de a defini noțiunea de religie, pentru a delimita aria subiecților ce se bucură de protecție specială în dreptul european.

Numărul semnificativ de religii recunoscute crează dificultăți în definirea termenului. Credința în Dumnezeu, o posibilă trăsătură comună între iudaism, islamism și creștinism, apare în mod clar insuficientă pentru a defini acest termen. Într-adevăr, am putea afirma că unele religii, cum ar fi hinduismul, sunt politeiste. În același mod, definițiile care se bazează pe „credința în Dumnezeu sau în mai mulți zei” nu vor putea include budismul, deoarece această religie nu se fundamentează pe credința într-o entitate divină personificată. Cu toate acestea, toate religiile citate anterior fac parte din „marile religii ale lumii”. Dificultățile continuă atunci când examinăm religii mai puțin cunoscute, precum cele care provin din tradiții păgâne sau religii noi, ale căror tradiții și credințe sunt încă deseori insuficient fundamentate. Din momentul în care ne îndepărtăm de marile religii ale lumii, se conturează și o altă problemă: care trebuie să fie numărul de adepți pentru ca o credință să fie considerată religie?

Majoritatea documentelor internaționale în domeniu nu oferă soluții pentru problemele vizate, privilegiind, în special, o terminologie mai generală, astfel încât aceasta include credințele deiste, nondeiste și atee [10]. La fel ca legislația internațională, legislația Statelor-membre în general nu definește acești termeni, chiar dacă definiții parțiale există în anumite constituții naționale. În plus, unele țări dispun de note explicative, care furnizează mai multe informații asupra modului, în care termenii trebuie înțeleși.

Anumite State-membre au optat pentru o definiție negativă, care precizează doar ceea ce nu trebuie să fie considerat drept element religios. Astfel, în Spania, Legea privind libertatea cultelor prevede că „*activitățile, intențiile și entitățile legate sau care participă la studii și la experimentarea fenomenelor psihice sau parapsihologice, la difuzarea valorilor umaniste sau spirituale, sau alte obiective similare nereligioase, nu pot pretinde la protecția prevăzută cu titlul prezentei legi*” [16]. În Belgia, nu este definită noțiunea de religie, ci doar noțiunea de „secte”, specificându-se că acestora nu le este asigurată protecția, și că ele reprezintă „*orice grupare cu vocație filozofică sau religioasă [...] care, în organizarea sau practica sa, se consacră unor activități ilegale periculoase, le dăunează indivizilor sau societății sau prejudiciază demnitatea umană*” [17].

Legislația Austriei nu definește religia sau convingerile. Totuși, notele explicative pentru legea sa federală privind statutul comunităților confessionale religioase conțin o definiție: „... o structură de convingeri, al căror conținut este reprezentativ și care s-a dezvoltat de-a lungul anilor pentru a explica natura umană și lumea – în semnificația lor transcendentă – pentru a le înzestra cu rituri și cu simboluri specifice și a le oferi o orientare conformă principiilor și doctrinei de bază”; sau „un sistem ce abordează în dogmele, practicile

și manifestările sale sociale întrebările ultime ale societății umane și ale vieții individuale și încearcă să contribuie cu răspunsuri la acestea” [15].

În Germania există o definiție a religiei și a convingerilor în interpretarea Tribunalul Constituțional Federal. Acesta consideră religia ca fiind orice certitudine specifică privind totalitatea universului, la fel ca și originea și finalitatea ființei umane, certitudine care oferă un sens vieții umane și lumii și care o transcendează pe aceasta. În acest context, Tribunalul constituțional federal german a acceptat caracterul religios al credinței Bahá'í, fondându-se în acest caz pe tendințele actuale ale societății, tradițiile culturale și viziunea despre religie în general, la fel ca și din punctul de vedere al științelor religioase [18].

Pare surprinzător faptul ca un element atât de important pentru protecția drepturilor omului și a egalității să nu fie definit în mod clar. Totuși, lipsa unei definiții precise evită riscul ca tribunalele să se vadă legate de o definiție depășită și prea restrictivă. Totuși, absența unei definiții are drept inconvenientă riscul și mai ridicat a lipsei de coerență și de uniformitate în termeni de comportament. Scientology este, astfel, recunoscută drept o religie în Italia și Austria, pe când în Germania [25] și în Regatul Unit [11] ea nu este recunoscută religie. Asemenea incoerențe în termeni de interpretare între Statele-membre nu sunt compatibile cu protecția libertății conștiinței și religiei, fiind necesară elaborarea unei poziții comune. Model ar putea servi abordările elaborate în Statele Unite.

Prima abordare definește conținutul termenului prin identificarea „pilonului comun” al credințelor, adică al conținutului lor fundamental, care le conferă o natură religioasă, sau cel puțin un caracter suficient de serios pentru a justifica o protecție. Necesitatea unei credințe într-un zeu nu permite, în mod clar, să fie reprezentată larga gamă de sisteme de credințe, care beneficiază în prezent de protecție. O definiție mai generală ar putea să facă referință la „ultima preocupare” (*ultimate concern*) a unei persoane. Fiecare dintre noi alimentează, într-adevăr, ultime preocupări, de natură absolută și necondiționată, care oferă vieții noastre un sens și o orientare [23]. Este vorba despre un criteriu foarte subiectiv, și numeroase sunt credințele care pot corespunde acestei definiții, în măsură ce acestea sunt „ultime” în opinia credinciosului. Această definiție poate prezenta un avantaj, în sensul în care ea justifică protecția religiilor minoritare sau a noilor religii, atunci când acestea nu corespund criteriilor „obiective”, imaginate de „majoritate” [24]. O asemenea definiție permite, de asemenea, includerea anumitor mișcări filozofice, precum umanismul sau ateismul, care nu sunt bazate pe rădăcini religioase tradiționale. Totuși, acest caracter foarte general al definiției se poate dovedi, de asemenea, un punct slab, căci ea nu oferă niciun mijloc, dirijat de principii, care să permită de a distinge, de exemplu, ultimele preocupări în raport cu fotbalul și ultimele preocupări, inspirate de doctrina Coranului [12].

Cealaltă abordare constă în definirea religiei prin analogie [7]. Poate fi, astfel, identificată o listă de criterii care, atunci când acestea nu sunt în sine nici obligatorii, nici suficiente pentru a defini religia, pot atesta caracterul

religios al unui sistem de credințe, dacă sunt prezente în număr suficient. Aceste criterii vor putea include: credința în Dumnezeu sau într-o ființă supremă; viziunea globală despre lume și despre finalitatea umană; credința în viața după moarte; comunicarea cu Dumnezeu prin cult și rugăciune; viziunea particulară despre obligațiile morale, rezultată dintr-un cod moral sau dintr-o anumită concepție despre natura lui Dumnezeu. Utilizarea acestei abordări în definirea religiei permite de a depăși dificultățile identificate în abordarea anterioară. Mai mult, această abordare se va putea adapta, cu trecerea timpului, astfel încât să reprezinte evoluția viziunii asupra „elementului religios”. [6]

Dar este posibil ca tribunalele Statelor-membre să se ghideze de interpretarea CEDO, care și-a extins protecția asupra bisericii scientologice [26], druidismului [3], Divine Light Zentrum [22] și Conștiința lui Krishna [9]. Din contra, este posibil ca scientologia să fie, în final, definită mai degrabă drept o convingere decât drept o religie. Dar protecția asigurată convingerilor rămâne practic identică, deoarece protecția dreptului internațional vizează „religia sau convingerile”. Linia de demarcare se situează, pe de o parte, între religiile și convingerile care afișează suficientă seriozitate, care beneficiază cu acest titlu de o protecție și, pe de altă parte, celelalte convingeri, care nu sunt protejate. Chiar dacă convingerile nu trebuie să fie de natură religioasă pentru a fi protejate, se pare că există, totuși, anumite limite în ceea ce privește tipurile de convingeri. Frontiera între convingerile, care sunt protejate și care nu sunt, nu este, totuși, definită cu precizie. Dat fiind faptul că termenul convingeri ar include, în orice caz, convingerile religioase, putem presupune înzestrarea semnificației termenului convingeri cu anumite criterii. Această restricție a câmpului de aplicare a protecției convingerilor este reflectată în jurisprudența CEDO, conform căreia convingerile, chiar dacă acestea nu trebuie neapărat să fie religioase pentru a beneficia de protecție, trebuie, totuși, „să fi atins un anumit grad de putere, de seriozitate, de coeziune și de importanță” [27].

În notele sale explicative, legislația austriacă sugerează la fel utilizarea termenului „religie” pentru a descrie parametrii termenului „convingere”. „*Termenul «convingere» este strâns legat de termenul «religie» [...]. Convingerile reprezintă un sistem de interpretare constituit din convingeri personale în ceea ce privește structura de bază, modalitățile și funcțiile lumii; nu este vorba despre un sistem științific. În măsura în care convingerile își revendică caracterul complet, ele includ percepțiile despre umanitate, viziunea despre viață și morală*” [14].

În Olanda, expresia „filozofia vieții” este utilizat în locul termenului convingeri, ceea ce limitează tipurile de convingeri care pot fi vizate. Expresia „filozofia vieții” revendică un ansamblu coerent de idei asupra aspectelor fundamentale ale existenței umane și include marile filozofii ale lumii, precum umanismul sau pacifismul. El nu se extinde, totuși, asupra unor viziuni mai generale despre societate. Deși conceptul de religie este utilizat în unele definiții pentru a le conferi un plus de seriozitate, de caracter complet și de forță de convingere înainte de a le putea proteja, devine foarte clar că convingerile nu sunt

religioase în termeni de conținut. Ateismul beneficiază, deci, de o protecție în termenii Convenției Europene a Drepturilor Omului [1], la fel ca și pacifismul [2] și veganismul [8].

În caracterizarea libertății de conștiință și de religie ca instituție juridică este important să se ia în considerare conținutul instituției și să se identifice tendințele de dezvoltare ale acesteia.

Având în vedere caracterul multidimensional al libertății de conștiință, putem analiza conținutul acestei instituții în complexitate, luând în considerare aspectul filosofic, social, precum și cel juridic al instituției. Din această perspectivă, conținutul juridic al libertății de conștiință este alcătuit din următoarele componente:

- Dreptul de a-și stabili atitudinea față de problemele legate de libertatea de conștiință. Această componentă include dreptul de a avea, de a alege și de a schimba, de a practica sau de a nu practica, convingeri religioase sau alte convingeri, inclusiv dreptul la religiozitate non-bisericească, dreptul la o viziune religioasă, științifică, materialistă sau de alt gen asupra lumii, dreptul la indiferență față de religie și la gândire liberă.

- Dreptul de a acționa în conformitate cu convingerile sale, inclusiv posibilitatea de a răspândi un sistem de opinii, credințe, de a le promova, de a-și exercita cultul în mod liber, individual sau în comun cu alții. Cu toate acestea, aceste drepturi sunt prevăzute în măsura în care nu încalcă ordinea și securitatea publică, și nu afectează morală socială.

- Dreptul la secretul convingerilor de orice natură, inclusiv religioase.

- Dreptul la o atitudine neutră din partea statului față de formele legitime de manifestare a libertății de conștiință. În acest sens libertatea de conștiință se manifestă în interdicția impusă oficialilor guvernamentali, agenților de stat, autorităților locale să folosească poziția lor pentru formarea unei anumite orientări ideologice sau religioase, interdicția de a însoți activitățile autorităților publice cu ritualuri și ceremonii religioase.

- Toleranța față de persoanele de diferite opinii și credințe.

Sintetizând mai multe puncte de vedere cu privire la structura și conținutul libertății de conștiință și de religie, precum și cerințele legale internaționale contemporane față de această libertate, în opinia noastră, este necesar să se distingă competențele individuale și competențele colective în acest domeniu. Oricine își poate satisface căutările spirituale, inclusiv cele religioase, individual, fără a fi membru al unei organizații. De exemplu, o manifestare a secularismului în lumea modernă este faptul că în multe țări oamenii se îndepărtează de organizațiile religioase și nu le consideră formă unică de satisfacere a nevoilor religioase. O răspândire tot mai mare primește religiozitatea individualizată, exercitată în afara comunelor, și o parte semnificativă a credincioșilor nu iau parte la activitățile comunității religioase.

În același timp, o formă importantă de exprimare și satisfacere a căutărilor spirituale este forma colectivă. De multe ori numai prin comunitatea organizată a oamenilor pot fi puse probleme care merită atenție. O natură colectivă a cultului presupune și majoritatea religioasă.

Drepturile colective nu pot fi considerate ca sumă a drepturilor individuale ale cetățenilor, aparținând unor organizații cu o anumită orientare spirituală. Conținutul acestor drepturi este determinat de obiectivele și interesele organizației, care, la rândul lor, servesc interesele individului. Prin urmare, drepturile colective nu pot fi considerate superioare drepturilor individuale, ci trebuie să fie în armonie cu ele.

Astfel, drepturile individuale sau colective în domeniul libertății de conștiință și de religie pot fi definite ca competențe ale persoanei particulare sau ale organizației, care asigură libertatea alegerii spirituale, precum și alegerea tipului și modului de comportament.

Drepturile individuale în domeniul libertății de conștiință și de religie ar putea fi rezumate la următoarele:

- dreptul de a alege orice convingeri, inclusiv religioase, de a practica orice religie;

- dreptul de a nu avea convingeri și de a nu profesa nici o religie;

- dreptul de a schimba religia sau convingerile;

- dreptul de a crea convingeri noi sau o nouă religie;

- dreptul de a-și exprima și disemina convingerile religioase sau de altă natură, și de a acționa în conformitate cu acestea;

- dreptul la educație în funcție de convingerile religioase sau de altă natură la propria alegere;

- dreptul la educația copiilor în funcție de viziunile spirituale proprii, inclusiv religioase;

- dreptul de a-și proteja copiii de educație religioasă sau de altă formare moral-spirituală;

- dreptul de a avea acces liber la locurile de cult;

- dreptul de a nu da nici un jurământ contrar credințelor religioase sau convingerilor proprii;

- dreptul de a-și exprima liber convingerile religioase sau de altă natură, și la o atitudine neutră a statului față de formele legale de manifestare a religiei sau a convingerilor;

- dreptul la secretul convingerilor religioase sau de altă natură;

- dreptul la scutirea de la îndeplinirea obligațiilor civice dacă acesta sunt contrare convingerilor sau religiei unui cetățean, și dacă este necesar, dreptul de a înlocui o obligație cu alta.

La rândul său, drepturile colective ar putea fi generalizate în felul următor:

- dreptul la libertatea de asociere în organizații religioase sau de alt format moral-spiritual;

- dreptul de a dobândi și a menține în mod liber locuri accesibile pentru cult și întrunire;

- libertatea de a exprima și disemina opiniile sale sau credințele și practicile religioase, fără constrângere sau amestec din partea statului sau terților;

- libertatea de a efectua și participa la serviciile și activitățile religioase;

- dreptul de a administra asociațiile spirituale în bază de autogovernare, în funcție de propria structură ierarhică și instituțională, inclusiv selectarea, numirea și înlocuirea personalului în conformitate cu cerințele proprii;

- dreptul de a produce, achiziționa, importa, exporta și distribui literatură spirituală și religioasă, materiale

tipărite și audio-vizuale și alte articole folosite pentru activități religioase și de altă natură;

- dreptul de a înființa școli private și de a le gestiona, precum și de a se angaja în activități educative, culturale, caritabile și sociale;
- dreptul de a solicita și de a primi asistență financiară voluntară din partea persoanelor fizice și juridice pentru a sprijini activitățile lor.

Deci, având în vedere diferitele puncte de vedere cu privire la conținutul libertății de conștiință și de religie, aceasta din urmă apare ca un drept al omului de a accepta sau respinge orice sistem filosofic sau spiritual, orice convingeri religioase sau de altă natură spirituală; de a practica, individual sau împreună cu alții, orice religie sau nici o religie; de a alege liber, a schimba, a exprima și a disemina convingerile religioase sau de altă natură și de a acționa în conformitate cu acestea, fără a fi supus la hărțuire și discriminare de către stat și societate.

Conceptul juridic al libertății de conștiință reprezintă dreptul fiecăruia, permis de legislație și garantat de stat, de a gândi și de a acționa în conformitate cu convingerile proprii, sub rezerva legii și ordinii. Esența libertății de conștiință constă în existența de oportunități instituționalizate pentru o persoană de a nu acționa fiind constrâns, ci pentru că el consideră că așa este necesar, în conformitate cu convingerile sale, în funcție de ordinea stabilită.

În plus, analiza arată că libertatea de conștiință și de religie reprezintă o singură libertate fundamentală, privită în două aspecte diferite, care sunt dialectic inseparabile și se raportează ca general și particular, formând o instituție juridică unică. În structura instituției juridice a libertății de conștiință și de religie pot fi distinse dispozițiile de drept internațional și normele constituționale, care conțin caracteristici conceptuale ale acestei instituții și care garantează fiecărei persoane dreptul la libertatea de gândire.

Referințe bibliografice:

1. Angelini contre Suède (1988) 10 EHRR 123 (Commission européenne des droits de l'homme).
2. Arrowsmith contre Royaume-Uni (1978) 19 D & R 5. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-104189%22%5D%7D> (accesat 11.10.2022).
3. Chappel contre Royaume-Uni (1988) 10 EHRR 510 (Commission européenne des droits de l'homme), Pendragon v. UK (1998) EHRR CD 179.
4. Dănișor D. C., Drept constituțional și instituții politice, vol. 1, Ed. Europa, Craiova, 1995, - 338 p.
5. Dănișor D.C., Dogaru I., Dănișor GH., Teoria generală a dreptului, Ediția 2, Editura C.H. Beck, București, 2008, - 575 p.
6. Feofanov D.N, «Definition Religion: An Immodest Proposal» (1994) 23 Hofstra L. R. 309; B. Clements, «Defining "Religion" in the First Amendment: A functional approach» (1989) 74 Cornell L. R. 352.
7. Greenawalt, «Religion as a Concept in Constitutional Law» (1984) 72 California L. R. 753-816; et G. Freeman III, «The Misguided Search for the Constitutional Definition of Religion» (1983) 71 Georgetown L. J. 1519-1565.
8. H contre Royaume-Uni (1993) 16 EHRR CD 44
9. ISKCON contre Royaume-Uni (1994) 76A D & R 90. https://books.google.com/books?id=idAe2R4QFrQC&pg=PA63-IA1&lpg=PA63-IA1&dq=ISKCON+et+8+autres+c/+Royaume+Uni&source=bl&ots=W2WehdTbab&sig=ACfU3U1pwzFAMLE6hF186atzS1V8EwSFyA&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwjh0-Lgj8_4AhV2EEQIHaltBZIQ6AF6BAgCEAM#v=onepage&q=ISKCON%20et%208%20autres%20c%2F%20Royaume%20Uni&f=false (accesat 21.10.2022).
10. L'observation générale n° 22 (48) sur l'article 18 de la déclaration universelle des droits de l'homme (DUDH) du Comité des droits de l'homme des Nations unies, paragraphe 2, reprise dans (1994) 15 Human Rights L. J. 233.
11. La décision des Charity Commissioners du 17 novembre 1999, <http://www.charity-commission.gov.uk/Library/registration/pdfs/cosdecsum.pdf> (accesat 24.10.2022).
12. Macklem, «Reason and Religion» in P. Oliver et. al. (eds) Faith in Law: Essays in Legal Theory, (Hart, Oxford, 2000) à la page 79.
13. Minnerath. R., Les relations Eglise-Etat et la liberte de conscience — La position de l'Eglise catholique, in Conscience et liberte — Nr. 39, 1990.
14. Notes explicatives de la loi modifiée sur l'égalité de traitement, Rapport national pour l'Autriche: Réseau européen des experts juridiques en matière de non-discrimination [Human european consultancy, Migration Policy Group (MPG), 2006].
15. Rapport national pour l'Autriche: Réseau européen des experts juridiques en matière de non-discrimination [Human european consultancy, Migration Policy Group (MPG), 2006]
16. Rapport national pour l'Espagne: Réseau européen des experts juridiques en matière de non-discrimination [Human european consultancy, Migration Policy Group (MPG), 2006].
17. Rapport national pour la Belgique: Réseau européen des experts juridiques en matière de non-discrimination [Human european consultancy, Migration Policy Group (MPG), 2006].
18. Réseau européen des experts juridiques en matière de non-discrimination [Human european consultancy, Migration Policy Group (MPG), 2006].
19. Rivero J., Droit administrative, Réimpression de la 1re édition de 1960, Paris, Ed. Dalloz, 2011, 550 p.
20. Robert J., Duffar, J., Libertés publiques et droits de l'homme, Montchrestien, 4th ed, Paris, 1988, - 658p.
21. Robert J., Liberté de religion, de pensée et de croyance, în *Droits et libertés fondamentaux*, Paris: Dalloz, 1995

22. Swami Omkaramanda et the Divine light Zentrum contre Switzerland (1981) 25 D & R 105 (CEDH). <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-1977-008118.pdf> (accesat 11.10.2022).
23. Tillich P., Dynamics of Faith, Harper & Row New York, 1958, - 136 p.
24. Toward a Constitutional Definition of Religion. Harvard Law Review, Vol. 91, No. 5 (Mar., 1978), pp. 1056-1089
25. Tribunal fédéral du travail, Bundesarbeitsgericht, 22 mars 1995, Neue Juristische Wochenschrift 1996, p. 143, Rapport national pour l'Allemagne: Réseau européen des experts juridiques en matière de non-discrimination [Human european consultancy, Migration Policy Group (MPG), 2005]
26. X et la Church of Scientology contre Suède (1976) 16 D & R 68. [https://original.religlaw.org/docs/Church of Scientology and 128 of its members v. Sweden - Admissibility Decision.pdf](https://original.religlaw.org/docs/Church_of_Scientology_and_128_of_its_members_v._Sweden_-_Admissibility_Decision.pdf) (accesat 07.10.2022).
27. X, Y et Z contre Royaume-Uni (1982) 31 D & R 50, et Campbell et Cosans contre Royaume-Uni (1982) 4 EHRR 293

CZU 342.72/.73

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.07>

PERSPECTIVE TEORETICE ASUPRA PROMOVĂRII SECURITĂȚII UMANE PRIN MECANISME ALE STATULUI DE DREPT1

SPRINCEAN Serghei,

Doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

sprinceans@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-7411-9958>

CATAN Anastasia,

Doctor în drept, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

catananastasia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4389-225>

ȚONCU Sanda,

Doctor în drept, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

sanda.toncu@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-8381-0484>

REZUMAT

Cele mai eficiente mecanisme ale statului de drept, precum procedurile de apărare a drepturilor fundamentale ale omului și sistemul de justiție robust care generează echitate socială și dezvoltare durabilă reprezintă garanții importante de asigurare a securității umane și sunt complementare și interdependente cu imperatiile universale ale supraviețuirii durabile a omului în condițiile crizei globale contemporane. Problema corelării statului de drept cu securitatea umană este un subiect care este tratat situațional și în concordanță sau în tandem cu un set de condiții motivate. Paradigma securității umane, susținută de conceptul drepturilor omului, a reușit să aducă un suflu nou studiilor de securitate în ultimele 2-3 decenii, transformând și înlocuind concepția dominantă, de origine realistă, a securității statului într-o lume haotică, unde numai forța militară poate oferi o adevărată protecție.

Cuvinte-cheie: securitate umană, stare scăzută, securitate națională, dezvoltare durabilă, criză globală, drepturile omului.

THEORETICAL PERSPECTIVES ON PROMOTING HUMAN SECURITY THROUGH MECHANISMS OF THE STATE OF LAW

SPRINCEAN Serghei,

Doctor habilitate in political science, associate professor,
Institute of Legal, Political and Sociological Research,

¹ Articolul este elaborat în cadrul proiectului de cercetare:

20.80009.1606.05 *Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană.*

CATAN Anastasia,

PhD of law, university lecturer,
University of European Studies of Moldova
catananastasia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4389-225>

ȚONCU Sanda,

PhD of law, university lecturer,
University of European Studies of Moldova
sanda.toncu@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-8381-0484>

SUMMARY

The most effective mechanisms of the state of law, such as the procedures for the defence of fundamental human rights and the robust justice system that generate social equity and sustainable development represent important guarantees of ensuring human security and are complementary and interdependent with the universal imperatives of sustainable human survival in the conditions of the contemporary global crisis. The issue of correlation of the rule of law with human security is a subject that is treated situationally and in accordance or in tandem with a set of reasoned conditions. The paradigm of human security, supported by the concept of human rights, managed to bring a new breath to security studies in the last 2-3 decades, transforming and replacing the dominant conception, of realist origin, of state security in a chaotic world, where only military force can provide true protection.

Key words: human security, state of law, national security, sustainable development, global crisis, human rights.

Cele mai eficiente mecanisme ale statului de drept sunt procedurile de apărare a drepturilor fundamentale ale omului și sistemul robust de justiție care generează echitate socială și dezvoltare durabilă reprezintă garanții importante ale asigurării securității umane și sunt complementare și interdependente cu imperatiile universale de supraviețuire sustenabilă a omului în condițiile crizei globale contemporane [1, p. 109].

Soluționarea problemei supraviețuirii omenirii în condiții decente, asigurând toate premisele necesare pentru un nivel înalt de viață și de securitate umană al fiecărui individ, dar și al umanității în ansamblu, în perioadele ulterioare de după depășirea crizelor ce amenință civilizația contemporană, depinde în mare măsură de găsirea unei formule funcționale pentru stabilirea unui control social eficient, inclusiv prin diverse surse mass media, asupra procesului de dirijare socială, mai ales în cazul procesului managerial folosind tehnologii biologice și informaționale avansate, la care marea majoritate a populației nu are acces, spre a asigura o dezvoltare durabilă a întregii civilizații umane în condiții de echitate [2, p. 7]. Astfel, se poate remarca un șir de mecanisme ce se impun a fi puse în aplicare pentru realizarea acestui deziderat, aflându-se într-o interdependență sistemică [3, p. 56]. Democratizarea accesului la deciziile politice și sociale de importanță cardinală pentru societate, fortificarea sistemului juridic și de apărare a drepturilor și libertăților omului, creșterea importanței fundamentării științifice a procesului de guvernare și proiectelor sociopolitice, mecanisme importante dar care pe departe sunt depășite de rolul mediator în cadrul stabilirii unui control social eficient asupra procesului decizional din sfera sociopolitică, al fortificării și sprijinirii mass media ca a patra putere în stat și cel al expertizării etice a proiectelor, politicilor și strategiilor macro-sociale propuse spre a fi implementate

în practica socială de către clasa politică [4, p. 11].

Odată cu încheierea „războiului rece” și căderea Cortinei de fier, a devenit clar faptul că goana înarmărilor și simpla deținere a armelor nucleare nu mai pot garanta securitatea statului și, cu atât mai mult, a cetățenilor din statele ce posedă acest tip de armament, fiind supuși la o presiune psihologică semnificativă, conștientizând că pot fi ținta directă a unor atacuri cu arme asemănătoare din partea statelor rivale [5, p. 327]. În acest context, securitatea a fost necesar să fie conceptualizată în limite mult mai largi, iar dimensiunile non-militare a securității, cele ecologice, economice, de bunăstare și dezvoltare durabilă și altele au devenit din ce în ce mai importante pentru perceperea securității de către individul uman [6, p. 54]. În acest fel, persoana umană devine atât subiect, cât și obiect de referință al procesului de asigurare a securității, iar starea de securitate a persoanei devine punctul de pornire al oricărui studiu din acest domeniu, inclusiv la nivel comunitar, național, regional sau global [7, p. 9]. Prin urmare, extrapolând concepția Școlii de la Copenhaga cu privire la securitate, în cel mai general sens posibil, putem să afirmăm că securitatea umană exprimă percepția individuală și a societății referitor la absența riscurilor, pericolelor și amenințărilor în adresa persoanei umane [8, p. 151].

Un impact determinant pentru configurarea teoretico-metodologică a concepției securității umane a fost exercitat de către Organizația Națiunilor Unite, experții căreia au reușit să sistematizeze materialul teoretic și concepțiile novatoare ale oamenilor de știință, elaborate în perioada căderii Cortinei de fier și reconfigurării realităților geopolitice de la sfârșitul deceniului 9 al sec. XX [9, p. 78]. Este incontestabil faptul importanței cruciale a ONU în elaborarea conceptului de securitate umană, la fel și a conceptelor adiacente acestuia precum drepturile omului sau dezvoltarea umană, promovate de ONU începând încă de la apariția acestei organizații

internaționale în perioada imediat postbelică [10, p. 11].

La etapa actuală a dezvoltării conceptului la mijlocul deceniului 2 al sec. XXI, securitatea, prin această prismă, nu mai e considerată o simplă absență a războiului și a violenței într-o anumită regiune sau țară, ci constituie o abordare comprehensivă și complexă, bazându-se pe trei principii fundamentale [11, p. 129]:

1. Lipsa sau eliberarea de teamă, tratată și ca securitate contra violențelor.

2. Eliberarea de nevoi ce țin de asigurarea cu alimente și hrană a protecției personale, cu îngrijire medicală și securitatea sănătății sau de securitatea locuinței și mediului.

3. Libertatea de a trăi cu demnitate prin promovarea principiilor dezvoltării umane sustenabile și protecția drepturilor omului.

Un important teoretician al fenomenului securității umane se manifestă a fi K. P. Bajpai, un om de știință indian din cadrul Centrului de studii internaționale al Universității „Jawaharlal Nehru” din New Delhi [12, p. 35]. Acesta se impune prin studiile legate de elaborarea și perfecționarea metodologiei de măsurare a securității umane, propunând și o procedură standardizată de audit pentru statele și regiunile lumii. Abordarea sa referitor la securitatea umană se centrează pe două valori de bază: siguranța personală și libertate, iar amenințările de securitate țin în principal de violență și se împart în două categorii: violența directă (discriminare, dominare, aplicare a forței etc.) și indirectă (dezastre naturale, maladii, subdezvoltare, migrație etc.) [13, p. 150].

O cercetătoare de referință în domeniul definirii ariei de cuprindere a concepției securității umane rămâne a fi cercetătoarea norvegiană A. Hammerstad. În lucrările sale se evocă problematica extinderii concepției date către domeniile politicului, de mediu, economic și social ca condiții optime de viață a omului în libertate și cu respectarea demnității sale [14, p. 395]. Totodată, abordarea critică, consideră cercetătoarea A. Hammerstad, trebuie fortificată prin cooptarea elementului coordonării eforturilor de asigurare și menținere a securității umane prin eforturi conjugate ale comunității internaționale cu comunitățile locale. În acest context, autoarea, în lucrările sale, pune un accent deosebit pe impactul asupra securității persoanei a unei astfel de instituții internaționale precum Înalțul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (UNHCR) și implicarea sa în cele mai fierbinți conflicte din ultimele trei decenii: Irak (1991), Bosnia (1991-95), Zairul de est (1994-96), Kosovo (1998-99), Afganistan (din 2001) și Irak (din 2003) [15, p. 24]. Astfel, se impune o abordare cooperantă dintre acest fel de instituții internaționale cu comunitățile locale în beneficiul securității cetățeanului, ținând cont de aspectele calitative ale vieții sale.

Cercetătorii americani G. King și Ch. Murray vin să completeze conceptual noțiunea de securitate umană prin inducerea necesității combaterii sărăciei generalizate printr-un set de măsuri ai bunăstării: creșterea veniturilor, fortificarea sănătății, aprofundarea educației, amplificarea democrației și libertăților politice [16, p. 596]. Este de remarcat faptul că, în viziunea acestor politologi, sărăcia generalizată ca sursă a insecurității umane capătă noi valențe non-economice, fiind extinsă

către sfera spiritualității, vieții publice și politice. Însă, extensiunea și progresul – elemente obligatorii ale securității umane în concepția lui G. King și Ch. Murray, pe lângă faptul că pot fi evaluate și cuantificate obiectiv și impersonal, sunt stări de fapt care se află în directă dependență de percepția umană subiectivă și individuală, lucru ce merită neapărat luat în calcul în contextul prognozelor evoluției nivelului de asigurare a securității și a realizării dezideratelor sustenabilității dezvoltării [17, p. 396].

Aceeași problematică a dezvoltării durabile în corelație cu asigurarea unui nivel decent de securitate umană în Republica Moldova a fost analizată de către academicianul Al. Roșca într-un studiu publicat în anul 2007, în care se menționează că dezvoltarea durabilă “nu este un concept cu totul nou, diverse aspecte ale sale au fost preluate din diferite doctrine social-filosofice și politice de inspirație social-democratică” [18, p. 42]. Problematika omului preocupă autorul, în contextul unei ofensive sociale, politice, instituționale a noilor concepte de dezvoltare și siguranță a persoanei, amintind că „liberalizarea economică și politică prin sine însăși, adică fără a fi însoțită de o politică socială democratică și echitabilă, nu poate crea condiții obiective pentru manifestarea liberă a omului” [18, p. 43]. Fără îndoială că și libertatea umană, respectul pentru drepturile omului stau la baza bunei funcționări a sistemului sociopolitic, dar asigurarea securității umane, în deplinătatea conceptuală a acestui termen, prin atenția deosebită acordată nu doar garantării echității sociale în condițiile unei economii și societăți liberalizate, dar și a respectării necesităților fiecărui cetățean luat în parte referitor la siguranța personală, alimentară, de mediu etc. este recunoscută de către comunitatea internațională ca o condiție sine qua non pentru progresul sustenabil a omenirii [19, p. 169].

Profesorul V. Moraru analizează problematica securității din perspectivă mediatică, subliniind importanța informației prezentate în mass-media pentru publicul larg, care uneori poate afecta și securitatea națională sau, mai des, informația dată poate fi prezentată ca fiind secretizată, pentru a transforma procesul politic într-un show mediatic cu impact manipulator asupra societății [20, p. 58]. În acest context, securitatea umană a populației dintr-un anumit spațiu mediatic poate fi periclitată prin interferența în acest spațiu a diverselor interese contrare și distructive, generate de factori destabilizatori, de origine externă sau internă față de sistemul în cauză [21, p. 92]. Dreptul omului la informare corectă, la participare politică în condiții echitabile la fel poate fi desconsiderat și neglijat prin transformarea procesului politic, a dezbaterilor publice într-un spectacol regizat de anumite elite sau cercuri influente. Problematika libertății ca o condiție pentru asigurarea securității informaționale a fost analizată de către cercetătorii V. Moraru și S. Moraru, potrivit cărora „informația, privită în ansamblu, înseamnă cunoaștere, iar cunoașterea conduce inevitabil la progresul tehnologic, și, dintr-o altă perspectivă, la descătușarea persoanei umane și la afirmarea ei plenară, realizarea propriei libertăți” [22, p. 159]. Prin urmare, libertatea persoanei este direct proporțională nivelului de asigurare a securității informaționale cu impact determinant asupra

securității umane, iar metoda informațională de asigurare a securității contribuie decisiv la garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor, asigurarea unui nivel de trai decent populație, potrivit autorilor. Totuși, pentru a obține un efect durabil al securizării informaționale a unui spațiu cu repercusiuni clare asupra siguranței pe termen lung a cetățenilor, se cere o participare și implicare a societății civile, a opiniei publice, nu doar în contextul diversificării surselor de informare, dar și în identificarea și anihilarea cauzelor dezinformării și manipulării premeditate [23, p. 183]. Aceiași autori propun spre atenție o cercetare asupra securității naționale, tratată ca problemă politologică, din perspectiva ultimelor elaborări în domeniu. În așa fel, securitatea națională e strict legată de bunăstarea și buna funcționare a comunității umane în care nu pot fi încălcate drepturile și libertățile fundamentale ale omului [24, p. 172]. Cu toate acestea, securitatea națională nu poate fi concepută doar ca securitate externă a unui stat care vizează apărarea intereselor naționale ci, în epoca postmodernă, securitatea umană înglobează orice formă de asigurare a unei stabilități și progres a ființei umane întâi de toate [25, p. 373].

Un important cercetător care a contribuit substanțial la evoluția studiilor autohtone de securitate a fost I. Josanu, care menționa asemenea factori de risc pentru securitatea națională a Republicii Moldova, tangențial legate de securitatea umană, precum „fenomenul corupției și a interesului de grup, economia tenebră ce subminează considerabil potențialul economic al țării și erodează suveranitatea statului de drept” [26, p. 43]. Prin urmare, conchidem că aspectele economice ale securității cu impact direct asupra securității persoanei, securității politice și comunitare, nu pot fi neglijate, ba chiar devin determinatorii pentru nivelul de securitate a întregului sistem social în cazul Republicii Moldova, grav afectate de asemenea fenomene, precum corupția, traficul de persoane sau crima organizată.

Cercetătorul Iu. Pîntea analizează pericolele evidente și probabile la adresa securității Republicii Moldova, menționând printre altele și cele ce afectează securitatea umană a cetățenilor țării, cum ar fi subdezvoltarea economică, lipsa respectului cuvenit pentru drepturile omului etc. [27, p. 64]. Pericolele și amenințările la adresa securității umane în general, iar pentru Republica Moldova, în particular, trebuie să fie monitorizate în mod aparte și nu împreună cu alte tipuri de amenințări și riscuri de securitate, ci conform unei grile speciale pentru a permite o intervenție mai rapidă și eficientă de redresare a situației de degradare și amenințare a securității umane, în acest sens fiind lansată o dispută activă mai bine de un deceniu în urmă, în vederea elaborării unui indice specific domeniului cum ar fi cel al insecurității umane, fiind în curs de definitivare [28, p. 30].

Reputatul expert militar V. Ciubotaru s-a remarcat în studiile autohtone de securitate printr-o analiză comparativă temeinică a funcționalității și viabilității sistemelor de securitate națională în regiunea sud-est europeană prin aducerea în discuție a unei astfel de instituții de o importanță crucială pentru sistemul de asigurare a securității în Republica Moldova cum este Consiliul Suprem de Securitate, menționând că acesta are

printre prioritățile sale și eliminarea a oricărui pericol și amenințări la adresa securității individuale a cetățenilor, la adresa comunităților locale, pe lângă funcțiile macrosistemice bine cunoscute ce țin de apărarea națională [29, p. 88]. Sistemul autohton al asigurării securității naționale se cere a fi, în mod imperativ, adaptat priorităților concepției securității umane prin includerea în cele mai importante legi și acte normative în domeniu a prevederilor respective inspirate din legislația internațională, inclusiv cea elaborată de ONU, dar și prin formarea unor structuri civice de control, consiliere și parteneriat în privința aplicării politicilor de securitate în Republica Moldova de către structurile specializate, inclusiv de către Consiliul Suprem de Securitate. Această chestiune a reformării sistemului de securitate a Republicii Moldova a fost pe larg dezbătută la numeroase foruri academice, activitate în care s-a inclus plenar și cercetătorul N. Chirtoacă, menționând necesitatea fortificării securității civile în țara noastră, pentru eliminarea unor asemenea provocări precum tortura și abuzul în domeniul drepturilor omului pe teritoriul transnistrean, corupția endemică, politizarea excesivă a mass-mediei care periclitează libertatea de exprimare a cetățeanului etc. [30, p. 56]. Ca urmare a celor mai vigoase trenduri pe plan mondial, sistemul securității naționale al Republicii Moldova inevitabil se reprofilează dintr-un mecanism strict axat pe contracararea pericolelor externe, într-un sistem flexibil de prevenire a amenințărilor și de diminuare a riscurilor la adresa securității umane. Acest proces va fi cu atât mai amplu și sustenabil cu cât Republica Moldova va înainta pe calea europeană.

Diverse aspecte ale securității naționale a Republicii Moldova au fost puse în discuție de către profesorul V. Beniuc, menționându-se în principal cele ce dezvoltă problematica interesului național [31, p. 23]. Vom atrage atenția că în decursul întregii existențe a Republicii Moldova ca stat independent, interesele sale naționale mereu au fost conectate la problematică specifică concepției securității umane, cum ar fi: reducerea sărăciei, relansarea economică într-un mediu prielnic pentru organizarea și dezvoltarea afacerilor, extinderea respectării drepturilor și libertăților omului, atât spațial, inclusiv pe teritoriul transnistrean necontrolat de autoritățile statului, cât și din perspectiva reformării organelor judiciare, direct responsabile de asigurarea funcționării statului de drept etc.

În contextul analizei conflictelor sociale din Republica Moldova în perspectiva asigurării securității umane, A. Pascaru menționează că echilibrul identitar în societatea autohtonă poate fi menținut printr-o instituire a stabilității sociopolitice referitor la identitatea societății ca totalitate a identităților etnice, profesionale comunitare ale membrilor săi [32, p. 126]. Se impune, în consecință, mențiunea că concilierea socială, inclusiv în cazul Republicii Moldova, poate deveni o garanție a securității umane cu condiția impunerii acestei concilierii în rezultatul contribuției și aportului unor instituții de o importanță fundamentală pentru societate care ar conferi sustenabilitate și vigoare proceselor securitate.

Asigurarea libertăților omului și a dezvoltării sustenabile a societății din Republica Moldova a

constituit o preocupare importantă pentru cercetătorul V. Capcelea, care în lucrarea sa referitor la tranziția Republicii Moldova către un sistem capitalist viabil, amintește despre necesitatea efectuării tranziției cu condiția asigurării securității alimentare și a sănătății oamenilor în condiții de echitate socială [33, p. 65].

Respectul pentru dezideratele de securitate umană în societățile în curs de dezvoltare și aflate în faze tranzitorii pot constitui un element fundamental pentru garantarea succesului reformelor dacă aceste principii ale securității umane sunt plasate de către guvernanți ca piloni ai stabilității sociale și obiective intermediare și finale pentru procesul transformărilor societale [34, p. 149]. Astfel că, paradigma securității umane a reușit să aducă un suflu nou în studiile de securitate abia în ultimele 2-3 decenii, transformând și înlocuind concepția dominantă, de sorginte realistă, a securității statului într-o lume haotică, unde numai forța militară poate asigura o protecție adevărată.

În concluzie vom constata că problematica statului de

drept și a securității umane reprezintă un subiect ce este tratat situațional și în concordanță sau în tandem cu un set de condiții argumentate. În orice caz, subiectele abordate din perspectiva securității umane vin să sublinieze primatul concentrării eforturilor de asigurare a securității centrate pe individ în raport cu securitatea comunității sau a statului, inclusiv al celui de drept, în condițiile în care cele din urmă ar depinde organic de nivelul asigurării securității persoanei umane ca componentă reverențială pentru socium, comunitate sau stat, nu neapărat și invers, atunci când percepția subiectivă a (in)securității de către individul uman poate fi generată de multiple cauze, printre care se pot regăsi (in)securitatea comunitară sau a statului.

Cu toate că problematica bunăstării civilizației umane în condiții de siguranță și respectare a drepturilor și libertăților persoanei, ca condiție fundamentală în procesul de edificare a statului de drept, se remarcă a fi o preocupare mai veche în istoria gândirii umane.

Referințe bibliografice:

1. Sprincean S. Securitatea umană și bioetica. Monografie. Chișinău: Tipogr. Centrală. 2017, 304 p.
2. Sprincean S. The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
3. Sprincean S., Mitrofanov Gh. Impactul asigurării securității globale asupra modernizării sociopolitice a Republicii Moldova. În: Moldoscopie. Publicație periodică științifico-practică. [Chișinău]. Anul 25 (2021), nr. 1 (92), p. 54-59.
4. Sprincean S. Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Partea a III. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne și externe la adresa securității naționale / ICJPS. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019. Cap. 1, p. 5-20.
5. Sprincean S., Mitrofanov Gh. Modernizare prin securizare globală. În: Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală: Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională organizată cu ocazia Zilei Internaționale a Drepturilor Omului „Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală”, 10-11 decembrie 2020. USM. / coord. R. Ciobanu. Chișinău: Artpoligraf. 2021, p. 325-332.
6. Sprincean S., Sohoțchi T.-S., Mitrofanov Gh. Criza morală și identitară în contextul cercetării fenomenelor securitare și bioetice. În: Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare. Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Ediția a 4-a, 29-30 octombrie 2021 / colegiul de redacție: Vitalie Ojovanu (redactor responsabil). Chișinău: Print-Caro, 2021, p. 53-59.
7. Sprincean S. The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч.-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.): в 2 ч. / [редкол.: Г.П. Кулешова и др.]; Средне-Волжский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
8. Sprincean S., Sohoțchi T.-S. Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges. In: Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
9. Sprincean S. Problematika securității umane în contextul evoluției societății contemporane. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. / Coord. Vitalie Varzari. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, (180 p.) p. 77-94.
10. Sprincean S. Contribuții ale concepției securității umane la fortificarea spațiului european de securitate. În: Materialele conferinței științifico-practice internaționale „Spațiul european de securitate: provocări, oportunități, perspective de integrare”. 11 octombrie 2019, Chișinău. Chișinău: Tipogr. "PrintCaro", 2019, p. 9-20.
11. Sprincean S. Provocări la adresa securității umane în condițiile globalizării. În: Mediul strategic de securitate: tendințe și provocări. Materiale conferinței științifice internaționale. 18 mai 2017. / Red. șt. R. Grosu. Chișinău: Academia Militară a Forțelor Armate „Alexandru cel Bun”. 2018, p. 128-135.
12. Bajpai K.P. Human security: concept and measurement. In: Occasional Paper of Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies, Univ. of Notre Dame, no. 19: OP: 1, August. 2000, p. 1-64.
13. Sprincean S., Sohoțchi T.-S. Incursiuni educaționale în cercetarea problematicii securității umane și siguranței persoanei. În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 5 / ed.: Camelia Augusta Roșu, Monica Iuliana Anca. Culegere de articole la Conferința internațională „Didactica: tradiție, actualitate, perspective”, ediția a VII-a, 21-22 mai

2021, Alba-Iulia. Alba Iulia: Aeternitas, 2021, p. 149-153.

14. Hammerstad A. Whose Security? UNHCR, Refugee Protection and State Security after the Cold War. In: Security Dialogue, nr. 31(4), December 2000, p. 391-403.

15. Hammerstad A. The Rise and Decline of a Global Security Actor: UNHCR, Refugee Protection and Security. Oxford: Oxford University Press. 2014. 368 p.

16. King G., Murray Ch. Rethinking Human Security. In: Political Science Quarterly, nr. 116. Winter. 2002, p. 585-610.

17. Sprincean, Serghei, Sohoțchi Tudorița-Sanda, Crețu Ivan. Asigurarea siguranței persoanei și securității umane prin democratizare sociopolitică. In: Știință, educație, cultură. Vol.1, 11 februarie 2022, Comrat. Comrat, Republica Moldova: Universitatea de Stat din Comrat, 2022, pp. 395-400.

18. Roșca A. Omul ca agent și obiectiv social în contextul tranziției. În: Revista de știință, inovare, cultură și artă „Akademos” [Chișinău], nr. 2-3 (7), septembrie 2007, p. 42-44.

19. Sprincean S. Componenta socio-culturologică a securității umane în contextul dezvoltării sustenabile a societății. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică [Chișinău]. Nr. 2 (31), 2017, p. 176-183.

20. Moraru V. Turning politics into a show and security. În: Strategic impact (București, UNAp), nr. 2 (19), 2006, p. 57-60.

21. Sprincean S., Becciu S. Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu”) [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100.

22. Moraru V., Moraru S. Securitatea informațională ca o condiție a libertății. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, nr. 1, 2014, p. 159-165.

23. Sprincean S. Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice. În: Top 10 probleme politice a societății în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. / red. șt. V. Juc. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (F.E.-P. "Tipografia Centrală"). Subcap. 2.5. 2022. p. 179-218.

24. Moraru V., Moraru S. Securitatea națională ca problemă politologică. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, nr. 2, 2015, p. 169-177.

25. Sprincean S. Noi riscuri și amenințări la adresa siguranței persoanei în epoca intensificării biopericolelor globale. În: Știința în nordul Republicii Moldova: probleme, realizări, perspective. **Conferința științifică națională cu participare internațională**. Ediția a 4-a, 26-27 iunie 2020 / colegiul redacțional: Valeriu Capcelea (coordonator) [et al.]. Bălți: Tipogr. „Indigou Color”, 2020. (499 p.), p. 372-378.

26. Josanu Iu. Riscuri și amenințări la adresa securității naționale a Republicii Moldova. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice, nr. 3, 2010, p. 43-48.

27. Pîntea Iu. Identificarea pericolelor existente și probabile pentru interesele de bază ale Moldovei. În: Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova. Chișinău: ARC. 2002, p. 33-65.

28. Sprincean S. Imperativele securitare ale societății contemporane. În: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. Vol. VI, Partea 1, 6 iunie 2019, Cahul, Republica Moldova: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, 2019, p. 29-33.

29. Ciubotaru V. Constituirea sistemului de securitate națională și evoluția rolului Consiliului Suprem de securitate. În: Consiliul Securității Naționale în procesul de luare a deciziilor. Analiză comparată: Republica Moldova, România și Ucraina. Institutul de Politici Publice. Chișinău: Cartier. 2006. 228 p.

30. Chirtoacă N. Tranziția spre democrație și reforma sectorului de securitate în Moldova. În: Moldova pe calea democrației și stabilității. Chișinău: Cartier. 2005, p. 51-70.

31. Beniuc V. Dimensiunea securității naționale în aspectul consolidării statului moldovenesc. În: Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova. Chișinău: ARC, 2002, p. 72.

32. Pascaru A. Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova. Chișinău: Sirius, 2012. 192 p.

33. Capcelea V. Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile ei. Chișinău: ARC, 2012. 192 p.

34. Sprincean S. Cultura securitară ca fundament al bunăstării societății. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică [Chișinău]. Nr. 2 (35), 2019, p. 148-153.

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ МЕЖПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ: ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ

ЛЫСЕНКО Владлена,
доктор права,
постдокторант,
Европейский университет Молдовы
vlada.lisenco@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9846-2750>

АННОТАЦИЯ

В представленной статье рассматриваются правовые аспекты и аналитические соображения по вопросам построения взаимоотношений между Европейским Союзом (ЕС) и международными межправительственными организациями (ММПО). Европейский Союз сегодня является крупным межгосударственным объединением, а также крупнейшим поставщиком товаров и услуг на глобальном уровне. Однако, это не исключает взаимодействия ЕС с различными международными организациями. В процессе повествования определяются разные формы и критерии участия ЕС в ММПО.

В статье рассмотрена роль внешней компетенции Европейского Союза на примере построения взаимоотношений с такими международными организациями, как Организация Объединенных Наций (ООН), Международная организация труда (МОТ), Всемирная торговая организация (ВТО), Всемирная организация интеллектуальной собственности (ВОИС) и многие другие.

Ключевые слова: Европейский Союз, международные организации, международное право, европейское право.

THE EUROPEAN UNION AND THE INTERNATIONAL INTERGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: THE LEGAL BASIS OF THE RELATIONSHIP

LYSENKO Vladlena,
doctor of law, postdoctoral student,
European University of Moldova
vlada.lisenco@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9846-2750>

SUMMARY

This article discusses the legal aspects and analytical considerations on building relationships between the European Union (EU) and international intergovernmental organizations (IO). The European Union today is a major interstate association, as well as the largest supplier of goods and services at the global level. However, this does not exclude the interaction of the EU with various international organizations. In the process of narration, different forms and criteria for EU participation in the IO are defined.

The article considers the role of the external competence of the European Union on the example of building relationships with such international organizations as the United Nations (UN), the International Labor Organization (ILO), the World Trade Organization (WTO) and the World Intellectual Property Organization (WIPO) and many others.
Key words: European Union, international organizations, international law, European law.

Европейский Союз в условиях глобализации

В современной литературе глобализацию рассматривают в нескольких взаимосвязанных измерениях. Главными характеристиками, из которых являются: ментальное, или культурно-идеологическое; территориальное - глобализация, связанная с экспансией государственных и надгосударственных образований; экономическое, представляющее глобализацию рынков и

экономических форм; информационно-коммуникационное; этническое - глобализация, связанная с увеличением общей численности населения планеты и взаимной ассимиляцией различных этносов [2, с.21].

В западной литературе глобализация рассматривается в других аспектах: как мировая система национальных государств, мировая капиталистическая экономика, мировой военный

порядок и международное разделение труда [3, с.78].

Хотя сегодня термин «глобализация» в современной литературе широко употребляется, у ученых нет единства взглядов на это явление. В экономических исследованиях представления о глобализации очень разны. Они строятся на основе идей постиндустриализма и информационного общества. Ричард О'Брайен ввел термин «конец географии» для обозначения мира, в котором «действие национальных законов уже не всегда распространяется на собственную территорию, где финансовые фирмы функционируют как глобально интегрированные предприятия и где доступ к фондовым рынкам открыт для иностранных инвесторов, а не только для граждан своих стран» [4, с.47].

На сегодняшний день большинство суверенных государств мира являются участниками различных международных межправительственных организаций (ММПО). В связи с постоянным увеличением роли глобализации и интеграции, активность государств в ММПО повышается с каждым годом. Эти факты говорят о необходимости изучения взаимоотношений как между государствами, так и между международными организациями. Перераспределение политического влияния, экономических ресурсов и других факторов в основном зависит от уровня отношений между организациями на международном арене.

Европейский Союз (ЕС) занимает одну из лидирующих позиций в международной политике. Это оказывает непосредственное влияние на важные интернациональные процессы в различных сферах. Помимо этого, Европейский Союз или государства-члены ЕС являются участниками различных ММПО. Формы участия в международных организациях различаются в зависимости от способа принятия решений, объема прав и обязательств, от статуса наблюдателя до полноправного участника.

Европейский Союз — один из крупных мировых экспортеров товаров, и мировой лидер по предоставлению различных услуг. Современные глобальные процессы показывают, что Европейский Союз принимает все более активное участие в деятельности международных организаций, даже при наличии многочисленных внутренних проблем [1, с.12]. Сотрудничество ЕС с международными организациями концептуально подчинено принципу «эффективной многосторонности». Согласно ст. 21 Договора о Европейском союзе, в своей внешней политике ЕС стремится продвигать «международную систему, основанную на усиленном многостороннем сотрудничестве и хорошем глобальном управлении». Подобные формулировки и реальные политики ЕС заставляют интегрированное объединение включаться в работу ММПО, инициировать сотрудничество и диалог.

Становится очевидным, что для успешного участия в международных организациях серьезным фактором служит построение взаимовыгодных отношений внутри как самого ЕС, так и отдельно между его государствами-членами. Лиссабонский

договор 2007 г. провел масштабную реформу ЕС, а также подтвердил актуальность построения международных и внешнеполитических отношений 27 государств – членов ЕС. Для этих целей в Договоре о функционировании Европейского Союза (ДФЕС) была закреплена норма, подтверждающая единую правосубъектность Европейского Союза.

В первичном праве, а точнее в ст. 21(1) Договора о Европейском Союзе (ДЕС) отмечается способность Союза участвовать в международных отношениях от своего имени: «Союз старается развивать отношения и строить партнерства с третьими странами, региональными и универсальными международными организациями, которые разделяют принципы, указанные в первом абзаце. Он способствует выработке многосторонних решений общих проблем...» [5, с.23]. В соответствии со ст. 21(2) ДЕС, Союз будет работать для высокого уровня сотрудничества во всех областях международных отношений, чтобы продвигать «международную систему, основанную на более сильном многостороннем сотрудничестве и хорошем глобальном управлении». Эти нормативы доказывают и способствуют тому, что ЕС сегодня является активным игроком на международной арене. Это касается не только международного представительства, но заключения международных соглашений и участия в многочисленных международных форумах.

Тенденция построения отношений с международными организациями получила закрепление (с последующими пролонгациями) концепции «эффективного многостороннего сотрудничества», принятой Европейским Советом [11]. Именно на данной концепции базируются построение и дальнейшая реализация отношений между Европейским Союзом и Организацией Объединенных Наций, с последующим применением на различных международных форумах.

На сегодняшний день, по истечении уже более 15 лет, многие положения Лиссабонского договора показали свою состоятельность. Юридически закрепленное разделение компетенции между ЕС и государствами-членами в ДФЕС играет важную роль в построении отношений с международными организациями. В этом контексте обязательным для ЕС и государств – членов ЕС выступает принцип соблюдения как учредительных документов Европейского Союза, так и соблюдение уставов международных организаций. Это приводит к вопросу о первостепенности норм права.

Стоит отметить роль судебной практики в определении внешней компетенции ЕС. Первоначально вопрос внешнего представительства ЕС (на тот момент Европейского сообщества) был рассмотрен Судом ЕС в Люксембурге в известном деле *Costa vs. ENEL* [10]. В этом деле Суд ЕС, ссылаясь на функционирование институтов ЕС, усмотрел самостоятельную идентичность, а также способность ЕС в реализации представительства на международной арене. Эта функция внешнего представительства находит свое отражение в

осуществлении права на открытие дипломатических представительств (миссий) в-третьих странах, а также в способности Европейского Союза участвовать в международных организациях в качестве наблюдателя или полноправного члена.

Типология участия в международных организациях

Полноправное членство ЕС в ММПО встречается в основном в тех организациях, имеющих области обширной компетенции.

ЕС является полноправным членом в Продовольственной и сельскохозяйственной организации (ФАО), Всемирной торговой организации (ВТО), Европейском банке реконструкции и развития (ЕБРР), Евроконтроле, Комиссии по энергетике, Комиссии Codex Alimentarius, Гаагской конференции по международному частному праву, Межправительственной организации по международным железнодорожным перевозкам, Организации по охране рыбных ресурсов. Кроме того, ЕС является де-факто членом Всемирной таможенной организации (ВТАМО).

Стоит отметить, что форма «членства» Европейского Союза в международных организациях различна. Взаимодействие ЕС с ММПО занимает отдельное место в структуре внешней политики и отличается от сотрудничества с отдельными странами. Последние носят вертикальный характер и оформлены особыми инструментами, такими как соглашения об ассоциации (СА), соглашения о партнерстве и сотрудничестве (СПС), Европейский инструмент соседства и т.п. В целом, сотрудничество ЕС с отдельными государствами продвинулось гораздо дальше, нежели отношения с международными организациями.

Анализируя статуса ЕС при ММПО, можно предложить типологию, которая даёт представление о формах и масштабах включенности ЕС в работу международных организаций. Это позволяет судить о степени и уровне институциональной определённости ЕС с ММПО.

Полное членство с правом голоса. Хороший пример - Всемирная торговая организация (ВТО), где ЕС является полноправным членом, а также - Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (ФАО). Полное членство ЕС имеет в Международной комиссии по сохранению атлантических тунцов (ИККАТ), Комиссии по рыболовству в северо-восточной части Атлантического океана (НЕАФК) и др.

В практике и статусе членства ЕС в МНПО обсуждается разница между членством ЕС в ВТО и ФАО. В первом случае ЕС является членом организации наряду с 27 странами-членами (имеет параллельное представительство). Во втором случае параллельное участие отсутствует, а ЕС представляет интересы без государств-членов. Формат ВТО можно считать относительно успешным с точки зрения параллельного представительства. За всю историю разрешения споров через ВТО имеется только один прецедент торгового конфликта между ЕС и государством -

членом.

«Продвинутый» наблюдатель или статус наблюдателя — это статус, который не предполагает участия в голосовании. В зависимости от организации, «продвинутому» наблюдателю могут быть предоставлены разные привилегии (выступление на пленарном заседании, места в рабочих группах, возможность внесения поправок и прочее). Наиболее значимой организацией, при которой ЕС имеет статус продвинутого наблюдателя, является ООН.

Отношения ЕС с ООН имеют длительную историю. Европейское экономическое сообщество (ЕЭС) первоначально получило статус наблюдателя при ООН в 1974 г. Это стало особым случаем, когда ЕС в лице Европейской Комиссии ЕС получило статус наблюдателя, а вместе с ним и право участвовать в работе Экономического и социального совета. На сегодняшний день, ЕС активно сотрудничает с ООН практически по всем направлениям. Это и миротворческие миссии, борьба с коррупцией, управление миграционными потоками, разоружение, экологическая политика, защита прав человека и др.

Согласно Резолюции A/65/276, принятой 3 мая 2011 г. ЕС расширил свой статус и получил привилегии, которыми до этого пользовались только государство Ватикан и Палестинская автономия. С этого момента, представители ЕС могли участвовать в дебатах, выступать в ходе заседаний Генеральной Ассамблеи без предварительного согласования [8, с. 72]. Однако, несмотря на значимые преимущества для ЕС, система ООН имеет серьезные ограничения для участия ЕС как наднационального объединения.

Еще одной организацией, при которой ЕС имеет статус наблюдателя, является Всемирная таможенная организация (ВТАМО).

Постоянный наблюдатель. Статус постоянного наблюдателя ЕС имеет при МОТ, ВОЗ, Международном валютном фонде (МВФ), Международной морской организации (ИМО) и др. Для ЕС особенностью такого представительства является необходимость сосуществовать с государствами- членами ЕС в рамках одной ММПО.

Неполный статус означает отсутствие статуса ЕС при ММПО. Но этот статус не означает отсутствия взаимодействия [7, с.89]. Это характерно для отношений Евросоюза с Советом Европы, Организацией по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).

Отношения сотрудничества между Советом Европы и ЕЭС были установлены в 1957 г., но долгие годы не имели практической имплементации. В 1992 г. были запущены первые совместные программы в сфере защиты прав человека. Важный этап сотрудничества ЕС с Советом Европы ознаменовал подписание в 2007 г. Меморандума о взаимопонимании.

Спорным вопросом является присоединение ЕС к Европейской конвенции по правам человека. По Лиссабонскому договору, ЕС взял на себя обязательство присоединиться к Конвенции, что было

оговорено в Протоколе № 8 к Договору. Однако, Суд ЕС вынес отрицательное заключение по Соглашению о присоединении ЕС к Конвенции Совета Европы по правам человека по причине несовместимости Конвенции с учредительными договорами ЕС.

Очень важное взаимодействие происходит между ЕС и ОБСЕ (ранее - Совещание по безопасности и сотрудничеству в Европе). Был подписан Хельсинкский заключительный акт в 1975 г., а в 1990 г. подписана была Парижская хартия для новой Европы и Хартия европейской безопасности. Рабочие связи между ЕС и ОБСЕ поддерживаются на постоянной основе посредством регулярных встреч на самом высоком уровне («министерская тройка»), а также в рамках ежегодных переговоров по актуальным вопросам [7, с.43].

ЕС также сотрудничает с Организацией экономического сотрудничества и развития, что напоминает форум для обмена мнениями и лучшими практиками без принятия правил и мер регулирования. В Париже работает постоянная делегация ЕС, в которую, кроме дипломатов и сотрудников Еврокомиссии, входит представитель Европейского центрального банка.

Отсутствие статуса, это ситуация, когда ЕС хочет добиться получения статуса при международной организации. Таким примером может служить Международная организация гражданской авиации (ИКАО). Евросоюзу никак не удается войти в ИКАО в статусе наблюдателя несмотря на то, что ЕС имеет обширное регулирование в сфере транспорта.

Случаем опосредованного участия можно назвать в ЕС в Международном агентстве по атомной энергии (МАГАТЭ). Евросоюз не имеет статуса наблюдателя формально, но соответствующий статус есть у Европейского сообщества по атомной энергетике (Евратом).

Формы и виды сотрудничества ЕС с ММПО

Интересным для изучения являются отношения ЕС с Арктическим советом. Хотя для Арктики используются различные определения, понятие «арктический регион» охватывает территорию вокруг Северного полюса, к северу от Полярного круга. Он включает в себя Северный Ледовитый океан и территории восьми арктических государств: Канады, Дании (включая Гренландию), Финляндии, Исландии, Норвегии, Российской Федерации, Швеции и США. Хотя у ЕС нет прямой береговой линии с Северным Ледовитым океаном, он неразрывно связан с Арктикой не только с исторической, экономической и географической точек зрения, но и как импортер природных ресурсов, а также благодаря своей более широкой политике ответственности за глобальную окружающую среду. Кроме того, три арктические страны являются государствами-членами ЕС (Дания, Швеция и Финляндия). ЕС поддерживает тесные отношения с Исландией и Норвегией через Европейскую экономическую зону. Исландия подала заявку на членство в ЕС в 2009 году. Канада и США

являются стратегическими партнерами ЕС [8, с.7].

Интересы ЕС в Арктике затрагивают многие темы, включая окружающую среду, энергетику, транспорт и рыболовство. Европейский Союз уже давно активно участвует в арктическом сотрудничестве, не в последнюю очередь в политике Северного измерения. Комиссия, а также Европейское агентство по окружающей среде и Европейское агентство по безопасности на море также в течение многих лет были временными наблюдателями в Арктическом совете и вносили свой вклад в работу Совета.

В 2008 г. Комиссия приняла свое первое Коммюнике по Арктике. С тех пор ЕС добился значительного прогресса по 47 предложениям, касающимся Арктики, которые впервые были представлены в 2008 году, включая действия против изменения климата, защиту арктической окружающей среды, вклад в арктические исследования и экономическое развитие в регионе.

ЕС планирует продолжать способствовать устойчивому использованию ресурсов и защите экологии, а также: использование возможностей финансирования ЕС для максимизации устойчивого развития в Арктике на благо местных и коренных общин; продвижение и поддержка разработки экологически чистых технологий, которые могут быть использованы добывающей и судоходной промышленностью в Арктике; поддержка принципа предосторожности в отношении рыболовства; изучение дополнительного потенциала для инновационной экономической деятельности, такой как развитие устойчивого туризма и возобновляемых источников энергии; активизация воздействия и диалога с арктическими государствами, коренными народами и партнерами; расширение двусторонних диалогов ЕС по арктическим вопросам с Канадой, Исландией, Норвегией и США; обеспечение участия ЕС в соответствующих международных структурах по арктическим вопросам, таким как биоразнообразие, управление экосистемами, стойкие органические загрязнители, морские охраняемые районы, международное судоходство, охрана окружающей среды и безопасность на море [1, с. 89].

В нестабильной геополитической обстановке ЕС будет продолжать основываться на комплексном подходе к безопасности. ЕС придется реагировать на все кризисы — небезопасность климата, растущую геополитику, нестабильность, территориальные проблемы, безопасность человека через определенные стратегии: оборона (разработка стратегии безопасности ЕС в Арктике); активное сотрудничество с НАТО в вопросах безопасности в Арктике; проведение «арктического рамочного диалога «семь + ЕС» по изменению климата; поддержание создания механизмов ООН для Арктики [2, с.93].

Учреждения Европейского союза играют ведущую роль в глобальном здравоохранении, определяя приоритеты через международные форумы, такие как G20 и G7, и оказывая важную финансовую поддержку системе здравоохранению,

включая развитие человеческого потенциала, изменение климата, кризисное управление и гуманитарную помощь [8, с.12].

Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) поддерживает давние и стратегические партнерские отношения с ЕС, что выражается в взаимодействии с Европейской комиссией, Европейским советом, Европейской службой внешних связей, финансовыми учреждениями ЕС и представительствами ЕС. Вместе ЕС и ВОЗ поддерживают страны в их усилиях по достижению Цели устойчивого развития №3 в отношении хорошего здоровья и благополучия, а также всех других задач и ЦУР, связанных со здоровьем. Партнерство ЕС и ВОЗ основано на Меморандуме о взаимопонимании с Европейской комиссией и регулярных стратегических диалогах на высоком уровне, которые приводят к согласованию, синергии и общему обязательству оказывать преобразующее воздействие в странах для укрепления систем здравоохранения, достижения всеобщего охвата услугами здравоохранения и улучшения потенциала для подготовки, предотвращения и реагирования на чрезвычайные ситуации в области здравоохранения. Это также позволяет странам лучше подготовиться к применению подхода «Единое здоровье» к глобальным вызовам, снижению воздействия изменения климата на здоровье и оздоровлению окружающей среды, помощи населению в улучшении его сексуального и репродуктивного здоровья и предотвращении инфекционных и неинфекционных заболеваний. Во время пандемии COVID-19 ЕС и ВОЗ активизировали свое партнерство в рамках программы «Team Europe» — инициативы, запущенной Европейской комиссией для объединения ресурсов институтов ЕС, государств-членов ЕС и Европейского инвестиционного банка для поддержки стран в борьбе с пандемией COVID-19 и ее последствиями. Через Team Europe ЕС и ВОЗ работают вместе, чтобы положить конец пандемии и поддержать пост-пандемическое восстановление на основе устойчивых систем здравоохранения, обеспечивающих благополучие всех людей [6, с.67].

ЮНИСЕФ работает с Европейским Союзом (ЕС) над защитой и продвижением прав детей во всем мире. Тесное партнерство ЮНИСЕФ с ЕС многогранно и значительно выросло за последние несколько лет, опираясь на общие ценности в отношении развития, мира и прав человека. Инвестиции в благополучие детей и молодежи — это не только моральный императив или юридическое обязательство, но и разумное экономическое решение. ЕС инвестирует значительные ресурсы в реализацию программ, меняющих жизнь детей во многих странах, и принял политику и рамки для защиты их прав. ЮНИСЕФ признает ЕС одним из самых влиятельных партнеров ЮНИСЕФ и крупнейшим финансовым спонсором во всем мире. Вместе ЕС и ЮНИСЕФ добились значимых и устойчивых результатов для детей в соответствии с Целями устойчивого развития.

Интересны примеры работы в рамках

европейский ММПО. Европейской космическое Агентство (ЕКА) — межправительственная организация, а ЕС — наднациональная. Эти два учреждения действительно обладают разным кругом полномочий, разными государствами-членами и регулируются разными правилами и процедурами. Однако Европейский Союз и ЕКА разделяют общую цель: укреплять Европу и приносить пользу ее гражданам. Хотя ЕКА и ЕС являются отдельными организациями, они все больше работают вместе для достижения общих целей. Благодаря реализации флагманских программ ЕС «Галилео» и «Коперник» и поддержке программы исследований и разработок ЕС «Горизонт 2020» около 20% средств, которыми управляло ЕКА в недавнем прошлом, поступило из бюджета ЕС. Правовая основа для сотрудничества ЕС/ЕКА обеспечивается Рамочным соглашением, вступившим в силу в мае 2004 года. В последние годы эти два учреждения работали над укреплением своего сотрудничества в свете глобальных событий, бросающих вызов Европейскому космическому сектору. В 2016 году ЕКА и Европейская комиссия (ЕК) предприняли усилия для координации своего видения будущего европейского космического сектора, который поддерживает европейскую космическую промышленность мирового класса и обеспечивает полную интеграцию научных открытий будущих космических программ в европейское общество и экономику. В декабре 2016 года ЕКА и ЕК подписали Совместное заявление ЕС/ЕКА об общем видении и целях Европы в космосе. В этом совместном заявлении ЕКА и ЕС перечисляют ряд общих целей и подчеркивают свое намерение укреплять сотрудничество в будущем [3, с.77].

Разделяя стратегические интересы и сталкиваясь с одинаковыми вызовами, НАТО и Европейский союз (ЕС) сотрудничают по вопросам, представляющим взаимный интерес. Это связано и с вопросами урегулирования кризисов, развития потенциала и политических консультаций, а также оказания поддержки своим общим партнерам на востоке и юге. ЕС является уникальным и важным партнером НАТО. Две организации разделяют большинство членов, имеют общие ценности и сталкивающимися с одинаковыми угрозами и вызовами.

НАТО и ЕС в настоящее время имеют 21 общую страну-члена. Отношения между НАТО и ЕС были институционализированы в начале 2000-х годов (сотрудничество НАТО и Западноевропейского союза). Декларация НАТО-ЕС 2002 года о европейской политике безопасности и обороны подтвердила гарантированный доступ ЕС к возможным планированиям НАТО для совместных военных операций ЕС. В 2003 г. так называемые договоренности «Берлин плюс» заложили основу для поддержки Североатлантическим союзом операций под руководством ЕС, в которых НАТО в целом не участвует. На встрече на высшем уровне в Лиссабоне в 2010 г. союзники подчеркнули свою решимость улучшить стратегическое партнерство между НАТО

и ЕС, что также отражено в стратегической концепции 2010 г. В июле 2016 года в Варшаве обе организации наметили области для укрепления сотрудничества в свете общих вызовов на востоке и юге. После этого в декабре 2016 года министры иностранных дел стран НАТО одобрили заявление, к которому прилагались 42 общие меры по развитию сотрудничества между НАТО и ЕС. Еще 32 меры были согласованы в декабре 2017 года. 10 июля 2018 года в совместном заявлении две организации договорились сосредоточиться на быстром прогрессе в области военной мобильности, борьбы с терроризмом и повышении устойчивости к химическим, биологическим, радиологическим и ядерным рискам, а также на продвижении женщин. повестка дня мира и безопасности [4, с.191].

Развитие европейского оборонного потенциала, обеспечивая согласованность и взаимодополняемость и избегая ненужного дублирования, имеет ключевое значение для совместных усилий по повышению безопасности евроатлантического региона и способствует трансатлантическому распределению бремени.

Тесное сотрудничество между НАТО и ЕС является важным элементом в разработке международного «всеобъемлющего подхода» к кризисному регулированию и операциям, что требует эффективного применения как военных, так и гражданских средств.

Заключение

Влияние Европейского союза на систему глобального управления и его участие в международных организациях вызывает до сих пор споры в литературе. С одной стороны, некоторые ученые утверждают, что роль ЕС в ММПО остается ниже своего потенциала. С другой точки зрения, ЕС оказывает значительное влияние на третьи стороны

благодаря своей приверженности международного влияния.

Международное взаимодействие ЕС с отдельными странами и с международными организациями развивается умеренными темпами, несмотря на наличие проблемы как внутри ЕС, так и за его пределами.

В рамках реализации и достижения Целей развития тысячелетия ООН (ЦРТ ООН) Европейский союз полон решимости сотрудничать и постоянно увеличивать свое официальное вовлечение в Глобальную повестку дня. Европейский Союз является одним из самых решительных сторонников расширения международного сотрудничества по борьбе с изменением климата посредством разработки альтернативных источников энергии, эффективности использования ресурсов и исследований в области изменения климата. Европейский союз также является основным местом назначения ресурсов и товаров из арктического региона. Многие из его политик и правил имеют значение для заинтересованных сторон в Арктике. Европейский Союз хочет сотрудничать с арктическими партнерами на более высоком уровне, чтобы лучше понимать их проблемы и решать общие проблемы совместными усилиями.

Во всем мире Европейская служба внешних действий (European Action Service) в координации с институтами Европейского Союза занимается приоритетными целями внешней политики ЕС, включая гражданское и военное планирование и реагирование на кризисы. ЕС продолжает работать над предотвращением и разрешением конфликтов, продвижением прав человека и устойчивого развития, содействием глобальному диалогу и порядку.

Библиографические сноски:

1. Александров О.Б. Интересы и приоритеты Арктической стратегии Евросоюза, Вестник МГИМО-Университета. 2013 № 3(30).
 2. Gieddens A. The consequences of Modernity / A. Gieddens. Cambridge. 2020.
 3. Cable V. Globalization and Global Governance / V. Cable. London : RIIA, 2019.
 4. Joergensen K. E. and Wessel R. A. The Position of the European Union in (Other) International Organizations: Confronting Legal and Political Approaches' // Koutrakos P. (ed). 2019.
 5. Eeckhout P. EU External Relations Law. Oxford: Oxford University Press, 2018.
 6. European Foreign Policy. Legal and Political Perspectives. Edward Elgar Publishing, 2021.
 7. March J.G., Olsen J.P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. The American Political Science Review. 2013. №78(3).
 8. Murdoch Z. Organization Theory and the Study of European Union Institutions: Lessons and Opportunities, Organization Studies. DOI: 10.1177/0170840615585342. 2021.
 9. Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano - Italy. Case 6-64. English special edition 1964 00585
 10. Электронный источник: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006> (дата обращения 30.10.2022)
- Европейская стратегия безопасности 2003 года. Электронный источник: <https://www.consilium.europa.eu/media/30825/qc7809568ruc.pdf> (дата обращения 22.10.2022)

ABORDĂRI TEORETICE ALE CONCEPTULUI DE LEADERSHIP

CULIPEI Laura- Catalina,

doctorand,

Academia de Studii Economice a Moldovei,

Suceava, România

<https://orcid.org/0000-0002-6156-6951>

REZUMAT

Actualitatea conceptului de leadership pentru societatea modernă a apărut pe neașteptate și foarte repede aprins rădăcini în activitatea antreprenorială și a administrării. Indiferent de inițierea originii, atât noțiunea cât și conținutul au devenit foarte populare printre mediul de afaceri, mai ales în aspect de demonstrare a superiorității față de manager. Personalitatea managerului a câștigat mult în ultima perioadă a evoluției manageriale cu toate că studii privind delimitarea percepțelor managerului-lider și liderului-manager se întâlnesc mai rar. Mai nou în societate noțiunea de lider este asociată personalității și nu atât managerului. Acest subiect a trezit interes de studiu autorului pentru această cercetare empirică, cu elemente teoretice sub aspect al unei cercetări clasice.

Cuvinte-cheie: leadership, comportament, manager, caracteristici personale, personalitate.

THEORETICAL APPROACHES TO THE LEADERSHIP CONCEPT

CULIPEI Laura-Catalina,

PhD student,

Academy of Economic Studies of Moldova,

Suceava, Romania

<https://orcid.org/0000-0002-6156-6951>

SUMMARY

The actuality of the concept of leadership for modern society appeared unexpectedly and very quickly took root in the entrepreneurial and administration activity. Regardless of the initiation of the origin, both the notion and the content have become very popular among the business environment, especially in the aspect of showing superiority to the manager. The personality of the manager has gained a lot in the last period of managerial evolution, although studies on the delimitation of the manager-leader and leader-manager perceptions are less common. More recently in society, the notion of leader is associated with personality and not so much with the manager. This topic has aroused the author's interest in this empirical research, with theoretical elements under the aspect of a classic research.

Key words: leadership, behaviour, manager, personal characteristics, personality.

Introducere

Abordarea conceptului de leadership pentru societatea contemporană nu reprezintă o noutate, fundamentarea teoretică a conceptului devine o particularitate pentru acest articol. Fiind preocupată societatea de modernism și de performanță a introdus noțiunea de leadership în conjunctura activităților de conducere, administrare sau organizare odată cu apariția unor noi teorii ale conducerii. Teoria managementului are o evoluție a școlilor începând cu secolul IX, iar liderul fiind pomenit mai târziu ca parte componentă a teoriilor manageriale. Cu toate că managerul a determinat activitatea managerială prin comportamentul acțiunilor identificare de întemeietorii teoriilor clasice manageriale, se afirmă că a fost definitivat mai târziu. Preocupările acestui studiu sunt în identificarea ideilor conturate în jurul noțiunii de lider în diverse cercetări, de orice natură pentru a demonstra caracterul interdisciplinar al noțiunii și diversitatea utilității și prezenței individului – lider. În ultimul deceniu, ca urmare a sesizării importanței și

eficacității deosebite a leadership-ului, s-a trecut la conceperea de programe speciale de dezvoltare a leadership-ului managerial în cadrul organizațiilor.

Din punct de vedere al practicii manageriale problema majoră privitoare la leadership rezidă în creșterea eficacității sale subordonate obținerii unor rezultate cât mai performante de către organizație.

Un prim aspect major implicat îl reprezintă alegerea unui leadership eficace. În literatura de specialitate se consideră că există o anumită structurare în ceea ce privește conținutul leadership-ului în funcție, în special, de sarcinile de muncă implicate de intensitatea preocupărilor pentru operaționalizarea lor și, respectiv, de relațiile interpersonale considerate și atenția care li se acordă.

Rezultate și discuții

Pornind de la o formulare a conceptului identificăm o expresie a unui cercetător drept leadership –capacitate și act de a conduce sau faptul de a influența acțiunile sau opiniile cuiva. Pentru a demonstra veridicitatea afirmației

continuăm cu un asalt de idei al mai multor savanți în domeniu.

Astfel în opinia autorilor T. Peters și N. Austin managementului abordează leadership-ul ca un concept „... crucial pentru aceasta revoluție - atât de crucial încât credem ca ar trebui sa se renunțe la cuvântul management.” Evident că apariția acestei noțiuni și fenomenul de fulger de a pătrunde în societate demonstrează acest fenomen constat de autori.

Autorii Elliot Jacques și Stephen Clement consideră chiar că nu se poate discuta de lider în sine, ci de lider managerial, lider politic etc. Referindu-se la liderul managerial subliniază că în fapt leadership-ul are în vedere operaționalizarea rolurilor ce revin managerului în calitatea sa de titular al postului de conducere exercitat.

Consideră interesant și conceptul prezentat de E. Jacques și S. Clement, ce sugerează apariția și manifestarea spiritului de echipă, starea de emulație, în condițiile participării și dirijării procesului de către lider. Astfel conducerea de tip leadership reflectă direct maniera specifică de a aplica managementul liderul lui firmei, dar reflectă indirect și elemente din materializarea actului de conducere de către ceilalți membri ai echipei care-l înconjură pe lider.

Leadership-ul - unul dintre elementele cele mai frecvent examinate și actuale ale managementului - comportă o mare varietate de abordări. O. Nicolescu, I. Verboncu, Fundamentele managementului organizației [1]. În ultimul deceniu, leadership-ul s-a conturat ca o componentă majoră a managementului, prezentând însă o specificitate și autonomie aparte, având o influență majoră, nu rareori chiar decisivă asupra performanțelor organizațiilor.

În aceeași ordine de idei Jim Harris, coautor al volumului The Best Companies to Work in Canada, [2]

consideră că există o clară delimitare între management și leadership. Considerăm că este condiționarea contextuală de ansamblu, ce reflectă caracteristicile de bază ale organizației în care managerul lucrează.

Nu doar noțiunea a trezit interes autorilor, ci și conținutul acestora sau manifestarea personalității acestora. Astfel pornind de la o categorie specială de tehnici, ce se referă la evaluarea eficacității derulării leadership-ului, menționăm tehnica propusă de P. Hershey și K. Blanchard denumită LEAP [3] (Leader Effectiveness and Adaptability Profile - Eficacitatea liderului și profitul adaptabilității) bazată pe luarea în considerare a relației dintre leader și cele 4 categorii de persoane delimitate în funcție de disponibilitatea lor pentru realizarea leadership-ului.

Putem să ne referim și la o altă tehnică B.S.E. (Behavioral Style Evaluation - evaluarea stilului de comportare), poate identifica, în funcție de un set de criterii specifice, 4 tipuri de lideri - analiști, relaționiști, sociali și dinamici - care concretizează sensibil diferit leadership-ul.

Din examinarea sa rezultă că leadership-ul clasic este puternic centrat pe realizarea sarcinilor de muncă ale salariaților, acordând o atenție redusă relațiilor interpersonale, de regulă într-o abordare autocratică. Ulterior, concomitent cu menținerea priorității pentru realizarea sarcinilor, se promovează relații interpersonale mult mai intense.

Punctul de plecare în înțelegerea mecanismului leadership-ului îl reprezintă axioma: nu există lideri buni fără persoane de bună calitate care să-i urmeze. Deci, esența mecanismului leadership-ului constă în a determina să urmeze liderul persoanele capabile să contribuie la realizarea obiectivului avut în vedere.

Mecanismul leadership-ului se rezumă la cinci faze:

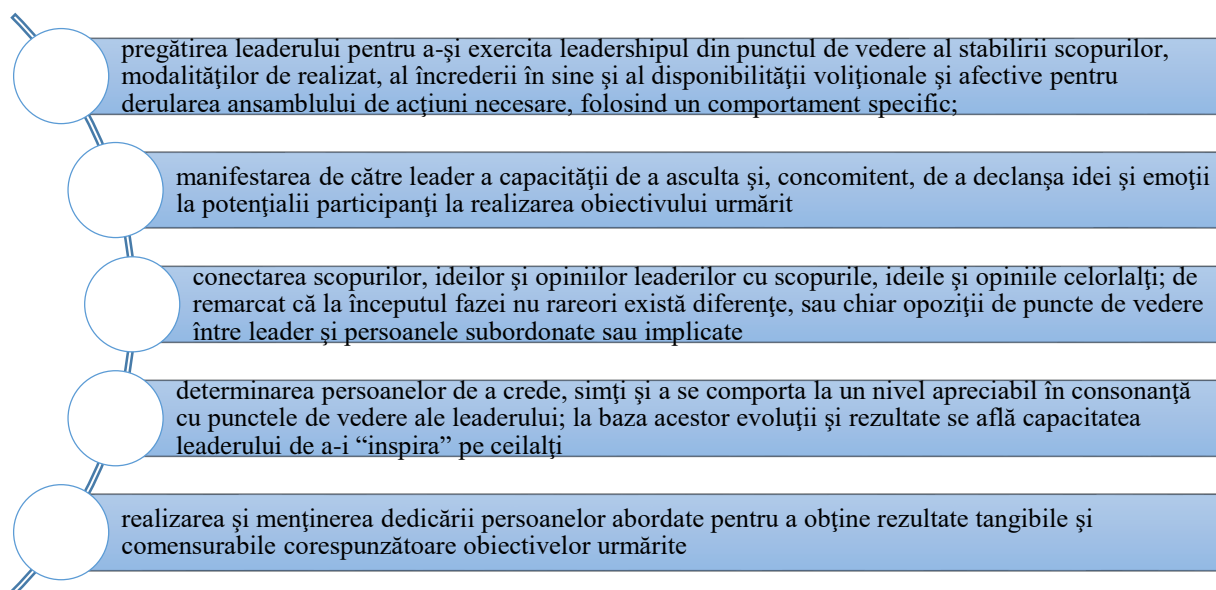

Figura 1. Fazele leadershipu-lui

Conținutul și modalitățile concrete de derulare a acestor faze depind într-o măsură apreciabilă de disponibilitatea sau “maturitatea” persoanelor avute în vedere de lider. Din acest punct de vedere în literatura de specialitate se disting patru categorii de persoane:

a) care nu pot și nu doresc să se implice;

b) nu pot, dar doresc să se implice;

c) pot, dar nu doresc să se implice;

d) pot și doresc să se implice.

Figura 2 Disponibilitatea personalității liderului

Conținutul și eficacitatea [4] leadership-ului depind sensibil de caracteristicile culturii organizaționale implicate și de capacitatea liderului de a le înțelege și lua în considerare.

În exercitarea leadership-ului, cadrele de conducere implicate apelează la o gamă diversă de metode, tehnici și modalități pe care le operaționalizează în maniere diferite, în funcție de parametrii situației manageriale implicate. Dintre acestea menționăm ca mai frecvente următoarele:

1. definirea precisă a obiectivelor de realizat prin leadership;
2. transmiterea informațiilor de sensibilizare, cunoaștere, atragere, convingere, inspirație, acționare a subordonaților în cadrul unor ședințe și întâlniri individuale;
3. programarea sarcinilor liderului și subordonaților în funcție de obiectivele leadershipului;
4. apelarea frecventă la metoda delegării sarcinilor, competențelor și autorității;
5. mentoratul constituie o tehnică specifică, conturată în ultimele decenii în țările dezvoltate, prin care

managerii promovează leadershipul. (Prezentarea conținutului, în O. Nicolescu, I. Verboncu, Fundamentele managementului organizației).

6. negocierea cu leaderii informală în vederea obținerii participării intense la exercitarea leadership-ului;

7. apelarea la diverse metode de diminuare a stresului liderului bazate pe relaxare, dietă și exerciții fizice;

8. realizarea de coaliții cu anumiți subordonați de natură să sporească puterea liderului, în vederea realizării scopurilor urmărite.

Pentru a evidenția mai pregnant ce aduce în plus leadership-ul unui manager în perioada actuală și de ce este el necesar, profesorul Katzenbach a contrapus de o manieră sintetică caracteristicile managerului bun de tip "clasic", cu cele ale managerului "leader" actual, a cărui activitate este concentrată pe promovarea schimbărilor. Conceperea și operaționalizarea schimbărilor constituie cerința și dificultatea primordială cu care se confruntă managementul firmelor la sfârșitul mileniului al doilea.

Nr.	Criteriu de comparație	Manager clasic	Manager leader
1	Optica generală a abordării	Analizează, optimizează, delegă, organizează și controlează; eu știu cel mai bine ce trebuie.	Realizează, încearcă, schimbă și toate acestea încă o dată; nici o persoană nu cunoaște cel mai bine ce trebuie făcut.
2	Prioritățile finale	Câștigul pe acțiune. Cota parte din piață. Obținerea de resurse materiale avantajoase firmei. Promovarea personală. Toate exprimate numeric.	Furnizarea de valoare clienților, salariilor și proprietarilor. Asigurarea loialității clienților. Avantajul de a poseda personal cu abilitățile esențiale Dezvoltarea personală Satisfacerea clienților și muncitorilor.
3	Concepția pe care se bazează leadershipul	Centrată pe strategie. Decide, delegă, monitorizează și revizuieste. "Cheltuiește" timpul pentru probleme importante. Gospodărește timpul Cu câțiva oameni buni rezolv totul!	Centrată pe aspirațiile umane. Realizează muncă efectivă "Cheltuiește" timpul pentru problemele ce interesează oamenii Amplifică capacitatea leadershipului. Trebuie să fac toți oamenii să dea ce au mai bun!
4	Sursele productivității și inovării	Rezultatul investițiilor anterioare și actuale Tehnologii superioare Controlul proceselor "Manipularea" oamenilor: Oamenii sunt o resursă ce trebuie exploatată!	Productivitatea anterioară și actuală Superioritatea personalului. Inovarea proceselor. Dezvoltarea oamenilor. Oamenii reprezintă o resursă esențială "critică", ce necesită un tratament special.
5	Obținerea responsabilității	Măsuri cuprinzătoare, aplicate în toate zonele organizației. Stabilirea clară a responsabilităților individuale. Tu porți responsabilitatea!	Un număr redus de măsuri, aplicate în zonele "critice" ale organizației. Îmbinarea responsabilităților individuale și reciproce (de grup). Noi avem responsabilitatea!
6	Riscuri, recompense, avantaje	Evită eșecurile și greșelile cu orice preț. Bazează-te pe abordări verificate. Limitează riscurile carierei proprii. Analizează până ești sigur de rezultate. Eu nu pot să-mi permit să greșesc sau să părăsesc organizația!	Așteaptă-te la eșecuri, învață și construiește pornind de la ele. Încearcă ori de câte ori se prezintă posibilitatea de a realiza scopurile. Asumă-ți riscurile pentru propria carieră. Dacă după analize ai îndoieli, încearcă și vezi ce iese. Eu pot munci în această organizație sau în oricare alta.

Figura 3. Criterii de comparație a managerului și leadership după profesorul Katzenbach

În mod firesc, probleme deosebite se ridică în planul leadership-ului atunci când în organizație se produc mari schimbări. În acest caz leadership-ul [5] este necesar să ia în considerare cele trei faze specifice ale oricărui proces de schimbare: "dezghețarea" sistemului actual, schimbarea sa efectivă și "reînghețarea sa", prin decizii, regulamente etc.

În Literatura de specialitate dedicată grupurilor sociale este unanimă în a aprecia problematica conducerii ca esențială pentru înțelegerea fenomenelor și proceselor de grup, a dinamicii acestora și, mai ales, a factorilor care condiționează performanța grupurilor [6]. Orientările teoretice și experimentale actuale consideră leadership-ul ca relație și funcție în cadrul grupului, deci ca un sistem de conduite solicitate și determinate de ansamblul relațiilor de grup, condiție și atribut al structurii grupurilor sociale. Nivelul calitativ al exercitării funcției de conducere este determinat de felul în care managerul reușește să determine acțiuni comune și eficiente ale angajaților în sensul obiectivelor organizației, adică atingerea unor performanțe ridicate din partea angajaților [7]. Teoriile organizaționale ale conducerii promovează ideea că liderul obține acest rezultat de la oamenii săi motivând, influențând, inspirând, furnizând un obiectiv, propunând o viziune, dând astfel sens acțiunii angajaților (Zaborilă, 2004).

În era contemporană noțiunea de leadership poate fi atribuită oricărui nivel managerial din orice domeniu. Astfel profesorii la fel au rol de leadership, acest fapt abordat de Ehlers, Ulf-Daniel. "Digital leadership in higher education" într-o publicație recentă [8].

O altă abordare a liderului se regăsește în contextul culturii organizaționale. Autorul Tran, S.K. în cercetarea A reflection of culture, leader, and management, afirmă că, un lider este o caracteristică cheie în promovarea culturii organizaționale sau a culturii conexiunii. Factorii de bază ai unei culturi a conexiunii care se potrivesc acestor nevoi umane sunt viziunea, valoarea și vocea acestuia [9].

În același context ideea liderului legată de cultura organizațională a organizației vine să concretizeze în mod specific Driscoll, C., McKee, M. Restorying vorbesc despre modul în care modelarea rolului unui lider în povestirea autentică este esențială pentru dezvoltarea unei culturi organizaționale bazată pe principii etice și spirituale [10].

Prezintă interes și o altă abordare precum că un lider

educă un alt lider, acest fapt este prezentat în cercetarea unui autor ce a realizat un studiu legat de domeniul medicinei în care a ajuns la concluzia ce necesită includerea de cursuri de formale de leadership în curricula medicală pentru a stimula conducerea și abilitățile organizaționale ale medicilor de mâine [11].

Aspecte ale personalității liderului se regăsește și în următoarea lucrare privind liderul. Autorii prezintă un studiu despre eficacitatea liderului. Eficacitatea liderului asigură că obiectivele organizaționale sunt îndeplinite în conformitate cu o viziune și o misiune. În același timp, sentimentul de satisfacție în comunicarea dintre angajați și manageri este important atât în atingerea obiectivelor, cât și în satisfacția părților (Cooper & Nirenberg, 2004) [12].

Pe finalitatea studiului vreau să adaug afirmațiile autorului Baker, Edward L [13].

Liderii pun întrebări bune.

Liderii influențează modul în care se simt alții – de obicei, oamenii își vor aminti cum îi faci să se simtă mult după ce uită ceea ce spui.

Liderii pun accent pe viziune, valori și motivație.

Liderii sunt gânditori de sistem.

Liderii au abilități politice, concentrându-se pe relațiile și tendințele externe.

Liderii gândesc în termeni de reînnoire a organizației și a sinelui.

În această ordine de idei dorim să conchidem că, pregătirea primită de lider constituie un alt determinant al leadership-ului. - Cercetările din ultimii 25 de ani îi acordă o atenție deosebită. Prin parametrii săi, prin necesitățile și condițiile încorporate, situația în care acționează liderul condiționează în multiple moduri leadership-ul practicat. În fapt, deosebim o dublă condiționare a leadership-ului.

Concluzie.

În final putem conchide că atunci când situația în care se află managerul - atât cea contextual-organizațională, cât și specific managerială - este favorizantă obiectivelor și personalității managerului, atunci exercitarea leadership-ului este sensibil mai ușoară și eficace. Din păcate și situația inversă este valabilă. Prin urmare reiese substanțialitatea asigurării congruenței dintre caracteristicile managerului și cele ale abordării de leadership pe care o are, pe de o parte, și parametrii situaționali implicați, pe de altă parte.

Referințe bibliografice:

1. Nicolescu O., I. Verboncu, Fundamentele managementului organizației, Editura Tribuna Economică, București, 2001.
2. Jim Harris, Robert Kimball, Management 24/7: Six Skills Every Manager Must Master, 2005
3. Shaukat Ali Raza* and Asma Sikandar Impact of Leadership Style of Teacher on the Performance of Students: An Application of Hersey and Blanchard Situational Model Bulletin of Education and Research, December 2018, Vol. 40, No. 3 pp. 73-94.
4. ȘARGU, Lilia, COMAN, Claudiu. Method of Handling the Atypical Situations Management through the Informational System. În: *Saudi Journal of Business and Management Studies*, Volume -4, Issue-9, 2019, Dubai, United Arab Emirates, pag. 708-711, 0,6 c.a. ISSN 2415 6671, DOI: 10.36348/SJBMS.2019.v04i09.003, online [https://scholarsmepub.com/sjbms-49/\(vizitat 27.10.2022\)](https://scholarsmepub.com/sjbms-49/(vizitat 27.10.2022))
5. CULIPEI, Laura –Catalina. Analiza stilurilor de management al conducătorului, În: 4th International Conference "Promotion of Social and Economic Values in the Context of European Integration", December 3-4, 2021, Chișinău, USEM, pag. 5-9.
6. CULIPEI, Laura –Catalina. Particularitățile liderului în managementul politic format de mass-media, International

Scientific Symposium "Economic and legal aspects of digitalization in the context of globalization", the 2nd edition, March 4-5 2022, Chisinau / USEM, pag 64-69.

7. CULIPEI, Laura-Catalina, GÎDILICA Constantin. Entrepreneurial Success in RM Based on the Development of Business Negotiations. În: Journal of Accounting and Management, Vol. 12, No.1 (2022), ISSN: 2284-9459, 0,6 c.a. (BDI): CEEOL; EBSCO Publishing; EconPapers; RePec; IDEAS; DOAJ; Cabell's; Proquest; ErihPlus; Academic Resource Index <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/JAM/article/view/1761/2103>.

8. Ehlers, Ulf-Daniel. "Digital leadership in higher education." Journal of Higher Education Policy and Leadership Studies 1, no. 3 (2020): 6-14.

9. Tran, S.K. A reflection of culture, leader, and management. Int J Corporate Soc Responsibility 2 , 10 (2017). <https://doi.org/10.1186/s40991-017-0021-0>. (vizitat 12.10.2022)

10. Ibrahim, H., & Cordes, K. (1996). "leader or manager?," Journal of Physical Education. Recreation & Dance, 67, 41-42.

11. Saudi Med J. 2016 Oct; 37(10): 1061-1067. doi: 10.15537/smj.2016.10.15620

12. Driscoll, C., McKee, M. Restorying a Culture of Ethical and Spiritual Values: A Role for Leader Storytelling. J Bus Ethics 73, 205-217 (2007). <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9191-5>.

13. Baker, Edward L. MD, MPH. Leadership and Management—Guiding Principles, Best Practices, and Core Attributes. Journal of Public Health Management and Practice: May/June 2014 - Volume 20 - Issue 3 - p 356-357 doi: 10.1097/PHH.0000000000000063.

CZU 336.64(478)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.10>

ACCESIBILITATEA SURSELOR DE FINANȚARE PENTRU ÎNTRERINDERILE DIN REPUBLICA MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

Doctor în științe economice, lector universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-1159-0830>

REZUMAT

Crizele economice amplifică disfuncționalitățile interne din cadrul economiilor naționale ale țărilor în curs de dezvoltare. Situația economică actuală a economiei mondiale în ansamblu, cât și a Republicii Moldova în particular, a fost bulversată profund de criza pandemică. Ulterior războiul din regiune a declanșat o volatilitate sporită a piețelor globale, în special a celei energetice și a alimentelor. În aceste circumstanțe, gestiunea prudentă a procesului de finanțare, constituie o condiție obligatorie, o activitate vitală necesară, cu implicații profunde în vederea asigurării supraviețuirii și dezvoltării activității întreprinderilor în condițiile unei capacități reduse de autofinanțare, insuficiențe de mijloace circulante, înregistrării unor prețuri înalte la resursele materiale și energetice, unei instabilități generale la nivel micro și macroeconomic.

Cuvinte-cheie: resurse financiare, politica de finanțare, surse de finanțare.

ACCESSIBILITY OF FINANCING SOURCES FOR ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

DUHLICHER Grigore,

PhD in Economics, University lecturer,
University of European Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-1159-0830>

SUMMARY

Economic crises amplify internal dysfunctions within the national economies of developing countries. The current economic situation of the world economy as a whole, as well as of the Republic of Moldova in particular, has been deeply disturbed by the pandemic crisis. Subsequently, the war in the region triggered increased volatility in global markets, especially energy and food. In these circumstances, the prudent management of the financing process is a mandatory condition, a necessary vital activity, with deep implications in order to ensure the survival and development of the business activity in the conditions of a reduced self-financing capacity, insufficiency of working capital, the registration of high prices at material and energy resources, a general instability at the micro and macroeconomic level.

Key words: financial resources, funding policy, sources of financing.

Introducere.

Mediul socio-economic cu care se confruntă întreprinderile din Republica Moldova este caracterizat de o stare de instabilitate și incertitudine profundă, cauzată în mod special de criza pandemică, războiul din Ucraina și în consecință criza energetică actuală. Creșterea prețurilor la principalele categorii de resurse a amplificat recesiunea economică generată inițial de pandemia Covid-19. Toate aceste evenimente pun presiune enormă pe finanțele întreprinderilor, generând redefinirea priorităților în materie de politici financiare.

Astfel managerii financiari se confruntă cu probleme majore legate de identificarea și alocarea mijloacelor bănești necesare pentru acoperirea cheltuielilor de constituire a bazei tehnico-materiale, precum și acoperirea cheltuielilor de exploatare aferente ciclurilor de activitate, care se finalizează cu producerea de bunuri sau prestarea de servicii, în scopul comercializării eficiente a acestora.

Rezultate și discuții.

Economia de piață reprezintă spațiul în care întreprinderea se manifestă ca agent economic independent, posesoare de patrimoniu și generatoare de decizii, beneficiară de rezultate și consumatoare de riscuri, și în această calitate își constituie un ansamblu propriu de politici, inclusiv de finanțare, prin care își îndeplinește destinul său economic.

Politica de finanțare reprezintă ansamblul principiilor, criteriilor, priorităților ce stau la baza aprobării deciziilor ce vizează modul în care pot fi acoperite nevoile financiare ale activității economico-financiare ale întreprinderii.

Managementul contemporan al afacerilor acordă o atenție sporită gestiunii procesului de finanțare, care oferă obiective și principii de orientare optimală a fluxurilor financiare, coerență în deciziile financiare aprobate, posibilitatea de a monitoriza rezultatele financiare în general pe întreprindere și pe anumite subdiviziuni separate, de a evalua indicatorii eficienței și rentabilității surselor de finanțare, etc.

Identificarea la timp a oportunităților și posibilităților de finanțare reprezintă unul din criteriile esențiale ce determină înființarea și menținerea afacerilor.

Pentru lansarea unei afaceri, pentru asigurarea activității acesteia în parametri optimi și pentru a-i crește profitabilitatea, accesul la finanțare reprezintă un aspect primordial pentru existența companiilor. Astfel, problema de bază cu care ele se confruntă se referă la faptul că, adesea, accesul la finanțare este limitat de o multitudine de constrângeri.

Întreprinderile au posibilitate de a utiliza diferite variante de finanțare pe termen scurt mediu și lung și de aceea se impune promovarea unei politici de finanțare flexibile și coerente, bazată pe o analiză minuțioasă a alternativelor de finanțare. Alegerea dintre finanțare din surse proprii sau apelul la resurse externe trebuie să se realizeze având în vedere avantajele, dezavantajele, costurile și beneficiile fiecărei variante.

Identificarea surselor de finanțare a întreprinderilor într-un mediu concurențial este realizată în dependență de accesibilitatea acestora și reprezintă o problemă

majoră cu care se confruntă întreprinzătorii, indiferent de etapa de evoluție a acestora.

Accesul la finanțare se referă la capacitatea întreprinderilor de a obține resurse financiare, prin diferite forme de creditare, inclusiv creditul obligator, care este mai puțin utilizat de antreprenorii din Republica Moldova. Sursele de finanțare sunt cele mai lichide active din bilanțul unei companii și pot fi utilizate pentru:

- Finanțarea imobilizărilor pentru menținerea sau dezvoltarea afacerii;
- Finanțarea activelor circulante;
- Depășirea situațiilor de criză.

Sursele de finanțare sunt necesare pentru constituirea capitalului întreprinderii. După criteriul provenienței capitalul se clasifică în [1, p. 11]:

- capital propriu;
- capital împrumutat.

Capitalul propriu, provine de la acționari și sursa lui permanentă de formare fiind profitul net destinat dezvoltării afacerii, precum și rezervele constituite în mărime optimală, subvenții nerambursabile alocate din bugetul statului.

Capitalul împrumutat, acoperă nevoile curente și de lungă durată, care depășesc posibilitățile proprii de acoperire. Acesta are surse diverse de proveniență, cele mai importate fiind: credite comerciale, obținute de la partenerii de afaceri sub formă de materii prime, materiale și alte bunuri economice; creditul leasing, creditul public etc.

Creditul sau împrumutul este forma clasică de finanțare a afacerii. În Republica Moldova, creditele sau împrumuturile pot fi obținute de la Băncile Comerciale, Instituțiile de Micro-finanțare sau Asociațiile de Economii și Împrumut. Clasificarea creditelor în Republica Moldova este în funcție de [2, p. 6]:

- termen;
- tipul întreprinderii;
- grupul - țintă;
- scopul creditării;
- tipul finanțării;
- tipul de proiecte finanțate/sector;
- valută;
- valoarea finanțării;
- volumul finanțării.

Atât capitalul propriu cât și capitalul împrumutat implică anumite costuri. Costurile reprezintă un element esențial care determină gradul de accesibilitate a surselor de finanțare. Diferența fundamentală dintre costul capitalului propriu și cel împrumutat, este aceea că fondurile proprii nu sunt remunerate în timp, iar capitalul împrumutat trebuie remunerat oricare ar fi rezultatele financiare înregistrate de întreprindere în ciclul de exploatare.

Indicatorul de referință ce determină costul capitalului împrumutat, respectiv accesibilitatea surselor de finanțare, este rata dobânzii. Nivelul ratei dobânzii pentru creditele acordate de sectorul bancar din Republica Moldova a crescut considerabil în anul 2022, fapt ce poate fi urmărit în continuare în tabelul 1.

Tabelul 1. Ratele medii ponderate ale dobânzilor și volumele creditelor noi acordate persoanelor Juridice din Republica Moldova

Perioada creditului	2019		2020		2021		Septembrie, 2022	
	rata, %	mil. Lei	rata, %	mil. lei	rata, %	mil. lei	rata, %	mil. Lei
până la 1 lună	5.73	39.42	5.21	42.74	4.86	80.44	0.00	0.00
de la 1 lună până la 3 luni	4.61	67.51	4.51	95.89	4.47	25.29	18.10	1.20
de la 3 luni până 6 luni	4.50	188.74	4.44	72.01	4.49	97.97	14.76	10.27
de la 6 luni până la 12 luni	4.50	1,018.55	4.27	1,022.05	4.15	1,173.61	13.02	87.07
total până la 12 luni	4.55	1,314.22	4.33	1,232.69	4.22	1,377.31	13.26	98.54
de la 1 an până la 2 ani	4.46	3,829.79	4.04	2,477.59	3.80	2,181.27	12.81	487.54
de la 2 ani până la 5 ani	4.34	4,234.48	4.23	4,555.65	4.06	6,943.19	12.13	717.80
peste 5 ani	4.33	1,030.94	3.96	1,040.69	4.00	1,184.90	11.08	37.37
total peste 12 luni	4.39	9,095.21	4.14	8,073.93	4.00	10,309.36	12.37	1,242.70
total pe termene	4.41	10,409.44	4.17	9,306.62	4.02	11,686.67	12.43	1,341.24

Sursa: <https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/dpmc/DPMC8.xhtml?id=0&lang=ro>

Din informațiile tabelului 1 este evident rata medie ponderată a dobânzilor, acordate persoanelor juridice din Republica Moldova pentru toate termenele, a scăzut în anul 2020 cu 0.24 puncte procentuale față de anul 2019, înregistrând valoarea de 4.17%. În anul 2021 la fel s-a diminuat cu 0.15 puncte procentuale față de anul 2020, înregistrând valoarea de 4.02%. Dinamica s-a modificat radical în anul 2022. Astfel din datele prezentate de Banca Națională a Moldovei, în luna septembrie 2022 rata medie ponderată a dobânzilor, acordate persoanelor Juridice din Republica Moldova pentru toate termenele a crescut până la nivelul de 12.43 %, fapt ce a redus semnificativ accesibilitatea creditelor pentru antreprenori.

Nu putem aprecia efectul modificării ratei medii ponderate a dobânzilor asupra volumelor creditelor noi acordate persoanelor Juridice din Republica Moldova pentru întreg anul 2022, din considerentul că anul nu s-a încheiat și respectiv lipsesc informațiile totalizatoare.

Unica concluzie pe care o putem enunța este că în anul 2020 volumele creditelor noi acordate persoanelor Juridice din Republica Moldova s-a diminuat cu 1,102.82 mil. lei, cu toate că rata medie ponderată a dobânzilor, acordate persoanelor Juridice din Republica Moldova pentru toate termenele, a scăzut în această perioadă cu 0.24 puncte procentuale. Cauza de bază a situației respective o constituie șocul provocat de criza

pandemică.

Un rol important în gestionarea acestor situații revine Băncii Naționale a Republicii Moldova, care prin propagarea măsurilor restrictive de politică monetară urmărește temperarea în continuare a creșterii prețurilor de consum, atenuarea efectelor secundare ale șocurilor de ofertă, stimularea intermedierei financiare în moneda națională și a economisirii în defavoarea consumului, echilibrarea balanței comerciale, precum și ancorarea așteptărilor inflaționiste.

Politica ratelor este un instrument de reglementare monetară se elaborează și promovează în funcție de conjunctura piețelor monetară și valutară, analiza situației în economia națională, dinamica proceselor inflaționiste și așteptările prognozate ale indicatorilor macroeconomici.

În procesul de stabilirea politicii ratelor, Banca Națională a Moldovei utilizează metoda „coridorului”, nivelul superior al ratei fiind stabilit pentru facilitatea de creditare, iar nivelul inferior pentru facilitatea de depozit. Facilitatea de depozit și facilitatea de creditare primesc valori care se înscriu într-un coridor simetric de ± 2 puncte procentuale față de rata de bază. Rata de bază se stabilește servind drept rată de referință pentru principalele operațiuni de politică monetară, promovată de banca centrală, pe termen scurt.

Tabelul 2. Dinamica ratelor dobânzilor aprobate de Banca Națională a Moldovei, %

Valabile din:	Depozite overnight	Rata de bază	Credite overnight
04.08.2022	19.50	21.50	23.50
03.06.2022	16.50	18.50	20.50
05.05.2022	13.50	15.50	17.50
16.03.2022	10.50	12.50	14.50
15.02.2022	8.50	10.50	12.50
13.01.2022	6.50	8.50	10.50
03.12.2021	4.50	6.50	8.50
05.10.2021	3.50	5.50	7.50
06.09.2021	2.15	4.65	7.15
30.07.2021	1.15	3.65	6.15
06.11.2020	0.15	2.65	5.15

Sursa: www.bnm.md/ro/content/ratele-dobanzilor

Analizând datele tabelului 1, observăm că rata de bază aprobată de Banca Națională a Moldovei a crescut treptat de la nivelul de 2.65 %, înregistrat la data 06.11.2020, până la nivelul 21.50 %, înregistrat la data 04.08.2022.

Leasingul la fel este o formă de finanțare din surse externe utilizată frecvent de antreprenorii din Republica Moldova. Dinamica accesării acestor surse de finanțare externă poate fi urmărită în tabelul 3.

Tabelul 3. Dinamica mijloacele fixe acordate în leasing după tipul locatarilor în Republica Moldova, mil. lei

Tipul locatarilor	2017	2018	2019	2020	2021
Mijloace fixe acordate în leasing - total	1 426,6	1 583,4	1 812,6	1 400,3	1 702,7
întreprinderilor și organizațiilor	598,6	611,9	846,5	663,9	784,3
instituțiilor financiare	0,0	7,6	5,7	1,9	3,6
persoanelor fizice	828	963,9	960,4	734,5	914,8

Sursa: https://statistica.gov.md/ro/activitatea-companiilor-de-leasing-in-anul-20219557_59415.html

Analizând dinamica evoluției volumului mijloacelor fixe acordate în leasing întreprinderilor și organizațiilor din republica Moldova, observăm o tendință de creștere a acestui indicator în perioada 2017-2019. După, la fel ca și în cazul creditelor acordate persoanelor juridice din Republica Moldova, a fost resimțit șocul crizei pandemice în anul 2020, când volumului mijloacelor fixe acordate în leasing întreprinderilor și organizațiilor a scăzut până la nivelul de 663,9 mil. lei, sau cu 182,6 mil. lei.

Din punct de vedere structural, în anul 2021 valoarea mijloacelor fixe acordate în leasing persoanelor fizice a constituit 914,8 milioane lei, sau 54% din totalul acestora. Valoarea mijloacelor fixe acordate în leasing întreprinderilor și organizațiilor – 784,3 milioane lei, sau 46% din total.

Concluzii.

Managementul financiar eficient asigură desfășurarea ritmică a fiecărei activități prin finanțarea corespunzătoare a tuturor subdiviziunilor organizației, orientarea și să armonizarea funcționării acestora în vederea menținerii stabilității financiare și realizării scopurilor propuse, respectiv a obiectivelor financiare și celor globale ale organizației.

Din analiza efectuată am observat că în Republica Moldova entitățile economice, în calitate de sursă externă de finanțare folosesc preponderent creditul bancar. Astfel

în anul 2021, volumul creditelor noi acordate persoanelor Juridice din Republica Moldova a alcătuit 11,686.67 mil. lei, iar valoarea mijloacelor fixe acordate în leasing la această categorie de locatari – 784,3 milioane lei.

Deoarece sursele de finanțare interne sunt limitate, accesul la finanțarea externă este esențial pentru menținerea activității sau pentru dezvoltarea afacerii. Cu toate acestea, multe întreprinderi nu au posibilitatea de a obține finanțarea necesară.

Una dintre principalele bariere care micșorează semnificativ accesibilitatea surselor externe de finanțare pentru întreprinzătorii locali sunt consecințele economice provocate de criza pandemică și ulterior conflictul armat din imediata apropiere a granițelor teritoriale a Republicii Moldova.

Există și alte cauze care, direct sau indirect, reduc accesibilitatea surselor externe de finanțare pentru persoanele juridice din Republica Moldova:

- riscurile sporite ale domeniilor de activitate practicate, agricultura fiind un exemplu edificator;
- capacitatea redusă de garantare a creditelor;
- structura financiară afectată de gradul de îndatorare excesiv;
- lipsa informării despre oportunitățile și opțiunile de finanțare;
- deficiențe ale proceselor managerial-decizionale.

Referințe bibliografice:

1. Movileanu E., Suport de curs la disciplina Finanțele întreprinderii, Colegiul Național de Comerț al ASEM, 2019, <https://irek.ase.md/xmlui/bitstream/handle/1234567890/754/Finantele%20intreprinderii%2C%20Movileanu%20Ele.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accesat 22.10.2022).
2. GHID PENTRU AFACERI SURSE DE FINANȚARE Proiect finanțat de Uniunea Europeană “Vizibilitate și comunicare pentru acțiunile referitoare la implementarea Acordului de Asociere/Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (AA/DCFTA) în cadrul programelor de asistență finanțate de Uniunea Europeană”. <https://dcfta.md/uploads/0/images/large/surse-de-finantare.pdf> (accesat 18.10.2022).
3. <https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/dpmc/DPMC8.xhtml?id=0&lang=ro> (accesat 27.10.2022).
4. www.bnm.md/ro/content/ratele-dobanzilor. (accesat 21.10.2022).
5. https://statistica.gov.md/ro/activitatea-companiilor-de-leasing-in-anul-20219557_59415.html (accesat 12.10.2022).

PARTICULARITĂȚI ȘI EXPERIENȚE ALE ESTIMĂRII EVAZIUNII FISCALE ÎN ȚĂRILE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE

ȘARGU Nicu,
doctorand,

Academia de Studii Economice a Moldovei
<https://orcid.org/0000-0002-3766-4498>

REZUMAT

Economia subtenebră reprezintă un factor negativ pentru dezvoltarea țării. Acest fenomen există începând cu stabilirea primelor taxe și impozite. Practica internațională și studiile în evoluție ale cercetătorilor au demonstrat că eliminarea definitivă a fenomenului este practic imposibilă, dar căutarea soluțiilor pentru eliminarea acestuia vor continua și în viitor. Diverse perioade de dezvoltare a economiei globale au influențat nivelul economiei tenebre cu fenomenul de evaziune. Mai exact în băncile de date statistice acest fenomen este măsurat și estimat. În contextul semnării acordului de Asociere al RM cu UE, este bine de știut nivelul evaziunii fiscale în țările comunității pentru a avea stimuli de atingere a nivelului minim de evaziune în țara noastră. În acest context, autorul a analizat studiile realizate în la acest subiect și a sintetizat un articol privind particularitățile și estimarea evaziunii fiscale în țările comunității.

Cuvinte-cheie: fenomenul evaziune fiscală, economie subtenebră, taxa pe valoare adăugată, surse de finanțare.

CHARACTERISTICS AND EXPERIENCES OF ASSESSING TAX EVASION IN THE MEMBER COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

ȘARGU Nicu,
PhD student,

Academy of Economic Studies of Moldova
<https://orcid.org/0000-0002-3766-4498>

SUMMARY

The underground economy is a negative factor for the country's development. This phenomenon exists starting with the establishment of the first taxes and fees. International practice and the evolving studies of researchers have shown that the definitive elimination of the phenomenon is practically impossible, but the search for solutions for its elimination will continue in the future. Various periods of global economic development have influenced the level of the dark economy with the evasion phenomenon. More precisely, this phenomenon is measured and estimated in the statistical data banks. In the context of the signing of the Association Agreement between the Republic of Moldova and the EU, it is good to know the level of tax evasion in the Community countries in order to have incentives to reach the minimum level of evasion in our country. In this context, the author analyzed the studies carried out on this topic and synthesized an article on the peculiarities and estimation of tax evasion in the countries of the community.

Key words: the phenomenon of tax evasion, underground economy, value added tax, sources of financing.

Introducere

Studiile realizate de cercetători în ultimii ani demonstrează că atât în Republica Moldova [1] dar și în alte țări care se află în curs de dezvoltare, fenomenul evaziunii fiscale crește pe an ce trece mai mult și mai mult [2]. Aceste modificări sunt favorizate de schimbările ecologice, fenomenele socio-economice, relațiile politice și publice din aceste țări, dar și la nivel global.

Sistemul fiscal este construit pe resursele interne care vor rămâne în continuare unica sursă importantă de asigurare a bugetului pentru țările în curs de dezvoltare. Eschivarea de la plățile și contribuțiile bugetare, demarează fenomenul de evaziune. Evaziunea fiscală reprezintă fenomenul ce împiedică dezvoltarea țărilor în curs de dezvoltare, precum este și republica Moldova. Problema fenomenului de evaziune a fost studiată la nivel de UE, iar studiul realizat în anul 2015 a reflectat, că „ponderea taxelor și impozitelor în PIB în țările cu

venituri reduse este între 10% și 20%, iar în multe dintre aceste țări ea se situează sub 15% (această valoare fiind în general considerată drept pragul minim pe baza căruia guvernele își pot finanța funcțiile de bază și serviciile)”[3]. În lista domeniilor sensibile fenomenului de evaziune fiind menționate:

Comerțul: Fenomenul de evaziune se manifestă în procesul schimburilor de mărfuri, dar și prin fenomenul liberalizării pieței într-o economie de piață în care foarte greu se reglementează prețurile. Chiar dacă veniturile pot fi foarte ușor impozitate de către se menționează în studiu că în unele țări în, veniturile ce reprezintă schimburile comerciale pot avea o pondere disproporționată în volumul resurselor publice.

Caracterul informal: Caracterul informal al economiei se constată o barieră pentru monitorizarea încasărilor, fapt constatat în țările în curs de dezvoltare, mai puțin prezente pentru Republica Moldova. Un fenomen reprezentat de economia informală, care este foarte greu

de monitorizat și supusă regulilor de impozitare, poate fi prezentă doar în țările în curs de dezvoltare, fapt manifestat prin activități economice independente, neînregistrate. Această activitate nu poate fi declarată și nici nu poate face parte din produsul intern brut al țării.

Constrângeri politice: Cu toate că activitățile de lobby nu este legal în majoritatea statelor, acesta este prezent în țările în curs de dezvoltare și prezintă un pericol din partea unor grupuri de interes socio-economice. Acestea deseori obțin avantaje fiscale, la fel pot exercita și presiuni asupra funcționarilor din administrațiile fiscale, provocând fenomene precum corupția, șantajul, presiunea pentru eschivarea de la onorarea politicii fiscale a statului.

Constrângeri administrative: Capacitatea administrativă a administrațiilor fiscale, le permite aplicarea diverselor metode de impunere fiscală pentru contribuabili. Ina dintre probleme cu care se confruntă administrarea fiscală ar fi impozitarea companiilor multinaționale, care este o sarcină dificilă pentru competențele angajaților naționali. În aceste condiții se identifică mari dificultăți cu personalul angajat din administrațiile fiscale, care datorită fluctuației și a calificărilor inferioare nu le permit să impună pe cei din sectorul privat să-și onoreze obligații și să colectare a impozitele.

Constrângeri economice: cadrul legal național deseori nu este perfect și în unele cazuri nu este armonizat la cadrul internațional, fapt pentru care contribuabilii se eschivează foarte repede de la plăți. Unele state nu dispun de resurse, dar și de o dezvoltare economică, în deosebi în sectorul industrial sau sectorul agricol care creează premise de dificultate a impozitării.

Uniformizarea la un nivel inferior: O eroare pe care o fac țările în curs de dezvoltare o constituie reducerea nivelului de impozite, facilități pentru anumite categorii, reduceri în anumite circumstanțe, care ar promova o creștere economică din atragerea investițiilor străine. Cu regret aceste eforturi nu au dat rezultat în nici o țară în curs de dezvoltare. S-a demonstrat că, aceste practici provoacă o concurență între economiile la nivel regional sau statal, oferind tratamente fiscale cât mai avantajoase, iar investitorii imigrează dintr-o țară în altă țară profitând de perioadele de grație.

Industria extractivă: Este caracteristic pentru țările în curs de dezvoltare cu resurse bogate. Veniturile obținute din exploatarea resurselor pentru țările în curs de dezvoltare sunt distribuite între investitori și guverne. Politicile fiscale pentru aceste investiții diferă de la o țară la alta, sunt aplicate ad-hoc sau lipsește transparența. La fel și în acest domeniu apar cazuri de corupție.

Fenomenul fraudei fiscale sau a evaziunii fiscale provocat de eschivarea de la obligațiile fiscale, afectează la nivel macroeconomic, nu doar comunitatea Europeană, dar și lumea întregă.

Apariția așa numitor "paradisuri fiscale" joacă un rol decisiv în procesele de stopare a economiilor, acumulând capitaluri și averi personale pentru anumiți proprietari care s-au eschivat de la plata impozitelor. Există surse care le completează fiind provenite din fapte de corupție politică sau economică. Acestea investind în afaceri, creând companii și organizații legate de economia ilicită.

Unele paradisuri sunt identificate prin generarea listelor de agenți economici care nu furnizează și nu cooperează cu autoritățile fiscale. Asemenea liste sunt întocmite de structuri de monitorizare și guvernare internațională precum lista OCDE sau a UE. Acestea sunt agenții incluși pe lista organizațiilor ce contribuie la spălarea banilor și finanțarea terorismului și cea privind evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscale. În lucrarea *Finance and Development* elaborată de Fondul Monetar Internațional [4] a evaluat că unele averi private provenite din centrele financiare offshore au o valoare cuprinsă între 7.000 și 8.700 de miliarde USD ceea ce constituie între 8 % și 10 % din PIB-ul mondial. Evident că estimativ se consideră o cifră în aspect financiar foarte impunătoare, care dacă ar fi fost utilizată pentru segmentul social, ar fi soluționat foarte multe probleme. Tot din același studiu Fondul Monetar Internațional a demonstrat că evaziunea fiscală real costă guvernele statelor aproximativ 3 000 de miliarde de dolari USD pe an [5]. La nivelul comunității europene cifra estimată este aproximativ 825 de miliarde de EUR , iar deficitul de încasare a TVA este estimat la valoarea de aproximativ 147 de miliarde EUR anual [6].

Din punct de vedere teoretic evitarea obligațiilor fiscale nu întotdeauna presupune încălcarea legii, mai degrabă o încălcare a spiritului acesteia. În lucrarea sa Shaxson N., *Tackling Tax Havens* vorbește despre paradisurile fiscale care anual încasează aproximativ 600 miliarde de dolari USD rezultat al evaziunii obligațiilor fiscale de către întreprinderi. Pierderile afectează foarte mult economiile uniunilor economice, anumite state și societatea în general. Majoritatea organizațiilor care se eschivează de la obligațiile fiscale sunt corporațiile transnaționale, holdingurile, filialele anumitor companii. Acestea aduc anual foarte mari pierderi pentru economia UE, iar paradoxul reprezintă concentrarea acestora în anumite state ale comunității europene. Se consideră că majoritatea acestora sunt întreprinderi stabilite în cinci țări europene [7].

Estimările realizate de Organizația Națiunilor Unite diminuează cifra de spălarea banilor pe o valoare cuprinsă între 2 % și 5 % din PIB-ul mondial. Elementele evidente de ascundere a surselor fraudate sunt băncile, astfel se consideră că Danske Bank (cu o estimare inițială de aproximativ 200 de miliarde EUR) și Swedbank (37 de miliarde EUR) demonstrează deficiențele în domeniul combaterii spălării banilor, pentru economiile contemporane în pofida sustenabilității cadrului legal inclusiv prin activități de supraveghere [8].

Nu doar sectorul financiar constituie o formă de fraudă fiscală, se demonstrează că în lume există și alte modalități de spălare a banilor: *piețe ale operelor de artă, piețe a metalelor și pietrelor prețioase; porturi libere, antrepozite vamale și zone economice libere, etc.*

Un factor catalizator ce provoacă noi metode de eschivare o constituie revoluțiile tehnico-științifice care creează noi modalități prin intermediul tehnologiilor informaționale. Aceste metode sunt valabile și pentru procedurile de evaziune și de evitare a obligațiilor fiscale pentru plata anumitor dividende sau o planificarea fiscală agresivă. La fel se manifestă și modalități de facilitare intenționată prin anumite acorduri secrete între state. Există posibilități de crearea a anumitor monopoluri de

către anumite întreprinderi multinaționale care pot să reducă substanțial obligațiile fiscale. O altă modalitate oficială este oferită chiar de stat prin acordarea cetățeniei sau a dreptului de ședere persoanelor străine pentru anumite sume de bani investiți. Mai dificil este de monitorizat E-comerțul, anumite platforme sau economia digitală ce prezintă o facilitare a infracțiunilor fiscale [9].

Studii privind evaziunea fiscală în țările UE.

Anumite studii realizate de Parlamentul European realizează periodic cu privire la fraudă fiscală,[10] demonstrează încă un nivel destul de înalt al acestui fenomen în anumite state ale comunității. Necăutând la rezoluțiile adoptate la nivel de comunitate europeană [11], care ar asigura lupta împotriva fraudelor, demonstrează că fenomenul este încă persistent și este destul de fierbinte. Indiferent de unele restricții administrative, procese digitale practicate în comerț practica fiscală ilicită mai persistă și în prezent. Direct sau indirect acestea afectează economiile naționale cât și la nivelul de comunitate europeană atât raportată la Produsul Intern Brut, cât și la dezvoltarea economiilor subterane. În tabelul 1. sunt prezentați indicatorii care caracterizează evaziunea fiscală în țările UE. Din aceste

date se constată că țările cu cele mai ridicate valori ale evaziunii fiscale sunt Italia 11,56%, Grecia 11,23% și România 10,11%. Valorile cele mai scăzute se înregistrează în Irlanda 2,63%, Luxemburg 3,1%, Olanda 3,22%, Austria 3,75% și Suedia 3,76%. Conform topului țările care au înregistrat valori de mijloc sunt Lituania cu o rata a evaziunii fiscale de 8,28%; Letonia, rata evaziunii fiind de 6,99% și Estonia cu 6,78%. Datele calculate pot fi influențate de particularități precum valoarea Produsului Intern Brut al statului, mărimea acestuia, numărul populației, numărul de organizații înregistrate, etc. În unele cazuri valoarea produsului Intern Brut poate fi cu diferență mare iar valoarea pierderilor înregistrate de evaziunea fiscală este aproximativ egală. Acest fenomen trebuie să fie tratat de fiecare stat al comunității europene în parte, fapt pentru care topul prezentat în tabelul 1 realizat de studiul autorilor Duțulescu, S., Nișulescu-Asfrazhadeh, I. Poate fi interpretat subiectiv pentru comparație și analiză. Totodată nu poate fi negată problematica fenomenului evaziunii fiscale provocate la nivelul statelor membre ale comunității, iar eforturile comune pot genera mai multe soluții.

Tabelul 1. Clasamentul țărilor UE după analiza indicatorilor de referință în materie de evaziune fiscală pentru a.2019, (%)

N/o	Tară	Ponderea evaziunii fiscale raportată la PIB	Ponderea economie subterane raportată la PIB	Nivelul mediu fiscalității	Ponderea evaziunii fiscal în economia subterană
1.	Italia	11,56	22,97	65,40	50,33
2.	Grecia	11,23	26,45	49,90	42,46
3.	România	10,11	22,94	43,20	44,07
4.	Malta	9,33	29,43	41,60	31,70
5.	Cipru	9,02	32,20	23,20	28,01
6.	Bulgaria	8,39	20,83	27,00	40,28
7.	Lituania	8,28	18,65	42,60	44,40
8.	Ungaria	8,21	20,49	48,00	40,07
9.	Polonia	8,04	16,67	38,70	48,23
10.	Croația	7,85	22,96	18,80	34,19
11.	Belgia	7,39	17,80	57,80	41,52
12.	Letonia	6,99	16,62	35,00	42,06
13.	Slovacia	6,82	11,18	48,60	61,00
14.	Estonia	6,78	18,49	49,00	38,35
15.	Slovenia	6,69	20,21	32,00	33,10
16.	Danemarca	6,41	14,70	26,00	43,61
17.	Portugalia	6,12	17,82	42,40	34,34
18.	Spania	5,55	22,01	58,20	25,22
19.	Franța	5,36	11,65	66,60	46,01
20.	Cehia	5,22	10,47	48,50	49,86
21.	Finlanda	5,10	13,30	40,00	38,35
22.	Germania	4,10	7,75	48,70	52,90
23.	Suedia	3,76	11,74	49,40	32,03
24.	Austria	3,75	9,01	52,00	41,60
25.	Olanda	3,22	7,83	39,00	41,12
26.	Luxemburg	3,10	10,38	20,20	29,87
27.	Irlanda	2,63	9,58	25,90	27,45

Sursa: poziționarea realizată de autor în baza datelor din Duțulescu, S., Nișulescu-Asfrazhadeh, I. (2019), *Tax Evasion in the Countries of the European Union -Challenges for Professionals, Audit Financiar*, vol. XVII, no. 4(156)/2019, pp. 689-696, DOI: 10.20869/AUDITF/2019/156/028

Autorii studiului din rezultatele prezentate în tabel arată că între indicatorii de evaziune fiscală și economia subterană există o legătură directă. Astfel au demonstrat că în țările în care rata de evaziune fiscală este ridicată, înregistrează și o rată majoră a economiei subterane. Din datele tabelului se constată un top de cinci țări cu evaziune fiscală ridicată, a căror economie subterană are o pondere ridicată. Acest top este încurcat de România și Croația. Chiar dacă România ocupă locul 3 în cazul evaziunii fiscale este poziționată pe locul 6 în clasamentul țărilor cu cea mai mare economie subterană.

O legătură dintre indicatorul nivelul mediu fiscalității și evaziunea fiscală, sun aspect economico- financiar

arată că nu ar exista o legătură cauzală evidențiată. Cu o singură excepție pentru rezultatele înregistrate de economia Italiei cu nivelul mediu al fiscalității de 65,4% și a Greciei cu o valoare de 49,9%. Nivelul mediu al fiscalității înregistrat de România cu o pondere de 43,2% la fel indică o valoare ridicată. Din tabel observăm că presiunea fiscală ridicată este înregistrată în Franța cu valoare de 66,6%, în Italia cu valoare de 65,4%, în Spania cu valoare de 58,2%, în Belgia cu 57,8% la sută, în Austria cu o valoare de 52,0%, așa dar mai multe țări cu rata ridicată a fiscalității reușesc să mențină un nivel destul de redus al evaziunii fiscale. Rezultatele tabelului sunt evident mai reprezentative în figura 1.

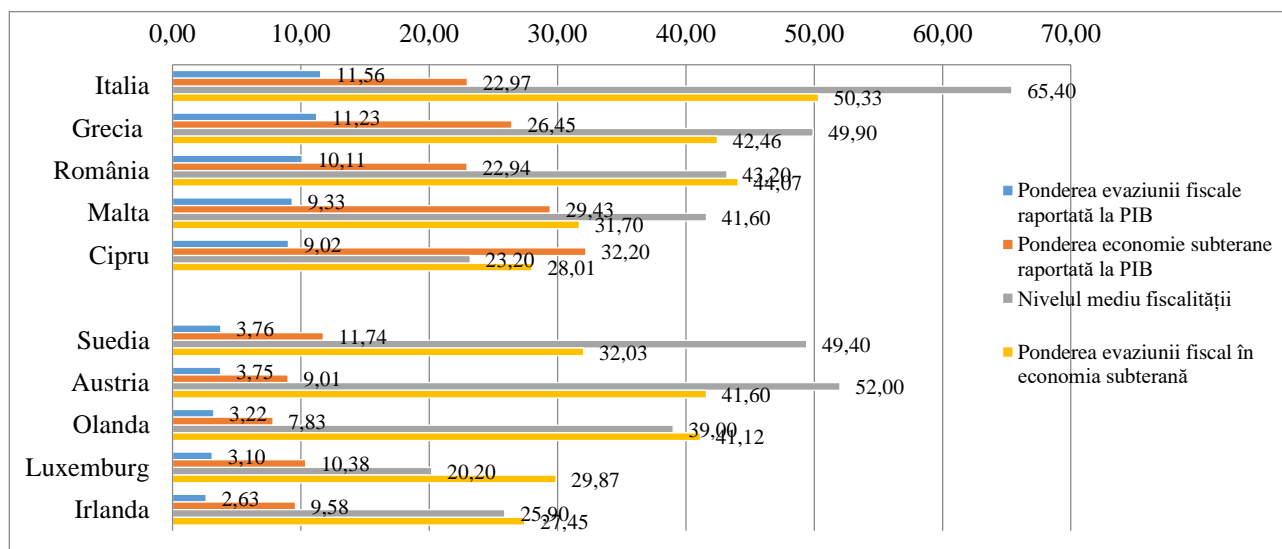

Figura 1. Poziționarea primelor 5 țări cu cea mai mare și mai mică rata a evaziunii fiscale, față de indicatorii de referință, UE

Sursa: selectarea realizată de autor în baza datelor din Dușulescu, S., Nișulescu-Asfrazzadeh, I. (2019), *Tax Evasion in the Countries of the European Union -Challenges for Professionals, Audit Financiar*, vol. XVII, no. 4(156)/2019, pp. 689-696, DOI: 10.20869/AUDITF/2019/156/028

Analizând indicatorii economiei subterane și ponderea evaziunii fiscale în economia subterană observăm, că niveluri ridicate a evaziunii fiscale în economia subterană sunt înregistrate în Slovenia,

Germania, Italia și Cehia. Evaziunea fiscală are o pondere mai redusă în economia subterană în Spania, Irlanda, Cipru și Luxemburg.

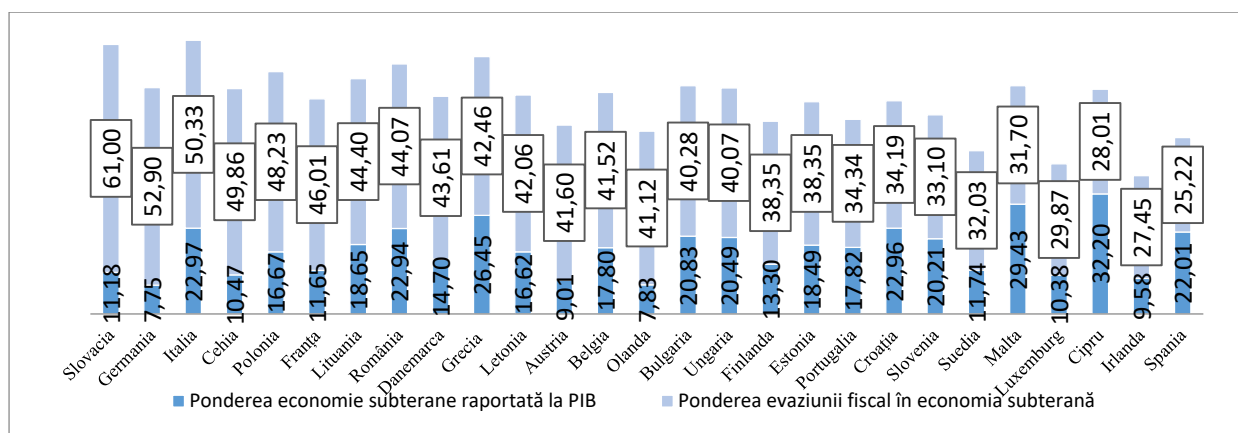

Figura 2. Distribuția evaziunii fiscale în economia subterană, UE 27

Sursa: selectarea realizată de autor în baza datelor din Dușulescu, S., Nișulescu-Asfrazzadeh, I. (2019), *Tax Evasion in the Countries of the European Union -Challenges for Professionals, Audit Financiar*, vol. XVII, no. 4(156)/2019, pp. 689-696, DOI: 10.20869/AUDITF/2019/156/028

Conform diagramei din figura 2. observăm că în majoritatea țărilor ponderea evaziunii economice este mai ridicată decât cea a evaziunii fiscale în economia subterană. Ponderea evaziunii fiscale în 3 țări, Irlanda, Spania și Cipru, înregistrează valori foarte înalte, ponderea economiei subterane având valori peste 70 % din volumul economiei subterane. În același context Germania și Italia au un nivel al fiscalității semnificativ mai mare, superior mediei Uniunii Europene. Ponderea economiei subterane în valoarea produsului Intern Brut, evident nu reprezintă un argument plauzibil. Din țările comunității europene în Germania, se înregistrează cel mai redus nivel al economiei subterane dintre toate țările analizate.

Administrarea fiscală și politica fiscală abordată de UE, constituie o zonă de responsabilitate a statelor membre. Cu regret lupta împotriva fraudelor fiscale este încă prezentă în majoritatea statelor membre ale UE și elemente ce ar constata dispariția acestui fenomen în perspectiva apropiată nu sunt evidente.

În acest context comunitatea țărilor europene a declarat război evaziunii fiscale și începând cu anul 2020, Parlamentul European a creat o *subcomisie permanentă pentru chestiuni fiscale*. Subcomisia vine în sprijinul comisiei pentru afaceri economice și monetare. Activitățile de bază ale subcomisiei vor constitui: **problemele fiscale și de transparență financiară, lupta împotriva fraudelor, evaziunii fiscale și evitării obligațiilor fiscale**.

Această decizie a venit ca rezultat al investigărilor realizate în 2019, prin care s-a constatat că statele membre ale UE au pierdut în total **134 de miliarde de euro din neîncasarea Taxei pe Valoarea Adăugată (TVA)**. Se consideră că suma reprezintă pierderile de venituri ca urmare a fraudelor și a evaziunii fiscale cu TVA. Absolut convingător rezultă unele pierderi de venituri, care par a fi inevitabile, dar evident aceste pierderi rezultă din cauza nerespectării normelor. Pentru economia comunității europene pierderile veniturilor din TVA au un impact negativ asupra planificării bugetare. Pot fi influențate cheltuielile guvernamentale și de sustenabilitate în contextul achizițiilor publice pentru membrii comunității. De asemenea, veniturile pierdute din TVA ar fi deosebit de utile în acest moment în care statele membre încearcă să acopere datoria acumulată în timpul redresării din pandemia de COVID-19 sau să

majoreze finanțările alocate combaterii schimbărilor climatice figura 3.

În contextul problemelor create de criza pandemică COVID-19 chiar dacă în anul 2020 au fost înregistrate unele tendințe pozitive în țările membre ale comunității, deficitul total din neîncasarea de TVA a fost în scădere cu aproximativ 7 miliarde de euro față de anul 2019. Acest rezultat a fost obținut ca urmare a cooperării statelor între ele în combaterea evaziunii fiscale, cooperării privind gestiunea resurselor comune pentru cheltuielile în domeniul medicinei. Un rol deosebit a fost jucat de **rețeaua Eurofisc**, care constă din personal național din cele 27 de state membre UE și din Norvegia. Controlul deținut de membrii rețelei folosesc instrumentul **"Analiza rețelelor de tranzacții"** (TNA). Acest proiect este integral finanțat de UE. Această rețea permite detectarea automată a fraudelor transfrontaliere prin intermediul schimbului rapid și procesării în comun a datelor privind TVA. Anual Comisia face noi propuneri legislative pentru modernizarea în continuare a sistemului de TVA, inclusiv consolidarea Eurofisc.

Evident că combaterea evaziunii fiscale prin lichidarea neîncasărilor la TVA în termeni nominali, în 2019 deficitul total de TVA al UE a scăzut cu aproape 6,6 miliarde de euro, la suma totală de 134 de miliarde de euro. Această diminuare reprezintă o îmbunătățire semnificativă față de anul precedent, în care s-a înregistrat o scădere de doar 4,6 miliarde de euro. Evident calculele nu reprezintă un rezultat excelent, dar o speranță de funcționare a mecanismului este evidentă. Deși situația deficitului general de TVA în țările comunității europene s-a îmbunătățit între anii 2015 și 2019, impactul pandemiei de COVID-19 și efectele acestuia asupra cererii consumatorilor și, a ofertei ce direct influențează veniturile din TVA pentru 2020, rezultă necunoscută.

La nivelul statelor membre unele state au înregistrat deficit cu valori diferite, astfel România a înregistrat cel mai mare deficit național de conformare la normele TVA, pierzând 34,9% din veniturile sale din TVA în 2019, urmată de Grecia (25,8%) și Malta (23,5%). Cele mai mici deficite de TVA au fost observate în Croația (1,0%), Suedia (1,4%) și Cipru (2,7%). În valori absolute, cele mai mari deficite de conformare la TVA au fost înregistrate în Italia (30,1 miliarde de euro) și Germania (23,4 miliarde de euro).

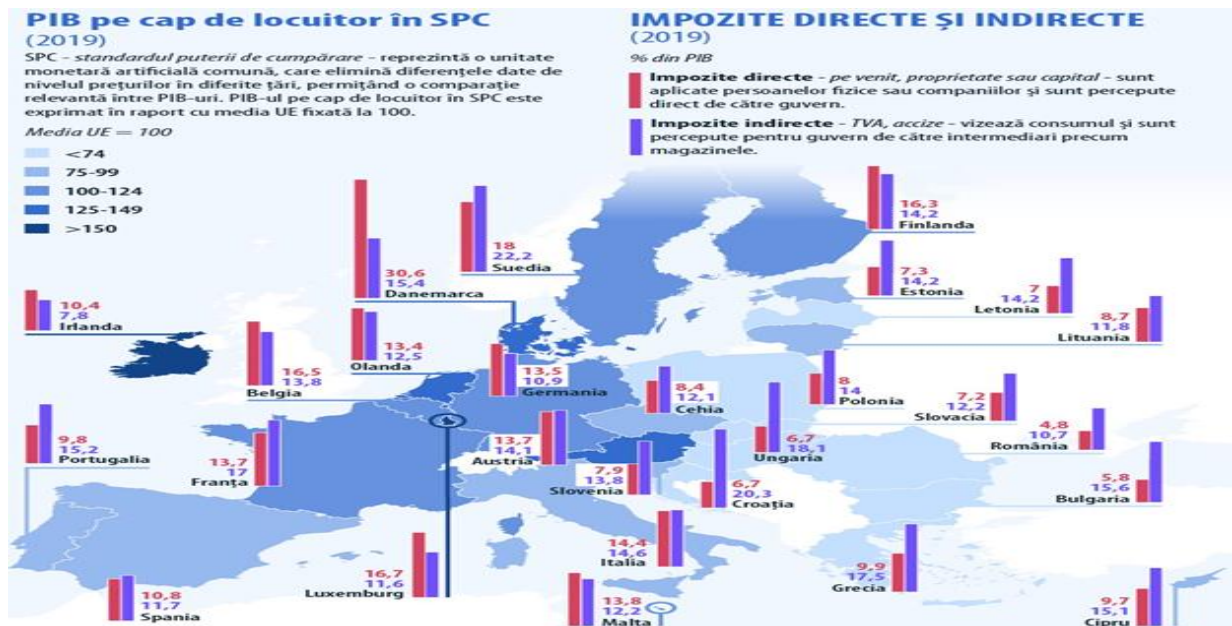

Figura 3. Infografic cu PIB-ul și impozitele directe și indirecte din fiecare țară UE

Sursa: <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/economy/20161118STO51776/parlamentul-abordeaza-frauda-in-domeniul-tva> [12]

În majoritatea statelor membre, se observă o variație anuală absolută a deficitului de TVA, care a fost mai mică de 2 puncte procentuale. Deficitul de TVA, calculat în total a fost redus în 18 state membre. În afară de Croația și Cipru, cele mai semnificative reduceri ale deficitului de TVA au fost în Grecia, Lituania, Bulgaria și Slovacia (între -3,2 și -2,2 puncte procentuale în aceste patru țări).

Succese au fost înregistrate și de Suedia, Finlanda și Estonia, însă dintr-un punct de vedere diferit: în aceste țări, autoritățile fiscale reușesc de ani de zile să reducă pierderea veniturilor din TVA la mai puțin de 5% din TVA-ul datorat. Cele mai mari creșteri ale deficitului de TVA au fost observate în Malta (+ 5,4 p.p.), Slovenia (+ 3 p.p.) și România (+ 2,3 p.p.).

Tabelul 2. Impozitarea în țările UE (valoarea TVA la 1 ianuarie 2020)

Taxa pe valoarea adăugată pentru țările UE									
17%	18%	19%	20%	21%	22%	23%	24%	25%	27%
Luxemburg	Malta	Germania Cipru România	Bulgaria Estonia Franța Austria Slovacia	Belgia Cehia Spania Letonia Lituania Olanda	Italia Slovenia	Irlanda Polonia Portugalia	Grecia Finlanda	Danemarca Croația Suedia	Ungaria

Sursa:

https://www.europarl.europa.eu/resources/library/images/20210419PHT02375/20210419PHT02375_original.png [13]

Conform rezultatului studiului, se stabilește că aproape 40% din profiturile întreprinderilor multinaționale sunt transferate în fiecare an către paradisuri fiscale și se pare că unele țări din Uniunea Europeană. Unele țări pierd cel mai mult de pe urma transferului de profituri, deoarece 35% din profiturile transferate provin din țările din UE, urmate de țările în curs de dezvoltare (30%), iar aproximativ 80% din profiturile transferate din multe state membre ale UE sunt direcționate către sau prin câteva alte state membre ale UE. Globalizarea tranzacțiilor contribuie la implicarea mai multor țări în susținerea fraudelor fiscale. Întreprinderile multinaționale pot plăti cu până la 30% mai puține impozite decât concurenții naționali planificarea fiscală agresivă denaturând concurența pentru firmele naționale, în special pentru IMM-uri. [14]

Reforma fiscală la nivelul Uniunii Europene continuă, în pofida faptului că majoritatea statelor a fost marcată de provocările socio-economice generate de pandemia COVID-19. Dintre țările comunității europene cel mai implicată se constată Germania. În prezent reforma fiscală se află în topul priorităților europene și poate juca un rol cheie în planurile de recuperare a economiei post-COVID.

Asigurarea reducerii nivelului infracțiunii financiare, inclusiv evaziunea fiscală la nivelul țărilor UE, se recomandă implementarea măsurilor și propunerilor legislative privind nivelul impozitelor. Parlamentul European a modificat de mai multe Directiva pentru Cooperare Administrativă: [16]. Aceasta presupune schimbul automat de informații în domeniul fiscal în cazul contribuabililor care activează în alte țări decât țara

de rezidență. O altă clauză nouă spune că schimbul de decizii fiscale între statele membre pentru a dezvălui celorlalte țări UE și Comisiei Europene "scheme de planificare fiscală" oferite anumitor companii. Astfel informațiile de la țară la țară furnizate de marile companii multinaționale și partajate între țările UE pentru a împiedica multinaționalele prezente în diferite țări de la practici de planificare fiscală agresivă care nu sunt disponibile companiilor locale. Se vor face schimb de informații legate de spălarea de bani.

În același context, documentul presupune propuneri care se referă la impozitarea companiilor și evitarea impunerilor fiscale. Una dintre propuneri reprezintă baza de impozitare comună consolidată care se ocupă de obstacolele fiscale datorate sistemelor naționale diferite de impozitare pentru companii care operează pe piața unică, pentru a evita pe de o parte dubla impozitare și pe de altă parte planificarea fiscală agresivă. La fel se obligă impozitarea companiilor cu o prezență semnificativă în mediul online care permite statelor membre să impoziteze profiturile făcute pe teritoriul lor de către companii care nu sunt prezente fizic pe acest teritoriu. În final se propune un sistem comun pentru impozitarea serviciilor digitale, un impozit pe veniturile care provin, de exemplu, din transmiterea datelor colectate online de la utilizatori.

Concluzii.

Măsuri majore care ar consolida societatea și autoritățile naționale în combaterea fenomenului de evaziune fiscală, în opinia noastră ar fi: digitalizarea economiei și creșterea, pe această cale a transparenței tranzacțiilor, monotonizarea mai facilă a contabilității și ușurarea procedurilor de evidență și raportare fiscală; implicarea activă a părților interesate (autorități publice, universități, societatea civilă, cetățeni) în monitorizarea proceselor, informarea, promovarea și educarea în materie fiscală, iar pe această cale va crește atât moralitatea și educarea fiscală, dar și volumul de informații furnizate societății; revizuirea în vederea modernizării legislației fiscale, aducerea acestuia în concordanță cu realitatea economică și obiectivele durabile de dezvoltare, totodată, combaterea trebuie să vizeze și luptă împotriva paradourilor fiscale, deopotrivă cu revizuirea stimulentei fiscale oferite. Considerăm oportune măsurile de consolidare a forțelor privind combaterea evaziunii fiscale la nivelul țărilor membre ale comunității europene prin susținerea serviciilor de digitalizare și o asigurare a transparenței tranzacțiilor internaționale. Sperăm la atingerea obiectivului comun de facilitare a administrării fiscale echitabile.

Referințe bibliografice:

1. Lupușor A., Romaniuc R., Gumene V. Testarea opțiunilor de politici pentru combaterea evaziunii fiscale folosind perspective comportamentale. Rezultate comparative ale experimentelor comportamentale efectuate în Moldova și în Franța. Expert Grup. 18.02.2020 https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Rezultatele_experimentelor_comportamentale_evaziunea_fiscalI.pdf /accesat 24.03.2022.
2. Remeur Cécile, Dobрева Alina. The fight against tax fraud. EPRS. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633153/EPRS_BRI\(2019\)633153_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/633153/EPRS_BRI(2019)633153_EN.pdf) accesat 25.03.2022
3. Schlein Elly. Raport referitor la impactul evaziunii fiscale și al fraudei fiscale asupra guvernantei, protecției sociale și dezvoltării în țările în curs de dezvoltare (2015/2058(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0184_RO.html accesat 20.03.2022
4. FMI. Finance & Development. Volume 59: Issue 001/ March 2022. <https://doi.org/10.5089/9781513596778.022> disponibilă la <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/journals/022/0059/001/022.0059.issue-001-en.pdf>
5. Lipton, D.: *Shining a Light*, p. 4; și Shaxson, N.: *Tackling Tax Havens*, p. 7, conform Zucman G. (2017). FMI, F&D, septembrie 2019
6. Raport referitor la infracțiunile financiare, evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscale. *Rezoluția PE din 26 martie 2019 referitoare la infracțiunile financiare, evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscale*, pun.24, pun. 142 și pun.143 / Strasburg, martie 2019 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0240_RO.html
7. Shaxson, N. Tackling Tax Havens (Abordarea paradisurilor fiscale). Finance & Development. IMF. 2019 pag. 6-11. <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/journals/022/0056/003/article-A000-en.pdf>
8. Damgaard, J., Elkjaer, T. Johannesen, N. The Rise of Phantom Investments, p. 11-13. FMI, F&D, septembrie 2019 <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/journals/022/0056/003/article-A000-en.pdf>
9. Raport referitor la infracțiunile financiare, evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscale. *Rezoluția PE din 26 martie 2019 referitoare la infracțiunile financiare, evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscale*, pun.24, pun. 142 și pun.143 / Strasburg, martie 2019 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0240_RO.html accesat 22.09.2022
10. Duțulescu, S., Nișulescu-Asfrazhadeh, I. (2019), Tax Evasion in the Countries of the European Union – Challenges for Professionals, Audit Financiar, vol. XVII, no. 4(156)/2019, pp. 689-696, DOI: 10.20869/AUDITF/2019/156/028
11. CE Rezoluția Parlamentului European din 21 octombrie 2021 referitoare la Pandora Papers: implicații asupra eforturilor de a combate spălarea banilor, evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscale (2021/2922(RSP))
12. <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/economy/20161118STO51776/parlamentul-abordeaza-frauda-in-domeniul-tva> accesat 19.09.2022
13. https://www.europarl.europa.eu/resources/library/images/20210419PHT02375/20210419PHT02375_original.p

[ng accesat 11.09.2022](#)

14. RAPORT referitor la infracțiunile financiare, evaziunea fiscală și evitarea obligațiilor fiscal (2018/2121(INI)) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2019-0170_RO.html /accesat 28.03.2022 accesat 24.08.2022

15. Consiliul fiscal. Comunicat. Colectarea slabă și evaziunea fiscală - marile amenințări pentru revenirea economiei accesibil la <https://romania.europalibera.org/a/colectarea-slab%C4%83-%C8%99i-evaziunea-fiscal%C4%83---marile-amenin%C8%9B%C4%83ri-pentru-revenirea-economiei/30967099.html> accesat 29.09.2022

16. Politici fiscale: soluțiile UE pentru a preveni fraudele și evaziunea fiscal. 22.04.2021, disponibil la <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/economy/20210415STO02118/solutiile-ue-pentru-a-preveni-fraudele-si-evaziunea-fiscala> accesat la 28.08.2022

UDC 006.013, 338.439.02

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.12>

ECONOMIC, TECHNICAL AND REGULATORY ASPECTS OF FOOD SECURITY AMID EMERGENCIES

KOVALENKO Olga,

doctor of economic sciences, senior research worker,

e-mail: okovalenko0960@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8364-3316>

YASHCHENKO Lyudmila,

candidate of economic sciences,

senior research worker,

e-mail: lud_ya@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4893-8191>

VERBYTSKYI Sergii,

candidate of technical sciences,

e-mail: chaink@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4211-3789>

PATSERA Nataliia,

main specialist of the department of informational support,

standardization and metrology,

e-mail: lazarenkonn@bigmir.net

<https://orcid.org/0000-0001-8737-9997>

Institute of Food Resources of NAAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

SUMMARY

A comprehensive approach covering economic, technical and regulatory aspects of the problem is necessary to successfully solve the problems of food security in emergencies. This article embraces the basics of the “food security” concept and its constituents. The special traits of the food security amid emergencies are shown. Economic aspects of the problem are considered at the example of the actual COVID-19 pandemic. The performed analysis of the problem of mutual consideration of technical regulation and food safety issues proves the possibility and expediency of involving food safety issues in the technical regulation of food raw materials and food products, the formulation of recommendations regarding the practical consideration of the requirements of food safety issues in regulatory documents of various levels: national standards, standards of other level, technical conditions. It is advisable to implement the specified consideration by modifying the current and developing new regulatory documents.

Key words: food security, emergencies, state reservation, technical regulation, national standards.

Introduction

Emergencies are unforeseen circumstances because it is difficult to know exactly when, where and how intensely they might occur. If there is no advance preparation to respond to such events, they negatively

affect the economy of the affected country. Among the effects observed among the population, negative effects can manifest themselves in the food security of people and certain their groups. Therefore, we have to oppose

the negative impact on people, economies, social systems and the environment caused by natural phenomena or human activities, the response of which can be controlled using local resources [1]. Natural phenomena, or human failures, affecting large groups of people, in the formation of the extent and severity of their consequences, take on the character of a catastrophe. Adverse or dangerous situations that can happen to people, property, and the environment that occur suddenly and unexpectedly, forcing us to make immediate decisions that need to be overcome, and at a time when the community has the resources to deal with them [2].

Recent research and publications analysis

This article dealing with the food security amid emergencies, it is necessary to define the concept of food security itself. This macrostructural concept acquires a purely practical content in the sense of ensuring the human right to uninterrupted, high quality and nutritious food – both in conditions of a stable and positive economic state, and in conditions of natural and social disasters. Food needs must be met by each specific person in their places of residence, and the main burden in ensuring food security should be borne by the subjects of the state, directly responsible to the population for its sufficient supply of high-quality food products [3]. It is the complexity of the concept of food security that allows a multi-vector approach to it in accordance with the priorities of scientists and specialists dealing with this problem both at the theoretical and practical levels. In particular, the declaration [4] of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) states that food security is ensured when all persons at any time have physical and economic access to safe and nutritious food, sufficient, to meet their physiological needs and the benefits necessary for an active and healthy life. That is, food security is the level of food supply for the consumers, which guarantees socio-political stability in society, the survival and development of the nation, personality, family, sustainable economic development [5]. A number of sources, in particular, [6, 7], state the existence of three approaches to food security: according to the first of the said approaches, it is determined solely by consumption, according to the second, in order to solve the problem, it is necessary to ensure food supplies in accordance with healthy diets, ensure effective demand for food and eliminate dependence on imports, according to the third approach of food security, it is determined with two criteria – the presence in the domestic market of food products in quantities sufficient for a healthy diet of the population and their accessibility for all segments of the consumers [8].

Often the difference between chronic and temporary food addiction is marked [9]. In the 1990s, experts of the American Federation of Societies of Experimental Biology proposed the same definition of concepts. **Food security** is the constant availability of food for the entire population in quantities sufficient for an active, healthy life. At a minimum, this means: 1) free access to healthy food of appropriate nutritional value; 2) a guaranteed opportunity to obtain food in a way acceptable to society (i.e., without involving food supply channels provided for in case of emergency events and disasters, without

consumption of food waste, food theft, etc.). **Food insecurity** is the unguaranteed and limited availability of healthy food of adequate nutritional value and the unguaranteed and limited ability to obtain food in a socially acceptable manner. **Hunger** is a severe or painful condition caused by a lack of food. Hunger can be caused by a prolonged lack of food of adequate nutritional value. Hunger can be, but not necessarily, a consequence of food insecurity [10].

According to the concept proposed by the U.S. Agency for International Development (USAID), the requirements of food security are met when "there is always available to the entire population, in a physical and economic sense, the food that provides the nutrition necessary for a productive and healthy life" [11]. Thus, food security consists of three components: availability – as the degree of actual or potential availability of food for a certain population group during a certain period; access – as the degree of the population's ability to get food at their disposal within a certain time; consumption – the ability of the population to provide enough nutritious food for a certain period of time [12].

The current example of solving food security issues during emergencies was and remains the coronavirus pandemic. Recent studies on food security during the COVID-19 pandemic have focused on the supply of food products, the state of value chains from their production and, as a result, some aspects of changes in demand have been considered. Thus, [13] noted the unprecedented impact of the pandemic on productivity in agriculture, and therefore in the food industry and catering. It was determined that the population's demand for food outside the home (in restaurants and cafes) collapsed, while the demand for food consumed in households increased. In [14], the emergence of a stable tendency to purchase prepackaged food products as a measure of individual security was recorded. In [15], analyzing the price dynamics for food supply in the United States revealed that the shrink in meat sales and demand is related to the shutdown of meat processing plants. That has caused a shift in demand structure for food products because the prices on meat were growing, thus the consumers preferred less expensive products like bakery, vegetables etc. Studies of individual countries, which used the respondent survey method to a greater extent, also showed that there was a change in the structure of food consumption, but in different countries these changes became more individual. For example, in Qatar, the population has switched to a healthier diet; the volume of consumption of products of national producers increased compared to imported products; the ways of purchasing products have changed (transition to online shopping) [16]. It is stated in [17] that poor countries are the most affected by COVID-19 because they are the most dependent on the supply of food products, especially perishable ones.

The purpose of the study is to correlate existing approaches to the concept of food security and the criteria that define it, propose approaches to the quantitative determination of consumer demand for food products during emergencies, substantiate, in this regard, the possibility and expediency of reflecting food security problems in regulatory documents.

Materials and research methods

General scientific, economic-statistical and mathematical methods were used. In particular, the methods of theoretical generalization and comparison were used to determine consumer behavior and consumer preferences of individual groups of goods. To analyze the intensity of changes in consumer demand and its structure, methods of statistical test-evaluation of hypotheses and structural regularities based on data from the Internet platform Google Trends were applied. The experience of using big data of the Google Trends platform for various studies was summarized in [19]. The authors found that every year more and more studies use big data for forecasting in various fields of science, in particular, in economics, and the results of these studies. Given the caveats on the use of the Google Trends Internet platform indicated in the works reviewed above, we use big data only to detect statistically significant changes in online user searches. The choice of this tool was also influenced by the unavailability of official statistical data for all countries of the world at the time of the study. While the development of the state food security policy shall be flexible and quickly respond to changes in consumer demand for food products due to unforeseen situations.

To analyze the structure and intensity of changes in demand for food products in the context of the COVID-19 pandemic, we select countries with the highest demand and group them according to the classification [20]. Indicators reflecting the state of the economy – gross domestic product (GDP) and consumer prices were chosen as the classification features of the grouping. Indexes of changes in these indicators make it possible to forecast the development of the economy in the future period. For this purpose, a statistical criterion for assessing the similarity of structures was used, which is defined as the ratio of the difference of the sample proportions to their standard error. The similarity of the demand structure or its minor changes in the periods before and during the epidemic is indicated by the value of P, which is less than 0.05. If the value of P is greater than 0.05, then this indicates statistically significant differences in the demand for basic food products in the countries of the world in comparable periods due to the impact of the pandemic. Criterion calculations were carried out in the software IBM SPSS Statistics used for the statistical data analysis.

To assess the intensity of the impact of the pandemic on changes in food demand, a meta-analysis was applied,

which is used in actual studies to generalize the effectiveness of the results of the activities of different groups of objects [21]. We used this method for a generalized assessment of changes in demand for products, which was determined on the basis of search queries, which were monitored weekly by the Google Trends service for countries around the world. RR (Risk Ratio) was chosen as the main indicator of the intensity of the impact of the pandemic – the ratio of risks, which shows how many times the demand has changed under the influence of the epidemic. To achieve the goal, modern digital Internet technologies were used, in particular the Google Trends service, which provides an opportunity to receive additional and timely information on consumer demand (search requests) for food products [22].

Research results and discussion.

According to the Internet platform Google Trends, at the beginning of the outbreak of the pandemic (in mid-March 2020), in many countries of the world, a significant increase in demand for some food products (for example, flour) was observed. This is due to the hype that was caused by reports in the media and social networks. As a result of fears "that animals can become spreaders of the virus", the consumption of animal protein has significantly decreased. The demand for fish, vegetables and fruits also decreased.

In developing countries, the demand for food is more closely related to the level of income of the population, where the loss of earning opportunities immediately affects consumption. This trend threatens the food security of countries. It is possible to assess the demand for individual food products by analyzing the change in its structure, that is, by comparing the shares of a certain product in different time periods, as well as by using the relative value of intensity, which is defined as the ratio of two different values of one economic phenomenon at certain intervals of its development.

The countries with the highest demand were selected as the objects of the study, which are grouped into two groups: TOP 10 countries with developed economies and TOP 10 developing countries.

A similar assessment of the intensity of changes in the demand for meat, milk, sugar, bread and flour for both groups of countries was made with the help of meta-analysis. The results of the meta-analysis, obtained with the help of calculations in the RevMan software, are summarized in Table 1.

Table 1. Changes in the intensity of consumer demand for basic food products during the pandemic, according to the results of the meta-analysis

Country	Meat		milk		Sugar		Bread		Flour	
	increase (↑) or decrease (↓) in demand	changes, times	increase (↑) or decrease (↓) in demand	changes, times	increase (↑) or decrease (↓) in demand	changes, times	increase (↑) or decrease (↓) in demand	changes, times	increase (↑) or decrease (↓) in demand	changes, times
Developed countries										
Australia	↓	1.72	↓	1.85	↓	1.52	↑	1.03	↑	1.56
UK	↓	5.82	↓	5.64	↓	5.00	↓	2.17	↑	2.04

Hong Kong	↓	3.17	↓	1.53	↑	1.10	↑	1.25	↑	2.00
Ireland	↓	3.45	↓	2.05	↓	2.13	↓	1.19	↑	1.35
Spain	↓	2.50	↓	1.64	↓	1.80	-	1.00	-	1.00
Italy	↓	1.10	↓	5.67	↓	1.18	↓	1.67	↑	1.39
Canada	↓	1.93	↓	1.59	↓	1.29	↑	1.11	↑	1.89
Germany	↓	6.00	↓	2.82	↓	11.00	↓	5.00	↓	1.83
Singapore	↓	1.73	↓	2.20	↓	1.87	↑	1.11	↑	1.33
USA	↓	1.09	↓	1.17	↓	1.39	↑	1.12	↑	2.78
Generalized value* / (P)	↓	2.29 / (0.00)	↓	2.11 / (0.00)	↓	1.81 / (0.00)	↓	1.16 / (0.25)	↑	1.67 / (0.00)
Developing countries										
Vietnam	↓	3.50	↓	2.19	↑	1.28	↓	3.50	↓	2.00
India	↑	1.35	↑	1.04	↓	1.07	↑	1.25	↑	1.06
Indonesia	↓	1.86	↓	3.18	↑	1.06	↑	1.06	↓	4.00
Malaysia	↓	2.50	↓	2.45	↓	3.00	↓	1.26	↑	1.20
Nigeria	↑	1.09	↑	1.18	↓	1.11	↓	1.88	↓	2.00
UAE	↓	1.62	↓	2.70	↓	1.00	↓	2.09	↑	1.16
RSA	↓	1.56	↓	2.15	↓	1.48	↓	1.30	↑	1.25
Saudi Arabia	↓	1.27	↓	1.47	↓	1.1	↑	1.54	↓	1.09
Ukraine	↓	2.67	↓	4.29	↑	1.37	↑	2.38	↑	2
The Philippines	↓	2.27	↓	2.95	↓	3.56	↓	2.11	↓	1.69
	↓	1.65 / (0.00)	↓	2.03 / (0.00)	↓	1.28 / (0.12)	↓	1.29 / (0.13)	↓	1.07 / (0.25)

* *Note.* Italic marks statistically significant changes.

It was found that during the period of anti-epidemic quarantine, the demand for meat and milk decreased significantly in both groups of countries (decrease in 2.29; 1.65; 2.11; 2.03 times, respectively). Demand for meat fell the most in Germany (by 6 times) and Great Britain (by 5.82 times); for milk – in Great Britain (5.64 times) and Italy (5.67 times).

The demand for sugar in countries with developed economies decreased by 1.81 times. The highest drop occurred in Great Britain (by 5 times) and Germany (by 11 times). The pandemic had almost no effect on the demand for sugar in developing countries (P greater than 0.05). Only in some countries of this group did it fall significantly: Malaysia by 3 times; Philippines by 3.56 times.

The demand for bread both in countries with developed economies and in developing countries has hardly changed (P greater than 0.05).

The demand for flour in developed economies increased 1.67 times. Growth took place in most countries, among them: in the USA – by 2.78 times, Great Britain - by 2.04 times, Hong Kong – by 2 times. This can be explained by the fact that consumers in developed countries began to refuse to buy ready-made pastries and

prepare them themselves. The demand for flour in developing countries did not undergo significant changes (P greater than 0.05).

In Ukraine, the demand for meat (by 2.67 times) and milk (by 4.25 times) decreased during the quarantine period. Demand for bread increased by 2.38 times, flour by 2 times and sugar by 1.37 times.

We consider it rational to introduce a regulatory framework for food safety, which will consist of the Law of Ukraine on Food Safety, which would cover the economic aspects of the problem and contain references to a number of mandatory national standards, the scope of which would include technical and technological requirements for the relevant food products, their safety and quality – the latter within the limits defined by the current legislation of Ukraine. Among the possible and appropriate areas of consideration of food safety requirements in technical regulation, in particular standardization, are rational consumption norms, state food resources, food safety and individual indicators of their quality [23]. The scheme of the algorithm for implementing the principles of food safety in normative documents of the level of national standards and standards of another level is shown in fig. 1.

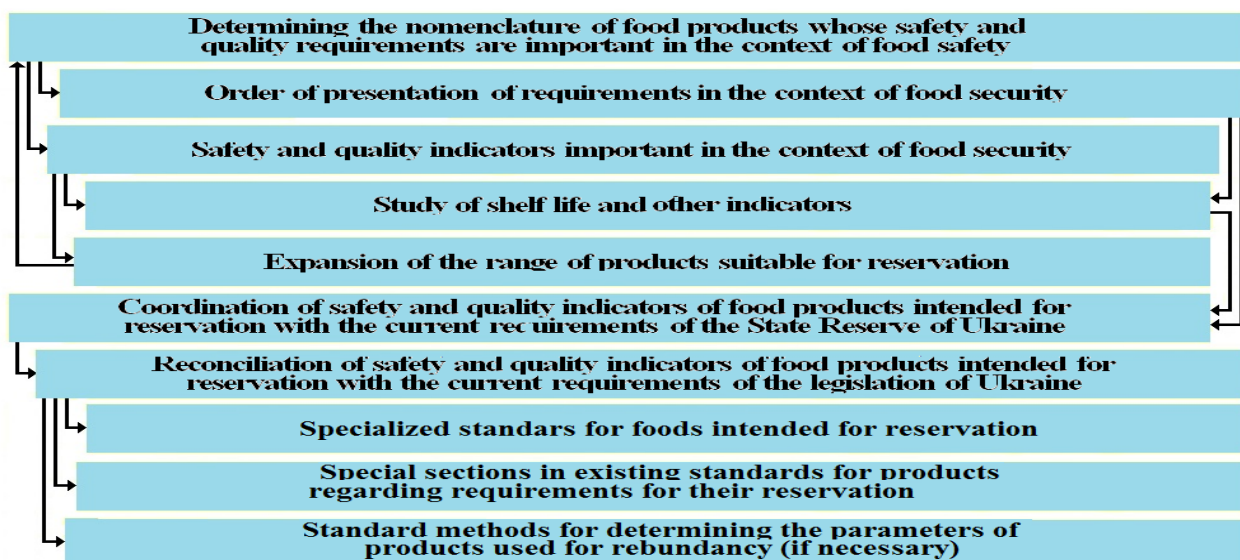

Figure 1. Algorithm for the expedient implementation of the principles of food safety in regulatory documents

The existing practice of developing standards regarding specifications for food products that are involved for state reservation shows that their physical and chemical parameters are adapted to the typical conditions of the food market, but do not take into account the special requirements for its state reservation in warehouses, the design and equipment of which ensure preserving the consumer qualities of food for a much longer period of time. Solving this task is possible: through the development of special standards that will regulate the technical conditions for food products intended for reservation; by adding relevant components to the current standards, which will contain special requirements in the case of using food products regulated by these standards for the purpose of reservation; through the development of standards for the methods of determining parameters of food products, which are important in terms of their preparation for reservation and its implementation in practice [23, 24].

Ensuring the country's food security requires effective state control of the food market, which includes assessment of production, provision of products and commodity stocks, control of the movement of wholesale batches of food products under special regimes, assessment of the quality of food products for compliance with ecological and sanitary-epidemiological requirements. The state material reserve is intended to provide state support to various industries, enterprises and organizations; providing humanitarian aid and providing regulatory influence on the market, which has a direct impact on such fundamental indicators of food security as the economic availability of food products, the stability of the food market, the degree of independence of the food market, the quality and safety of food products, etc. [25]. Determining the nomenclature, stock norms and methods of using goods, including food, in the state reserve is within the competence of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Food stocks, along with other stocks with a limited shelf life, should be constantly refreshed. The specified refreshment is carried out in accordance with the storage

terms or when signs of deterioration of the quality of the goods appear, involving for the specified purpose products of the same name suitable for long-term storage. Warranty terms of storage of certain types of goods of the state material reserve depend on the type of products [26]. The existing practice of developing standards for food products involved for state reservation shows that their physicochemical indicators are adapted to the typical conditions of the food market, but do not take into account special requirements for its state reservation. Therefore, such measures as the development of special standards that will regulate the technical conditions for food products intended for reservation are expedient: addition to the current standards of components that contain special requirements in the case of using food products regulated by these standards for the purpose of reservation; development, if necessary, of standards for methods of determining indicators of food products, which are important in the sense of their preparation and practical implementation of reservation [12, 27].

At present, a modern concept has been adopted in Ukraine, according to which the principles of collegiality of adoption and voluntary use of standards of all levels are observed in the implementation of technical regulation. At the same time, it is necessary to further intensify the influence of the state on those sectors of standardization that introduce the standardization of food safety requirements: the formation of strategic reserves, the supply of food to the armed forces and other power structures, the provision of food to the population in emergency situations and disasters [28] etc. For this purpose, a state material reserve was created in Ukraine, which, in accordance with the current Law of Ukraine "On the State Material Reserve" [29], performs, among other things, the functions of delivery, storage and release of material values of the state reserve. In accordance with the requirements of the State Reserve of Ukraine regarding the order and conditions of delivery, storage, storage and release of frozen meat and the write-off of natural weight loss during storage and transportation, the storage period for beef meat is 18 months at a

temperature of $(-18)^\circ\text{C}$ and 24 months at a temperature of $(-25)^\circ\text{C}$, for pork meat – 12 months both at a temperature of $(-18)^\circ\text{C}$ and at a temperature of $(-25)^\circ\text{C}$. It should be noted that the storage terms of frozen beef and pork, specified in the national standards of Ukraine, coincide with the corresponding norms that were used in practice even in the times of the Soviet Union when cooling, freezing, thawing and storing meat and meat products at meat enterprises. Thus, the norms of the national standards of Ukraine do not provide for the possibility of storing meat for 24 months [27].

Let's mention one more strategic product, which is put into long-term storage for emergencies. It was investigated [30] long-term storage of a batch of butter weighing 20 tons, packaged in a dense monolith of 24 kg in cardboard boxes, pre-lined with parchment paper. Storage was carried out in an industrial freezer at a temperature of $-25 \pm 3^\circ\text{C}$. The sensorial evaluation of the selected oil samples was carried out collectively according to a 10-point system, and biochemical parameters were also determined: titratable acidity and acidity of the fatty phase. After storage of butter for 30 months, a decrease in organoleptic indicators was observed: taste and aroma – by 0.8 times, color – by 0.7 times. The study of chemical parameters after long-term storage showed that the titratable acidity and the acidity of the fatty phase increased by 1.26 times and 1.32 times. The specified values correspond to the norms of the current standard [31], therefore, there is every reason to assert that the temperature regime of $-25 \pm 3^\circ\text{C}$ is acceptable in order to properly slow down the biochemical processes in butter. The same long-term storage limit was set for the studied spread, which was stored at a temperature of minus 25°C . The quality of the indicated product in transport and consumer containers met the requirements of regulatory documentation for it until the end of the planned storage period (30 months). The authors of [32] also state that experiments were started with long-term storage of spreads for 36 months. The above information fully confirms the justification, both in terms of food safety and in terms of maintaining proper consumer properties, different temperature and humidity conditions and shelf life of butter and spreads [33].

For the development of national standards for food products, DSTU 1.2:2015 "National Standardization. Rules for carrying out work on national standardization" [34] and DSTU 1.5:2015 "National standardization. Rules for the development, implementation and design of national regulatory documents" [35] are used, therefore, the requirements and instructions set forth in it should be consistently followed regarding the content and form of the regulatory document being developed. The front structural elements of the standard ("Title sheet", "Preface", "Contents", "Introduction", etc.) must contain information regulated by the standard [35], based on the specifics of the normative text, which aims to regulate issues within the framework of the food safety system. In particular, in the structural element „Introduction" in an arbitrary form, the need for the standard is justified, the general characteristics of its structure of the standard are indicated, a list of parts of the multipart standard and appendices with their status are provided. In the

structural element „Introduction", other reference information about the standard is also provided – if necessary.

According to [35], in the case of developing a specialized national normative document regarding the consideration of food safety requirements, it is advisable to use the first two-component option. That is, the structural element of the main part "Denomination" should be composed of the main component that distinguishes a specific food product or a technologically determined group of food products, and an additional component that properly discloses the special purpose of the developed standard: "Specifications of use to ensure food security of the state", "General specifications of use for ensuring the food security of the state" or, in technically and normatively justified cases, "Specifications of state reservation", "General specifications of state reservation" or other, more specific records – based on the scope of application of the national regulatory document, specified in the structural element of the main part with the same name "Scope of application". It states that the scope of its application is technical conditions of use for ensuring food security of the state, general technical conditions of use for ensuring food security of the state or, in technically and normatively justified cases, technical conditions of state reservation, general technical conditions of state reservation or other, more specific norms within the framework of solving food security tasks. Also, the text of the structural element of the main part "Scope of application" must contain an indication of a food product or a technologically determined group of food products in accordance with the structural element "Denomination".

The "Terms and definitions" section is important for the implementation of the tasks of the standard under development. In accordance with the goal of developing a national standard for the inclusion of food safety requirements in regulatory documents, it is appropriate to note the following terms and definitions of the concepts indicated by them:

x.1 food safety

Socio-economic and ecological situation, in which all social and demographic groups of the population are stably and guaranteed to be provided with safe and high-quality food in the necessary quantity and assortment, necessary and sufficient for the physical and social development of the individual, ensuring health, etc.

x.2 food security of the state

The socio-economic and ecological situation of Ukraine, under which all social and demographic groups of its population are stably and guaranteed to be provided with safe and high-quality food in the necessary quantity and assortment, necessary and sufficient for the physical and social development of the individual, ensuring health, etc.

x.3 state reservation of food

The creation of stocks of raw materials and food resources to ensure the strategic needs of the state, the implementation of priority works during the liquidation of the consequences of emergencies and for the implementation of other measures provided for by law.

x.4 strategic needs of the state in food

The needs of the state in food resources reserves necessary to ensure the national security of the state, stabilize its economy and perform priority work during the liquidation of the consequences of emergency situations.

The above terms and definitions of concepts can be supplemented by others – in accordance with the tasks and content of the standards being developed.

The next significant structural element of the main part, in the sense of the inclusion of food safety requirements in national standards, is the structural element "Requirements/provisions regarding the object of standardization". According to [35], this structural element is decisive for the norms of the standard being developed, as it describes the essential part of the standard (rules, provisions, requirements, methods, etc.). In the sense of compliance with food safety requirements, the requirements and regulations regarding:

- specific nomenclature of food raw materials and food products to which the norms of the standard apply;
- physical, chemical, rheological and other relevant parameters of food raw materials and food products, which are covered by the norms of the standard;
- terms, temperature, humidity and other relevant parameters of storage of food raw materials and food products involved in the performance of tasks of guaranteeing food safety;
- packaging and transportation of food raw materials and food products involved in the fulfillment of tasks of guaranteeing food safety;
- laying down, releasing, replacing and updating stocks of food raw materials and food products after the end of the normative period of state reservation;
- other relevant parameters.

The specified requirements, in addition to the structural element "Requirements/regulations regarding the object of standardization", are also specified in the structural elements "Marking", "Packaging", "Transportation and storage rules", "Control methods" and "Acceptance rules".

It may be appropriate to supplement the component "1 Scope" with subsection 1.x "Requirements for state reservation are set out in [component numbers]". The component "Terms and definitions of concepts", in accordance with the purpose of modifying the national standard in the sense of including food security requirements, should be supplemented with the terms "food security", "state food security", "state food reservation" and "strategic needs of the state in food", as well as the relevant definitions given above. In addition to the above, other terms and definitions may be given in accordance with the tasks and content of the standards being modified.

The "Classification" component (if available) should be supplemented with item x.x "Depending on the purpose [product/products] are divided into:

- intended for direct market circulation;
- intended for state reservation."

The component "Requirements/provisions for the object of standardization", in the sense of compliance with food safety requirements, should be supplemented with requirements and provisions similar to those given above for specialized national regulatory documents, the

purpose of which is to take into account food safety requirements. These requirements, in addition to the structural element "Requirements/regulations regarding the object of standardization", are also laid out in the structural elements "Marking", "Packaging", "Transportation and storage rules", "Control methods" and "Acceptance rules". In particular, the text of the structural element "Marking" is supplemented with the following entry "the denomination of the food product intended for state reservation must be marked "Suitable for state reservation". The structural element "Packaging" should be supplemented with provisions regarding the procedure for packaging food products intended for state reservation and containers and packaging materials used for this purpose. If it is deemed necessary to use control methods other than in the general case for food products intended for state reservation, the structural element of the standard "Control methods" of the same name should be supplemented with relevant regulations. Also, the structural element "Rules of Acceptance" should be properly modified by introducing special regulatory requirements for food products intended for state reservation [23, 24].

Recommendations for the implementation of the principles of food safety in technical regulation are outlined in the "Guidelines for teaching food safety issues in regulatory documents of various levels that determine requirements for food products" developed by specialists of the IPR of the National Academy of Sciences, which can be used by developers of regulatory documents at the level of standards and technical conditions.

Conclusion.

A comprehensive approach covering economic, technical and regulatory aspects of the problem is necessary to successfully solve the problems of food security in emergencies. The performed analysis of the problem of mutual consideration of technical regulation and food safety issues proves the possibility and expediency of involving food safety issues in the technical regulation of food raw materials and food products, the formulation of recommendations regarding the practical consideration of the requirements of food safety issues in regulatory documents of various levels: national standards, standards of other level, technical conditions. It is advisable to implement the specified consideration by modifying the current and developing new regulatory documents.

Bibliographic references:

1. Salud, comunicación y desastres. Guía básica para la comunidad de riesgo en Argentina. (2016). Buenos Aires: Ministerio de Salud de la Nación.
2. Gutierrez Silva, L. T. (2017). Alimentación y nutrición en emergencias y desastres en Sur América: revisión de literatura. Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana Bogotá.
3. Nastych, V. G. (2015). State and problems of food security of Ukraine. *Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*, No. 2 (30), pp. 25-29.
4. FAO (1996). Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit: Plan of Action. Food and Agriculture Organization, Rome. Italy.
5. Sychevsky, M. P., Deineko, L. V. (2016). Organizational and economic essence of the categories "food system" and "food security". Food industry of Ukraine: strategic aspects of development: monograph / for general . ed. Acad. NAAN Ya.M. Hadzala; Institute of Food Resources of the National Academy of Sciences, Kyiv: Agrarna Nauka, Chap. 1.1., pp. 7-18.
6. Golikova, K. P. (2012). Food security of the state: essence, structure and features of its provision. *Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic sciences, Issue 22, Part II*, pp. 408-412.
7. Zelenska, O. O. (2012). *Bulletin of ZHTU. Series: Economic Sciences, No. 1 (59)*, pp. 108-112.
8. Verbytskyi, S.B. (2016). Technical aspects of guaranteeing food safety: the role of technical regulation. *Food resources*, No. 6, pp. 140-146.
9. Zerkalov, D. V. (2009). Food security: monograph. Kyiv: Osнова.
10. Bickel, G., Nord, M., Price, C., Hamilton, W., Cook, J. (2000). Guide to Measuring Household Food Security. U.S. Department of Agriculture, Food and Nutrition Service, Alexandria VA.
11. Hoddinott, J., Yohannes, Y. (2002). Dietary diversity as a food security indicator. Washington: Food Consumption and Nutrition Division.
12. Verbytskyi S. B., Cherniak, O. V., Patsera, N. M. (2016). Food security and agro-food sector: basic principles and possibilities of their implementation in the practice of technical regulation. *Food Resources*, No. 7, pp. 79-86.
13. OECD. (2020). Food Supply Chains and COVID-19: Impacts and Policy Lessons. 2 June 2020. Retrieved from https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=134_134305-ybqvdf0kg9&title=Food-Supply-Chains-and-COVID-19-Impacts-and-policy-lessons(visited 18.08.2022).
14. Committee on World Food Security (2020). Impact of COVID-19 on Food Security and Nutrition (FSN). Interim Issue Paper. By the High-Level Panel of Experts on Food Security and nutrition (HLPE). 24 March 2020. Retrieved from <https://www.worldfishcenter.org/pages/covid-19/images/HLPE%20Impact%20of%20COVID-19%20on%20FSN%20-%202020-03-24.pdf>. (visited 12.09.2022).
15. Johansson, R. (2020). Another Look t Availability and Prices of Food Amid the COVID-19 Pandemic. USDA. May 28, 2020. Retrieved from <https://www.usda.gov/media/blog/2020/05/28/another-look-availability-and-prices-food-amid-covid-19-pandemic> (visited 22.08.2022).
16. Hassen, T. B., Bilali, H. E., Allahyari, M. S. (2020). Impact of COVID-19 on Food Behavior and Consumption in Qatar. *Sustainability*, Vol. 12, Issue 17, p. 6973. DOI: 10.3390/su12176973.
17. Mouloudj, K., Bouarar, A. C., Fechit, H. (2020). The impact of COVID-19 pandemic on food security. *Les cahiers du CREAD*, 36(3), 159-184.
18. Gadzalo, I., Sychevskiy, M., Kovalenko, O., Deineko, L., Yashchenko, L. (2020). Assessment of global food demand in unexpected situations. *Innovative Marketing*, 16(4), 91 DOI: 10.21511/im.16(4).2020.08.
19. Jun S.-P., Yoo H.S., and Choi S. (2018). Ten years of research change using Google Trends: From the perspective of big data utilizations and applications. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 130, pp. 69-87 DOI: 10.1016/j.techfore.2017.11.009
20. International Monetary Fund (2020). World Economic Outlook 2020. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> (visited 18.09.2022).
21. Yashchenko L.O., Lesnikova M.V. (2015). Methodological Framework for Meta-Analysis: the Case of Clinical Studies. *Shchokvartalnyi naukovо-informatsiynyy zhurnal "Statystyka Ukrayiny"*, No. 4(71) pp. 36-45. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=su_2015_4_7. (visited 28.07.2022).
22. Kovalenko O.V., Yashchenko L.O. (2020). Diagnosis of consumer demand in the market of food goods using Internet technologies. *Food Resources*, No. 14, pp. 241-249 DOI: <https://doi.org/10.31073/foodresources2020-14-25>
23. Kopylova, K. V., Verbytskyi, S. B., Verbova, O. V., Kozachenko, O. B. (2018). Implementation of basics of food security of the state in technical regulation: theoretical and practical aspects. *Standardization. Certification. Quality*, (5), 4-15.
24. Verbytskyi, S. B., Kopylova, K. V., Kozachenko, O. B. Verbova, O. V. (2020). Food security and technical regulation of requirements to food products. *Yessenov Science Journal*, Vol. 37, No. 1, pp. 59-65.
25. Tarasyuk, O.B., Kasyanova, O. O. (2012). The state reserve as a component of the food security system of Ukraine. *Actual problems of economics*, No. 8 (134). pp. 146-149.
26. Kovalenko, S.O. (2012). The state reserve as the main component of the national security system of Ukraine. *Foreign trade: law, economy, finance*, No. 3 (134), pp. 253-260.
27. Kopylova, K. V., Verbytskyi, S. B. (2017). Substantiation of the necessity to enhance technical conditions of raw

meats storage when they are used to guarantee food security of the state. *Food Resources*, No. 8, pp. 9-16.

28. Guidelines for food distribution organizations with grocery or meal programs. (2015). BC Centre for Disease Control, Food Banks BC and Greater Vancouver Food Bank Society. June 2015, 56 p.

29. 16. About the state material reserve. Law of Ukraine dated January 24, 1997 No. 51/97-VR. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 13, pp. 97-80.

30. Zaptalov, B. Y., Hrytsun, V. M., Mukovoz, V. M., Obhtat, S. V., Krpulenko, M. S., Koshovyi, V. M. (2015). Alterations of quality parameters of butter amid long-term storage in an industrial freezing room. *Naukovo-tekhnichnyi biuleten Naukovo-doslidnoho tsentru biobezpeky ta ekolohichnoho kontroliu resursiv APK*, No. 3, pp. 91-95.

31. Butter. Specifications: DSTU 4399:2005. (2005). [In force from 2007-07-01]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.

32. Vyshemirskii, F. A., Sviridenko, Yu. A., Smirnova, O. I., Levina, N. N., Yakovlev, V. S., Kulikovskaia, T. S., Vasilkova, M. V. (2004). On long-term reservation of spreads. *Syrodellie i maslodeliie*, No. 4, pp. 27-28.

33. Bocharova-Leskina, A., Verbytskyi, S. (2019). Theoretic approaches to substantiate shelf life capacity of butter and spreads. *Journal of Engineering Science*, Vol. XXVI (3), pp. 78-88 DOI: 10.5281/zenodo.3444117.

34. National standardization. Rules for conducting work on national standardization. DSTU 1.2:2015. (2015). [In force from 2015-15-20]. Kyiv: DP "UkrNDNTs.

35. National standardization. Rules for the development, development and execution of national regulatory documents. DSTU 1.5:2015. (2016). [In force from 2017-02-01]. Kyiv: DP "UkrNDNTs.

CZU 378(592.3+480)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.13>

APPLIED MODELS FOR DEVELOPING WORLDWIDE INTERNATIONALISM, COMPETITIVENESS AND HUMAN CAPITAL TRADE (THE CASE OF SINGAPORE & FINLAND)

LEVKOVICH Lavan Limor,
PhD student,

State University of Moldova,
Shaanan College, Ministry of Education, Israel
limorllavan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2188-3140>

SUMMARY

The implementation of organizational excellency in educational systems in modern times is a national challenge in most of the developed countries. Most of these countries deal with the status and position of the education field within each country. The increasing competition in the worldwide market of educational services proves to be a challenge for the institutions of higher education, as well as to the educational systems as a whole. This article describes the strategic plan of Singapore and Finland, which improve their higher education system and the economic market as well.

Key words: economic market; higher education; competitive ability; human capital.

MODELE APLICATE PENTRU DEZVOLTAREA INTERNAȚIONALISMULUI, COMPETITIVITĂȚII ȘI COMERȚULUI DE CAPITAL UMAN (CAZUL SINGAPOREULUI ȘI FINLANDEI)

LEVKOVICI Lavan Limor,
doctorand,

Universitatea de Stat din Moldova,
Colegiul Shaanan, Ministerul Educației, Israel,
<https://orcid.org/0000-0003-2188-3140>

REZUMAT

Implementarea excelenței organizaționale în sistemele educaționale din timpurile moderne este o provocare națională în majoritatea țărilor dezvoltate. Majoritatea acestor țări se ocupă de statutul și poziția domeniului educației în fiecare țară. Creșterea concurenței pe piața mondială a serviciilor educaționale se dovedește a fi o provocare pentru instituțiile de învățământ superior, precum și pentru sistemele de învățământ în ansamblu. Acest articol descrie planul strategic al Singapore și Finlanda care își îmbunătățesc sistemul de învățământ superior și piața economică.

Cuvinte-cheie: piața economică; învățământ superior; capacitate competitivă; capital uman.

Introduction

The increasing competition in the worldwide market of educational services proves to be a challenge for the

institutions of higher education, as well as to the educational systems as a whole. This search is intended to increase their competitive ability against their

competitors (within and outside of the country) and, in doing so, they are actually determining their organizational and economic future. The implementation of organizational excellency in educational systems in modern times is a national challenge in most of the developed countries. Most of these countries deal with the status and position of the education field within each country. Thus, commentators from the fields of social sciences and economy request the educational systems to adopt strategies of organizational excellence and competitiveness within the educational system, which shall be similar in the measurable criteria for business organizations and for some of the public sector. There are different ways in which one is able to develop excellence

Main Materials

The transition to distance learning and teaching have set significant technologic challenge to the academic institutes. First and foremost, the technological platforms institutes used were forced to cope with significant increase in the number of lecturers and students using it simultaneously. In addition, students and lecturers, who were not accustomed to use distance learning were forced to buy suitable computing equipment and learn to operate the systems. The teaching staff at the academic institutions indeed engaged the task and within a short time the entire higher education system moved to distance teaching and learning. The management of the qualitative universities' triad is ensured by impact on the university's potential, the main determinants of the quality of the educational process include: the quality of human resources potential of the university, based on the quality of the teaching staff; the quality of university research potential; the quality of the educational and methodical potential of the university [8].

Furthermore, an in-depth work concerning an examination of countries which lead the competitiveness and excellence within the educational systems around the world has begun. The worldwide status of countries such as **Singapore, Finland**, South Korea, and the United States, amongst other countries, had become apparent rather quickly. It is sensible to think that the most important condition for the success of the educational system is the monetary budget which is at each country's disposal. About fifty years ago, Singapore and Finland's educational systems were failing. Finland had had one of the weakest economies in Europe, while Singapore had suffered from a prolonged Civil War. Today, **Singapore** and **Finland** have two of the leading and most prominent educational systems in the world. In addition to these two countries, one can see the competitiveness and advanced management in Singapore, both of which had led Singapore to prove its educational successes in all of the tests of measures in 2020. The author of the research shall provide a review of the situation in countries such as **Singapore and Finland** to compare criteria and provide recommendations for a renewed strategy.

Republic of Singapore. The higher education

According to "The world University ranking" [9], the universities in Singapore has the key characteristics that repeat in every leading country in higher education systems:

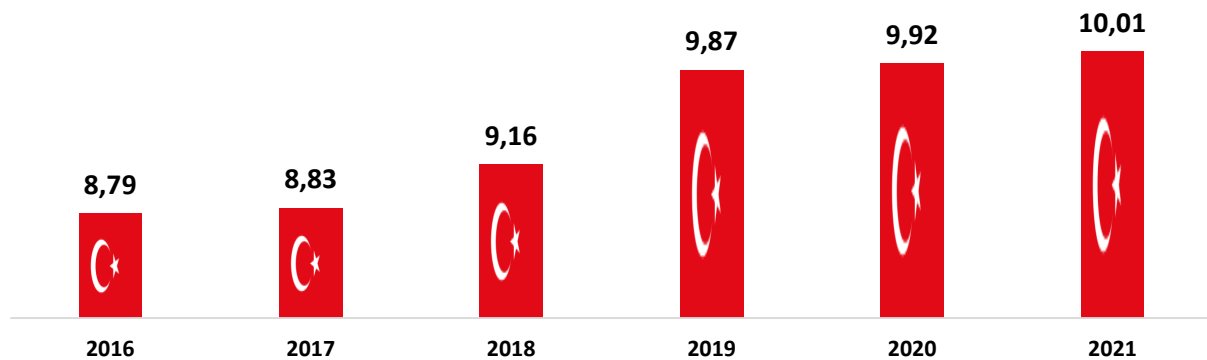
- **The government supports the higher education**

in education [11; 5]. When one examines the strategies for development of educational excellency, it is important to understand the principle which distinguishes excellency from excellence. Excellency is a relative performance, i.e., in comparison to others. It is external and limited as far as the conditions for its existence are concerned. Excellence is a relative process of increasingly developing utilization of the existing potential within a person or an organization. This process included abiding to international criteria such as the ISO and an adaptation of models designed to develop organizational excellence, such as the TQM and the European model, EFQM [8].

system in Singapore. Education in Singapore is supervised by the Ministry of Education and their main responsibility is to develop and manage the public schools and also to play an advisory role to private schools [7]. Education in Singapore accounts for about 20% of the annual national budget, which subsidizes state education and government education with government assistance to Singapore citizens and the Edusave Program funds. Singapore has six local autonomous universities, namely Singapore National University, Nanyang University of Technology, Singapore University of Management, Singapore University of Technology and Design, Singapore Institute of Technology and Singapore University of Social Sciences. However, there are plenty of other degree options to choose from. The National University of Singapore, for example, offers plenty of courses in the arts, social sciences, law, and medicine.

The higher education in the republic managed by the Ministry of Education in Singapore which ranks highly compared to other nations around the globe. This high level making it an ideal destination for international students that interested in a study abroad with a new experience. Another point is that the English language is the language of international communication and the foremost in the Western world. For understanding, Singapore has only six autonomous universities which receive funding and support from the government through the Ministry of Education. With a growing popularity, this number is expected to grow every year. Has being said, many foreign universities have also established satellite campuses that provide both international and local students university educations, as the Singapore universities done. As the author finds, the higher education environment in Singapore is only with 6 universities with 5.6 million citizens. So, how has the higher education in the republic become a world leader and competitor with other higher education environment? What is the successful strategic and implementation of the local policy? Well, the author of the research found that the answer is about integrative policy government and national culture with excellence aspiration that translated into government activity - implemented.

system as national interest for the development of the nation's human capabilities. Singapore realized that the higher education system must be an attraction system, which will reach the academic institutions. the following figure (1) will present the financial investment in the country.

**Figure 1. Government expenditure on education in Singapore 2015-2020
(By billions USD)**

Source: made by the author [9]

The pre-higher education system. Open discussion with the public. Singapore has order to analyze the link between the university's internationalization process and the quality of graduates of university, we will use the trio of quality management objects.

- **The Ministry** also selects teachers for awards and recognition at the national level. Students are also encouraged to work hard through the Edu - Save incentive system, which rewards students for strong performance in both academic and non-academic work. The administration is investing a hefty \$ 4 billion in favor of these budgets, and typically a group of 10% of students in lectures can hope to receive the small grants in the amount of about \$ 400-650.

- **Developing skills for employment** - Unlike the state of Vietnam, Singapore government is heavily involved in higher education study/ training processes, and it requires the academic institutions to emphasize the development of student personal- employee skills:

- The **coping skills** of change reflect coping with the many transformations currently facing work organizations and adaptation to these changes, for example, being open to challenges and the ability to contain changes in the organization.

- **Interpersonal skills** reflect the ability to communicate with colleagues in the organization as well personal characteristics that are necessary to establish trusting relationships with various people who are in working relationships with the organization, such as an ability to listen to one another, an aesthetic performance, providing feedback to others with sensitivity, and skill for teamwork.

- **Task skills** reflect the day-to-day conduct that includes resilience goals, self-planning, time management, resourcefulness and ability to organize with existing resources.

- **Organizational skills** reflect organizational behavior and ability to express themselves orally, written knowledge of computers, ability to negotiate, ability to draw conclusions, initiative, assertiveness, as well as ability to gather information and express themselves orally in order to advance the organization's tasks

Developing innovative curricula, up-to-date teaching methods which based on technological tools.

The academic leadership in Singapore make a fundamental change to the curricula, quality level of teaching staff, and technology which used in academic training. In 1997, the pedagogical leadership of the local Ministry of Education declared that large budgets would be invested in the development. The desire was initially to attract as many students as possible from the upcoming Asia, thus raising the status of higher education in Singapore. Today, higher education in Singapore is considered as one of the sixth place in the world thanks to competitive principles and organizational excellence around **4 key factors**:

- Investment in advanced technology innovation all over the systems.

- Studying English "*As an Education Language*" - The school student from Singapore learns from his first grade two languages - Mandarin (Mother language) and English.

- large financial investment in training teacher and lecturer. Quality of the local human capital.

- Required for organizational excellence processes from preschool through higher education.

Finland, higher education system. Foreign students still have to pay tuition fees, but they are significantly less than those paid in other countries. There are two types of higher education institutions in Finland: universities and polytechnics (AMK institutions or ammattikorkeakoulu). There were 31 polytechnics as of fall 2020 [7]. There are 22 universities in Finland. **The Finnish government implementing an excellence strategic in all services education. They do understand that the country must start the culture organizational excellence from elementary school until the higher education process.**

This is the reason that Finland has one of the most successful education systems [3. 14 p.]. The author of the article notice that Finland has not a large percent of higher education graduated. So, how it become together? According to the Ministry of education in Finland, the result of unemployment percent is the best answer for all figures and researchers. The government in Finland start years ago with **Economic - Fiscal Policy** stabilizes the economy and society (labor relations) in the country. Satisfaction and economic prosperity data, indicate that the state is targeting the education process, according to

the employment requirements (present and future) of the economic-employment economy. For those strategic implementation policies, the ministry focusses on those criteria:

1. **Employability.** The higher education institutions in Finland have been encouraged the all-higher academic institutes to cooperate with the labor market and the enterprises. One of that objective cooperation is to ensure that studies and degrees are relevant to the labor market. Many of the degree programs in the further will include compulsory practice in enterprises in their study programs. In addition, the higher education institutions have recruitment services from the relevant factuality's. There are joint recruitment services for both universities and polytechnics.

2. **Successful strategy is examined by results!** The strategy for competitive education services in Finland leads to a line of policy which citizen feels the country take cares about education and employment status. The results of the Finnish government's current strategy promote the following to positive economic data, as can be analyzed from the figures attached [3]: (a) In the all-data findings of the three figures, the author sees a significant advantage in employment- data in Finland (relative to the OECD average; (b) We see an improvement in all numerical values (percentages) which starting in 2015. Improvement in the percentage of employment rate, an improvement in the number of potential employees of labor force; (c) The most significant finding is Figure 2 - since the strategic change for implementation of education systems in the country, and the focus on education that promote employment, the

percentage of those with academic and vocational education has "jumped", and has unequivocally exceeded the average of the OECD countries.

3. **Competitiveness for organizational excellence in the general education system - Kindergarten to university.** According to Sahlberg [167, 148 p.] "Education policies are necessarily intertwined with other social policies, and with the overall political culture of the nation. In order to analyze the link between the university's internationalization process and the quality of graduates of university, we will use the trio of quality management objects. The ministry defines the quality of the educational process, the quality of the educational program and the quality of university graduates the future for Finland as a nation ". The statements which wrote by Sahlberg [7] made a represent of the strategic policy for education process in Finland. this long way collects the entire educational system to one track.

4. **Internationality** - The Finnish government focus on international capacity. From the data information in the national ministry of education in Finland, the academic mobility of foreign students, and the target to improve the international compatibility of vocational education are the main targets in the strategic annual plan for improving the education system. The new reform should lift higher vocational education to a higher level of results, comprising a non-university sector on a par with the university sector. It means that the Finnish government found the correlation and the combination between the educational process international capacity, to employment status of the local market.

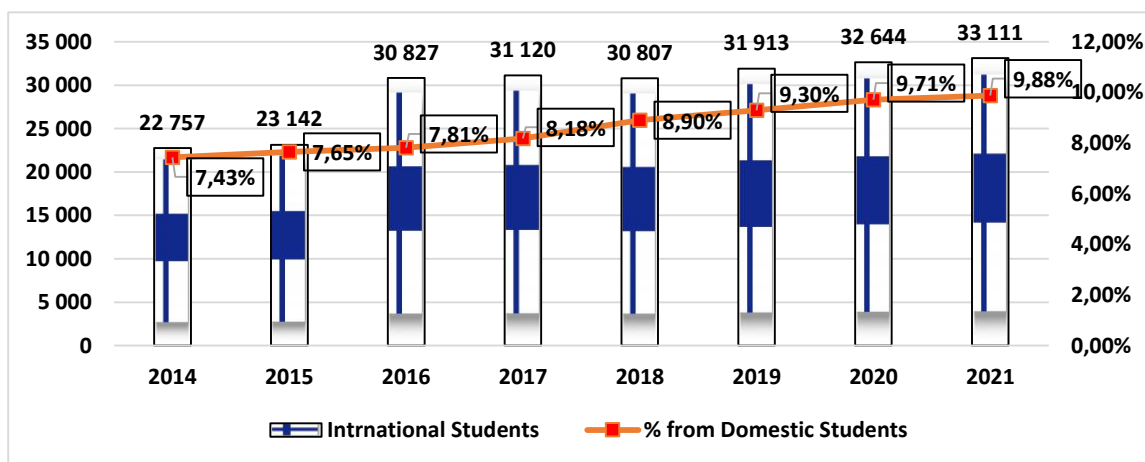

Figure 2. The Increase of international students in Finland & percent of domestic students 2014-2021

Source: made by the author from source [9; 1]

We recognize a clear picture of a trend changing due the excellence strategic of higher education in Finland. The demand is increase year by year, and the **percentage of international students also rising every year.**

Conclusions

In the article that deals with solutions to improve competitiveness, internationalism, and marketing of education services in Israel the researcher concludes from all the countries that present applicative models

relating human capital development and economic prosperity that expressed in national ability to "export" human capital-based knowledge as a national economic resource. The models that are implemented in Singapore are based on a large national investment in the educational system and raised the country within a decade to the top of the global economy. So is Finland which presents high productivity in education services that train human capital who contribute to the local

economy, and to reducing unemployment percentage. Both in Singapore and Finland, the demand for higher education by foreign students is examined and there is an increase. The researcher concludes that there is a correlation between investment in education services,

promoting education services for standardization of organizational excellence, internal and external competitiveness, and having international economic-pedagogic relations with other education systems, which eventually contribute to the local economy.

Bibliographic references:

1. Central bureau of statistical in Finland – 2019. https://www.stat.fi/index_en.html (visit in 29.11.22).
2. Information about Singapore – 2020. <http://ncee.org/what-we-do/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/singapore-overview-2/singapore-governance-and-accountability/>
3. KIILAKOSKI, T. Youth work education in Finland. Helsinki: Finnish Youth Research Network, 2019. 13-20 p. ISBN 978-952-7175-99-6.
4. PETERS, T., WATERMAN, R. H. JR. In search of excellence. Lessons from America's Best-Run Companies. London: Profile books Ltd, Vol. 28, No. 4, 2004. 621-624 p. ISSN: 00018392. Available at: <https://doi.org/10.2307/2393015>
5. RUBEN, B.D. et -al. Connaughton. Evaluating the Impact of Organizational Self-Assessment in Higher Education: The Malcolm Baldrige/Excellence in Higher Education Framework. Leadership and Organizational Development Journal, Volume 28 Issue 328(3), 2007. 231 -237 p. ISSN: 0143-7739.
6. SAHLBERG, P. Education policies for raising student learning: the Finnish approach. London: Journal of Education Policy, Volume 22, Issue 2, 2007. 147-171 p. Print ISSN: 0268-0939 Online ISSN: 1464-5106.
7. Singapore – education data – 2020. <https://www.statista.com/statistics/624666/government-expenditure-on-education-in-singapore/> (visit in 29.11.22).
8. THRASH, A. Leadership in Higher Education International. Wilberforce: Journal of Humanities and Social Science, 2(13), 2012. 1-12 p. ISSN 2220-8488 (Print), 2221-0989 (Online)
9. UNESCO – data. - 2020. <http://data.uis.unesco.org/> (visit in 29.11.22).
10. WOODS, P.A. Democratic leadership: drawing distinctions with distributed leadership. Paris: Journal International Journal of Leadership in Education -Theory and Practice, Volume 7, Issue 1, 2010. 3-26 p. Print ISSN: 1360-3124 Online ISSN: 1464-5092.
11. ZEINALOV, G.G., KADAKIN, V. Educational Services Market as A Factor of Formation of Professional Mobility and Conditions for Its Implementation. Mordovia: Look- International Journal of Environmental & Science Education, 11(8), 2016. 1721-1734 p. Available at: http://www.ijese.net/makale_indir/IJESE_283_article5755560_827_3b1.pdf

CZU 338.439.5:339.564

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.14>

EXPANDING OF THE, FOOD INDUSTRY PARTICIPATION IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE FOOD COMPLEX

VARCHENKO Olha,

Doctor of Economics, Professor,
Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: omvarchenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

KRYSANOV Dmytro,

Doctor of Economics, Professor,
Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: d_krysanov@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

TKACHENKO Kateryna,

Candidate of economic sciences, Assistant,
Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: K-Tkachenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

SUMMARY

The processes of structure formation of agricultural products exports by three main components - primary products, finished products and processed products are analyzed. It is established that in 2009-2021 the volume of exports increased almost three times, but the primary production - more than three times, finished - less than three times, processed - almost twice. The different rates of growth of exports of various components of agricultural products led to the fact that the share of primary production in the structure of exports increased slightly and amounted to more than half, the other two groups - decreased, of which the share of processed products - one and a half times. The strategy for the exports development of agricultural products for the period up to 2026 provides for bringing the proportions of components (primary / finished / processed) to 39/40/21, but last year we have 54/39/7. In order to ensure the achievement of the planned indicators, it is necessary to carry out innovative and technological modernization of processing facilities of the food industry, complete the implementation of permanent safety procedures based on HACCP principles in primary production, ensure strict compliance with regulations primary products, etc.

Key words: primary production, food industry, "bottom" of the recession, food security, structure of exports by level of processing of agricultural products, modernization models.

1. Introduction. Ukraine's entry into world markets for agricultural and food products and strengthening its position at the same time showed its lag behind global trends due to the focus of raw materials. The strategy for the development of exports of agricultural products for the period up to 2026 set the task to bring the proportions of components (primary / finished / processed) to 39/40/21. How this problem is solved in recent years and what problems arise and will be analyzed in the next article.

2. Methodological basis of research. Comparative analysis of the structure of exports of agricultural products by the level of processing in the crisis years with the period of recovery and at the peak of current opportunities and assessment of prospects and identify ways to achieve the planned proportions by the end of the forecast date.

3. Results. At the current stage of real acceleration integration of the national economy into the EU internal market, it will be expedient to analyze and objectively assess changes in the structure of exports of agricultural products. These changes are an important indicator of the structural transformation of the food industry in terms of increasing or decreasing output with high added value (ie, different degrees of processing or depth of processing), which will meet European requirements (Directives, technical regulations, standards) and enter foreign food markets. In this regard, *we will split the structure of exports into three components by aggregating agricultural products*, which are gradually gaining official recognition. The most important of them is and will be **I. Primary production**, which includes the total value of exports for only eight groups, clearly positioned as raw materials of plant and animal origin (groups 01 + 03 + 05 + 06 + 10 + 12 + 13 + 14) - code of goods according to UKT FEA (Ukrainian classification of goods of foreign economic activity).

The second largest component of exports includes those ten groups that, both in name and in real functional purpose, are considered final products, ie they are consumed by consumers, but some of them (fats and oils) are often added as a mandatory component for other ready-made food products. This is **III. Finished products** (groups 15 + 16 + 17 + 18 + 19 + 20 + 21 + 22 + 23 + 24). According to the accepted classification, it covers two sections (with groups): section III. 15 Fats and oils of animal or vegetable origin; section IV. Ready-made food products (groups 16-24).

The remaining groups of agricultural products are classified as intermediate, ie, it is - **II. Processed products** (groups 02 + 04 + 07 + 08 + 09 + 11). The point of view on the inclusion of products of the flour and cereal industry in the third component group 11 may be controversial. But both flour and cereals that have undergone industrial processing / processing are raw materials for the production of ready-made food and food, ie are not eaten raw.

Processed and finished products (II + III) are, in comparison with raw materials of primary production, products with different volumes of labor costs and depth of finishing, processing, primary processing, semi-finished and finished food products prepared for consumption, with different (low, medium), high or high) degree of added value. As for primary products consumed without industrial preparation, they need consolidation (purchase and accumulation from small producers) to form standard export lots (eg honey [1] about 20 tons), or export batches of standardized agricultural / food products, and, at the request of a foreign distributor, pre-sale preparation or primary processing (sorting, sorting, packaging, packing (fresh and ready-to-eat vegetables and fruits), forming / grinding of consignments) in order to successfully carry out further wholesale / retail and / or retail sales. We are talking about the following products (by groups): 04 milk and dairy products, poultry eggs; natural honey; 07 vegetables; 08 edible fruits and nuts. On this basis, this includes group 02 meat and edible offal, which involves the preparation of carcasses of various animals and poultry for the relevant product subcategories. The relevance of the inclusion of group 11 products of the flour and cereal industry is justified above, and the classification of group 09 coffee, tea does not require further explanation.

The aggregation of agro-industrial products by three components (**I; II; III - primary; processed; ready**) will allow to objectively assess the real contribution of each of them, to establish over a period of time changes in the ratio between primary raw materials and finished and processed products, to determine priorities development of various types of economic activity, as well as to enable forecasting scenarios for the development of enterprises engaged in or planning to start export activities, in terms of the feasibility of innovation and technological modernization of their production capacity.

It is necessary to draw attention to another important

circumstance that will contribute to a clear definition of those economic activities, the development of which is appropriate to focus on in the future. The point is that we will take as the starting point the years that saw the agrarian crisis, and this can be explained as follows. In the conditions of economic and / or agrarian crisis, as a rule, the scale of foreign economic activity is narrowing, the volume of exports is significantly reduced, and therefore the ratio will change both between different components and product groups. This is due to the influence of a number of adverse external factors, the emergence of various problems and obstacles, internal inconsistencies and intersectoral (or inter-product) imbalances, namely:

a) intensification of price competition and significant overproduction of certain types of agricultural products sold in domestic and foreign markets;

b) domestic products are sold by distributors who are not sufficiently oriented in the specifics of demand in the markets where they operate;

c) curtailment of production of certain types of agricultural products in Ukraine or it is inferior in terms of safety and quality of products of other manufacturers, which strengthen its representation and increase its sales in foreign markets;

d) non-compliance by domestic market (DM) operators with terms (deadlines) and incomplete fulfillment of pre-agreed volumes of exports of various

types of agricultural products to distributors of importing countries, etc.

This is due to the fact that the sale of domestic agricultural products is carried out mainly by foreign distributors, who are free to navigate the complex nuances of local consumer demand for various types of food products. Distributors order domestic DM (suppliers) products of certain product groups in the required quantities for different periods of the marketing year and taking into account the projected seasonal fluctuations of consumer demand and therefore are usually interested in establishing direct links with powerful manufacturers or intermediaries. Strict adherence to commitments under signed agreements (contracts) is an important basis for establishing and consolidating close and mutually beneficial long-term relationships. However, under the influence of various difficult or force majeure circumstances, obligations are often violated by both parties, which results in the curtailment of foreign trade relations.

Therefore, taking into account the above reasonable proposals and the above reservations, we will aggregate exports of agricultural products into three components and for the years recognized as crisis (ie, 2009 and 2015 - for 6 years), as well as make the necessary comparisons with the period of maximum foreign trade, from 2015 to 2019 [2] (ie, in the post-crisis period for 4 years) (Table 1).

Table 1. Dynamics and structure of exports of agricultural products of Ukraine *, in million dollars USA

	2009 - crisis	2015 - crisis	2019		Trends by stages:		
			the top of the rise	%	2015 to 2009 = %	2019 to 2015 = %	2019 to 2009 = %
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>1. Dynamics of exports of agricultural products</i>							
Exports of goods, total	39702,9	38127,1	50060,3	X	96,0	131,3	126,1
From it products of agrarian and industrial complex	9514,9	14563,1	22146,0	100	153,1	152,1	232,7
%	24,0	38,2	44,2	-	14,2	6,0	20,2
<i>2. The structure of exports of agricultural products by classification of goods</i>							
I. Live animals; products of animal origin	596,0	823,4	1277,2	5,8	138,2	155,1	214,3
<i>01 live animals</i>	9,6	25,6	62,5	0,28	267,9	243,9	653,5
02 meat and edible offal	79,1	377,7	711,9	3,2	477,2	188,5	908,7
<i>03 fish and crustaceans</i>	25,2	13,0	33,6	0,15	51,6	258,8	133,6
04 milk and dairy products, poultry eggs; natural honey	476,4	386,5	454,1	2,1	81,1	117,5	95,5
<i>05 other products of animal origin</i>	5,6	20,7	15,1	0,07	366,7	72,9	267,3
II. Products of plant origin	5034,9	7971,5	12914,9	58,3	158,3	162,0	256,5
<i>06 live trees and other plants</i>	1,6	2,3	6,5	0,03	146,3	276,9	405,0
07 vegetables	159,4	97,2	184,5	0,8	61,0	189,8	115,8
08 edible fruits and nuts	176,5	154,1	260,1	1,2	87,3	168,8	147,4
09 coffee, tea	7,4	10,6	11,7	0,05	144,1	110,5	159,2
<i>10 grain crops</i>	3556,2	6057,5	9633,6	43,5	170,3	159,0	270,9

11 products of the flour and cereal industry	89,7	117,9	202,1	0,9	131,4	171,4	225,3
12 seeds and fruits of oilseeds	1040,4	1475,5	2563,3	11,6	141,8	173,7	246,4
13 shellac natural	0,7	0,5	0,8	0,00	70,7	155,4	109,9
14 vegetable materials for manufacturing	3,0	55,9	52,2	0,24	1861,4	93,4	1734,9
III. 15 Fats and oils of animal or vegetable origin	1796,0	3299,8	4732,8	21,4	183,7	143,4	263,5
IV. Ready-made food	2088,1	2468,4	3221,1	14,5	118,2	130,4	154,3
16 meat and fish products	38,0	12,5	22,8	0,1	32,8	183,2	60,1
17 sugar and sugar confectionery	165,2	169,5	254,4	1,1	102,6	150,1	154,0
18 cocoa and cocoa products	448,6	187,3	204,6	0,9	41,7	109,2	45,6
19 finished grain products	205,0	267,9	269,4	1,2	130,7	100,5	131,4
20 vegetable processing products	148,3	183,9	191,9	0,9	124,0	104,3	129,4
21 different foods	88,4	117,2	142,7	0,6	132,5	121,8	161,4
22 alcoholic and non-alcoholic beverages and vinegar	458,6	183,6	210,8	1,0	40,0	114,8	45,9
23 residues and wastes of the food industry	322,1	995,8	1486,9	6,7	309,1	149,3	461,6
24 tobacco and industrial tobacco substitutes	214,0	350,8	437,6	2,0	163,9	124,7	204,5
3. The structure of exports of agricultural products by level of processing							
VOLUMES OF EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS, total	9515,0	14563,1	22146,0	100	153,1	152,1	232,7
From it:							
I. Primary products (groups 01 + 03 + 05 + 06 + 10 + 12 + 13 + 14)	4642,3	7651,0	12367,7	55,9	164,8	161,6	266,4
	(48,8%)	(52,5%)	(55,9%)				
Products processed and ready (II + III), total, including:	4872,6	6912,1	9778,3	44,1	141,8	141,5	200,6
	(51,2%)	(47,5%)	(44,1%)				
II. Processed products (groups 02 + 04 + 07 + 08 + 09 + 11)	988,6	1143,9	1824,5	8,2	115,7	159,4	184,5
	(10,4%)	(7,9%)	(8,2%)				
III. Finished products (groups 15-24)	3884,1	5768,2	7953,9	35,9	148,5	137,8	204,8
	(40,8%)	(39,6%)	(35,9%)				

* Compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine for the relevant years.

FOR 2019, EXPORTS OF AGRICULTURAL PRODUCTS BY THE LEVEL OF PROCESSING ARE CALCULATED AS FOLLOWS:

I. PRODUCTS OF PRIMARY PRODUCTION (groups 01 + 03 + 05 + 06 + 10 + 12 + 13 + 14) = 62547,7 + 33637,5 + 15058,3 + 6479,7 + 9633593,1 + 2563286,6 + 818,5 + 52235,6 = 12367657.0 thousand dollars;

II. PROCESSED PRODUCTS (groups 02 + 04 + 07 + 08 + 09 + 11) = 711918.9 + 454068.2 + 184515.0 + 260145.9 + 11709.0 + 202129.7 = 1824486.7 thousand dollars.

III. FINISHED PRODUCTS (groups 15-24) = 4732755.6 + 3221106.5 = 7953862.1 thousand dollars;

RATIO I: II: III (primary: processed: ready) = 12367657: 1824487: 7953862 = 6,778: 1,0: 4,359 = 6,78: 1,0: 4,36; or 100 = 55.85: 8.24: 35.91

Even a superficial analysis of changes in the structure of exports of agricultural products leads to the conclusion

that its increase in both inter-crisis (2009-2015) and post-crisis (2016-2020) periods was with the participation of all components, but on different scales increase in the volume of foreign trade operations. In particular, the increase in exports of primary components (groups: 10 cereals and 12 seeds and fruits of oilseeds, the share of which is 98-99% in the structure of "primary production") in these periods (1,648 and 1,616 times) significantly exceeded other components: processed (1,157 and 1,594 times) and ready (1,485 and 1,378 times). As this was typical for both the inter-crisis and post-crisis periods, the result was a significant change in the proportions between the components in the export of agricultural products. It is said that the primary component strengthened the leadership and strengthened its role and share in the structure of exports of agricultural products: in the inter-crisis period by 3.7 percentage points. (from 48.8% to 52.5%), and in the post-crisis another 3.4 percentage points. (up to 55.9%), ie on an

average annual basis by 0.6 and 0.8 percentage points, respectively. And this is provided that in each period the increase in exports of agricultural products was one and a half times. From what point of view can this upward trend be assessed?

In the scientific community and among senior managers of the agricultural sector formed a view on the need to increase exports of agricultural products with increased added value, ie with greater depth of processing or processing of food raw materials, which can provide mainly food companies. While not questioning this generally widespread thesis, it would be a mistake not to take into account the objective realities of the post-reform (ie, since the early 2000s) development of the agricultural sector of Ukraine's economy.

The exit of agriculture from the deep crisis of the 1990s, which began to recur with varying frequency, was in fact started in the 2000s. And if we take 1990 as a basis for comparison, as it is accepted in statistics (for 100 percent), then for twenty years the index of agricultural products exceeded the specified mark according to the results of management in 2019 and amounted to about 100.6%. However, this was accompanied by significant structural changes, namely: the index of crop production was 142.9%, and livestock products over 50.3% (but if the base is taken in 2010, it will be respectively 145.3%, 167.0% and 106.2%). At the same time, there have also been significant changes in animal husbandry, which should be distinguished by marker years:

- 1990 - the share of livestock in the total gross output of agriculture was 48.5%, and the "contribution" of agricultural enterprises (AE) and households (Hh) was 59:41;

- 2000 - the share of livestock 42.4% ("bottom" of the recession [3, p. 6]), and the ratio between the "contributions" of the two sectors has become extremely "skewed" 21:79;

- 2010 - the share of livestock was 36.1%, the gap between the "contributions" of the two sectors in the 2000s narrowed, but was still noticeable 39:61;

- 2019 - the share of livestock amounted to 26.1%, the gap between the "contributions" of the two sectors in 2010 decreased, and the component proportions converged and amounted to 49.6: 50.4. The share of AE increased significantly after overcoming the "bottom" of the recession.

Such changes have resulted in a reduction in livestock, poultry and other species, but they have also led to changes in production, structure and use of products. In particular, the introduction of the European model of food safety in the production of animal products against the background of reducing its cultivation was accompanied by significant changes in the volume and proportions of raw materials sent through various channels: for market, industrial processing, for own consumption, intermediaries. An illustrative example in this regard is cattle breeding, and especially dairy cattle breeding (Table 2).

Table 2. Dynamics of cattle (cattle) and cows, milk production and average annual milk yield per cow *
(at the end of the year, thousand heads; thousand tons; kg)

Years	Total Cattle	including:			of which dairy cows:			
		AE	Hh	Hh, %	total	including:		
						AE	Hh	Hh, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1990	24623,4	21083,3	3540,1	14,4	8378,2	6191,6	2186,6	26,1
2000	9423,7	5037,3	4386,4	46,5	4958,3	1851,0	3107,3	62,7
2010	4494,4	1526,4	2968,0	66,0	2631,2	589,1	2042,1	77,6
2013	4534,0	1437,5	3096,5	68,3	2508,8	565,4	1943,4	77,5
2013**	4397,7	1417,6	2980,1	67,8	2443,0	560,3	1882,7	77,1
2018**	3332,9	1138,1	2194,8	65,9	1919,4	467,8	1451,6	75,6
2019**	3117,7	1049,1	2068,6	66,3	1806,5	438,3	1368,2	75,7
2019 to 1990 = %	12,7	5,0	58,4	51,9	21,6	7,1	62,6	49,6
2019 to 2000 = %	33,1	20,8	47,2	19,8	36,4	23,7	44,0	13,0
2019 to 2010 = %	69,4	68,7	69,7	3,0	68,7	74,4	67,0	-1,9
<i>End of table 2</i>								
Years	Produced milk, total	including:			Hope for the cow	including:		
		AE	Hh	Hh, %		AE	Hh	Hh, %
1	10	11	12	13	14	15	16	17
1990	24508,3	18634,1	5874,2	24,0	2863	2359	2637	88,5
2000	12657,9	3668,7	8989,2	71,0	2941	1588	2960	100,6
2010	11248,5	2216,6	9031,9	80,3	4082	3975	4110	100,7
2013	11488,2	2582,5	8905,7	77,5	4508	5027	4363	96,8

2013**	11190,6	2558,9	8631,7	77,1	4508	5027	4363	96,9
2018**	10064,0	2755,5	7308,5	72,6	4922	6190	4559	92,6
2019**	9697,0	2727,8	6969,2	71,9	4976	6101	4630	93,0
2019 to 1990 = %	39,6	14,6	118,6	47,9	173,8	258,6	175,6	4,5
2019 to 2000 = %	76,6	74,4	77,5	0,9	169,2	384,2	156,4	-7,6
2019 to 2010 = %	86,2	123,1	77,2	-8,4	121,9	153,5	112,6	-7,7

Listed in table. 2 statistics and estimates indicate the following negative trends, namely:

- reduction of the number of cattle in 1990-2019 almost three times, including cows almost five times, but of these in AE - 14 times, in Hh - more than a third, but with a period of min-max-min (1991-2001-2010), which had the following quantitative markers of livestock: 2189-3107-2132 thousand heads [4, p. 12] at the beginning of the year;

- the reduction in the number of cows was accompanied by a 2.5-fold decrease in milk production, but in the AE sector - almost seven times, in the Hh sector - an increase of almost 1.2 times. Periods min-max-min (1990-2005-2019) had the following markers of milk production in the Hh sector: 5874-11132-6969 thousand tons. Shift of the "peak" of milk supply for five years, compared with the maximum retained livestock in the Hh of the population, due to the gradual increase in milk yield per cow (2018): respectively 2637-3643-4559 liters / head [5, p. 38, 144-145];

- the volume of raw milk received for processing has decreased fivefold - from 20 million tons to 4 million tons, but the proportions have changed significantly - now the ratio between sources of milk for processing (AE: Hh) is 80:20. For comparison: at the end of the 2000s, the corresponding figures were about 6 million tons, and the shares of the sectors are almost the same. In the long run, the share of milk from the AE sector should increase and Hh should decrease.

Thus, the key problem, ie the bottleneck in enabling the effective functioning of the food industry to produce products of animal origin, is precisely the significant shortage of food raw materials. In particular, since 1990, compared to 2018 [5, p. 37-157], decreased the breeding of farm animals of all species in farms of all categories and amounted to 52% (in physical terms live weight 3368 thousand tons), including: cattle - more than 17% (565 thousand tons), pigs - 47% (986 thousand tons), poultry of all species - increased 1.9 times (1770 thousand tons). As a result, 2,355,000 tons of meat were produced (359,000, 703,000 and 1,259,000 tons, respectively). These three types of animal products together account for more than 98% of all meat production, and the rest (horse, lamb and goat, rabbit) play a minor role and is constantly declining. At the same time, the number of poultry of all species decreased almost 2.5 times in the late 1990s (to 174 million), but by the end of 2010 it had almost quadrupled to 677.6 million. We will add that egg production, after almost twofold reduction by the end of the 1990s, has practically reached the pre-crisis level -

more than 16 billion pieces. The beekeeping industry has not experienced a significant decline, and by the end of 2010 increased honey production by 1.4 times - up to 71729 tons. GN - increased by one percent (to 2552.8 thousand). At the same time, wool production decreased almost sixteen times - to 1908 tons. In general, the index of livestock products [6, p. 38-40] in 2018 amounted to 53.5%, and compared to 2000 - 125.6%, ie an average increase of 1.42% per year.

Thus, despite the twenty-year period of overcoming the systemic crisis of the 1990s (transition from administrative-planned to socially oriented economy) and market economy, its effects in the livestock sector, with the exception of meat and egg farming, have not been significantly overcome. and to some extent beekeeping. As a result, the competition between economic entities for the commitment of producers of raw materials of animal origin, especially from the AE sector, has intensified. However, no matter how successful the efforts of the DM, and especially the food industry, will be in this regard, the situation in the production of raw materials of animal origin in general will not change. Therefore, targeted efforts of stakeholders are needed, as well as investment support from the state aimed at ensuring the modernization and expansion of existing and new capacities of DMs already engaged or planning to engage in the production of raw materials of animal origin, to significantly increase its volume. We emphasize that the creation of one cattle ranch in animal husbandry, depending on the set of mandatory train (construction of production facilities, purchases of young cattle, creation of fodder base, purchase of machinery, mechanisms and equipment for fodder production and maintenance of technological processes on farms, etc.), their size, current prices and acquisition costs may cost in the range of 20-100 thousand UAH. Therefore, significant start-up capital investments are needed in order to create a modern material and technical base and start the production of raw materials of animal origin.

Returning to the analysis of table. 1 we note that both in difficult periods of agrarian crises and in conditions of economic recovery and increasing the scale of foreign economic activity there was a slow change in the structure of exports of agricultural products and there were conflicting trends, in particular:

- despite significant fluctuations in the scale of exports of goods from Ukraine, the volume of agricultural products, except for the crisis (2015 - a decrease in exports by 1/8 compared to 2014) and post-

crisis (2016 - by 1/12) years, generally gradually increased, and its share - rose. ***This testifies to the stabilizing and gradual formation and strengthening of the dominant role*** of the agricultural sector of the national economy in the formation of directions, structure and volume of foreign trade of Ukraine;

- against the background of increasing exports of goods from Ukraine and the share of agricultural products in general, at the same time, the share of finished and processed ***products has been steadily declining***, although their volumes, with few exceptions, have been growing;

- in ***the structure of finished products*** the volumes of products in group 15 Fats and oils of animal or vegetable origin increase faster, but much lower in group 16-24 Finished food products (sections III and IU, respectively), which led to a decrease ***in the share of finished products***;

- a key role in the illogical combination ***of growth in exports of agricultural products and reducing the share of processed and finished products was played by the outpacing increase in exports of primary products***. This, on the one hand, ensured Ukraine's consolidation in foreign markets as an agricultural producer and caused significant changes in the structure of international trade in agricultural products, and on the other hand, indicates significant potential reserves and mainly raw materials to increase production of finished food products. and value added.

Thus, in recent years there have been various changes in the structure of agricultural products of Ukraine, which was moving to foreign markets. The significant advantage ***of the raw material component*** in the scale of growth over the past ten years (significantly higher ***than the components of processed and finished products - respectively total (II + III)*** by 166.4% and 100.6%) can be largely explained by the spread of favorable natural and climatic conditions for growing primary products in ever larger areas. In particular, with the change of the average annual temperature (increased by two degrees) and the amount of accumulated heat, the boundaries of agro-climatic zones (Steppe, Forest-Steppe, Polissya) shifted [7] to the north by 200 km. Thus, the areas of cultivation of thermophilic crops have significantly expanded.

At the same time, economic agro-climatic factors were added to these market conditions and play a key role, i.e. the level of profitability of various crops, which became decisive for many agricultural producers in their choice for cultivation. One of the real consequences of the changes in approaches was that the area under cereals (wheat, barley, rye) and corn increased significantly and amounted to 7.6 million and 4.9 million hectares, respectively. The area of land used for growing oilseeds (sunflower, soybean, rapeseed), which are considered to be the most marginal, has also significantly expanded. Objectively, this trend is assessed as a very negative phenomenon, as over the past 20-25 years the area has expanded almost three times (up to more than 8.4 million hectares), oilseeds have increased almost sixfold (up to 20.4 million tons) , and in the future, according to forecasts, will amount to more than 22 million tons. , and farms are actively using this resource to improve

economic well-being.

Thus, in the long run, primary production will dominate food exports for some time, and therefore positive changes in its structure cannot be achieved in an evolutionary way. Practice has shown that purposeful efforts should be made on the basis of the implementation of various capacity modernization programs and investment projects aimed at creating the necessary conditions to ensure:

- expanding the range of enterprises capable of producing products in accordance with the requirements of the EU regulatory framework and food safety system;

- increasing the volume of food raw materials, which will be aimed at meeting the capacity of the food industry and the use of technologies for its in-depth processing to increase value added in finished food products;

- preparation of an application to the European Commission for the ability to produce products that will meet the requirements of the European food safety system, in order to obtain permission from those PRs that do not have it to import products into the Community.

In 2020, 162 enterprises producing food for humans will be exported to independent EU member states. In general, Ukraine exports food and agricultural products to almost two hundred countries.

According to experts [8, p. 28], more than half of export products consist of three groups of products: cereals, fats and vegetable oil, seeds and fruits of oilseeds, whose share in export revenue was over 75% (2016). The ratio between raw materials, finished and processed products in the structure of exports of agricultural products is 52/37/11, which indicates the parity of raw materials and products with different depths of processing. But for a more objective evaluation, products such as eggs, honey, fresh vegetables and fruits, as well as a number of other products were classified as raw materials, although they can also be considered as finished products.

This ratio was as of 2016, but in subsequent years the share of the raw material component, as noted above, increased. According to experts [9, p. 10], in 2019, 67.0% of foreign exchange earnings from exports of agricultural products provided corn (32.2%), sunflower oil (18.5%) and rapeseed (16.3%). Cake and other waste of sunflower oil accounted for 4.8%.

At the same time, for the future, the Export Strategy for Agricultural Products until 2026 [2] provides for a change in the ratio between raw materials, primary products and finished products in total exports of agricultural products, food and processed products from 55/34/11 (2018) on 39/40/21 at the end of 2026. Note that in 2019, according to our estimates, the structure of exports had such a ratio of 55.9 / 35.9 / 8.2, ie deteriorated due to the reduction of the share of processed and finished (II + III) products: from 51.2% to 44.1% (a decrease of 7.1 percentage points) and this was due to a number of contradictory circumstances. These changes occurred under the influence of different-speed trends for certain product groups, namely:

- ***the increase in exports of processed products*** for 10 years in 1.85 times was much smaller than the growth of total exports of agricultural products in 2.33 times. This became possible due to different-speed trends: a)

underestimated at the level of 1.11 times in the group of 4 products (04 + 07 + 08 + 09), compared to the component of processed products; b) *increased* - 2.25 times in group 11; c) *hyperhigh* - 8.99 times in group 02 meat and edible offal. The latter was made possible by a 22-fold increase in poultry exports over the same period (from 18.9 thousand to 414 thousand tons), although its total production increased only one and a half times. But this was the result of the commissioning and achievement of design capacity of a number of powerful poultry complexes in agricultural holdings, which operate on the basis of vertical integration. If in 2009 the proportions of *a / b / c* (ie, the value of exports) were 83/9/8, in 2019 they became 50/11/39, respectively;

- *the increase in exports of finished products* by 2.05 times was also smaller than the increase in total exports of agricultural products by 2.33 times, which is objectively the result of different speeds and divergent trends, namely: a) *declining* at 0.46 times for a group of 3 products (16 + 18 + 22), compared with the component of finished products; b) *increased* - 1.58 times per group (17 + 19 + 20 + 21 + 24); c) *ultra-high* - 2.94 times per group (15 + 23). The latter segment of finished products includes fats and oils of animal or vegetable origin, as well as residues and wastes from the food industry (ie, production of finished feed for farm animals and feed for domestic animals). If in 2009 the proportions between *a / b / c* segments were 24/21/55, in 2019 they became 6/16/78.

These changes in proportions indicate the following. Due to the action of a number of internal factors, the composition and combinations and influence of which are constantly changing, in the product segments are formed not only different speeds, but also different trends. At the same time, there are environmental factors, the role and impact of which are not predictable at all, ie there is increased exoturbulence.

Among the expected results of the implementation of the above-mentioned Strategy [2] by the end of the established period (until 2026 inclusive) the increase in exports of agricultural products by 17% is decisive. The main achievements in its completion: the formation of an effective system for assessing the export potential of producers and the potential attractiveness of foreign markets for the main types of agricultural products; establishment of constant cooperation of the Ministry with branch associations on the issues of priority

directions of development of foreign trade relations of Ukraine in the branches of agro-industrial complex; ensuring the appropriate level of support for exporters of agricultural products in domestic and foreign markets; completion of harmonization of domestic legislation in terms of sanitary and phytosanitary measures to European norms, standards and regulations; diversification of the geography of agricultural exports by consolidating in the developed markets and opening access to new markets (28 EU countries and 20 countries in Asia, Africa, America, etc.); capacity building and expansion of export opportunities of small and medium enterprises (SMEs); improving the structure of exports and increasing the share of finished products with high added value, etc.

In the most general form, scientific and practical justification of the need and feasibility of developing various models of innovation and technological modernization of domestic food industry enterprises, as well as management schemes for their practical implementation to enter and consolidate in foreign markets was proposed in the publication of the same name [10]. It reveals the features of modernization of production capacity of enterprises (PPC) depending on its initial state (ie, since the preparation of specific proposals for project development) and a set of strategic and tactical goals, describes the results of their achievement based on improving quality parameters of PPC and final food products. (FFP).

Note *that the strategic management of modernization (SMM)* of enterprise potential *includes creative, exogenous, simulation and multi-product models. Of the proposed range of runway modernization models* (eight types), only the first and last (eighth) are suitable for our conditions, ie the initiation or expansion of foreign economic activity. These models in their practical implementation, ultimately, will be a key prerequisite for ensuring the integration of enterprises into the internal market of the Community (Table 3). The indicator of European integration in this case will be the unhindered sale of products of modernized enterprises in foreign markets of those countries that have recognized the European model of food security. And this model, after its implementation in domestic enterprises, must be inspected and recognized by inspectors from the EC Veterinary and Food Office.

Table 3. Models of innovation and technological modernization of production potential of enterprises in accordance with the set intermediate tactical and selected ultimate strategic goals * (excerpt)

Capacity modernization models (set of strategic and tactical goals)	Key characteristics of the results of achieving the chosen strategic goal and the implementation of intermediate tactical goals:		
	№	production potential of enterprises (PPC)	final food products (FFP)
1	2	3	4

<p>1. European integration: creation of preconditions for ensuring integration of enterprises and farms of the food complex of Ukraine into the internal market of the member states of the Community on the basis of processing of agricultural raw materials and production of finished food and animal feed with strict observance of current European requirements safety and quality (which are regulated in EU Directives, technical regulations and standards)</p>	<p>1.</p>	<p>Rationally balanced at a high innovative level of the runway, the current food safety system is equivalent to the European model of food and feed safety (HACCP-certified enterprises, primary procedures implemented in primary production facilities) and confirmed by inspectors from the European Commission Veterinary and Food Office. Dematerialization of food processing is aimed at reducing the specific costs of food raw materials, fixed assets, energy, labor per unit of final food products in order to achieve better European counterparts of finished products</p>	<p>The range is represented by final products with different depth of processing of food raw materials. The FFP has received permission from the European Commission to export to the domestic markets of EU member states and other countries that recognize the European food and feed safety system, as well as innovative products for sale on domestic agri-food markets.</p>
<p>...</p>			
<p>4. Creative: construction of new processing and food facilities in compliance with European requirements for safety and quality on the basis of introduction into production processes in accordance with the developed and approved project of technical, organizational and managerial, technological, transport and logistics, marketing, information and computing and other innovations</p>	<p>8.</p>	<p>Rationally balanced at a sufficiently high level of innovation of the runway, the food security system covers all participants in the food chain and is equivalent to the current model of food and feed safety implemented in EU member states. The use of modern technologies for processing food raw materials is based on full compliance with the principles of dematerialization of production and the requirements of ensuring environmental safety in all parts of the food chain for the environment.</p>	<p>The range is represented by final products with different depths of processing of agricultural raw materials. Part of the FFP requires an EU certificate of conformity for export to the markets of the Member States, as well as other external markets. The second part of the products will have grounds to be recognized as "innovative products for the market" and sent for sale in domestic agri-food markets</p>

* Adapted on the basis of: [10, p. 69]

Thus, the real way to increase the production of agro-industrial complex, whose groups are included in the components of finished and processed products, is through the modernization of production capacity of existing enterprises through the introduction of innovative technologies for food products that meet European regulations. These include EU Directives, technical regulations, harmonized national standards, special requirements and precautions for certain products, codes of practice, sanitary and phytosanitary measures. Their strict observance greatly simplifies the sale of agricultural products in the markets of the Member States, ie without additional tests.

Given the situation with the production potential of the food industry and the real opportunities for raw materials, it will be logical to focus efforts on innovative and technological modernization of the flour and cereals, milk and meat processing and fish industries. To increase the volume of raw materials of animal origin, part of the grain should be directed to the needs of animal husbandry. In order to implement the tasks set in the

Strategy [2], it is necessary to develop and implement a mechanism of state financial support of economic entities in the production of organic products and food products not typical for the Ukrainian market, as well as medium and small producers. in-depth processing of raw materials.

To determine the priority types of economic activity, it is necessary to calculate the increase in exports of agricultural products, as well as to ensure a change in the ratio in favor of the components of finished and processed products. Based on the above indicative parameters (increase in exports of agricultural products 17%, and the share of finished and processed are 40% and 21%) after the necessary calculations, we obtain the following results:

a) exports of agricultural products in 2026 should be about \$ 21.8 billion, and export growth - \$ 3.2 billion (in 2018 - \$ 18.6 billion). It should be noted that in 2019, exports of agricultural products amounted to \$ 22.146 billion, and therefore "ahead of schedule" exceeded the planned limit at the end of the Strategy;

b) the ratio between raw materials, finished and processed products in 2026 (39/40/21) should be \$ 8.5 / 8.7 / 4.6 billion, respectively;

c) in 2018 the ratio between these components was 55/34/11, and in terms of value, respectively, \$ 10.2 / 6.3 / 2.1 billion. In 2019, the structure of exports was somewhat complicated and amounted to 55.9 / 35.9 / 8.2, and in terms of value, respectively, \$ 12.3 / 8.0 / 1.8 billion;

d) therefore, in the coming years for a real change in the ratio it is necessary to provide a reduction / increase in the components of finished and processed products (ie, the difference between the indicators for 2019 and 2026), which will be respectively - \$ 3.8 / 0.7 / 2.8 billion. The minus sign next to the raw material component means that exports of agricultural products can be reduced, although not necessarily, due to the fact that much of it will be directed to primary processing, deep processing or initially for production of necessary raw materials (milk, livestock and poultry of all kinds, eggs, fish and other aquatic bioresources), and of them the final finished food products of animal origin in order to increase added value and its further promotion in foreign markets.

It should be noted that Ukraine has already gained some experience in increasing the value added of agri-food products by reorienting from the export of sunflower seeds to the export of sunflower oil. This made it possible to obtain \$ 4.2 billion in foreign exchange earnings in 2012, which was 6% of Ukraine's total merchandise exports. When using grain for milk production, the amount of added value received is 5.4 times higher than the income from export operations, and when using grain for pig production - 6.7 times. With further processing of meat and milk at the enterprises of food and processing industry, the value added created within the country may increase by 9.4 times, and by milk - by 8.8 times, compared to grain exports [11, with. 51]. It should be noted that several years have passed since the preparation and publication of this article, so the increase in value added may have decreased slightly, but the very question of changing priorities in the use of grain and fodder and oilseeds remains very relevant.

It is also appropriate to draw attention to another circumstance - the participation of small and medium enterprises (SMEs) in foreign economic activity. According to the International Association of Food Producers Food Drink Europe, small and medium-sized enterprises in the Community provide 49.3% of turnover, 63.4% of employment and 99.1% of the number of enterprises in the industry [12]. Regarding the processing and food industry of Ukraine, SMEs accounted for 98.6% of their total number, 71.2% of employees were employed here and they produced 40.3% of products from the industry as a whole for the same period. This indicates that SMEs have not yet taken their rightful place in the structure of food processing, and in addition, they are mostly limited to the production of traditional products and are virtually unable, with few exceptions, to conduct foreign trade activities. Thus, this problem is waiting to be solved in order to include SMEs in the production and export of agricultural products with increased added value.

At the same time, it is appropriate to draw attention

to the fact that in recent years there has been significant progress in the segment of poultry meat exports. In particular, in 2018 the export of poultry meat [13] amounted to 329 thousand tons (record volumes compared to previous years), but in 2019 it was exceeded - 414 thousand tons (an increase of 25.8%) in the amount of \$ 579 million. In total, the volume of exports of group 02 meat and edible by-products in 2019, compared to the previous year, increased by 10% and amounted to \$ 712 million. 134.26 thousand tons were exported to the EU (28% from the cost of supplying poultry meat to foreign markets). This provided Ukraine in 2019, according to a report by the European Commission, a place in the top three suppliers of poultry meat to the EU.

It should be noted that in 2018, poultry exports to the EU amounted to more than 51 thousand tons, of which only 17.6 thousand tons under quotas, and the rest of its producers paid high duties. In December 2019, the Verkhovna Rada ratified amendments to the EU-Ukraine Association Agreement on increasing quotas for duty-free export of 50,000 tons of poultry meat, but the previously provided quotas will remain, which will increase to 20,000 tons by the end of 2020. tons, and by the end of 2021 their total volume [14] will be 70 thousand tons. which was carried out mainly by one of the most powerful agricultural holdings - PJSC "Myronivsky Hliboproduct".

Thus, the active and legally sound, albeit unscrupulous activities of domestic producers forced the European Parliament to amend the UA and adjust the established quotas provided that exporters will comply with regulations on hygiene standards, sanitary and phytosanitary measures (SPS), technical requirements related to product labeling and marketing, requirements of state market surveillance authorities, etc.

Another problem is the long list of Ukrainian honey exporters. In particular, in 2019, 55.6 thousand tons (worth more than \$ 100 million) were exported and carried out by more than 70 companies, ie an average of 772 tons per exporter, and the batch cost was \$ 1.5 million. - respectively 49.4 thousand tons of honey worth \$ 98 million Approximately 60% of commercial honey [1] is given by amateurs (keep up to 50 bee colonies and harvest up to 2 tons of honey), more than a quarter - semi-professional apiaries (50-100 bee colonies and up to 5 tons of honey), another 13% of honey is handed over by professional apiaries (more than 100 bee families).

Thus, the urgent issue is the introduction of an effective mechanism and tools for state support of producers, mostly small and medium, who will take the initiative and take responsibility for the creation of cooperatives from among the producers of the same product. The main purpose of the creation is to consolidate the efforts of members of cooperatives to ensure the production of environmentally friendly products and the formation of consignments for export. This may be the procurement of honey from apiary owners located in areas close to natural and climatic characteristics (belt, region) and passed the necessary registration, but subject to their epizootic well-being and the availability of veterinary passports.

Cooperation of producers and consolidation of product batches will be the main activity of those

producers who specialize in growing environmentally friendly and organic products, as well as form procurement and marketing cooperatives for sale in foreign markets. Exports of such products now amount to [16] 99 million euros, but the prospect of a significant expansion of organic production has become real.

In the coming years, a new export segment will emerge and the production of regional food products, which are identified by geographical indications, will significantly expand. On January 1, 2020, a new version [17] of the law on protection of rights to indicate the origin of goods came into force, which is harmonized with EU legislation. Geographical indications (GIs) are the subject of intellectual property of collective use and, as a rule, associations of producers of regional products. In accordance with the requirements of the above-mentioned Law, in November 2019 the first Ukrainian Hutsul Sheep Bryndza was registered, which meets all European requirements for registration and has the right

to recognition in the EU. The application for registration [18] of GI was submitted by the Association of Traditional Carpathian Highland Cheese Producers in December 2018. The list of priority products for GI registration includes four types of wine, cow cheese, Kherson watermelon, Melitopol cherries, Transcarpathian honey. Thus, only the first step towards the recognition of traditional regional GI products in the EU has been taken. The following are related to the registration of Ukrainian GI for regional products in the European Commission and this will open the way for their export to the EU.

Thus, different directions and practical measures to ensure the expansion of exports to the EU of products with different depths of processing are analyzed. Taking into account the new possibilities, we perform the necessary computational operations and reduce them to a tabular form (Table 4).

Table 4. Project of rational indicative changes of exports to the EU by components finished and processed agricultural products in 2020-2026 * million dollars USA

Groups	Name of groups	Export volume in 2019	Export ratio by:		Export volume in 2026	Export growth for 2020-2026; project / plan
			2015-2019	2020-2026		
1	2	3	4		5	6
II. Processed products (groups 02 + 04 + 07 + 08 + 09 + 11)						
02	Meat and edible offal	711,9	1,885	1,475	1050	338
04	Milk and dairy products; poultry eggs; natural honey; edible products of animal origin, not elsewhere specified or included	454,1	1,175	1,431	650	196
07	Vegetables and some edible roots and tubers	184,5	1,898	1,355	250	65
08	Edible fruits and nuts; citrus peels or melons	260,2	1,688	1,287	335	75
09	Coffee, tea, mate or Paraguayan tea, spices	11,7	1,105	1,282	15	3
11	Products of the flour and cereal industry; malt; starches; inulin; wheat gluten	202,1	1,714	2,103	425	223
Together on the II. Processed products		1824,5	1,594	1,493	2725	900 (2800)
III. Finished products (groups 15-24)						
15	Fats and oils of animal or vegetable origin; products of their cleavage; prepared edible fats; waxes of animal or vegetable origin	4732,8	1,434	1,234	5840	1107
16	Prepared food preparations of meat, fish or crustaceans, molluscs or other aquatic invertebrates	22,8	1,832	1,754	40	17
17	Sugar and sugar confectionery	254,4	1,501	1,572	400	146
18	Cocoa and cocoa products	204,6	1,092	1,075	220	15
19	Prepared products of cereals, flour, starch or milk; flour confectionery	269,4	1,005	1,262	340	70
20	Products of processed vegetables, fruits, nuts or other parts of plants	191,9	1,043	1,146	220	28
21	Various foods	142,7	1,218	1,121	160	17
22	Alcoholic and soft drinks and vinegar	210,8	1,148	2,609	550	339
23	Residues and waste from the food industry; ready-made animal feed	1486,9	1,493	1,547	2300	813
24	Tobacco and industrial tobacco substitutes	437,6	1,247	1,108	485	48
Together on III. Final product		7953,9	1,378	1,327	10555	2600 (700)
Together on (II + III). Processed and finished products		9778,4	1,415	1,358	13280	3500 (3500)

* Developed and calculated by D.F. Krysanov

In the table. 4 presents proposals based on the upward trends of export growth in various product groups in the post-crisis period (2016-2019) to ensure positive changes in its structure on two components: *processed and finished products*.

The main characteristic is not an increase in exports, which, according to the Strategy [2], were planned for the end of 2026, but slightly exceeded in 2019 - but positive changes in its structure. These changes require: at the initial stage, an objective assessment of the potential of the food industry; on the second, - innovation and technological modernization of capacities of the enterprises of priority branches for the purpose of enabling production of production with the increased added value; on the third, - realization of potential of the food industry on the basis of increase in release of competitive products with the raised profitability.

It should be emphasized that the above-mentioned indicative changes in the structure of exports over the next seven years will be subject to various fluctuations and their achievement is possible only with the active participation of producers. However, the growth of biological turbulence in the external environment, which began at the end of the first quarter of 2020, had a very significant impact on the emergence of downward trends in Ukraine's economy. Thus, objective realities are highly dependent on exoturbulence, which arises outside the country and is not directly related to the national economy. Under such conditions, the realities in the field of food production and exports of agricultural products may be unpredictable in terms of both positive changes and downward trends. Thus, a certain period of time is needed in order to assess the negative effects of bioturbulence and, taking into account the forecasts of

action, to model its impact on the national economy in general and the food sector in particular.

The above material was being prepared when the threat of the COVID-19 epidemic arose. But two years have passed since then and a new, even more terrible threat - a full-scale Russian invasion of Ukraine - took place on February 24, 2022. It disrupted the existing order in the country, brought countless destructions, deaths of many thousands of civilians, negative impact on the development of national and world economy. The economic dimension of these upheavals is already being formed and will be fully appreciated with the end of the Russian-Ukrainian war. And our task is to assess the trends that have emerged in the foreign economic activity of agricultural enterprises before the war.

In the field of foreign economic activity in 2020 there were various changes - a certain increase in exports of agricultural products (Table 5) was due to a significant increase in trade compared to the previous year, a number of food products that were highly competitive. It is said, first of all, that the increase was due to the following groups of agricultural products: fats and oils of animal or vegetable origin - by 1.0 billion dollars. (at 21.7%); residues and waste from the food industry - by \$ 90.3 million. (by 6.1%); cereal products - by USD 43.7 million. (at 16.2%); various food products - by 16.9 million dollars. (at 11.9%); alcoholic and non-alcoholic beverages and vinegar - by USD 12.9 million. (by 6.1%) [19]. As a result, the share of finished goods in the structure increased significantly (by 5.2 points), but the output of primary production (by 4.4 points) and processed products (by 0.8 points) decreased. Quantitatively, exports of products of groups I and II decreased by 8% over the year.

Table 5. Dynamics and consolidated structure of exports of agricultural products of Ukraine *

Indicators	2009 - bottom of the crisis		2019 - the top of the rise		2020 - stagnation		2021 - peak rise		Trends by stages		
	million dollars USA	%	million dollars USA	%	million dollars USA	%	million dollars USA	%	2019 : 2009	2021 : 2019	2021 : 2009
1	2	3	4	5	9	7	8	9	10	11	12
1. Dynamics of exports of agricultural products and products											
Exports of goods, total	39702,9	X	50060,3	x	49191,8	X	68089,3	X	126,1	136,0	171,5
From it products of agrarian and industrial complex	9515,0	100	22146,0	100	22179,4	100	27706,9	100	232,7	125,1	291,2
%	24,0		44,2	-	45,1	-	40,7	-	20,2	-3,5	16,7
2. Enlarged structure of exports of agricultural products by level of processing **											
I. Primary products	4642,3	48,8	12367,7	55,9	11416,7	51,5	14930,3	53,9	266,4	120,7	321,6
II. Processed products	988,6	10,4	1824,4	8,2	1654,7	7,4	1950,4	7,0	184,5	106,9	197,2
III. Final product	3884,1	40,8	7953,9	35,9	9107,9	41,1	10826,2	39,1	204,7	136,1	278,7

* Compiled and calculated according to the State Statistics Service of Ukraine for the relevant years.

** Statistical calculation data for 2009 and 2019 are taken from table. 1, and for 2020 and 2021 we will count [20].

1. FOREIGN TRADE FOR 2020 Exports of goods amounted to 49191824.5 thousand dollars; agricultural products 22179352.7 thousand dollars; the share of agricultural products is 45.09%.

I. Production of primary production (groups 01 + 03 + 05 + 06 + 10 + 12 + 13 + 14) = 51506,9 + 42204,0 + 15805,2 + 5742,6 + 9410668,9 + 1842430,9 + 944, 1 + 47412.0 = 11416714.6 thousand dollars. USA

II. Processed products (groups 02 + 04 + 07 + 08 + 09 + 11) = 652106,9 + 426541,7 + 168147,4 + 238390,2 + 15011,2 + 154490,8 = 1654688,2 thousand dollars. USA

III. Finished goods (groups 15-24) = 5746921,7 + 3361028,2 = 9107949,9 thousand dollars. USA

Proportions: 11416714,6 + 1654688,2 + 9107949,9 = 51.47451: 7.46048: 41.06499 = **51.5: 7.4: 41.1**

2. FOREIGN TRADE IN 2021 Exports of goods amounted to 68089287.9 thousand dollars; agricultural products 27706871.9 thousand dollars; the share of agricultural products is 40.69%.

I. Production of primary production (groups 01 + 03 + 05 + 06 + 10 + 12 + 13 + 14) = 40878,5 + 57194,7 + 23094,4 + 8142,6 + 12343875,6 + 2435179,7 + 3606,9 + 18286,7 = 14930259,1 thousand dollars. USA

II. Processed products (groups 02 + 04 + 07 + 08 + 09 + 11) = 845602,4 + 378573,0 + 196624,9 + 368197,5 + 15900,9 + 148473,7 = 1950372,4 thousand dollars. USA

III. Finished goods (groups 15-24) = 7037290,6 + 3788949,8 = 10826240,4 thousand dollars. USA

Proportions: 14930259,1 + 1950372,4 + 10826240,4 = 53.88648: 7.03931: 39.07421 = **53.9: 7.0: 39.1**

In 2021, there was a significant increase in exports of agricultural products (by 38.4%), but the proportions between the groups were violated by the level of processing of products that have developed so far. In particular, grain was sold for 12.34 billion dollars. (31.2% more than the previous year), fats and oils of animal and vegetable origin - 7.04 billion dollars. (22.5% more) [21], and in the second group (processed products) - meat and edible offal - 845.6 million dollars. (29.7% more). It is clear that the scale of these figures (14.6: 8.3: 1.0) is not comparable. Therefore, given the increase in processed and finished products for 2019-2021 by 30.6%, and primary production by only 20.7%, the role of the first group has decreased significantly - from 55.9% to 53.9% (on "-" 2.0 pp.). However, the third group (finished products) increased significantly - from 35.9% to 39.1% (by 3.2 percentage points) - and the

second group (processed products) decreased - from 8.2% to 7.0% (on "-" 1,2 pp.).

Thus, the ratio between raw materials, finished and processed products in 2021. amounted to \$ 14.9 / 10.8 / 2.0 billion (53.9 / 39.1 / 7.0), and according to the draft Export Strategy until 2026 [2] at the end of the planned period should be only \$ 8.5 / 8.7 / 4.6 billion (39/40/21). This indicates different speeds of export growth in groups with different levels of product processing: accelerated growth in the groups of raw materials and finished products, and very limited - in the group of processed products. In order to achieve at least in quantitative terms the planned volume of exports of processed products (from \$ 2.0 billion to \$ 4.6 billion) by 2026 it is necessary to implement a significant set of measures to increase and innovation and technological modernization of existing raw material processing facilities . But the war will make its adjustments in both long-term plans and project calculations.

Discussion. Thus, the structure of exports of agricultural products by components primary / ready / processed for the period 2009-2021 has changed significantly: in the beginning the proportion was 48.8 / 40.8 / 10.4, but last year we have 54/39 / 7. At the same time, according to the draft Export Strategy until 2026, the proportion of 39/40/21 should be at the end of the planned period. Thus, there is a very negative trend, which shows that Ukraine is losing significantly in revenues from exports of agricultural products due to the strengthening of its raw material orientation. And increase in revenues is possible only by increasing sales of high value-added products (ie, by increasing the depth of processing), which will meet European requirements (EU Directives, technical regulations, standards) and enter foreign food markets. This requires innovation and technological modernization of food industry enterprises and enabling the receipt of safe and high-quality raw materials of animal and plant origin for processing in order to produce competitive food products.

Conclusion. Studies have shown that the structure of exports of agricultural products by the level of processing is undergoing profound changes. They are reflected in the formation of a negative trend of increasing the value of primary products and, accordingly, a significant decrease in the role of processed at certain fluctuations in the share of finished products over the past 12 years. This trend cannot be accepted as a basis for the future, and therefore practical efforts should be aimed at attracting the maximum amount of plant raw materials to processing.

Bibliographic references:

1. Honey Wars: Why is the honey industry falling so fast? Business. URL: <https://business.ua/business/4477-medovi-viiny-chomu-medova-haluz-strimko-padaie> (visited 12.09.2022).
2. Strategy for the development of exports of agricultural products, food and processing industries of Ukraine until 2026. Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 10, 2019 № 588-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-shvaliv-eksportnu-strategiyu-shchodo-agrarnoyi-produkciyi-do-2026-roku>. (visited 21.10.2022).
3. Gross output of agriculture (at constant 2010 prices). Stat. collection. 1990-2010. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine, 2012. 374 p.
4. Livestock of Ukraine. Stat. collection. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine, 2010. 212 p.
5. Livestock of Ukraine. Stat. collection. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine, 2019. 195 p.
6. Agriculture of Ukraine. 2018. Stat. collection. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine, 2019. 192 p.
7. New map of climatic zones of Ukraine: shift of 200 km to the North. URL: <https://landlord.ua/special-projects/nova->

karta-klimatychnykh-zon-ukrainy-zmishchennia-na-200-km-na-pivnich/(visited 12.09.2022).

8. Sectoral export strategy 2019-2023. Food and processing industry of Ukraine. Research: Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. 2018. 58 p. URL: file:///D:/Users7/admin/Downloads/Food_and_Beverages_Sector_UKR_fin_1809%20(3).pdf. (visited 26.08.2022).

9. Ukraine - the EU: trends in trade in agricultural products / [I. M. Demchak, O.O. Mitchenok, G.V. Trofimova, O.E. Maidanyuk]. Kyiv: Research Institute "Ukragropromproductivity", 2020. 110 p.

10. Krysanov D.F.. Strategic management of enterprise modernization in the context of deepening EU integration. Sustainable economic development. 2019. №1. pp. 65-74.

11. Rossokha V.V., Sharapa O.M. Export potential of agricultural enterprises. Foreign trade: economics, finance, law. 2016. № 4. pp. 47–55.

12. Promoting an EU Industrial Policy for Food and Drink. Competitiveness Report 2013–2015. URL: <http://www.fooddrinkeurope.eu/S=0/publication/competitiveness-report-promoting-an-eu-industrial-policy-for-food-and-drink>. (visited 12.07.2022).

13. Ukraine has updated the record for poultry exports. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/10897178-ukrajina-onovila-rekord-z-eksportu-m-yasa-ptici.html>.

14. Ukraine will receive more quotas for poultry exports to the EU. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/10782398-ukrajina-otrimaye-bilshe-kvot-na-eksport-m-yasa-ptici-do-yes.html>.

15. The European Parliament has supported an increase in quotas for Ukrainian poultry exporters. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/26/7103532/>(visited 22.07.2022).

16. Ukraine exports three times more organic products than the domestic market. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2744094-ukraina-eksportue-organicoi-produkcii-vtrici-bilse-za-obsagi-vnutrisnogo-rinku.html>. (visited 12.09.2022).

17. On the legal protection of geographical indications. Law of Ukraine №752-XII of June 16, 1999 (title of the Law as amended by Law №123-IX of September 20, 2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14>. (visited 11.09.2022).

18. Hutsul Bryndza: the first geographical brand was registered in Ukraine. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2834061-guculska-brindza-v-ukraini-zareestruvali-persij-geograficnij-brend.html>; Without champagne, but with brandy: how to turn Ukrainian products into unique brands. URL: <https://dyvys.info/2020/01/15/bez-shampanskogo-ale-z-bryndzeyu-yak-ukrayinski-produkty-peretvoryty-na-unikalni-brendy/>(visited 18.08.2022).

19. Ukraine's foreign trade in goods and services in 2020. URL: <https://me.gov.ua/old/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=76438c62-5e54-4931-ad98-7fe59d004a2a&title=ZovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2020-Rotsi>. (visited 12.09.2022).

20. Commodity structure of foreign trade in 2021. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.(visited 12.09.2022).

21. Ukraine's exports and imports increased by a third. URL: <https://www.althoughda.com.ua/news/2022/02/15/682382/>.(visited 22.07.2022).

CZU 349.3:364

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.15>

ПРАВОВОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: РЕГИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

КАТАН Петру,

доктор хабилитат экономических наук, профессор,
Европейский университет Молдовы

catan_64@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-9343-606X>

ЛЫСЕНКО Владлена,

доктор права,

постдокторант,

Европейский университет Молдовы

vlada.lisenco@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9846-2750>

АННОТАЦИЯ

Поиск осмысления сущности «социального предпринимательства» предоставляет уникальную возможность ученым и практикам изучать и переосмысливать разные концепции и предположения из разных сфер бизнеса, права и управления. В этой статье выдвигается точка зрения на социальное предпринимательство как на процесс, катализирующий социальные изменения и удовлетворяющий важные социальные потребности таким образом, чтобы в работе социальных предприятий не доминировала непосредственная финансовая выгода. Считается, что

социальное предпринимательство отличается от других форм предпринимательства более высоким приоритетом, отдаваемым продвижению социальной ценности, а не получению экономической выгоды. В статье исследуется сущность и понятие социального предпринимательства как объекта правового регулирования, практический опыт разных стран в этом направлении, оценка правового регулирования сферы социального предпринимательства и социально ориентированного бизнеса на примере Республики Молдова, успешные примеры и практические рекомендации по повышению эффективности механизмов реализации социально ориентированных бизнес-проектов.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальная миссия, социальный бизнес, МНПО, НПО, социальная экономика, гражданское общество.

LEGAL SUPPORT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: REGIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

CATAN Petru,

doctor habilitat of economic sciences, professor,
European University of Moldova
catan_64@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-9343-606X>

LYSENKO Vladlena,

doctor of law, postdoctoral student,
European University of Moldova
vlada.lisenco@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9846-2750>

SUMMARY

The search for understanding the essence of "social entrepreneurship" provides a unique opportunity for scientists and practitioners to study and rethink different concepts and assumptions from areas of business, law and management. This article puts forward a point of view on social entrepreneurship as a process that catalyzes social change and satisfies important social needs in such a way that direct financial benefits do not dominate in the work of social enterprises. It is believed that social entrepreneurship differs from other forms of entrepreneurship in the higher priority given to the promotion of social value, rather than obtaining economic benefits. The article examines the essence and concept of social entrepreneurship as an object of legal regulation, the practical experience of different countries in this direction, the assessment of the legal regulation of the sphere of social entrepreneurship and socially oriented business on the example of the Republic of Moldova, successful examples and practical recommendations for improving the effectiveness of the mechanisms for implementing socially oriented business projects.

Key words: social entrepreneurship, social mission, social business, INGOs, NGOs, social economy, civil society.

Категория «социальное предпринимательство»: **«социальное общетеоретический аспект»**

Концепция социального предпринимательства недавно вошла в лексикон, а на эту тему написаны как популярные, так и научные книги, и статьи. Существуют множество ассоциаций, занимающихся изучением и внедрением социального предпринимательства, а также многочисленные веб-сайты, на которых можно ознакомиться с концепцией и получить информацию и/или советы по ее практическому применению.

Принято считать, что феномен «социального предпринимательства» возник в XIX в., но признание получил только в конце XX в. Это стало возможным, вследствие расширения работы социальных предпринимателей и вопросов, которые они решают.

Во многих государствах законодательно закреплён механизм регулирования социального предпринимательства, что определяет заинтересованность общества и государства в продвижении данного общественного института и

экономики. Социальное предпринимательство определяет готовность государства к диалогу и поиску методов для развития социальной политики.

Субъектами анализируемого вида деятельности являются социальные предприниматели. Их можно назвать новаторами, использующими разные бизнес-модели и ресурсы для решения социальных проблем. В итоге деятельность социальных предприятий должна привести к устойчивым позитивным социальным изменениям.

В 1998 году Грегори Диз предложил классическое определение социального предпринимательства, под которым понималось «применение практик традиционного предпринимательства для достижения социальных целей или выполнения социальной миссии» [1].

В современной теории социального предпринимательства можно выделить три основных подхода:

1. в странах Северной и Южной Америки под социальным предпринимательством называют такую

деятельность некоммерческих организаций, доход от которой направляется на реализацию уставных целей организации. В США существуют сильные традиции самоорганизации населения, потому и большую часть социальных проблем успешно решают НКО, получая за это финансирование от целевой группы, населения, государства и доноров.

2. в Европейских странах социальное предпринимательство рассматривается больше, как бизнес с социальной миссией. В отличие от обычного предпринимательства, на первое место выходит социальный аспект, и только потом финансовая эффективность. Т.е. субъектами социального предпринимательства выступают предприятия бизнеса с выраженной социальной миссией.

3. международные частные и общественные фонды, поддерживающие и развивающие социально-экономическую деятельность. Они определяют социальное предпринимательство как инновационную предпринимательскую деятельность ради социальных изменений в обществе. В это случае также субъектом социального предпринимательства выступает является человек и его деятельность [2].

Принято считать, что в ряде стран Европы современные социальные предприятия происходят от кооперативов и организаций взаимопомощи, существовавших в 19 веке в Европе. Однако, само понятие «социальных предприятий» не во всех странах имеет законодательное закрепление. Это связано с тем, что в разных государствах укоренились и используются другие термины, которые лучше отражают местные реалии, но также ориентированы на общественную пользу и оказание социальных услуг.

Изучая литературу по исследуемой теме, можно прийти к выводу о том, что на сегодняшний день традиционными считаются следующие характеристики для социального предпринимательства: социальная миссия; предпринимательский подход; новаторство в решении социальных проблем; самокупаемость; финансовая устойчивость. Этот список конечно же можно дополнять, но на наш взгляд, его можно признать наиболее информативным.

Для изучения явления «социальное предпринимательство» в 1996 году в Бельгии сформировалась европейская сеть исследователей EMES - European Research Network (Европейская сеть исследователей социального предпринимательства) [3]. Помимо этого, многие научные институты и центра, а также индивидуальные исследования спорят о правильности применения терминологии в области «социального предпринимательства».

Если упорядочить существующие в настоящее время позиции авторов, то необходимо констатировать факт о том, что определения отличаются в зависимости от исследователя, направления деятельности организаций, других факторов. При этом, все существующие позиции можно объединить в несколько групп [4]:

1. Группа определений, в которых социальное предпринимательство рассматривается как коммерческое предприятие с социальной целью.

Недостатком является, на наш взгляд, широкая трактовка, при которой к социальной фактически приравнивается любая деятельность, доходы от которой будут направлены на социальные цели.

2. Вторая группа определений подчёркивает значимость инновационного подхода социальных предпринимателей, также направленного на достижение социального эффекта. В рамках этого подхода инновационность решения общественных проблем оказывается чаще всего выше финансовой устойчивости предприятия.

3. Третья группа определений видит перспективы социального предпринимательства катализировать общественные трансформации, что приведет к долгосрочным изменениям.

Если проанализировать организационно – правовые формы социального предпринимательства, то они могут создаваться в: традиционных некоммерческих формах (некоммерческие организации, фонды, ассоциации, приходы (формы организации религиозных культов)); традиционных ассоциативных экономических формах (кооперативы, общества взаимопомощи); классических экономических формах (общества с ограниченной ответственностью, акционерные общества, государственно-частные партнёрства). В странах ЕС и СНГ присутствуют все эти формы, а доля и место в социальной экономике зависит от ряда факторов и региональных тенденций.

Во многих странах мира отсутствует правовое регулирование или дано размытое понимание социального предпринимательства. Это служит причиной возникновения коллизий и искажения концепций о социальном предпринимательстве, как в академической, так и бизнес среде. Несмотря на рост научных исследований, изучение социального предпринимательства считается малоизученным и нуждается в дальнейшей проработке. Недостаточно изученным остаются вопросы взаимодействия МНПО и социального предпринимательства. Международные организации разрабатывают международные договор и рекомендации, особенно направленную на корпоративную ответственность, что стало центральным элементом деловой активности и «наиболее удачной формой реализации устойчивого развития экономики» [5].

Мировой опыт развития социального предпринимательства

В США сильны институты гражданского общества, а определение социального предпринимательства можно найти в документах международных частных и общественных фондов, направленных на развитие и поддержку области социально-экономической деятельности [6]. Некоторые организации [7] определяют социальное предпринимательство как инновационную предпринимательскую деятельность.

Если анализировать нормативное регулирование, то социальное предпринимательство в США и в большинстве европейских стран осуществляется в рамках законов, где описываются корпоративные формы и социальные предприятия. Основным направлением законов является создание

специальных организационно-правовых форм и систем сертификации. К видам социального предпринимательства относятся малоприбыльные компании в США, публичные благотворительные корпорации, организации общественного блага в Великобритании, итальянские социальные кооперативы и «компании, преследующие социальные цели» в Бельгии [8].

В Португалии был принят закон о кооперативах общественной солидарности в (1998 г.), в Греции – о социальных кооперативах с ограниченной ответственностью (1999 г.). Финляндия приняла закон о социальных предприятиях (2003 г.), которые «признаются рыночно-ориентированными кооперативами, предназначенными для трудоустройства инвалидов и безработных» [9]. В Италии действовал закон о социальных кооперативах (с 1991 г. по 2005 г.), и после этого положение о социальных предприятиях, охватывающее более широкий круг организаций, получило оформление в законодательстве. Италия — единственная европейская страна, в которой действует как закон о социальных кооперативах, так и закон о социальных предприятиях.

В Испании Закон 9/2017 о контрактах в государственном секторе обеспечивает доступ к государственным закупкам для социальных предприятий. Кооперативы социальных предприятий могут получать налоговые льготы в виде пониженной ставки налога на прибыль. Предприятия интеграции занятости, нанимающие работников, могут добиться сокращения взносов на социальное обеспечение для своих работников и компенсацию затрат на оплату труда.

В Бельгии в 1995, после реформы гражданского законодательства, было введено понятие «компания социального назначения», однако данная форма среди бельгийских предпринимателей не пользуется популярностью из-за отсутствия больших экономических преференций. Принятие закона «О некоммерческих организациях» и последние изменения, датированные 2002 годом, позволили привлечь предпринимателей к социальной сфере.

Немецкое правительство также поддерживает социальное предпринимательство. Можно выделить два основных направления государственной поддержки для поощрения устойчивых социальных предпринимателей (по линии Министерства экономики и Министерства по делам семьи, пожилых граждан, женщин и молодежи). Однако на государственном уровне отсутствует единый подход к пониманию роли социального предпринимательства в развитии экономики Германии. Государственная поддержка социально-ориентированных предприятий продолжает носить бессистемный характер.

В 2011 году в Словении был принят Закон о социальном предпринимательстве [10]. В нём были прописаны возможности для финансирования предприятий, создания бизнес-инкубаторов. В нормативном документе закреплено, что за первый год работы социального предприятия необходимо принять на работу хотя бы одного человека.

Распределение в социальных предприятиях запрещаются, доходы должны идти только на заработную плату и на уставные цели организации. Сотрудниками такого предприятия могут быть люди с инвалидностью, получившие ограничения в трудовой деятельности из-за психических и других особенностей, длительно безработные, граждане старше 55 лет, люди без начального или среднего образования, безработные цыгане.

В Греции принят Закон «О социальной экономике, социальном предпринимательстве и других положениях» (Закон № 4019 от 2011 года). Он в определенной степени урегулировал вопрос регулирования социального предпринимательства. Но согласно исследованиям [11], Греция определенно отставала по развитию предпринимательства, снимающего напряжение в обществе. К негативным факторам относили отсутствие бизнес-инкубаторов для социального предпринимательства и образовательных программ, слабую информационную поддержку.

Становление социального предпринимательства в Польше началось с 2004 года после вступления в Евросоюз. Закон «О социальных кооперативах» был принят 6 июля 2006 года, после чего произошел стремительный рост организаций, занимающихся социально-ориентированной деятельностью. Законом 2006 года предусмотрено три способа создания социального кооператива: индивидуальный (основателями являются определённые социальные группы); институционный (при помощи Центра общественной интеграции или преобразованием Кооператива людей с инвалидностью); кооператив основывает НКО или орган местного самоуправления.

Социальное предпринимательство в Сербии ещё не обрело массового развития, как в большинстве стран Евросоюза, но активно развивается. Законодательно термин «социальное предпринимательство» впервые было закреплено в Сербии Законом «О занятости и профессиональной реабилитации людей с инвалидностью» и относится не к кооперативам, а к предприятиям, предоставляющим услуги инвалидам, и их трудоустройству.

Закон о развитии социального предпринимательства в Южной Корее был принят в 2007 году. Термин «социальное предприятие» распространяется на организации, создающие товары и услуги, и повышающие качество жизни местных жителей путём оказания социальных услуг и создания рабочих мест. При этом обязательным условием работы социального предприятия является наличие у него специального сертификата соответствия.

В Канаде нет законов о социальных предприятиях. Вместо этого используется понятие «компании общественной пользы» [12]. При этом под общественным назначением понимается такая деятельность, которая приносит благо обществу в целом либо такой части общества, которая должны быть шире группы участников компании.

Во Франции популярностью обладают

другие понятия - «социальная экономика» и «солидарная экономика». В законодательстве близким к «социальным предприятиям» термином является «кооперативная компания коллективного интереса». Она обязана производить общественные блага или услуги в интересах коллективов, округов и различных отраслей деятельности. Французский Закон № 2014-856 от 31 июля 2014 г. о социальной и солидарной экономике описывает социальное предпринимательство как способ предпринимательства и экономического развития. Существует специальный орган, который подчиняется премьер-министру и возглавляется министром социальной экономики.

В Румынии существует закон с 2015 года, который только определяет рамки, но не поддерживает социальные предприятия. Социальные предприятия сертифицируются официально [13]. В Румынии до марта 2022 года было сертифицировано 2597 социальных предприятий. В очередной раз наблюдается необыкновенная динамика аттестации в период реализации программ с европейскими фондами Human Capital Operational Program 2014-2020. В некоммерческом секторе также зарегистрировано наибольшее количество сотрудников - 112 656 человек, из которых 18 038 человек работают в сфере образования и 12 078 человек - в сфере социальной помощи и ухода [14].

В Дании понятие «социальное предприятие» менее укоренено, чем понятия «социальная экономика» и «социальные инновации». Социальная экономика охватывает организации, оказывающие добровольную социальную поддержку людям, попавшим в трудную жизненную; проекты местного развития и возрождения городских территорий, которые предполагают партнерство между государственными, коммерческими и некоммерческими организациями.

Несмотря на существующие различия в подходах к правовой регламентации деятельности социальных предприятий Америки, Европы и Азии, можно назвать общие тенденции развития социального предпринимательства: это стремление поддерживать его развитие для обновления социальной и экономической политики государства.

Ученые А. Николлис, Дж. Сколл, Дж. Робинсон, Г. Дис, К. Хокертс, К. Альтер, М. Юнус, Дж. Мэйр, Б. Дрейтон, А. Чо, Дж. Остин и др. внесли определенный вклад в разработку и анализ вопросов, связанных с развитием социального предпринимательства.

Социальное предпринимательство: опыт Республики Молдова

Социальное предпринимательство для Молдовы является довольно новым понятием, однако в 2021 г. произошел прорыв в развитии и распространении этого термина. Некоторые организации и фонды запустили программы обучения, финансирования как для организаций, которые поддерживают и развивают общую экосистему социальной экономики и социального предпринимательства, так и для самих социальных предприятий и предпринимателей.

На развитие данной сферы повлияла потребность некоммерческих и общественных ассоциаций в финансовой полной или частичной независимости.

В Молдове социальным предпринимательством, а также социальной экономикой может заниматься: общественная ассоциация; общество с ограниченной ответственностью; кооперативы.

Только общества с ограниченной ответственностью могут получить отдельный статус для юридического лица как «социальное предприятие».

Сегодня социальное предпринимательство Молдовы прежде всего связано с созданием рабочих мест для людей из уязвимых слоев, а также с инклюзией и интеграцией. Так, три из четырех имеющих статус социального предприятия являются интеграционными социальными предприятиями, нацеленными на создание рабочих мест и трудоустройство главным образом лиц из социально незащищенных групп населения.

В соответствии с данными последнего исследования [15] в Молдове насчитывается 48 инициатив и организаций, осуществляющих социально-предпринимательскую деятельность. Из них 18 предприятий (37 %) имеют организационно-правовую форму общества с ограниченной ответственностью, остальные 31 (63 %) являются некоммерческими организациями. В зависимости от этапа развития, существующие социальные предприятия делятся на 50 % активных, 21 % – стартапы (на начальной стадии развития) и 29 % находятся в состоянии стагнации.

Согласно их местоположению, социальные предприятия в основном расположены в Кишиневе (около 54 %). Остальные 46 % из них находятся в населенных пунктах северной и центральной частей Молдовы. Самая распространенная сфера деятельности социальных предприятий – сельское хозяйство, что связано с сельскохозяйственной спецификой страны.

Среди трудностей, с которыми сталкивается социальное предпринимательство в Молдове, можно выделить следующие:

1. Слабая конкурентоспособность у некоммерческих организаций по сравнению с коммерческим бизнесом, связанная с низким уровнем предпринимательских компетенций, умения «продавать» или продвигать товары и услуги. Все это способствует большей нерешительности НКО становиться учредителями ООО.

2. Отсутствие знаний и понимания того, что представляет собой социальное предпринимательство. Кроме того, многих пугает «90 % прибыли», которые нужно реинвестировать, поскольку понятия прибыли и дохода смешивают.

3. Низкий уровень реализуемости продукции, направленной на общественную пользу, и, соответственно, более высокая себестоимость – из-за сырья, малого объема и этически корректных решений (прием на работу лиц из уязвимых групп, инвестирование в специализированное оборудование и инфраструктуру, а также в экологизацию и более «зеленые» процессы производства) – все это

приводит к более высоким ценам на продукцию относительно импортированной из-за рубежа.

4. Несовершенство законодательства по развитию социального предпринимательства во второстепенных и смежных законах.

Небольшое количество социальных предприятий с официальным статусом в соответствии с законодательством в Молдове говорит нам о низком интересе к социальному предпринимательству как со стороны предпринимателей, так и со стороны государства, которое не обеспечивает механизмов стимулирования запуска социального бизнеса. Стоит принять к сведению тот факт, что в период с октября по ноябрь 2020 г. был разработан проект Национальной программы развития социального предпринимательства на 2021–2025 гг., поэтому мы надеемся, что количество действующих и зарегистрированных социальных предприятий значительно увеличится.

Социальное предпринимательство представляет собой бизнес-решение социальной проблемы, это так называемая отправная точка бизнеса. Социальное предпринимательство является сочетанием социальных целей и коммерческой составляющей, балансом этих элементов, где деньги являются не целью, а средством достижения этих социальных целей, позволяющим предпринимателю оставаться устойчивым и независимым от постоянных донорских вложений.

Основной закон, регулирующий предпринимательскую деятельность, в том числе социальное предпринимательство, является Закон Республики Молдова «О предпринимательстве и предприятиях» [16]. С 2017 г., когда в названный закон было внесено дополнение, определение социального предпринимательства и социального предприятия официально регламентируется. Закон также определяет сферы, в которых может осуществляться деятельность социальных предприятий. Правовая база дополняется следующими еще несколькими законами и приказами.

В соответствии со статьей 1 Закона «О предпринимательстве и предприятиях» «предпринимательская деятельность представляет собой деятельность по изготовлению продукции, выполнению работ и оказанию услуг, осуществляемую гражданами и их объединениями самостоятельно, по собственной инициативе, от своего имени, на свой риск и под свою родовую ответственность в целях обеспечения постоянного источника дохода».

Относительно социального предпринимательства в указанный закон в ноябре 2017 г. была внесена отдельная глава «Социальное предпринимательство и социальное предприятие», которая обрела силу 24 июня 2018 г.

Так, социальным предприятием считается то, которое ориентировано хотя бы на одно из направлений, представленных ниже:

1. Создание рабочих мест и занятости, первоначально для малообеспеченных категорий населения.

2. Защита и продвижение прав людей с инвалидностью и их семей в целях их социальной интеграции.

3. Содействие возможностям трудоустройства людей из неблагополучных категорий населения путем предоставления услуг трудового посредничества, информирования и профессионального консультирования, ориентации и обучения, консультаций и помощи в открытии бизнеса.

4. Осуществление мероприятий, способствующих реализации государственной политики регионального развития, включая сокращение различий между уровнями социально-экономического развития внутри регионов, укрепление финансового, институционального и кадрового потенциала для социально-экономического развития регионов; поддержку работы местных органов власти, направленную на социально-экономическое развитие населенных пунктов и координацию их взаимодействия с национальными, отраслевыми и региональными стратегиями и программами развития.

5. Предоставление и развитие социальных услуг, а также финансовая стабильность для расширения круга данных услуг.

6. Пропаганда природоохранной деятельности.

7. Управление отходами с целью их сокращения и максимального возврата в экономический оборот, а также для предотвращения загрязнения окружающей среды.

8. Содействие деятельности по охране национального наследия.

9. Осуществление туристско-спортивных мероприятий для отдыха и социализации.

10. Осуществление деятельности в сфере образования, культуры, здравоохранения, защиты и социальной помощи, благосостояния и развития общества, если эта деятельность направлена исключительно на укрепление экономической и социальной сплоченности и повышение социальной интеграции.

Согласно названному ранее Постановлению № 1165 от 28.11.2018, было утверждено Положение об организации и функционировании Национальной комиссии по социальному предпринимательству и список видов деятельности, осуществляемой в сфере социального предпринимательства [17]. Положение включает тезисы, касающиеся организации и функционирования Комиссии, ее номинального состава, порядка присвоения и лишения статуса социального предприятия, включая порядок рассмотрения заявки о присвоении такого статуса, а также контроля за соответствием статусу.

Согласно Положению, Комиссия включает председателя и 10 членов:

- 1 представитель от Министерства экономики и инфраструктуры;
- 1 представитель от Министерства здравоохранения, труда и социальной защиты;
- по одному представителю от Министерства сельского хозяйства, регионального развития и

окружающей среды, Министерства финансов и Министерства юстиции на уровне государственного секретаря, назначаемые в порядке, установленном соответствующим министром;

- 1 представитель Конгресса местных властей Молдовы, назначенный в установленном порядке;

- 4 представителя некоммерческих организаций, осуществляющих деятельность в области социального предпринимательства, и социальных предприятий, выбранные в установленном порядке.

Некоммерческие организации, общества с ограниченной ответственностью и производственные кооперативы могут осуществлять деятельность в форме социального предприятия после получения статуса социального предприятия или интеграционного социального предприятия, согласно статьям 36 и 36 Закона № 845/1992 о предпринимательстве и предприятиях.

Чтобы получить статус социального предприятия или интеграционного социального предприятия, следует представить в Комиссию досье, включающее документы, которые подтверждают факт осуществления социальной предпринимательской деятельности. Срок присвоения статуса – 3 года с возможностью продления в случае подтверждения соблюдения условий, положенных в основу присвоения статуса (на начало 2022 г. только 4 социальных предприятия подали заявку и получили такой статус).

Учреждением, уполномоченным на государственную регистрацию индивидуальных предпринимателей и юридических лиц, является Агентство государственных услуг (Департамент регистрации и лицензирования юридических лиц).

По закону вышеназванный статус может получить только юридически зарегистрированная организация с ограниченной ответственностью (ООО). Такое положение не вызывает непонимание у представителей некоммерческих организаций. Помимо этого, статья 26 Закона № 223 гласит, что общественные объединения могут «осуществлять деятельность в сфере социального предпринимательства в соответствии с Законом о предпринимательстве и предприятиях № 845/1992 самостоятельно или посредством социальных предприятий, созданных в организационно-правовой форме общества с ограниченной ответственностью или производственного кооператива». Значит, общественная организация может осуществлять деятельность социального предпринимательства, однако не может получить официальный статус социального предприятия (его можно получить только если НКО станет учредителем ООО). Иначе говоря, многие инициативы и ассоциации занимаются социальным предпринимательством, именуют себя таковыми и все же не готовы зарегистрировать отдельную коммерческую организацию.

В качестве необходимых направлений развития законодательства, регламентирующего социальное предпринимательство, можно выделить следующие:

- 1) ввести определение социального предпринимательства, а также новые организационно-правовые формы социально ориентированных предприятий;

- 2) разработать и внедрить специфические формы государственной помощи и поддержки, а также и контроля социального предпринимательства;

- 3) устранить правовые административные барьеры, законодательно обеспечить льготные кредиты, развитие социального сотрудничества между государственными организациями, бизнесом и некоммерческим сектором;

- 4) закрепить правовое обеспечение гарантированного доступа социальных предприятий к выполнению социальных заказов различных государственных агентств и органов путем оказания рыночных социальных услуг;

- 5) регламентировать правовой режим управления социальных предприятий, органы которого могут быть в идеале сформированы из представителей различных заинтересованных групп, работников, волонтеров, благополучателей, представителей органов власти и местного самоуправления.

Институт социального предпринимательства закреплен не только в качестве развития малого бизнеса или неправительственных организаций, оно может ставить более серьезные задачи перед крупнейшими компаниями глобальной экономики, а также перед международными неправительственными организациями.

Социально-предпринимательская деятельность может осуществляться социальными предприятиями и интеграционными социальными предприятиями, ориентированными на улучшение условий жизни и предоставление возможностей для людей из неблагополучных категорий населения путём укрепления экономической и социальной сплочённости, в том числе на уровне местных сообществ, путём трудоустройства, путём развития социальных услуг в интересах сообщества, путём усиления социальной интеграции.

В настоящее время в Республике Молдова зарегистрировано 4 предприятия социальной интеграции и 1 социальное предприятие:

- ООО «Taina Codrului» ОСИ (учредитель АО «Чорешты - Баштина меа»;

- ООО «Floarea de Cireş» ОСИ (учредитель АО «Эко-Рэзени»);

- ООО «Eco Life for You» ÎS (учредитель АО «Позитивная инициатива»);

- ООО «HomeMade» ОСИ (учредитель АО «Карома Норд»);

- ООО «EDUJOC» ÎSI (основатель EDUJOC SRL)

Тот факт, что социальных предприятий, получивших официальный статус по законодательству в Молдове, очень мало, говорит о низком интересе к социальному предпринимательству как со стороны предпринимателей, так и со стороны государства, которое не обеспечивает механизмов

стимулирования запуска социального бизнеса. Принимая во внимание тот факт, что в период с октября по ноябрь 2020 года был разработан проект Национальной программы развития социального предпринимательства на 2021-2025 годы, есть надежда, что количество действующих и зарегистрированных социальных предприятий значительно увеличится.

Основные организации в сфере поддержки и развития социального предпринимательства в Республике Молдова:

- ODIMM - публичное, некоммерческое учреждение, работающее вместе с Министерством Экономики. Создатель карты социальных предприятий.

- ОО «EcoRăzeni» и ООО «Floarea de Cireș» - активные социальные предприятия.

- Центр Контакт, организация, специализирующая на развитие социального предпринимательства. Составители каталога профилей социальных предпринимателей.

- Восточно-Европейский Фонд – финансирующая организация социального предпринимательства в Молдове.

- ОО «EcoVisio», координаторы HUB Социальных предпринимателей в Молдове.

Общие выводы

Несмотря на некоторые различия в подходах к правовой регламентации деятельности социальных предприятий разных стран, общее, что объединяет их, – это стремление оказать поддержку социальному предпринимательству, рассматриваемому как обновленное направление государственной социальной политики. С точки зрения всемирной истории социальное предпринимательство – явление очень молодое. Исходя из анализа законодательства разных стран можно сделать вывод о том, что социальное предпринимательство - это новаторская деятельность, изначально направленная на решение или смягчение социальных проблем общества на условиях самокупаемости и устойчивости.

Изучая опыт разных стран, основными критериями социального предпринимательства можно назвать: социальная миссия; предпринимательский подход; инновационность (новаторство в решении социальной проблемы, новая комбинация ресурсов, новая услуга для региона); тиражируемость; самокупаемость. Социальное предпринимательство получает все большее распространение в мире в связи с растущим экономическим значением, которое оно привносит на национальные рынки. Социальные предприятия могут играть важнейшую роль в решении острых социальных и экологических проблем и в поддержке инклюзивного роста. К тому же они могут создавать новые возможности трудоустройства, особенно для уязвимых слоев населения.

Определяя роль международных организаций в сфере развития социального предпринимательства, хочется обозначить важную роль не только транснациональных корпораций, но и международных межправительственных и

неправительственных организаций. К их числу, прежде всего, относятся: ООН, Конференция ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД), Всемирная торговая организация (ВТО), Мировой Банк, Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Международная организация труда (МОТ), другие специализированные институты ООН. Среди известной международной неправительственной организации, работающей на территории Европы, можно назвать Euclid Network, которая занимается вопросами адвокации и изменения европейский правовых стандартов для организаций стран Совета Европы.

Правоотношения по социальному предпринимательству выделяются из совокупности общественных отношений, возникающих в связи с предпринимательской деятельностью по ряду признаков и критериев. Вместе с тем, им присущи общие черты, позволяющие охарактеризовать их с точки зрения понятия правоотношения в предпринимательском и гражданском праве и его признаков. Общественные отношения — это связи, которые возникают между людьми и социальными группами в процессе их деятельности.

Основная идея социального предпринимательства заключается в том, чтобы обеспечить достойную работу для сотрудников и благосостояние для сообщества в целом. Социальные предприятия вносят большой вклад в рост инклюзии и играют ключевую роль в решении текущих экономических и экологических проблем. Несмотря на экономический, политический кризис и пандемию последних лет, социальные предприятия ставят перед собой большие цели, нанимая больше сотрудников и тем самым увеличивая своё экономическое и социальное влияние. Этот успех может быть достигнут, если социальные предприятия превзойдут своих конкурентов из частного сектора за счёт более высокого уровня инноваций, и участия сообщества. Социальные предприятия показывают, что бизнес, ориентированный на социальную и экологическую миссию, может добиться более высоких экономических показателей.

Появление все большего числа успешных примеров социального предпринимательства привело к признанию этого перспективного направления во многих странах мира. Несмотря на рост интереса экспертов к теме социального предпринимательства, возможности и особенности функционирования данного института все ещё остаются предметом дискуссии. Отсутствие чётких границ термина «социальное предпринимательство» препятствует его правовой и организационной институционализации.

В тоже время, принято считать, что социальное предпринимательство – это особый вид деятельности, находящийся на пересечении благотворительности и бизнеса. Он предполагает извлечение прибыли и её реинвестирование в решение либо смягчение наиболее актуальных проблем в обществе. Доходы не распределяются между участниками хозяйствующих обществ, а

вкладываются в различные социальные сферы [18].

Появление все большего числа успешных примеров социального предпринимательства привело к признанию этого перспективного направления во многих странах мира. Несмотря на рост интереса экспертов к теме социального предпринимательства, возможности и особенности функционирования данного института все ещё остаются предметом дискуссии. Отсутствие чётких границ термина «социальное предпринимательство» препятствует его правовой и организационной институционализации.

При оценке того, как социальное предпринимательство работает в разных странах мира, очевидно, что нет никаких стандартизированных параметров. У социального предпринимательства много различных форм. Региональный контекст играет ключевую роль. В каждом случае социальное предпринимательство развивается с помощью механизмов, которые работают в условиях конкретной страны. Нельзя сказать, что в такой-то стране раньше социального предпринимательства не было, а теперь оно появилось.

Концепция социального предпринимательства формировалась во многих странах не так давно, однако социальные предприниматели существовали всегда. Хотя их так и не называли.

Социальное предпринимательство в широком смысле понимается как инновационная деятельность, как в коммерческом секторе, так и в некоммерческом, либо на их стыке – в организациях смешанного типа, целью которой является решение социальных проблем [19]. Широкая трактовка социального предпринимательства фактически описывает деятельность, направленную на решение социальных проблем и обладающую инновационной направленностью.

Важным аспектом при определении понятия «социальное предпринимательство» выступает финансовая устойчивость, которая является необходимым условием долгосрочного создания социального эффекта и выражается в стремлении социальных предпринимателей достичь самоокупаемости, и безубыточности своей деятельности. Наличие социальной миссии и создание социальной ценности являются обязательными условиями для социального предпринимательства, а создание экономической ценности – необходимым условием для его финансовой стабильности.

Основные выявленные проблемы НКО и бизнес-сообщества в развитии социального предпринимательства:

- Запрос на поддержку со стороны государства в области правового регулирования и разработку

преференций;

- Отсутствие достаточного количества грантовых программ, инвесторов и банковских предложений в данной сфере;

- Недостаточность компетенции в области бизнес-процессов и понимания социального эффекта;

- Вопросы, связанные с формированием устойчивой клиентской базы и маркетингового продвижения.

В результате исследования сформулированы рекомендации для развития социального предпринимательства:

- Проведение широких дискуссий с институтами гражданского общества, бизнесом и государством о необходимости изменений подходов развития бизнеса, в контексте существующего тренда на социализацию бизнеса и изменения подходов государства в реализации социальной политики;

- Проведение обучающих и просветительских мероприятий по развитию различных компетенций (бизнес-процессы, маркетинг, финансы, право, фандрайзинг) в сфере социального предпринимательства. Выявление барьеров и точек роста на основе существующей мотивации и реальных кейсов.

- Проведение информационной кампании в среде бизнес-сообщества с целью привлечения к идеям социального предпринимательства;

- Усиление платформ социального предпринимательства, как с привлечением НКО, так и с привлечением бизнеса.

- Разработка стратегии развития социального предпринимательства и плана действий.

- Формирование и реализация пилотных программ, связанных с обучением, наставничеством, продвижением, которые помогут обеспечить устойчивый и непрерывный бизнес-процесс;

- Проведение ежегодной оценки состояния развития социального предпринимательства и его воздействия на НКО и бизнес-сектора;

- Проведение просветительской работы среди населения.

Таким образом, социальное предпринимательство – это достаточно перспективное направление развития малого и среднего бизнеса, так как развитие данного направления содействует более полной занятости, расширению спектра и качества социальных услуг, их большей доступности всем слоям населения. Решение вышеуказанных проблем позволит не только поощрить развитие социального предпринимательства, но также стимулировать становление гражданского общества с более высоким уровнем зрелости и качеством жизни.

Библиографические сноски:

1. Fostering social entrepreneurship: a comparative study: a summary of recommendations for governments, policymakers and social entrepreneurs in Brazil, Germany, India, Poland, UK and USA: paper presented at the World Economic Forum in Davos. January 2016.

2. William Drayton, «The Citizen Sector: Becoming as Competitive and Entrepreneurial as Business» in California

Management Journal, 2017. P.37.

3. EMES - European Research Network (Европейская сеть исследователей социального предпринимательства). Официальный сайт. Электронный ресурс: <https://emes.net> (дата обращения 30.11.2022)

4. Андрианов А. Ю. Социальное предпринимательство как эффективный инструмент управления / А. Ю. Андрианов, Д. А. Грехова // Креативная экономика. 2017. № 11.

5. Джабиев, А. П. Влияние международных организаций на развитие социального предпринимательства и корпоративной социальной ответственности бизнеса / А. П. Джабиев. Электронный ресурс: <https://1economic.ru/lib/112343> (дата обращения 29.11.2022)

6. Fostering social entrepreneurship: a comparative study : a summary of recommendations for governments, policymakers and social entrepreneurs in Brazil, Germany, India, Poland, UK and USA: paper presented at the World Economic Forum in Davos. January. – London, 2016.

7. Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцария), Skoll Foundation (США) и Ashoka Foundation (Индия).

8. Martin, R. J. Social entrepreneurship: the case for a definition / R. J. Martin, S. Osberg // Stanford Social Innovation Review. 2014. Spring. P. 51.

9. Santos, F. M. A positive theory of social entrepreneurship / F. M. Santos // Journal of Business Ethics. – 2012. Vol. 111.

10. Zakon o socialnem podjetništvu // Uradni list Republike Slovenije. Электронный ресурс: <https://www.uradni-list.si/pdf/2011/Ra/r2011020.pdf> (дата обращения 30.11.2022)

11. Boshee, J. Eight Basic Principles for Nonprofit Entrepreneurs / J. Boshee // Nonprofit World. 2019. Vol. 15, № 2. P. 43.

12. Закон о деятельности таких компаний (Community Interest Companies Act, 2012) введён в провинции Новая Шотландия.

13. Raport anual de cercetare privind economia socială din România – Barometru 2022. Электронный доступ <https://alaturidevoi.ro/raport-anual-de-cercetare-privind-economia-sociala-din-romania-barometru-2022/#:~:text=%C3%8E%C3%A2n%C4%83%20%C3%AEn%20martie,au%20%C3%AEnregistra%20numai%20%C3%AEn%202021> (дата обращения 30.11.2022)

14. Там же.

15. Baseline report in Republic of Moldova, EU4Youth – Unlocking the potential of young social entrepreneurs in Moldova and Ukraine, 2020.

16. Закон Республики Молдовы № 845 от 03-01-1992 о предпринимательстве и предприятиях. Опубликован: 28-02-1994 в Monitorul Parlamentului № 2 статья № 33.

17. Постановление Правительства Республики Молдова от 28 ноября 2018 года № 1165 Об утверждении Положения об организации функционирования Национальной комиссии по вопросам социального предпринимательства и Перечня видов деятельности в сфере социального предпринимательства Опубликован Монитор Парламента Республики Молдова, 1994 г., № 2, ст.33.

18. Пахомова Н.В., Бляхман Л. С., Лякин А. Н. и др. под ред. Пахомовой Н. В. Экономика инновационных изменений и ее организационно- институциональная поддержка / СПб.: Изд-во СПбГУ, 2017. 453 с.

19. Emerson, Twersky, 1996; Deese, 1998; Johnson, 2000; Deese, Andersen, 2003; Остин, Стивенсон, Вей-Скиллерн., 2015; Certo, Miller, 2018

УДК 338.432(478-29)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.16>

ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЙ ПРИНЦИП ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАСШИРЕННОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

ПАРМАКЛИ Д.М.,

доктор хабилитат экономических наук, профессор
parmad741@mail.ru,
<https://orcid.org/0000-0003-2002-6104>

ДУДОГЛО Т.Д.,

доктор экономических наук, конференциар,
dudoglo_tatiana@mail.ru,
<https://orcid.org/0000-0003-0015-9057>

КУРАКСИНА С.С.,

доктор экономических наук, конференциар,
s.kuraksina@mail.ru,
<https://orcid.org/0000-0003-3542-7808>

ТОДОРИЧ Л.П.,
доктор экономических наук, конференциар,
todorich24@mail.ru,
<https://orcid.org/0000-0002-3492-1890>

Комратский государственный университет

АННОТАЦИЯ

Отмечено, что в статье большое значение придается таким принципам, как принцип превышения роста производительности труда над ростом заработной платы. Соблюдение этого принципа позволит разрешить противоречие между экономическими интересами работодателя и работников. Вопрос производительности труда следует рассматривать наряду с заработной платой и уровнем жизни. При низкой заработной плате нельзя говорить о повышении производительности, так же как при низкой производительности нельзя говорить о достойной заработной плате и ее росте. Цель исследования предложить некоторые методические особенности проведения расчетов по сопоставлению показателей роста производительности труда и заработной платы персонала, показать их простоту и доступность. В статье были использованы экономико-математический и графический методы исследований. На примере сельскохозяйственного предприятия SRL «Agrosolidax» Чадыр-Лунгского района за 2016-2021 годы приведено соблюдение основного принципа превышения роста производительности труда по сравнению с ростом его оплаты. Результаты расчетов представлены на графиках. Представленный в статье основополагающий принцип обеспечения расширенного воспроизводства на предприятиях является вполне доступным и простым в применении. Он может быть использован как в учебных целях, так и на действующих предприятиях.

Ключевые слова: воспроизводство, темпы роста, производительность труда, заработная плата работников, график.

THE FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF PROVIDING ENHANCED REPRODUCTION IN ENTERPRISES

PARMAKLI Dmitrii,
Doctor Habilitat of economic sciences, professor
parmad741@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-2002-6104>

DUDOGLLO Tataiana,
PhD of economic sciences, conference
dudoglo_tatiana@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-0015-9057>

KURAKSINA Svetlana,
PhD of economic sciences, conference,
s.kuraksina@mail.ru.
<https://orcid.org/0000-0003-3542-7808>

TODORICH Ludmila,
PhD of economic sciences, conference,
todorich24@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3492-1890>

Comrat State University

SUMMARY

It is noted that the article attaches great importance to such principles as the principle of the excess of labor productivity growth over wage growth. Compliance with this principle will allow resolving the contradiction between the economic interests of the employer and employees. The issue of labor productivity should be considered along with wages and living standards. With low wages, one cannot speak of an increase in productivity, just as with low productivity one cannot speak of decent wages and their growth. The purpose of the study is to offer some methodological features of the calculations for comparing the growth rates of labor productivity and staff wages, to show their simplicity and accessibility. The article used economic-mathematical and graphic methods of research. On the example of the agricultural enterprise SRL "Agrosolidax" of the Ceadir-Lungsky district for 2016-2021, compliance with the basic principle of exceeding the growth of labor productivity compared to the growth of its payment is shown. The calculation results are shown in the graphs. The fundamental principle of ensuring expanded reproduction in enterprises presented in the article is quite accessible and easy to use. It can be used both for educational purposes and in existing enterprises.

Key words: reproduction, growth rates, labor productivity, wages of workers, schedule.

Введение. В анализе деятельности предприятий большое значение придается таким принципам, как принцип превышения роста производительности труда над ростом заработной платы, принцип справедливости оплаты труда, принцип дифференциации уровня заработной платы, которые усиливают свое влияние на многие экономические процессы экономической деятельности, когда они взаимодействуют друг с другом. Взаимодействие этих принципов позволит разрешить противоречие между экономическими интересами работодателя и работников.

Уровень производительности труда, его оплаты и выбора необходимого соотношения темпов их роста являются основополагающими в анализе деятельности предприятий. Это положение весьма актуально для сельскохозяйственных предприятий, действующих в условиях непредсказуемых погодноклиматических условиях. Еще более сложно предприятиям, расположенным в зонах неустойчивого (рискованного) земледелия. Автономно-территориальное образование Гагаузия (АТО Гагаузия) расположено, как известно, в эпицентре рискованного земледелия. Вопрос о производительности труда следует рассматривать в увязке с заработной платой и уровнем жизни работников предприятий. При низкой оплате труда нельзя ожидать заметного роста производительности, равно как и при низкой производительности нельзя вести речь о достойной оплате труда и тем более о ее росте.

Цель исследования. Предложить некоторые методические особенности проведения расчетов по сопоставлению показателей роста производительности труда и заработной платы персонала, показать их простоту и доступность.

Материалы и методы исследования. Статья выполнена на реальных показателях деятельности предприятия Южной зоны Республики Молдова, были использованы экономико-математический и графический методы исследований.

Результаты исследования. Как известно, результаты производственно-хозяйственной деятельности предприятий во многом определяются эффективностью использования трудовых ресурсов. В современных условиях нехватки высококвалифицированных кадров система мотивации труда является важным элементом управления персоналом, особенно это важно для сельскохозяйственных предприятий. В связи с этим анализ эффективности использования средств на оплату труда на каждом предприятии имеет большое значение. В процессе его следует: осуществлять систематический контроль за использованием фонда заработной платы, выявлять возможности экономии средств за счет роста производительности труда и снижения трудоемкости продукции.

Проблема соотношения роста заработной платы и производительности труда в экономике весьма актуальна и в то же время имеет неоднозначное толкование со стороны различных авторов. Одни авторы считают, что постоянный опережающий рост заработной платы по сравнению с ростом

производительности труда отрицательно влияет на экономику. Другие авторы сомневаются в существовании какой-либо устойчивой динамики в этих показателях [1, с. 36].

Однако общепризнанно, что существуют определенные принципы организации оплаты труда, которые учитывают, прежде всего, профессиональные, квалификационные и другие способности работников, обеспечивающие выполнение производительного труда. Огромное значение отводится таким принципам, как принцип опережающего роста производительности труда над ростом заработной платы, принцип справедливости в оплате труда, принцип дифференциации уровня оплаты труда, которые усиливают свое влияние на многие экономические процессы хозяйственной деятельности при их взаимодействии между собой [2, с.62].

Очень часто в нашем обществе некоторые руководители и предприниматели пытаются объяснить низкий уровень заработной платы большим отставанием в росте производительности труда. Вполне справедливо по этому поводу замечал А. Смит: «Заработная плата за труд поощряет трудолюбие, которое, как и всякое иное человеческое свойство, развивается в соответствии с полученным им поощрением. Поэтому при наличии высокой заработной платы мы всегда найдем рабочих более деятельными, прилежными и смысленными, чем при низкой заработной плате» [3, с. 132]. Чем выше уровень способностей работника и чем полнее они реализуются в труде, тем выше будет его производительность.

В то же время взаимодействие указанных принципов позволит разрешить противоречие между экономическими интересами работодателя и наемных работников. Экономический интерес работодателя состоит в том, чтобы за счет качественного труда повысить производительность работника и тем самым увеличить полученную прибыль. Экономический интерес наемных работников заключается в более высокой заработной плате, которая обеспечит рост его личного благосостояния. В таком случае действие принципа опережающего роста производительности труда над ростом заработной платы выражает интерес работодателя [3, с.63].

Вопрос о производительности труда следует рассматривать в увязке с заработной платой и уровнем жизни. При низкой оплате труда нельзя говорить о росте производительности, равно как и при низкой производительности нельзя вести речь о достойной оплате труда и ее росте. Для того, чтобы деятельность предприятия обеспечивала за счет собственных средств условия для расширенного воспроизводства должны выдерживаться определенные соотношения ведущих экономических показателей. Так, одной из основных экономических пропорций является соотношение между темпами роста производительности труда и заработной платы. В нормальном воспроизводственном процессе возможно лишь за исключением кратковременных периодов предельные темпы роста заработной платы

и доходов не должны превышать темпы роста производительности труда.

Рассмотрим, как соблюдается основополагающий принцип опережающего роста производительности труда над ростом его оплаты для сельскохозяйственных предприятий на примере SRL «Agrosolidax» Чадыр-Лунгского района за 2016-2021 годы. Финансово-экономические показатели деятельности предприятия за указанный период приводятся в таблице 1.

Анализ данных таблицы 1 показывает, что за годы исследований среднегодовая численность работников снизилась с 150 до 91 или более чем в 1,6 раза, при этом фонд оплаты труда уменьшился всего на 6,4 %. Это привело к росту среднегодовой заработной платы персонала с 27153 лей до 42077 лей. Как видим на предприятии с 2016 по 2021 год был обеспечен рост среднегодовой заработной платы при приросте в среднем за год в объеме 3731 лей ($\frac{42077-27153}{4}$). Заметим, что численность работников за эти годы снизилась на 39,3% ($91*100/150-100$), а оплата труда возросла на 55,0% ($42077*100/27153 -$

100), то есть наблюдается опережающий рост заработной платы персонала. Заметим также, что с 2016 по 2021 год доход от реализации продукции возрос соответственно с 21,1 млн. лей до 26,6 млн. лей или почти в 1,3 раза, что позволило предприятию обеспечить прирост прибыли от реализации продукции (валовая прибыль) с 7404,6 тыс. лей до 13641 тыс. лей или более чем в 1,8 раза.

Опережение темпов прироста валовой прибыли над доходом от реализации продукции подчеркивает благоприятную тенденцию деловой активности на предприятии, при которой убытки, вызванные неблагоприятными погодно-климатическими условия возделывания сельскохозяйственных культур в 2019 и 2020 годах, были не только перекрыты в следующем 2021 году, но и существенно превышены. Так, прибыль от реализации продукции в 2021 году превысил среднегодовой показатель за первые 3 года исследований почти в 1,7 раза ($\frac{13641*3}{7404,6+11732,3+5422,6} = 1,67$).

Таблица 1. Финансово-экономические показатели деятельности SRL «Agrosolidax» за 2016-2021 годы

Год	Доход от реализации, тыс.лей	Себестоимость реализованной продукции, тыс.лей	Валовая прибыль, тыс.лей	Среднегодовая численность работников, человек	Годовой фонд оплаты труда, тыс.лей
2016	22113,6	14708,9	7404,6	150	4073,0
2017	28173,7	16441,4	11732,3	150	4590,9
2018	25429,1	20006,5	5422,6	144	4256,0
2019	17964,7	18205,7	-241,1	133	4226,7
2020	9760,0	13687,0	- 3927,0	111	2671,3
2021	26628,0	12988	13641	91	3829,0
В среднем	21678,2	16006,2	5672,1	130	3941,2

Источник: данные бух. учета предприятия

Однако положительная деловая активность предприятия еще не говорит об обеспечении условий для расширенного воспроизводства. Основополагающим принципом обеспечения расширенного воспроизводства на предприятиях является, как известно, обеспечения опережающих темпов роста производительности труда над ростом

заработной платы персонала предприятия. В связи с этим выполним далее расчеты показателей производительности труда и оплаты труда за указанные годы. Полученные данные позволяют определить значения цепного и базисного темпов роста за 2016-2021 годы. Результаты расчетов заносим в таблицу 2.

Таблица 2. Расчетные показатели производительности и оплаты труда в SRL «Agrosolidax» за 2016-2021 годы

Год	Производительность труда, тыс. лей/чел	Оплата труда, тыс. лей/чел	Темп роста, цепной		Темп роста, базисный	
			производ. труда	оплата труда	производ. труда	оплата труда
2016	147,4	27,2	1	1	1	1
2017	187,8	30,6	1,274	1,125	1,274	1,125
2018	176,6	29,6	0,940	0,967	1,198	1,088
2019	135,1	31,8	0,765	1,074	0,917	1,169
2020	87,9	24,1	0,651	0,758	0,596	0,886
2021	292,6	42,1	3,329	1,747	1,988	1,548
В среднем	166,8	30,3	1,392	1,134	1,195	1,163

Источник: выполнено по данным таблицы 1

Данные таблицы 2 показывают, что темпы роста производительности труда опережали темпы роста оплаты труда. Так, по сравнению с 2016 годом в последующие 5 лет цепной показатель производительности труда возрос в среднем на 39,2 % ($1,392 \cdot 100 - 100$), а оплата труда – на 13,4% ($1,134 \cdot 100 - 100$). Как видим превышение скорости роста производительности над его оплатой достигло 25,8 процентных пункта ($1,392 \cdot 100 - 1,134 \cdot 100$). За тот же период базисный темп роста производительности труда опережал темп увеличения оплаты труда на 3,2 процентных пункта ($1,195 \cdot 100 - 1,163 \cdot 100$).

Покажем на графике исследуемые показатели. На рисунке 1 показаны значения цепных показателей темпов увеличения производительности и оплаты труда, а на рисунке 2 – базисных показателей.

Из графиков видно, что основополагающий принцип обеспечения расширенного воспроизводства на анализируемом предприятии соблюдается. При применении ценного индекса видно, что темпы роста производительности труда более чем в 1,2 раза выше темпов роста оплаты труда ($1,392 \cdot 100 / 1,134 - 100$). При использовании базисного индекса рост составил 2,8 % ($1,195 \cdot 100 / 1,163 - 100$).

Следует отметить, что неблагоприятные погодные-климатические условия возделывания культур в 2019 и 2020 годах привели к убыточности хозяйственной деятельности. Однако в следующем году, как указывалось выше предприятию удалось умело использовать благоприятные условия производства сельскохозяйственной продукции и существенно перекрыть убытки прошлого периода.

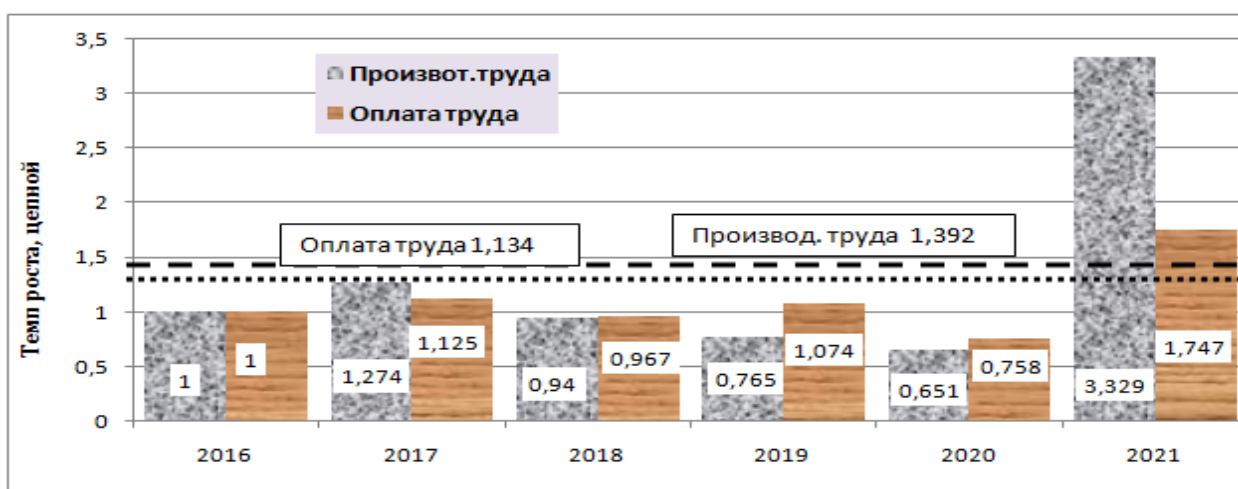

Рис.1. Цепные показатели темпов роста производительности и оплаты труда в SRL «Agrosolidax» за 2016-2021 годы

Источник: выполнено по данным таблицы 2

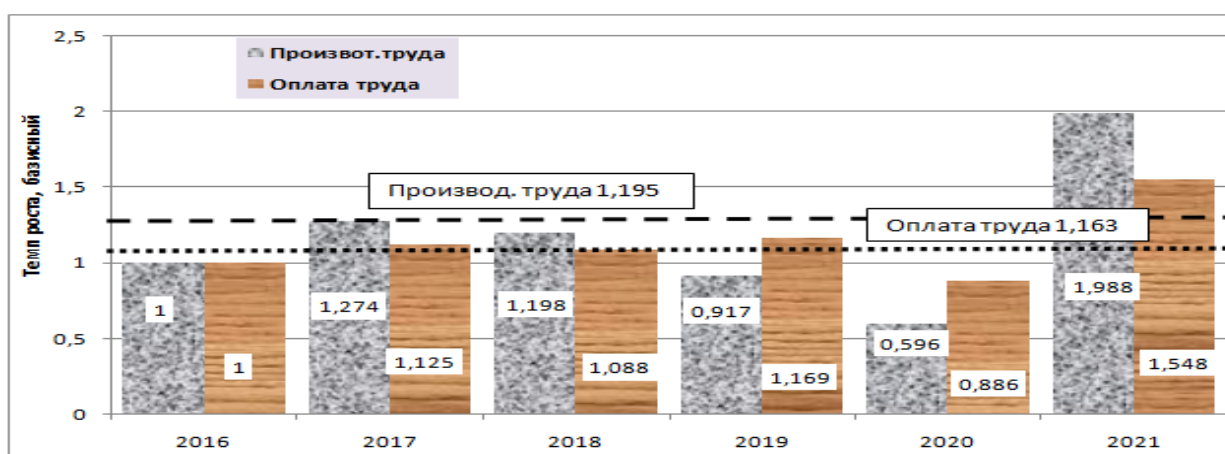

Рис.2. Базисные показатели темпов роста производительности и оплаты труда в SRL «Agrosolidax» за 2016-2021 годы

Источник: выполнено по данным таблицы 2

Заключение.

Таким образом, на предприятии принцип опережения темпов роста производительности труда над темпом роста оплаты труда соблюдался, что

позволило предприятию обеспечить ведение расширенного воспроизводства за указанные годы. Представленный в статье основополагающий принцип обеспечения расширенного

воспроизводства на предприятиях является вполне доступным и простым в применении. Он может быть использован как в учебных целях, так и на

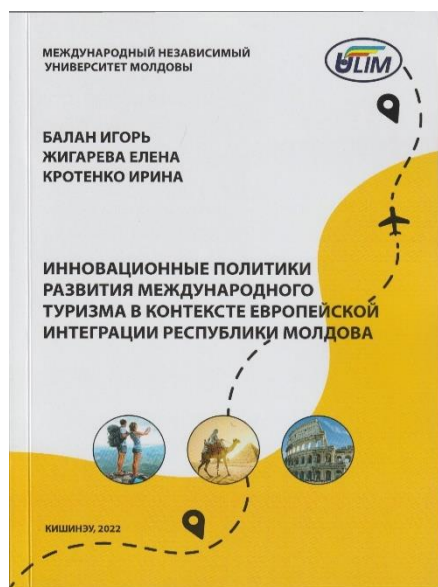
действующих предприятиях, прежде всего отрасли сельского хозяйства.

Библиографические сноски:

1. Капелюшников Р.И. Производительность и оплата труда: немного простой арифметики // Вопросы экономики, 2014. № 3. с. 36-61.
2. Корогодина И.Т., Гапонова С.Н. Принципы анализа соотношения роста заработной платы и производительности труда// Теория и практика общественного развития. №8. 2015, с.62
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ.; предисл. В.С. Афанасьева. Москва: 2009. 960 с.

CZU 338.48:327(4)

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.17>

РЕЦЕНЗИЯ

на монографию «ИННОВАЦИОННЫЕ ПОЛИТИКИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА»

Авторы: Балан Игорь, др., конф. унив., Жигарева Елена, др., Кротенко Ирина, др.

КАТАН Петру,

доктор хабилитат, профессор,
проректор по научной деятельности и качеству обучения,
Европейский Университет Молдовы

REVIEW

to the monograph “INNOVATIVE POLICIES FOR THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA”

Authors: Balan Igor, PhD in Economics, associate professor, Zhigareva Elena, PhD student, Krotenko Irina, PhD in Economics

CATAN Petru,

Habilitated Doctor in Economics, University Professor
Vice-rector for scientific activity and quality of studies,
University of European Studies of Moldova
одно из ведущих мест в мировой торговле.

В 2019 г. количество международных туристических прибытий достигло 1 млрд. 460 млн. человек. Экспортный объём международного туризма достиг US\$ 1 трлн. 742 млрд. и находился на третьем месте среди важнейших мировых экспортных категорий (после топлива и химических

В условиях современного экономического развития одним из наиболее значимых мировых трендов второй половины XX-го века и первой четверти XXI-го века стал рост роли и значения международного туризма. Сформировавшись в полноценную, многофункциональную отрасль, туризм и его международная составляющая заняли

товаров), опережая экспорт автомобильной продукции и продуктов питания. Ежедневно туризм формировал US\$ 5 млрд. экспортного дохода. На долю международного туризма приходилось 7% глобального экспорта и 28% мирового экспорта услуг (первое место в экспорте услуг, опережая транспортные, валютно-финансовые и банковские, а также телекоммуникационные услуги). Однако в 2020 г. пандемия COVID-19 стала уникальным разрушающим фактором для туристической индустрии. В результате в 2020 г. количество международных туристических прибытий сократилось на 74%, а потеря экспортных доходов составила US\$ 1,3 трлн. В отдельные месяцы падение международных туристических потоков достигало 95-97% от уровня соответствующих месяцев 2019 г.

Уникальность туристической отрасли обусловлена обширным реабилитационным потенциалом туризма и составляющих его отраслей, который был реально продемонстрирован в ряде регионов и отдельных видах туристической деятельности, благодаря чему туризм начал быстро восстанавливаться. Несмотря на продолжавшееся действие в 2021 г. транспортных, медико-санитарных, миграционных и иных ограничений, международные туристические потоки по ряду направлений увеличивались, а общее число международных туристов возросло на 4%. Ещё значительнее активизировались темпы восстановления туризма в 2022 г., когда большинство стран мира полностью или в значительной степени отказались от пандемийных ограничительных мероприятий. По большинству прогнозов, к началу 2023 г. международный туризм практически полностью избавится от пандемийного наследия и восстановит свои докризисные экономические позиции.

Среди факторов, обеспечивших уникальную реабилитационную способность туризма и его международной составляющей, одно из центральных мест занимает высокая адаптация туризма к инновационным механизмам развития, а также широчайшая разносторонность отраслей и видов туристической деятельности (размещение, транспортировка, питание, развлечения и др.). Такие элементы туристической индустрии как космический туризм, подводные гостиницы, круизы на уникальных многопалубных (13-ти, 14-палубных и более) лайнерах, сверхскоростное железнодорожное сообщение, GPS-навигация, применение робототехнических систем в ресторанном обслуживании, мобильные и интернет ресурсы и соединения и др. представляют собой как революционные, так и повседневные проявления в туристической сфере. Активизировать инновационную составляющую развития международного туризма призваны политические механизмы, разрабатываемые и реализуемые в рамках национальных проектов и интеграционных объединений. В системе инновационного развития международного туризма ведущее место занимает Европейский регион, на долю которого приходится более половины международных туристических

прибытий. При этом, важную роль играют страны-члены Европейского Союза. Они традиционно находятся в первых рядах. Так, в 2019 г. по числу международных туристических прибытий Франция занимала 1 место в мире, Испания – 2-ое, Италия – 5-ое, Германия – 9-ое. По доходам от международного туризма также в числе лидеров Испания (2 место), Франция (3), Италия (6), Германия (9).

Опыт ведущих мировых лидеров международного туристического рынка на базе внедрения инновационных механизмов развития позволяет другим, в том числе, малым странам и странам, не имеющим выхода к морю и природных горных туристических ресурсов, адаптироваться к современным условиям функционирования национального туристического рынка. Изучение, обобщение и приспособление национального туристического рынка Молдовы к передовым прогрессивным механизмам развитых Европейских стран на базе формирования национальной инновационной политики представляется сегодня весьма актуальным.

Международный туризм Молдовы характеризуется в целом тенденцией к росту со значительным превосходством выездного туризма над въездным. На 2019 г. общее число туристов и экскурсантов, обслуживаемых туристическими агентствами и туристическими операторами Молдовы, составляло более 376 тыс. чел. В суммарной структуре туристических потоков Молдовы выездной туризм насчитывал 310 тыс. чел. (82% всех туристов и экскурсантов), тогда как въездной международный туризм Молдовы занимал значительно меньшую часть туристического рынка страны (19,8 тыс. чел. или 5%). Пандемия COVID-19 и связанные с ней ограничения повлияли на индустрию туризма Молдовы не меньше, чем на глобальный туристический рынок. Так, в международный туризм Молдовы снизился на 67% в 2020 г., по сравнению с 2019. Несмотря на неудовлетворительные оценки конкурентоспособности туризма Молдовы мировым экспертным сообществом, а также на значительное ухудшение показателей сферы туризма под влиянием пандемии коронавируса, страна располагает ресурсами и потенциалом, которые под влиянием передовых инновационных политик способны обеспечить рост международного туризма Молдовы в будущем.

Именно проблемам внедрения современных инновационных механизмов развития в сферу международного туризма Молдовы и посвящена монография «Инновационные политики развития международного туризма в контексте европейской интеграции Республики Молдова». Актуальность темы исследования обусловлена местом и ролью международного туризма в мировой экономике, резервами его роста в Молдове и значением инновационных механизмов экономического развития в современном обществе. Важность теме придает нацеленность исследования на реализацию положений Соглашения об ассоциации между Республикой Молдова и Европейским Союзом в

условиях пандемии и постпандемийного периода.

Структура монографии позволяет должным образом раскрыть сущность темы и состоит из введения, списка аббревиатур и условных сокращений, трёх глав с параграфами, общих выводов и рекомендаций, библиографии из более чем 300 наименований и 33 приложений.

Первая глава посвящена описанию теоретических аспектов проблемы инновационных политик развития международного туризма в контексте европейской интеграции Республики Молдова. Здесь рассматриваются сущность и содержание теоретических подходов к понятиям политика, стратегия и тактика в туризме, а также к понятиям инноваций и инновационной экономики; место и роль инновационного развития экономики в современном обществе; сущность и содержание инновационной политики в Республике Молдова.

Вторая глава представляет собой аналитический раздел исследования. В ней раскрывается фактическое состояние развития международного туризма под влиянием инновационных политик в контексте европейской интеграции Республики Молдова в динамике, а также под влиянием последствий ограничений, вызванных пандемией COVID-19. Анализируются данные Всемирной туристической организации (ЮНВТО), Всемирного экономического форума, Всемирного совета по туризму и путешествиям, Национального бюро статистики Республики Молдова и др. Исследуются пути, формы и методы развития глобальной системы международного туризма под влиянием современных инновационных политик; проводится анализ развития сети интернета в мире как инновационной сферы услуг для туристов; изучается состояние и тенденции развития международного туризма в Республике Молдова и состояние его инновационной составляющей.

Третья глава носит рекомендательно-внедренческий характер. В частности, в ней приводятся конкретные направления совершенствования разработки и реализации инновационных политик развития международного туризма в контексте европейской интеграции страны, которые по мнению авторов целесообразно применять в Республике Молдова в целях формирования качественной среды обитания жителей и обеспечения привлекательности страны для иностранных туристов. В этой связи раскрываются направления формирования лояльности потребителей как элемента инновационной политики в международном туризме, исследуются пути развития маркетинговых исследований в сфере международного туризма Молдовы в целях активизации путей продвижения национальной инновационной политики, а также

предлагаются механизмы формирования туристических кластеров в Молдове как составной части системы продвижения национальной инновационной политики в контексте европейской интеграции страны. Каждая глава завершается основными выводами по результатам проведенных исследований.

Общие выводы и рекомендации по результатам исследования носят обоснованный, ранжированный и четко структурированный характер. Следует отметить, что рекомендации представлены в адресном виде от высшей национальной законодательной и исполнительной сферы до уровня конкретных предприятий различных отраслей индустрии туризма.

Среди наиболее значимых рекомендаций по результатам исследования следует отметить комплексный подход к инновационной политике реализации цели ООН глобального устойчивого развития №11 («сделать города инклюзивными, безопасными, жизнестойкими и устойчивыми») во взаимодействии с концепцией сине-зеленого устойчивого развития туризма в рамках современных прогрессивных механизмов обеспечений качественной среды обитания жителей и обеспечения экологических потребностей туристов. Таким образом, устойчивость городской среды, ее экологичность, качество и креативность отражаются на туристических потоках, создании новых рабочих мест, доходах городских бюджетов и т.д.

В целом, монография обладает научной новизной и оригинальностью, теоретической ценностью и практической значимостью, содержит обширный научный и фактологический материал по проблеме исследования, в том числе, из молдавских и зарубежных источников.

Результаты исследования, изложенные авторами в монографии, опубликованы в десятках научных работ в Молдове и за рубежом (Румыния, Болгария, Россия), в том числе, более чем в 10 научных журналах с категорией, включенных в список ANACEC.

По нашему мнению, исследование, выполненное на тему «Инновационные политики развития международного туризма в контексте европейской интеграции Республики Молдова» (авторы Балан И., Жигарева Е., Кротенко И.) является актуальным, соответствует требованиям для монографий и может быть полезно студентам, обучающимся в ВУЗах на лиценциате и мастерате, докторантам, научно-педагогическим кадрам, практическим работникам туристической отрасли, представителям органов местного и центрального публичного управления как в Молдове, так и за рубежом.

INTERVIUL ȘI ANAMNEZA CLINICĂ A ADULTULUI ȘI A COPILULUI

COJOCARU Aurelia,

doctor în psihologie,
Universitatea de Studii Europene din Moldova
psiholog.abc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

LUNGU Natalia,

studentă ciclul II,
Facultatea de Psihologie și Asistența Socială,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
lungunat@yahoo.com

REZUMAT

Primul pas în realizarea evaluării psihologice este interviul clinic. De altfel, evaluarea este în mod strâns asociată cu însăși identitatea psihologului clinician. Niciun alt profesionist în sănătatea mintală (psihiatru, asistent social, consilier psihologic, psiholog non-clinician etc.) nu încorporează evaluarea în activitatea de formare și în activitatea sa profesională într-o măsură atât de mare așa cum o face psihologul clinician. La copilul mic se va face în prezența părinților, iar în cazul adolescenților sau în suspiciunile de abuz-copilul mic și părinții vor fi abordați și separat.

Cuvinte-cheie: evaluare psihologică, interviu, psiholog, clinician, interviu clinic, copil, părinte.

INTERVIEW AND CLINICAL HISTORY OF THE ADULT AND CHILD

COJOCARU Aurelia,

PhD of psychology,
University of European Studies from Moldova
psycholog.abc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

LUNGU Natalia,

Second cycle student,
Faculty of Psychology and Social Work,
University of European Studies from Moldova,
lungunat@yahoo.com

SUMMARY

The first step in the psychological evaluation is the clinical interview. Moreover, the assessment is closely associated with the very identity of the clinical psychologist. No other mental health professional (psychiatrist, social worker, psychological counselor, non-clinical psychologist, etc.) incorporates assessment into their training and professional activity to such a large extent as the clinical psychologist does. In the case of a small child, it will be done in the presence of the parents and in the case of teenagers or in the case of suspicions of abuse, the small child and the parents will also be approached separately.

Key words: psychological assessment, interview, psychologist, clinician, clinical interview, child, parent.

Introducere. *Evaluarea clinică* reprezintă o parte importantă, fundamentală a profesiei de psiholog clinician. Psihologul clinician administrează teste psihologice și chestionare cu scopul de a evalua sănătatea mintală a unei persoane. Evaluarea cuprinde și alte tehnici, cum ar fi observația, interviul clinic și istoricul medical, prin care sunt colectate informații cu privire la condiția persoanei și problemele cu care se confruntă,

unul dintre scopuri fiind de a găsi și a decide abordarea potrivită, tehnicile favorabile de intervenție terapeutică în asistarea problemelor persoanei [4, p.36].

Interviul se realizează, de obicei, pe baza unui ghid sau formular de interviu, însă nu există un model unanim acceptat ca ghid de interviu. În timpul interviului, psihologii cu orientări teoretice diferite vor fi atenți la aspecte diferite. Cu toate acestea, intervierea unui adult

cu dizabilități de dezvoltare (și, uneori, a aparținătorilor) va urmări obținerea unor informații detaliate despre aspectele comportamentale ale dizabilității, despre reacțiile emoționale ale subiectului la dizabilitate și despre reacțiile și atitudinile familiei sau aparținătorilor. Adaptarea adulților cu dizabilități la situație este puternic influențată de gradul de autonomie și de comportamentele de autoservire favorizate sau încurajate de familie.

În termeni simpli, un interviu este o conversație cu un scop. Interviuurile clinice sunt surse naturale de obținere de informații clinice cu privire la pacienți, un mijloc ușor de comunicare cu ei și oferă un context favorabil în care pot fi ajutați. Interviuurile sunt flexibile, relativ necostisitoare și, probabil, cel mai important, clinicianul are acces în mod simultan la indicatorii verbali și nonverbali ai comportamentului pacientului. Prezentând aceste avantaje, interviul devine folositor într-o mare varietate de situații clinice [2, p.360].

La copilul mic se va face în prezența părinților, iar în cazul adolescenților sau în suspiciunile de abuz-copilul mic și părinții vor fi abordați și separat. Discuțiile cu copilul mic vor avea loc în contextul și prin intermediul jocului, desenului liber sau dirijat, se pot imagina diferite jocuri prin care copilul își poate exprima anxietățile și fanteziile. Abordarea problemei nu se va face direct, ci după adresarea altor întrebări simple, care să îl relaxeze pe copil și să aducă încredere în examinator. Vom încerca să obținem informații despre comportamentul în colectivitate, activități extrașcolare preferate, relația cu membrii familiei, cum își vede copilul propria familie, ce îl face trist, ce îl face fericit, cum se percepe pe el însuși, ce crede despre el, dacă are acuze somatice; la adolescenți-putem întreba în plus față de cele de mai sus și care este părerea lui despre consumul de alcool și droguri, dacă este consumator; care au fost cele mai stresante momente din viața lui, cum își vede viitorul, ce planuri de viitor are, etc. Examenul general al pacientului copil se face în timpul interviului, integrând eventualele probe de evaluare în acest context, iar rezultatele se integrează în raportul de evaluare [3, p.23].

În cadrul interviului clinic, atitudinea intervievatorului implică o angajare personală din partea sa și prezintă câteva caracteristici: *empatie, autenticitate, respect, căldură, auto-dezvăluire*.

În general, se consideră că empatia reprezintă o trăsătură fundamentală a relațiilor de ajutor. Rogers (1959) este considerat cel mai influent teoretician al empatiei în domeniul clinic și consideră că a fi empatie înseamnă a percepe cu acuratețe cadrul intern de referință al altuia, cu toate componentele sale emoționale și semnificațiile care-i aparțin „*ca și cum*” al fi cealaltă persoană, dar fără a pierde condiția de „*ca și cum*”. Perceperea acestui cadru intern de referință al altuia presupune un amplu proces cognitiv, emoțional, motivațional, precum și profunde reacții vegetative [2, p.178].

Pe măsura derulării interviului, psihologii evaluatori pot întâmpina dificultăți în obținerea răspunsurilor necesare de la subiecți. Subiectul poate oferi informații imprecise, poate uita informații importante, se poate simți jenat să comunice anumite lucruri sau pur și simplu poate să nu fie suficient de capabil cognitiv să răspundă.

Dacă interviul este extins la aparținători (părinți), în cazul unor dizabilități precum ADHD, deficiență mintală ușoară sau dificultăți de învățare, aceștia pot refuza să accepte că dizabilitatea există, punând simptomele pe seama motivației scăzute sau dezinteresului profesorului pentru copil. În cazurile în care însă dizabilitatea este evidentă (nevăzători, surdomuți), ei nu mai pot nega adevărul, dar pot resimți, în schimb, vină și responsabilitate pentru dizabilitate, emoții pe care psihologul evaluator trebuie să le anticipeze și să le prevină.

Interviul va pune în evidență și starea de sănătate generală a individului. Tulburările endocrine, de nutriție sau alergiile, precum și efectele secundare ale medicamentelor pot mima tulburări psihologice.

În desfășurarea interviurilor, psihologii clinicieni își pot adapta relativ ușor întrebările în funcție de vârsta copilului. Multe dintre procedurile de evaluare psihologică utilizate frecvent implică scale standardizate care folosesc sisteme de evaluare de tip Likert (cum ar fi cele de la 1 la 5). În acest sens, copilul poate fi întrebat: „*Cât de des te gândești să renunți la școală?*” sau „*Cât de frecvent spui minciuni nevinovate pentru a evita să-i rânești pe ceilalți?*”. Utilizarea unor asemenea scale implică faptul că respondentul este capabil să acorde un număr relevant percepției de sine, intenției sau senzației trăite. În timp ce acest procedeu poate fi provocator pentru adulți, devine și mai dificil pentru copii și, firește, foarte dificil pentru cei care nu au cunoștințe de matematică. De aceea, o abordare utilă este aceea în care pot fi utilizate instrumente care nu necesită cuantificări prin intermediul numerelor. În acest sens, un exemplu bun este instrumentul de evaluare a durerii acute, care utilizează fețe umane pentru a exprima diverse grade de suferință. Experiența clinică ne demonstrează că, în general, copiii pot utiliza cu ușurință scalele de evaluare a durerii deoarece ei nu pot folosi corect o scală de tip Likert [ibidem, p.360].

Interviul anamnestic cu părinții va aduce informații legate de motivul prezentării, care sunt semnele și simptomele minorului, cine și ce anume a observat (semne), ce îl deranjează pe copil (simptome), cum a reacționat anturajul copilului (familia și alte persoane din afara familiei, dacă este cazul) la apariția problemei, ce impact a avut problema respectivă asupra felului în care copilul funcționează în plan familial și școlar.

Rezultate și discuții. Într-un studiu cu privire la psihologii clinicieni specializați în lucrul cu copiii și adolescenții, 71% dintre ei au raportat că interviul clinic este cel mai important aspect al procedurilor lor de evaluare clinică. Așa cum se întâmplă și în cazul adulților, în interviurile clinice cu copiii se pot folosi atât interviuri structurate, cât și interviuri nestructurate.

În interviurile clinice nestructurate, clinicianul se întâlnește de obicei cu părinții și, în funcție de vârsta copilului și de maturitatea sa cognitivă, și cu copilul. De-a lungul interviurilor nestructurate, clinicianul își propune următoarele obiective: *stabilirea raportului, obținerea de informații specifice cu privire la problema copilului; istoricul problemei; obținerea de informații cu privire la dezvoltarea copilului; explorarea factorilor de familie care ar putea accentua problema copilului* [3, p.361].

Obiectivele interviurilor clinice realizate cu copiii

diferă adeseori de cele pe care le stabilim în interviurile cu părinții lor. Aceste interviuri oferă informații extrem de valoroase cu privire la copil și la mediul în care se manifestă problemele sale. Aceste obiective sunt: *stabilirea raportului, evaluării înțelegerii copilului cu privire la problema pe care o prezintă; evaluarea explicațiilor pe care copilul le oferă cu privire la problema sa; obținerea unei descrieri cu privire la frica, tristețea, anxietatea sau stima de sine scăzută asociate cu tulburarea de anxietate sau depresie pe care o prezintă; observarea copilului în timpul interviului.*

Vom completa istoricul personal al minorului cu informații legate de sarcină și naștere: dacă au fost complicații la naștere, dacă s-a născut la termen; consumul matern de alcool, tutun și droguri, medicamente; greutatea și înălțimea la naștere, dacă a fost nevoie de oxigenoterapie sau incubator la naștere; dacă a fost un copil dorit, dacă a fost conceput natural sau prin reproducere umană asistată; care a fost relația mamă-copil în primele luni de viață; temperamentul copilului; factorii de stres din familie; dezvoltarea neuro-motorie, psihică, mers și vorbire pe etape de vârstă; ce reacții a avut copilul la separarea de mamă, ce reacții a avut față de frați și alte persoane; la ce vârstă a apărut controlul sfincterian; care a fost comportamentul copilului la integrarea în colectivitate, dacă au fost situații de refuz școlar; care sunt antecedentele medicale ale copilului (bolile copilăriei, internări, accidente, intervenții chirurgicale); evenimente traumatizante familiale (decese, divorț, separări, accidente etc.); structura familiei: vârsta și ocupația părinților la nașterea copilului; statusul mental, psihic și emoțional și eventuale boli psihice în familie; relația părinților cu copilul, capacitatea părinților de a comunica, atitudinea corectă sau incorectă în fața responsabilităților copilului, gradul de implicare în supravegherea copilului, gradul

afecțiunii oferite, tipul de atașament, felul și tipul pedepselor aplicate copilului, relația cu frații, poziția în fratrie, dacă se fac diferențe între copii, comparații, atitudini diferite ale părinților față de copii; cum a evoluat în timp nivelul de funcționare cognitivă, motorie, afectivă, socializare și de autoservire a copilului; evidențierea unor afecțiuni cronice sau handicapuri neurologice ale copilului, prezența problemelor de învățare; nivelul limbajului, folosirea limbajului repetitiv, stereotip, nivelul funcțiilor cognitive, atenția, concentrarea, apetitul, somnul, eventuale probleme sfincteriene, nivelul afectivității, al activității, prezența comportamentului opoziționist sau antisocial, mișcări anormale, legănat, suptul degetului, smulgerea părului, comportament autoerotic, mișcări stereotipe, reacția copilului la frustrare, capacitatea de relaționare, interesul și comportamentul sexual [3, p.258].

Concluzii.

1. La fel de valoroase precum interviurile nestructurate (cu copilul și părintele) sunt interviurile clinice structurate, menite să ajute la facilitarea stabilirii diagnosticului.

2. Evaluarea psihologică va evidenția nu doar problemele, ci și abilitățile și punctele tari ale clientului, care pot servi ca ancore pentru planul de terapie ce va fi elaborat. Acest lucru indică faptul că mulți lucrători în domeniul serviciilor de sănătate tind să dețină și să perpetueze așteptări mai degrabă negative decât pozitive despre beneficiarii pe care-i deservesc, prima lor preocupare fiind să selecteze eșantioane negative din comportamentul acestora.

3. Pe parcursul interviului se obțin foarte multe informații, multe dintre ele inutile, cel puțin pe moment. Cu toate acestea, un psiholog experimentat știe că informații nerelevante inițial pentru planul terapeutic se pot dovedi utile mai târziu.

Referințe bibliografice:

1. Cosman D. Psihologie medicală. Iași: Polirom, 2010, 462 p. ISBN 978-973-46-1735-7
2. Dimitriu O. Introducere în psihologia clinică. București: Tritonic, 2020, 579 p. ISBN: 978-606-749-513-3
3. Haica C. Introducere în psihiatrie: semiologia psihiatrică pentru psihologi. București: Universitară, 2021, 286 p. ISBN 978-606-28-1343-7
4. Soponaru C. Manual de psihologie clinică. 2 volume. Iași: Polirom, 2022. ISBN 978-973-46-8905-7. Vol. 1: Teorie, practică și specificitate 2022, 446 p. ISBN 978-973-46-8992-7

CZU 159.97

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.19>

PSIHOLOGIA CLINICĂ ASOCIATĂ DISFUNȚIILOR ORGANICE ȘI FUNCȚIONALE ACUTE ȘI CRONICE

COJOCARU Aurelia,

doctor în psihologie,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

psiholog.abc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

FONARIUC Nadejda,

studentă ciclul II,

101

REZUMAT

Psihologia clinică este știința care studiază factorii psihologici implicați în starea de sănătate și de boală. Acest domeniu se focalizează atât pe aspectele de promovare a sănătății și prevenție a patologiei, cât și asupra aspectelor de tratament psihologic al tulburărilor care implică mecanisme psihologice în diopatogeneză. Studiile recente care examinează prevalența populației generale și severitatea tulburărilor mintale arată că printre cele mai comune tulburări sunt cele anxioase (de exemplu, tulburările de panică, fobia socială), tulburările de dispoziție (depresia), tulburările de control al impulsurilor (de exemplu, tulburarea explozivă intermitentă), dependențele (abuz de alcool, droguri)

Cuvinte-cheie: psihologie clinică, disfuncții organice, defuncții funcționale, disfuncții acute.

CLINICAL PSYCHOLOGY ASSOCIATED WITH ACUTE AND CHRONIC ORGANIC AND FUNCTIONAL DYSFUNCTIONS

COJOCARU Aurelia,

PhD of psychology,
University of European Studies from Moldova
psycholog.abc@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7001-1907>

FONARIUC Nadejda,

Second cycle student,
Faculty of Psychology and Social Work,
University of European Studies from Moldova,
nadejdafonariuc@gmail.com

SUMMARY

Clinical psychology is the science that studies the psychological factors involved in health and illness. This field focuses both on the aspects of health promotion and prevention of pathology, as well as on the aspects of psychological treatment of disorders that involve psychological mechanisms in the pathogenesis. Recent studies examining the general population prevalence and severity of mental disorders show that among the most common disorders are anxiety disorders (eg, panic disorders, social phobia), mood disorders (depression), impulse control disorders (eg, panic disorder intermittent explosiveness), addictions (alcohol, drug abuse)

Key words: clinical psychology, organic dysfunctions, functional dysfunctions, acute dysfunctions.

Introducere. Definierea psihologiei clinice reprezintă o mare provocare, fiind un domeniu supus unor schimbări semnificative pe mai multe direcții de dezvoltare. În zilele noastre, psihologii clinicieni se implică în diverse activități, propunându-se scopuri diferite pentru persoane care provin din medii diferite [2, p.20].

În marele *Dicționar al psihologiei Larousse* (1999), psihologia clinică este văzută ca o metodă specifică de înțelegere a conduitelor umane, care urmărește să determine simultan ceea ce este tipic și ceea ce este individual la un subiect, considerat ca o ființă care trăiește o situație definită. Personalitatea este considerată ca o unicitate, iar tehnicile utilizate de psihologul clinician sunt, în esență, interviul clinic, observarea comportamentului persoanei și, ca un accesoriu, testele psihologice [4].

Sunt tulburări în care există disfuncții cerebrale ce se manifestă prin pierderea memoriei, dezorientare, tulburări de comportament.

a) **Delirium (sindrom cerebral acut)** – se caracterizează prin: tulburarea conștiinței, dezorientare, lipsa de atenție, agitație, halucinații vizuale, tulburări de

somn (inversarea ritmului nictemeral).

b) **Dementia (sindromul cerebral cronic)** – este o afecțiune generalizată a intelectului, memoriei și personalității, fără afectarea conștiinței

În cadrul sindroamelor **organice cerebrale**, disting două grupe principale de tulburări psihopatologice:

1. Reacția organice acute sau „starea confuzională acută” în care tabloul clinic este dominat de tulburări de conștiință, cu reducerea considerabilă a vigilității bolnavului până la starea de comă de diferite grade. În general acest tip de tulburări au un caracter reversibil.

2. Reacția organică cronică sau „demența” este cea în cursul căreia asistăm la o degradare globală și progresivă a intelectului, memoriei și personalității fără modificări ale stării de conștiință. Tulburările menționate au un caracter progresiv, și ireversibil. În fazele incipiente se notează prezența unor tulburări emoțional-afective (anxietate, stări depresive, iritabilitate, explozii emoționale), stări de perplexitate sau o atitudine de suspiciune, tulburări diferite de personalitate. Toate acestea sunt legate, în principal de o atingere lezională a lobilor frontali [3, p.253].

La bolnavii cu dureri cronice a fost întâlnit un stil de

gândire catastrofantă, cu exagerări, așteptări negative, erori de interpretare asociate unor emoții negative, ce antrenează subiectul într-o avalanșă a trăirilor negative care accentuează cu durerea. Treptat, subiectul ajunge să renunțe la rolurile sale familiale, sociale, profesionale, cantonându-se doar în rolul de bolnav, ceea ce evident va duce la o scădere a stimei și încrederii de sine și o reducere a auto-eficacității.

Rezultate și discuții. Plecând de la dicționarele clasice de psihologie, psihologia clinică este acea ramură a psihologiei care studiază, evaluează și tratează oameni cu probleme și tulburări de natură psihologică [Colman, 2006; Corsini, 1999; Myers, 2007].

În linii mari, această definiție pare rezonabilă, dar nu este suficient de cuprinzătoare și descriptivă, așa cum ne este oferită de Divizia a 12-a de Psihologie Clinică a Asociației Americane de Psihologie (2020): „*Câmpul psihologiei clinice integrează știința, teoria și practica pentru a înțelege, anticipa și ameliora inadaptația, dizabilitatea și disconfortul, aplicându-se pe o populație diversă. Psihologia clinică se concentrează pe aspectele intelectuale, emoționale, biologice, psihologice, sociale și comportamentale ale funcționării umane de-a lungul vieții. În teorie, training și practică, psihologia clinică tinde să recunoască importanța diversității și să recunoască rolul genului, culturii, etniei, rasei, orientării sexuale și alte dimensiuni ale diversității*” [2, p.21].

În cazul încercărilor de clasificare a **psihozelor organice**, trebuie făcută distincția între „**sindromul mental organic**” și „**tulburarea mentală organică**”. Le vom descrie în continuare.

Sindromul mental organic se referă la o constelație de semne și simptome clinice sau comportamentale, fără a face o referire specială la etiologia acestora.

Tulburarea mentală organică este cea care desemnează un sindrom organic particular în care etiologia este cunoscută sau cei puțin este presupusă. Elementul esențial al tuturor acestor tulburări îl reprezintă o anomalie psihologică sau comportamentală, asociată cu o disfuncție tranzitorie sau permanentă a creierului. Tulburările mentale organice sunt diagnosticate prin recunoașterea prezenței unuia dintre sindroamele mentale organice, prin demonstrarea cu ajutorul anamnezei bolnavului, al examenului somatic, neurologic și psihiatric și a testelor psihodiagnostice, a prezenței unui factor specific organic ca fiind considerat responsabil din punct de vedere etiologic de starea mentală anormală a bolnavului. Toate aceste aspecte justifică, diferențele în ceea ce privește clasificarea psihozelor organice [3, p.252].

De asemenea, senzațiile ambigue prezentate ca dureroase sau, dimpotrivă, plăcute vor avea șanse să fie resimțite ca atare de către pacienți. Autori precum A. Baron (1993) susțin că importanța informației depinde de tipul de strategie de coping utilizată de individ și că rolul informației este cu atât mai mare cu cât individul utilizează strategii active de coping, centrate pe problemă.

În cadrul sindroamelor mentale organice, DSM-III-R include șase grupe de afecțiuni psihice și anume:

- **Dementia** în care deteriorarea cognitivă este globală,
- **Sindromul amnestic** și **halucinoza organică**, în

care sunt deteriorate arii de cunoaștere relativ selectivă,

- **Sindromul delirant organic, sindromul afectiv organic** și **sindromul anxietății organice**, care au ca elemente comune, asemănătoare, tulburări schizofreniforme, tulburări afective și tulburări anxioase.

- **Sindromul personalității organice**, în cursul căruia este afectat sistemul personalității globale a bolnavului, având un aspect de deteriorare specifică.

- **Intoxicația și abstinenta**. În care tulburarea este asociată cu ingestia sau cu reducerea aportului unor substanțe excitante, euforizante. de tipul alcoolului sau a drogurilor psihotrope halucinogene.

- **Sindroamele metale organice** care constituie o categorie reziduală a sindroamelor organice cerebrale [3, p.252].

Durerea acută este influențată, în special, de o serie de factori precum:

1. **Experiența trecută a durerii** și, legat de aceasta, semnificația de semnal de alarmă acordată durerii acute, teoriile personale legate de cauza durerii, de evoluția acesteia, de posibilitatea tratării și de controlul personal asupra situației. Experiența anterioară influențează așteptările legate de propriile capacități de a face față durerii, ceea ce va determina percepția actuală a durerii, disfuncționalitatea legată de situație și dispoziția psihică. Emoțiile negative, asociate cu dureri trecute, pot conduce la o anticipare exagerată a durerii, pe când emoțiile pozitive conduc la o subestimare a durerii, ca în cazul nașterilor.

2. **Informația acordată de către anturaj**, în special cadrele medicale, referitoare la boală, cauze, evoluție, prognostic, tratament posibil, la eventualele proceduri medicale și senzațiile ce le pot însoți. Astfel, informația adecvată referitoare la durata, scopul și modalitatea practică a unei proceduri medicale, oferită înaintea efectuării acesteia, o face să fie resimțită ca mai puțin dureroasă și neplăcută.

3. **Distragerea atenției prin diverse metode verbale, imagerie dirijată** sau alte sarcini pare să aibă un efect pozitiv asupra percepției dureroase, la toate vârstele, dacă tema aleasă este interesantă și are un sens pentru individ, dacă este detaliată, dacă pune accentul pe memorie, dar și pe procesele atenționale, dacă procedura este realizată într-o manieră sigură și dacă e consonantă cu strategiile de coping, utilizate în mod normal de individ [1, p.388].

Durerea cronică pare influențată mai ales de factori precum:

1. **Semnificația pe care individul o conferă durerii și adoptarea modelului durerii acute**, care implică o succesiune de etape tip durere = leziune, tratament = vindecare = dispariția durerii.

2. **Aplicarea experienței durerii acute la durerea cronică** este lipsită de eficiență, chiar contraproductivă în anumite situații, ceea ce determină un cerc vicios - ce implică numeroase consulturi medicale în ideea descoperirii și eliminării cauzei, numeroase schimbări de tratament și investigații neplăcute care, în final, vor accentua frustrarea individului, repercutându-se negativ asupra funcționalității socioprofesionale, dar și psihologice și fizice, conducând adesea la depresie [ibidem, p.389].

3. **Dispoziția psihică a subiectului**, ce presupune frecvent stări depresive, anxioase, ostilitate și mânie ce

vor modifica procesarea informațiilor, cu centrarea pe cele legate de durere, în mod special, fapt care va menține disfuncționalitatea individului.

4. *Stilul cognitiv* va fi și el influențat de durerea cronică, în sensul alterărilor care pot apărea în evaluarea primară și secundară a situațiilor ca fiind amenințătoare și slab controlabile, alterări în etichetarea unor senzații somatice ambigue ca fiind dureroase.

Concluzii.

1. Domeniul psihologiei clinice integrează știința, teoria și practica pentru a înțelege, a preconiza și a atenua mecanismele psihologice care duc la inadaptația și disconfortul psihoemoțional, precum și pentru a promova

starea de bine psihologică, adaptarea, reziliența și dezvoltarea personală a omului.

2. Psihologia clinică se concentrează asupra aspectelor intelectuale, emoționale, biologice, psihologice, sociale și comportamentale ale funcționării umane la diferite vârste, în diferite culturi și la toate nivelurile socioeconomice.

3. *Locul și rolul terapeutului în durerea acută* este dat de calitățile empatice, de atitudinile pozitive, calme ale personalului medical și de prestigiul acestuia precum și de încrederea în eficacitatea tratamentului efectuat, care se transmite inconștient și pacientului.

Referințe bibliografice:

5. Cosman D. Psihologie medicală. Iași: Polirom, 2010, 462 p. ISBN 978-973-46-1735-7
6. Dimitriu O. Introducere în psihologia clinică. București: Tritonic, 2020, 579 p. ISBN: 978-606-749-513-3
7. Enăchescu C. Tratat de psihopatologie, București: Tehnică. 2000, 477 p. ISBN 973-31-1481-2
8. LAROUSSE. Marele Dicționar al psihologiei. București: TREI, 2006. 1358 p. ISBN 973-707-099-2

CZU 37.091

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.20>

EFICIENȚA DIDACTICĂ CA REALITATE COMPLEXĂ ÎN CONTEXTUL COMPETENȚELOR SOCIALE

CREANGĂ Elena,

doctor în pedagogie, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

elenacreanga77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5215-6141>

REZUMAT

Articolul reliefează aspecte ce țin de eficiența didactică ca realitate complexă în contextul competențelor sociale. Permanent există în interesul pentru descrierea cât mai detaliată a modelului de profesor eficient vine din nevoia de a acționa pe acele componente care sunt susceptibile de formare, pornind de la premisa că, la fel ca în alte domenii, profesionalizarea este posibilă și în domeniul educației. Profesionalizarea activității didactice nu trebuie să însemne doar asimilarea sistematică a unor competențe fixate prin niște standarde ci și capacitatea de a utiliza euristic și creativ competențele sociale formate, în contexte educaționale concrete și relativ imprevizibile.

Cuvinte-cheie: cadru didactic, competențe, eficiența didactică, competențe sociale, modelul profesional.

TEACHING EFFICIENCY AS A COMPLEX REALITY IN THE CONTEXT OF SOCIAL COMPETENCES

CREANGĂ Elena,

PhD in pedagogy, associate professor,
University of European Studies from Moldova

elenacreanga77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5215-6141>

SUMMARY

The article highlights aspects related to didactic efficiency as a complex reality in the context of social skills. Permanently there is interest in the most detailed description of the effective teacher model comes from the need to act on those components that are susceptible to training, starting from the premise that, just like in other fields, professionalization is also possible in the field of education. They. The professionalization of the didactic activity must not only mean the systematic assimilation of some competences fixed by some standards, but also the ability to use heuristically and creatively the social competences formed, in concrete and relatively unpredictable educational contexts.

Key words: teaching staff, skills, teaching efficiency, social skills, professional model.

Introducere.

Eficiența didactică este o realitate complexă care circumscrie un ansamblu de cunoștințe, competențe, abilități, însușiri, etc. a căror listă, oricât de cuprinzătoare, nu epuizează întreg repertoriul necesar și util.

Profesorului i se cer atâtea calități încât este de mirare că ele pot coexista la unul și același individ. În fapt, activitatea eficientă este obiectivată prin rezultatele învățării elevilor și cunoaște o mare varietate de forme concrete de manifestare. Iar combinația „fericită” de cunoștințe-competențe-însușiri de personalitate este dată nu doar de prezența lor cantitativă ci și de armonizarea, compensarea, flexibilizarea componentelor într-un model personal de succes [6, p.127].

Literatura de specialitate consacră spații ample problematicii spectrului de competențe necesare exercitării cu succes a profesiei didactice. Referindu-se la acest aspect, I. Cerghit afirmă că însușirile care dau distincție unui profesor simt stăpânirea disciplinei de predat și avans în informație, competența pedagogică, munca de pregătire, măiestria și tactul pedagogic, stilul de predare (educațional), devotamentul și exigența, personalitatea etc.

Dezvoltând conceptul de măiestrie pedagogică, W. R. Houston (1999) apreciază că aceasta se referă la o *treaptă superioară* de dezvoltare a unei competențe pedagogice inițiale și desemnează un înalt nivel al competenței, atins prin antrenament, de natură să permită obținerea cu ușurință a unor realizări la nivel de expert, conform ideilor lansate de către mai mulți cercetătorul W. R. Houston.

La rândul lor, cercetările contemporane ținesc să descrie eficiența pedagogică prin acțiunile și operațiile prezente în recuzita de lucru cu grupul de elevi. Supusă analizei comportamentale, activitatea profesorului dezvăluie *variabilele primare* sau *micro-criteriile* de evaluare ale predării, cum sunt numite de Flanders iar, la rândul său, abordarea comportamentală a actului didactic este, firește, o operație laborioasă, iar tehnica de lucru mai frecvent folosită este cea a *Scărilor de evaluare cu ancore comportamentale*, propuse de către cercetătorii: J.J. Divoky și M.A. Rothermel.

Prezentăm în continuare sub formă sintetică, conform opiniei autorului anterior citat, un rezumat al grilei de evaluare cu ancore comportamentale, utilizată în caracterizarea competenței la debutul carierei didactice:

- profesorul se concentrează cu precădere asupra conținuturilor predării;
- profesorul este preocupat să mențină sub control activitatea elevilor;
- profesorul își concentrează atenția asupra propriei activități;
- profesorul devine nervos și întrerupe orice vociferare în clasă;
- profesorul face adeseori observații verbale, dacă

elevii intervin în actul predării [8, p.19].

Scopul cercetării constă în explicarea eficienței didactice ca realitate complexă în contextul competențelor sociale.

Rezultate și discuții. Termenul de *competență* a fost utilizat începând cu anii 1960 în relație cu instruirea în domeniul formării profesionale, mai ales în formarea în cadrul companiilor și în domeniul tehnic. Cu timpul, noțiunea a intrat în „vocabularul” de specialitate al tuturor instituțiilor care formează profesional specialiști, în ideea că genul acesta de instituții nu trebuie să se limiteze la pregătirea pentru angajare, ci trebuie să asigure, alături de dezvoltarea cunoștințelor, abilităților, aptitudinilor, valorilor și atitudinilor, și pregătirea pentru schimbarea contextului și culturii la locul de muncă. Orientarea înspre formarea pe bază de competențe a adus în centrul preocupărilor specialiștilor conceptul de competență, dar în același timp a subliniat faptul că însăși noțiunea de competență este ambiguă și trebuie clarificată [5, p.138].

Competențele nu reprezintă un dat, ci se dezvoltă treptat prin exercițiu și prin confruntarea cu sarcini provocatoare, a căror dificultate trebuie crescută progresiv. Dacă în momentul întâmpinării unor obstacole în realizarea sarcinilor școlare elevul este încurajat să persevereze și ajutat să găsească strategii corespunzătoare, progresul înregistrat va avea influență asupra încrederii în capacitățile proprii. Dobândirea unei competențe la un anumit nivel presupune o evoluție a acesteia spre un anumit standard [3, p.151].

Subliniind diversitatea și uneori ambiguitatea accepțiunilor conceptului de competență, Sultana (2009) prezintă câteva aspecte distincte în istoria clarificării lui. Astfel, perspectiva americană asupra competenței accentuează caracteristicile individuale ca mijloace pentru creșterea performanței în activitate, perspectiva engleză accentuează importanța standardelor pentru definirea unei competențe, iar perspectiva franceză și cea germană subliniază multidimensionalitatea acestui construct. De asemenea, autorul prezintă perspectiva asupra competenței din documentele europene, documente în care este specificat că aceasta include: competența cognitivă (cunoștințele, de la cele formale la cele implicite), competența funcțională (a ști cum, adică ceea ce persoana ar trebui să fie capabilă să facă într-o circumstanță concretă), competența personală (a ști cum să te porți într-o situație concretă) și competența etică/morală (a avea anumite valori personale și profesionale). Același autor subliniază tendința actuală de a aborda competența într-o manieră integrativ-holistă mult mai acceptabilă din perspectiva orientării carierei.

Problematika profesorului eficient este distinct tratată de către R. Iucu care afirmă că profesia didactică reclamă din partea persoanei implicate în activități de tip instructiv-formativ patru categorii de competențe, prezentate în tabelul 1.

Tabelul 1. Categoriile de competențe necesare profesiei didactice [4, p.20]

1. Competență științifică	2. Competență psihosocială
- abilități cognitive necesare pentru procesarea informațiilor;	- capacitatea de a stabili fără dificultate relații interpersonale adecvate cu elevii;

<ul style="list-style-type: none"> - informații științifice selectate, actualizate, exacte; - capacități de vehiculare a cunoștințelor; - experiență didactică flexibilă; - capacitatea de recurs la strategii rezolutive variate; - aptitudini necesare pentru cercetare și experimentare; - strategii creative; - operații mentale flexibile și dinamice; - capacitate de transfer și aplicare a cunoștințelor; 	<ul style="list-style-type: none"> - capacitatea de adaptare la roluri diverse; - capacitatea de comunicare eficientă atât cu grupul cât și cu elevii, separat; - abilități de adecvare a forței/autorității la situațiile educaționale concrete (variarea raportului libertate-autoritate, indulgență-exigență în funcție de specificul situațiilor apărute); - disponibilități de adaptare la variate stiluri educaționale; - entuziasm, înțelegere, prietenie;
<p>3. Competență managerială</p>	<p>4. Competență psihopedagogică</p>
<ul style="list-style-type: none"> - capacitate de influențare a clasei și a fiecărui elev în parte; - abilități de planificare și proiectare; - capacitate decizională; - capacitatea de a organiza, monitoriza și coordona activitatea clasei/elevului; - administrarea corectă a sancțiunilor și recompenselor; - echilibru autoritate – putere – responsabilitate - rezistență la situațiile de stres; 	<ul style="list-style-type: none"> - capacitate de determinare a gradului de dificultate a unui conținut; - capacitate de a face accesibilă informația transmisă; - empatie, capacitate de înțelegere a disponibilităților interne ale elevilor; - creativitate în activitatea instructiv-formativă; - atitudine stimulativă, energică, creativă; - tact pedagogic (organizarea conștientă, controlată, a propriului demers pedagogic și capacitatea de restructurare „din mers” a acestuia, în funcție de variabilele nou survenite pe parcursul derulării procesului instructiv-formativ); - spirit metodic și clarviziune în activitate;

Precizăm în acest context faptul că modul particular de cristalizare a competențelor anterior menționate la nivelul fiecăruia dintre cadrele didactice conturează stilul educațional al acestora.

F.E. Weinert (2001) a descris șapte modalități diferite de a defini, descrie și interpreta competențele:

1) înțelegerea lor ca abilități cognitive (resursele mentale ale individului, utilizate pentru gestionarea cerințelor mediului din diferite domenii).

În această accepție ele sunt relativ stabile și diferențiază indivizii între ei;

2) înțelegerea lor ca abilități cognitive specializate (seturi sau clustere de deprinderi intelectuale care se activează pentru ca individul să se descurce cu succes într-un domeniu particular de activitate: jocul de șah, cântatul la pian, condusul automobilului);

3) definirea prin diferențiere de performanță);

4) definirea prin interpunerea între competență și performanță a unor variabile moderatoare ca stilul cognitiv, capacitatea de memorare, familiarizarea cu situația;

5) definirea ei ca o interacțiune efectivă a individului cu mediul (ceea ce implică includerea în structura competenței a unei componente motivaționale, care la rândul ei include sentimentul eficacității, nevoia de realizare, așteptările cu privire la succes sau eșec și credința cu privire la controlabilitatea cauzelor);

6) definirea ei ca interacțiune între componentele obiective (care pot fi măsurate cu teste standardizate, cum sunt performanțele și predispozițiile pentru performanță) și componentele subiective, care sunt măsurate subiectiv (sunt convingeri personale cu privire

la abilitățile și deprinderile necesare pentru îndeplinirea unor sarcini și rezolvarea unor probleme) [5].

La rândul ei, **competența subiectivă** este diferențiată în:

a) *competență euristică* (sistem generalizat de așteptări cu privire la eficiența propriilor abilități în situații diferite);

b) *competență epistemică* (convingerea și încrederea că propriile abilități și cunoștințe specifice unui domeniu vor susține rezolvarea problemelor specifice aceluși domeniu);

c) *competență actualizată* (încrederea subiectivă, trăită efectiv, de a poseda cunoștințele și abilitățile considerate necesare pentru reușita într-o situație concretă - de învățare sau de muncă) [5].

O altă modalitate de a defini competența abordată de autorul citat mai sus este în termeni de competență de acțiune care include condițiile (în plan cognitiv, motivațional și social) necesare asigurării succesului într-o acțiune. În acest model al competenței sunt incluse următoarele componente: abilitatea generală de a rezolva probleme, deprinderile de gândire critică, cunoștințele generale și specifice unui domeniu, încrederea realistă în sine și competențele sociale (pp. 46-51).

Competențele sociale s-au situat în atenția unor cercetători (cadre didactice universitare), dintre care îi amintim pe: *M. Caluschi, S. Chelcea, S. Marcus, M. Constantinescu.*

Pe lângă *competențele profesionale*, care reprezintă un imperativ pentru progresul societății postmoderne, se formulează cerința ca fiecare tânăr să fie pregătit, în așa fel încât să poată interveni competent în soluționarea

promptă a diverselor probleme pe care le ridică realitatea socio-economică și culturală și să ajungă la performanță socială [2, p.20].

Așadar, astăzi (mai mult ca oricând), succesul individului uman trebuie să se sprijine pe însușirea și dezvoltarea competențelor sociale.

M. Argyle (1998) definește competența socială ca un pattern de comportament care oferă societății indivizi capabili să producă anumite efecte dorite asupra altor indivizi. În concepția lui S. Marcus, competențele sociale implică un set de abilități pe care indivizii le pot utiliza, pentru a-și îmbunătăți calitatea relațiilor interpersonale:

- capacitatea de a adopta roluri diferite, în funcție de specificul situațiilor sociale;
- capacitatea de a-i influența pe ceilalți indivizi;
- capacitatea de a stabili ușor și într-un mod adecvat relații interpersonale;
- capacitatea de a comunica eficient în diverse contexte interpersonale;
- capacitatea de a utiliza într-un mod adecvat puterea și autoritatea;
- leadership-ul [ibidem, p.20].

M. Argyle (1998) propune un model descriptiv și explicativ al competențelor sociale, în care diferențiază șapte componente: *asertivitatea, gratificația și sprijinul, comunicarea nonverbală, comunicarea verbală, empatia și cooperarea, cunoașterea și rezolvarea problemelor*, respectiv prezentarea de sine [1, p.151].

Autorul englez consideră competențele sociale ca fiind dobândite în cursul experiențelor din viața de familie (deci, prin educație), prin interacțiunile din cadrul

3.

grupurilor informale de prieteni și, mai târziu, prin interacțiunile privilegiate de activitatea profesională în diverse organizații.

Competențele sociale variază în funcție de o serie de variabile, precum: sexul, vârsta, clasa socială de apartenență sau caracteristicile personalității indivizilor.

Competențele sociale pe care le deține o persoană produc efecte importante în planul popularității, relațiilor sociale, familiale și conjugale, al sănătății mentale, al stării de bine percepută de către persoană și în plan profesional [7, p.16].

De aceea, numeroși autori au susținut necesitatea antrenării competențelor sociale în populația generală, în diferite grupuri ocupaționale/profesionale, chiar și în cazul persoanelor care prezintă diverse tulburări psihice

Concluzii

1. Modelul profesional al unui cadru didactic eficient ar trebui să structureze conceptual un set de cunoștințe și competențe sociale specifice care se pot asimila sistematic și pe baze științifice. Cei mai mulți autori asimilează acestui model ideea de standarde profesionale. Acestea sunt, în esență, criteriile de calitate și cantitate a prestației celor care lucrează în sistemul educațional, menite să certifice nivelul de eficiență în activitate.

2. Competențele sociale nu pot fi analizate în afara cadrului general al organizării și structurării personalității individului uman. Deoarece, personalitatea este una dintre componentele ansamblului dinamic de influențe pe care este construită conduita umană în diverse contexte: conjugal, parental, familial, profesional.

Referințe bibliografice:

1. ARGYLE, M. *Competențele sociale*. În: Moscovici S. Psihologia socială a relațiilor cu celălalt. Iași: Polirom 1998, 245 p. 973-683-071-3
2. CALUSCHI, M. *Probleme de psihologie socială*. Iași: Cantes, 2001
3. CURELARU, V. *Implicații ale percepțiilor privind eficiența personală în autoreglarea învățării la elevi*. În: Boncu Șt., Ceobanu C. Psihosociologie școlară, Iași: Editura Polirom, 2013, 381 p. ISBN 978-973-46-4045-4
4. IUCU, R. *Managementul și gestiunea clasei de elevi. Fundamente teoretico-metodologice*. Iași: Polirom, 2000, 200 p. 973-683-400-X
5. NEGOVAN, V. *Psihologia carierei*. București: Meteor Press, 2021, 285 p. ISBN 978-973-728-817-2
6. ONUTZ, S. *Profesorul eficient*. În: Chiș V., Albușescu I. Înnoirea educației. Studii de pedagogie și didactică aplicată. Ediția a VI-a. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2011, 321 p. ISBN 2065-006X
7. ROBU, V. *Competențe sociale și personalitate*. Iași: Lumen, 2011, 155 p. ISBN 978-973-166-297-8
8. STAN, C. *Competențele profesiei didactice*. În: Chiș V., Albușescu I. Înnoirea educației. Studii de pedagogie și didactică aplicată. Ediția a VI-a. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2011, 321 p. ISBN 2065-006X

CZU 316.624-053.6

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.21>

STRATEGII DE PREVENIRE A DEVIANȚEI COMPORTAMENTALE LA PREADOLESCENȚI

DIȚA Maria,

doctor în psihologie,

Universitatea de Studii Europene din Moldova

<https://orcid.org/0000-0002-8951-4133>

REZUMAT

Vârsta preadolescenței este una dintre cele mai dificile etape ale dezvoltării omului. Aceasta este marcată de schimbări majore și profunde care afectează dezvoltarea psiho-emoțională a preadolescentului. Cele mai frecvente modificări sunt

resimțite în: aspectul fiziologic, relațiile pe care acesta le stabilește cu semenii și/sau adulții, nivelul de dezvoltare a proceselor cognitive, nivelul de inteligență, inteligența, competențe și abilități sociale și în aspect afectiv. Preadolescența se caracterizează prin emoții puternice, fapt care se manifestă în excitabilitate înaltă, variabilitatea dispoziției, apariția de anxietate, agresiune și alte reacții violente. Deoarece experiența preadolescenților este limitată ei tind să se afirme, să-și demonstreze independența. În cercul de colegi ei, deseori, încearcă să se autoafirme, demonstrând că sunt persoane cu o mare experiență de viață. O astfel de afirmație este adesea asociată cu imitația de comportamente antisociale.

Cuvinte-cheie: preadolescență, comportament deviant, strategii de intervenție.

STRATEGIES FOR THE PREVENTION OF BEHAVIORAL DEVIANCE IN PREADOLESCENTS

DIȚA Maria,

PhD in psychology,

University of European Studies from Moldova

<https://orcid.org/0000-0002-8951-4133>

SUMMARY

Preadolescence is one of the most difficult stages of human development. This is marked by major and profound changes that affect the psycho-emotional development of the preadolescent. The most frequent changes are felt in: the physiological aspect, the relationships it establishes with peers and/or adults, the level of development of cognitive processes, the level of intelligence, intelligence, skills and social skills and in the affective aspect. Preadolescence is characterized by strong emotions, a fact that manifests itself in high excitability, mood variability, anxiety, aggression and other violent reactions. Since the experience of preadolescents is limited, they tend to assert themselves, to demonstrate their independence. In the circle of her colleagues, they often try to assert themselves, proving that they are people with great life experience. Such a statement is often associated with imitation of antisocial behaviors.

Key words: preadolescence, deviant behavior, intervention strategies.

Vârsta preadolescenței este una dintre cele mai dificile etape ale dezvoltării omului. Aceasta este marcată de schimbări majore și profunde care afectează dezvoltarea psiho-emoțională a preadolescentului. Cele mai frecvente modificări sunt resimțite în: aspectul fiziologic, relațiile pe care acesta le stabilește cu semenii și/sau adulții, nivelul de dezvoltare a proceselor cognitive, nivelul de inteligență, inteligența, competențe și abilități sociale și în aspect afectiv.

Preadolescența se caracterizează prin emoții puternice, fapt care se manifestă în excitabilitate înaltă, variabilitatea dispoziției, apariția de anxietate, agresiune și alte reacții violente. Deoarece experiența preadolescenților este limitată ei tind să se afirme, să-și demonstreze independența. În cercul de colegi ei, deseori, încearcă să se autoafirme, demonstrând că sunt persoane cu o mare experiență de viață. O astfel de afirmație este adesea asociată cu imitația de comportamente antisociale [1]. Devianța este un tip de conduită care se abate de la regulile, normele admise de o societate data [1], care este frecvent întâlnit printre preadolescenți, în special la cei din grupul de risc. Devianța poate fi considerată și ca o stare care poate fi aleasă sau impusă. Este aleasă atunci când individul/grupul caută a se face vizibil socialmente adoptând un comportament rupt de regulile stabilite. Este impusă atunci când „societatea stabilește norme și arogă dreptul de a decreta deviant un individ/grup în momentul în care devianța poate deveni un pretext de inovație socială și poate permite instaurarea unui conflict, ducând la o eventuală schimbare socială.” [1]

În procesul de resocializare și rehabilitare psiho-emoțională a preadolescenților cu comportament deviant, actorii educaționali și sociali (cadre didactice, psihologi, asistenți sociali) trebuie să ia în calcul toți factorii cauzali care au stat la baza declanșării comportamentului deviant și să realizeze intervenție specializată bazându-se pe

principiul abordării individualizate.

Indiferent de cauzalitatea comportamentului deviant, tendințele preadolescenților către comiterea actelor antisociale și infracționale pot fi **prevenite** prin aplicarea consecventă a câtorva **pași strategici** și anume:

1. *Sesizarea precoce de către profesor/diriginte* - de a contacta imediat psihologul școlar sau un alt psiholog din cadrul cabinetului de asistență psihopedagogică, părinții, tutorele sau cele mai apropiate rude ale copilului, precum și pe ceilalți profesori ai clasei. Principiul intervenției timpurii este unul extrem de important a fi aplicat în lucrul cu minorii în situații de risc în scopul prevenirii ulterioare a unui act deviant grav sau infracțional.

2. *Stabilirea unei relații profesioniste dintre psiholog și copil.* Psihologul școlar aflat în fața unui subiect problemă va stabili cu acesta o relație de comunicare deschisă, empatică, sinceră și respectuoasă în scopul obținerii încrederii din partea acestuia. Studiile demonstrează că o bună parte din succesul intervenției psihologice este garantată de reușita psihologului în stabilirea unei astfel de relații profesioniste cu clientul minor.

3. După stabilirea acestei relații, *psihologul va aplica metode și tehnici psihometrice* necesare conturării profilului psihologic și evaluării tabloului psiho-comportamental al cazului:

- Observația
- Chestionarul
- Interviu
- Teste
- Tehnici proiective (acolo unde este cazul, pentru eventuala intervenție medico -psihiatrică), etc.

4. *Stabilirea unui parteneriat eficient între psiholog, școală și familia copilului în situații de risc.* Familia va fi informată de către psiholog, diriginte, sau oricare alt

profesor despre un eventual risc al copilului în plan comportamental și se vor identifica și explora problemele subiectului minor prin colaborare permanentă.

5. *Intervenție profesionistă în familiile cu risc social major pentru creșterea și educarea copiilor.* Actorii educaționali trebuie să cunoască că o bună parte din cauzele devianței comportamentale ale copilului sunt provocate de situația lui familială. Astfel, psihologul școlar, dirigintele și profesorii clasei vor avea responsabilitatea de a adapta strategiile didactice în favoarea copilului: de multe ori, climatul familial este deteriorat, ajungând să fie impropriu dezvoltării și educării armonioase a acestuia (prin dezorganizare, deces, imoralitate, probleme financiare etc.). În situații extrem de grave, nefavorabile și periculoase pentru copil se va recurge la sesizarea cazului către organele de protecție a copilului în scopul identificării unei forme de îngrijire alternativă a minorului (asistență parentală profesionistă, plasament familial) și monitorizare a cazului de către organele abilitate.

6. *Monitorizarea continuă a anturajului minorului în situații de risc.* Profesorii și părinții vor supraveghea anturajul minorului, respectiv relația cu prietenii, locurile pe care le frecventează, modul de folosire a timpului liber, reușita școlară, frecvența absențelor de la lecții, starea de sănătate iar atunci când adulții vor sesiza un oarecare risc social înalt de declanșare a comportamentului deviant, să recurgă la includerea copilului în diverse programe de suport psihologic, terapeutic și educațional. Formarea unor competențe pro sociale la copil va preveni actele deviante.

7. *Formarea la copil a unei încrederi sporite în persoane de referință* (părinți, profesori, psihologul școlar). Prin desfășurarea unor discuții constructive cu copilul, psihologul școlar are o misiune dificilă dar foarte important care l-ar putea determina pe acesta să își mărturisească faptele, să își învingă complexele și teama, să înțeleagă că va fi ajutat, iertat și sprijinit.

8. *Orientarea și consilierea în carieră* pot deveni o strategie eficientă de prevenire a delincvenței numai dacă este concepută etapizat, ca o activitate de durată: o data ce cauzele devianței au fost identificate prin alcătuirea profilului psihologic individual, psihologului școlar îi revin și alte **sarcini**:

➤ îl va ajuta pe subiect să își înțeleagă complexele, frustrările, temerile;

➤ va încerca să diminueze agresivitatea, violența și impulsivitatea subiectului;

➤ va antrena subiectul în clarificarea valorilor morale, în consolidarea deprinderii de a se autocontrola și autodisciplina (întărirea voinței), depășind astfel, criza de identitate, dobândind încredere în forțele / posibilitățile proprii;

➤ alături de părinți, va depista înclinațiile și aptitudinile subiectului; prin inducerea unei motivații pozitive, va convinge subiectul de utilitatea activităților sale pentru evoluția proprie și pentru societate [2].

9. *Elaborarea unui plan de dezvoltare vocațională de către psiholog și client*, cu stabilirea unor sarcini/scopuri concrete de realizat

10. *Realizarea scopurilor.* În cazul identificării copiilor-problemă sau copiilor cu risc de devianță

comportamentală, atunci trebuie să pornim de la premisa ca au fost înlăturate cauzele inițiale și că devianța a fost deturnată prin prevenirea reiterării condițiilor care se constituiau ca focare de conflict (anturaj negativ, prilejuri de comitere a delictelor, tentații și dorințe nesatisfăcute etc.)[3].

11. *Includerea copiilor cu risc de devianță comportamentală în diverse programe de intervenție pentru formare a autocontrolului și ridicarea nivelului stabilității emoționale în scopul prevenirii comportamentului deviant.* Psihologul școlar include astfel de copii în programe terapeutice cu scopul prevenirii comportamentului deviant și formării unor competențe în scopul responsabilizării copiilor, întăririi controlului emoțional și internalizării locului controlului subiectiv.

În cele ce urmează voi prezenta două ședințe de training ce pot fi aplicate în lucrul cu copiii în scopul prevenirii comportamentului deviant:

ȘEDINȚA de TRAINING I "FORMAREA RESPONSABILITĂȚII"

Scopul: Formarea și dezvoltarea la preadolescenți a comportamentului pro social

Obiective: Finalitățile acestei activități sunt:

- identificarea responsabilității în diverse situații de viață
- descrierea surselor de responsabilitate
- posedarea diverselor tehnici de asumare a responsabilității
- identificarea responsabilităților din diverse roluri sociale

Materiale necesare activității: scaune și mese

Salutul

Jocul: "Imagina care mă reprezintă pe mine" -7-8 minute

Desfășurare: La începutul activității de training psihologul/moderatorul va așeza pe băncile laterale multe poze/imagini – peisaje, mașini, flori, copii, bătrâni, orașe, imagini cu starea dispoziției, etc. Fiecare participant va alege câte o imagine ce reprezintă starea sa de spirit din acel moment, trăirile, sentimentale sau gândurile, apoi fiecare va prezenta opțiunea aleasă colegilor de joc.

Întrebări pentru discuții:

- care a fost starea dvs de spirit în momentul personificării obiectului și punerii dvs în locul acestuia (imaginar)?
- cum înțelegeți "empatia", dar
- "identificarea sinelui cu ceva/cineva"?

Informarea participanților despre tematica și obiectivele ședinței.

Jocul "Discuția cu privire la responsabilitatea umană" -10 min

Jocul "Orbul și ghidul" -20 min

Descriere: Participanții vor forma perechi și vor decide cine va fi numărul 1 și cine numărul 2. Numărul 1 va fi „orb” (persoanelor li se vor lega ochii), iar numărul 2 – călăuză (vor conduce orbul ținându-l de mână). Rolul călăuzei constă în a-l ajuta pe orb să simtă și să cunoască cât mai multe lucruri din încăperea și să exploreze lumea. Peste 10 min. rolurile se vor schimba.

Discuții:

- cum credeți, a avut încredere „orb” în

„călăuză?”

- *ce a întreprins călăuza pentru a obține încrederea în ea?*

- *a reușit „orbul să cunoască lumea printr-un alt mod?*

- *care sunt impresiile dvs?*

Comentariu: în continuare vă rog să faceți o paralelă între jocul dat și relațiile interpersonale. Puneți accent pe *rolul încrederii* într-o relație și pe importanța câștigării și menținerii încrederii în oameni.

Un filosof spunea: „*Suntem responsabili pentru cei pe care i-am îmblânzit.*” Adică formând o relație nouă, noi devenim responsabili pentru partenerii noștri și merită să-i respectăm, indiferent de cât timp durează relația. Pentru ca o relație să meargă bine sunt importante sinceritatea și fidelitatea, care stau la baza încrederii. Atunci este crezut fiecui cuvânt, fiecui faptă a celuilalt, fără a avea îndoieli. Oare poate aceasta ne face fericiți? Eu cred că da, dar dvs ce părere aveți?

Jocul: „*Roluri, drepturi și responsabilități*” -30 min

Descriere: Împreună cu participanții se definesc toate conceptele de drepturi și responsabilități. Se punctează diferențele dintre aceste concepte și se dau exemple de drepturi și responsabilități pentru rolul de elev. Se cere participanților să dea exemple de roluri pe care le poate îndeplini o persoană de-a lungul vieții sale. În această fază se face o listă cât mai lungă cu aceste roluri. Se confecționează bilețele cu 5 dintre cele mai importante roluri, alese de comun acord cu participanții. Se cere fiecărui participant să își aleagă câte un bilețel și se grupează în funcție de bilețul ales (un grup ce va fi format din participanți care au ales un bilețel cu același rol). În cadrul grupului mic, participanții vor face o listă cât mai completă cu drepturile, respectiv responsabilitățile specifice rolului ce a fost menționat în bilețelul ales.

Participanții vor prezenta listele realizate și se analizează conținutul lor în grupul mare. Se vor scoate în evidență asemănările și deosebirile dintre rolurile persoanei în termeni de drepturi și responsabilități.

Discuții:

- *care sunt asemănările și deosebirile dintre diferite roluri?*

- *care sunt preferințele dvs pentru anumite roluri?*

- *care este specificul rolurilor pe care le aveți în prezent?*

- *Cum considerați, ce roluri veți avea pe viitor? [1]*

ȘEDIȚA de TRAINING II.

”DEZVOLTAREA DEPRINDERILOR DE AUTOCONTROL ȘI AUTOREGLARE”

Scopul: formarea competențelor la preadolescenți de a se înțelege mai bine pe ei înșiși și de a-și putea controla comportamentul propriu; dezvoltarea abilităților de autocontrol și autoreglare emoțională.

Obiective: În urma acestei activități elevii vor fi capabili:

- Să-și dezvolte stima de sine,

- Să-și formeze abilități de autocontrol

- Să-și formeze abilități de luare a deciziilor importante

- Să-și formeze abilități de autoreglare emoțională

Materiale necesare: diverse fișe, lipici, foarfece,

carioci, creioane, reviste

Salutul

Jocul „*Eu sunt o comoară pentru oameni, deoarece...*” -10 min

Descriere: Fiecare om este o individualitate. Este necesar ca fiecare dintre noi să conștientizeze și să creadă în *unicitatea* sa. Acum v-aș ruga să vă gândiți în ce constă aceasta? Ce vă face să fiți pentru cei din jur o comoară? Argumentați răspunsul dvs. prin fraza: „*Sunt o comoară pentru cei din jur, deoarece...*”

Jocul „*Cine sunt eu?*” - 40 min

Descriere: Se va înmâna fiecărui participant fișa —”Cine sunt eu?” și se pun la dispoziție materialele necesare. Participanții vor primi drept sarcină realizarea timp de 25 min. a unui desen care să le ofere celorlalți o idee despre *cine sunt ei*. Pentru realizarea sarcinii elevii pot folosi diverse cuvinte, simboluri, desene la libera alegere. După realizarea sarcinii se vor face grupuri de câte 3-4 elevi în care fiecare va împărtăși celorlalți ce a făcut. Grupurile vor discuta aspectele comune timp de 10 min.

Discuții: În final se reface grupul mare și se va discuta timp de 10 min:

- *a fost ușoară sau dificilă această sarcină?*

- *care sunt lucrurile comune descoperite?*

- *i-a ajutat exercițiul să se cunoască mai bine?*

- *ce alte impresii li s-au trezit după activitate?*

Jocul ”*Până la linie*” -10 min

Descriere: Participanții sunt rugați să închidă ochii și cu ochii închiși să meargă până la linia de sosire, situată la o distanță de 4-5 metri de ei și să se oprească atunci când, din punctul lor de vedere, sunt cât mai aproape de ea, dar să nu o traverseze. Liderul și cei 2 - 3 asistenți se asigură că nu se abat de la calea dreaptă și nu se vor ciocni cu nimic (mai ales dacă nu se vor opri la timp și vor continua să treacă dincolo de linia de sosire). Câștigătorul este cel care s-a oprit cât mai aproape de linie, fără a trece peste ea.

Discuții:

- *cine și de ce s-a condus atunci când a decis în ce moment să se oprească?*

- *persoanele prudente care se opresc în avans au șanse mici de a câștiga, iar cei care merg departe acționează pe principiul „fie câștig, fie pierd, sunt pregătiți pentru risc. Cu ce trăsături de personalitate ar fi legat acest lucru?*

- *în ce situații din viață, abilitatea de a „ajunge la linie este importantă, adică abordează orice restricții sau surse de pericol, dar care te oprește la timp?*

Jocul: ”*Snoava despre un băiat*” -10 min

Descriere: A fost odată ca niciodată un băiat foarte temperamental. Într-o zi, tatăl lui i-a dat o pungă de cuie și i-a spus că de fiecare dată când băiatul nu-și va putea stăpâni furia, să bată un cui în stâlpul de lângă gard. În prima zi erau 37 de cuie în acel stâlp. Săptămâna viitoare, băiatul a învățat să-și *reducă furia* și în fiecare zi numărul cuielor bătute în stâlp a început să scadă tot mai mult și mult. Băiatul și-a dat seama că este mai ușor să-ți controlezi temperamentul decât să bați cuie. În cele din urmă a venit ziua în care băiatul s-a abținut, s-a controlat într-atât de mult încât *nu și-a pierdut niciodată răbdarea*. El i-a povestit tatălui său și a spus că de data aceasta, în

fiecare zi, când fiul său va reuși să se rețină, poate să scoată un cui din gard. Timpul a trecut și a venit ziua când băiatul i-a putut spune cu fermitate și mândrie tatălui său că nu au mai rămas cuie în acel stâlp. Atunci tatăl ia zis fiului: dragul meu, să știi că ai făcut o treabă bună, dar vezi câte găuri sunt în stâlp? *Acest stâlp nu va mai fi niciodată la fel.* Când spui ceva rău unei persoane, el rămâne cu aceeași cicatrice exact ca aceste găuri și indiferent de câte ori vă cereți scuze, cicatricea va rămâne, ea nu dispare. O cicatrice verbală este la fel de dureroasă ca și una fizică. Nu există mulți prieteni adevărați. Ei știu să-ți ridice dispoziția proastă și să te ajute în momentele dificile. Ei sunt gata să te asculte și să-și deschidă inima. Arată-le prietenilor tăi cât de mult înseamnă ei pentru tine.

Discuții: psihologul propune copiilor să discute și analizeze snoava

Jocul: „Spune STOP”. (10 min)

Descriere: Instrucțiuni pentru participanți: „Un prieten te-a invitat și ați plecat-o companie zgomotoasă de semeni. În această companie există persoane diferite. Cineva încearcă să vă supere, să vă rănească mândria, cineva pare să vă înțeleagă. Voi, la fel ca mulți alți oameni, aveți câteva dificultăți/probleme nerezolvate care vă deprimă. Ți se oferă să încerci un medicament. Această idee ți se pare foarte atrăgătoare – să-ți rezolvi toate problemele cu ajutorul unui medicament, să scapi de sentimentul de lipsă de încredere în sine care te deprimă destul de mult. Încep să te convingă. Asta te atrage. Spuneți-vă: „Stop! Ai putut să o faci. Ți-ai spus: „Stop! Încep să rădă de tine. Ți se spun lucruri jignitoare, ești umilit. Ce vei face? Cum să-ți reușești să-ți menții respectul de sine? Sau poate vei găsi o modalitate de a-l ridica?”

Discuții: psihologul propune participanților să își amintesc despre careva situații în care s-au simțit slabi, neputincioși și să le noteze pe o hârtie. Apoi se discută aceste situații

Evaluarea ședinței (5 min). Spre final participanții vor completa o fișă de evaluare

1. Trei idei/lucruri pe care intenționez să le folosesc/aplic în urma acestui training:

.....
.....
.....
.....

2. Trei lucruri/idei/momente care mi-au rămas neclare:

.....
.....
.....
.....

3. Trei lucruri ce ar putea fi îmbunătățite la mine:.....

.....
.....
.....
.....

Finalizarea activității: Impulsul prietenesc. -3 min [1]

Concluzie. Ținem să accentuăm că această strategie de prevenire a devianței comportamentale devine eficientă numai dacă se intervine la momentul oportun, conjugat, strict individualizat, oferindu - se preadolescenților modele educaționale pozitive și realiste iar psihologul are un rol decisiv în acest proces complex. Totodată includerea copiilor în situații de risc și nu numai, în diverse programe de training, poate duce la prevenirea devianței comportamentale, lucru care a fost demonstrat și în cadrul diverselor cercetări în domeniu.

Referințe bibliografice:

1. DIȚA, M., Autocontrolul și stabilitatea emoțională la preadolescenți cu comportament deviant, teză de doctorat, Chișinău, 2022.
2. <https://www.referatele.com/referate/noi/diverse/consilierea-si-orien51120152016.php> (vizitat 14.10.2022).
3. <https://proform.snsr.ro/baza-de-date-online-cu-resurse-educationale-pentru-sustinerea-educatiei-incluzive-de-calitate/devianta-scolara-o-problema-actuala> (vizitat 19.10.2022).

CZU 159.923.2

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.22>

COMPLEXITATEA ȘI EVOLUȚIA DEZVOLTĂRII EULUI CONȘTIENT

GHEORGHÎȚA Violina,

Doctorandă,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

violina.paris@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9934-6401>

REZUMAT

În lumea contemporană există o nevoie imperioasă de a onora Eul, Sinele și Sufletul și de a recunoaște modurile în care Eul ar trebui reeducat (nu eliminat), atunci când funcțiile transcendente de grad mai înalt sunt dezvoltate. Fiecare

parte din noi, regatul care suntem, depinde de funcționarea corectă a unei alte părți. Sistemele noastre de gândire post experimentală și sistemele de motivare și acțiune coexistă, de aceea, într-o uniune paradoxală unul este „modern” ;celălalt, arhaic, unul este științific; celălalt, tradițional, chiar superstițios. Am devenit ateii în descrierea noastră, dar am rămas evident religioși – adică, morali în înclinațiile noastre. Ceea ce acceptăm ca fiind adevărat și modul în care acționăm nu mai sunt proporționale.

Cuvinte-cheie: Eul, Eul-existent, Eul- conștient, individ, dezvoltare, psihicul uman.

THE COMPLEXITY AND EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF THE CONSCIOUS SELF

GHEORGHITA Violina,

Doctoral student, "Ion Creangă" State Pedagogical University
University assistant, University of European Studies from Moldova

violina.paris@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9934-6401>

SUMMARY

In the contemporary world, there is a pressing need to honor the Ego, the Self and the Soul, and to recognize the ways in which the Ego should be re-educated (not eliminated) when higher-order transcendent functions are developed. Every part of us, the kingdom that we are, depends on the proper functioning of another part. Our post-experimental thinking systems and motivation and action systems coexist, therefore, in a paradoxical union one is "modern"; the other, archaic, one is scientific; the other, traditional, even superstitious. We became atheistic in our description, but remained obviously religious—that is, moral in our inclinations. What we accept as true and the way we act are no longer proportional.

Key words: Self, the existent Self, the-conscious Self, development, individual, the human psyche.

Actualitatea temei. Omul este o parte a întregului. Valoarea fiecăruia depinde de rezolvarea individuală a acestor probleme, ne putem reprezenta aceste chestiuni ca pe o problemă de matematică care trebuie rezolvată.

Când despre opinia omului despre sine și despre lumea exterioară, ea poate fi cel mai bine dedusă din sensul pe care aceasta își găsește vieții și din sensul pe care îl dă propriei sale vieți. Este evident că posibila disonanță față de sentimentul social ideal, față de colaborare și de solidaritate umană este la lumină aici cu claritate [1, p. 29].

Sistemul “a cunoaște acum”, declarativ (episodic și semantic), a dezvoltat o descriere activității de cunoaștere a prin intermediul unui proces lung și complex de abstractizare. Acțiunea și imitarea acțiunii precedă din punctual de vedere al dezvoltării descris explicită sau descoperirea regulilor care guvernează acțiunea. Fiecare “stadiu” de dezvoltare – acțiune, imitație, joc, ritual, dramă, narațiune, mit, religie, filosofie, raționalitate – oferă o reprezentare din ce în ce mai abstractizată, generalizată și detaliată a înțelepciunii comportamentale incorporate, manifestate în stadiu anterior [8, p.151].

Studiul arată că în stadiul operațiilor formale, de la 11 ani în sus gândirea este logică, abstractă și copilul este capabil să formuleze ipoteze și să le verifice prin cunoștințele achiziționate, iar prin extinderea acestui proces complex, întreaga activitate intelectuală tinde să se organizeze și să ne maturizeze atingând cotele cele mai ridicate [14, p.57].

Copilul este “un adult în devenire”, dar pentru aceasta este obligat să străbată un lung proces de prefaceri, de acumulări, transformări și asimilări de realizare într-un mediu favorabil sau mai puțin favorabil, dar în funcțiile de calitate a acestuia depind, în bună măsură, structurile sale psihice care îi dau identitatea proprie de ființă unică și irepetabilă. Așadar, copilul evoluează spre maturitate, numai ca rapiditate cu care ajunge la aceasta este dependent de ereditatea sa, de

mediu, de condiții de viață și de educație.

Pe buna dreptate, Atkinson și Iacob și Colab, subliniază că, deși există o legătură directă între dezvoltarea fizică și cea psihică, poate apărea pe anumit interval de timp un decalaj relativ între cele două componente ca, ulterior, să se echilibreze astfel încât putem aprecia progresul continuu în evoluția dezvoltării psihice, iar analiza devine fructuoasă atât timp cât avem în vedere perspectiva continuității pe întreaga durată a vieții individului [*ibidem*, p.67].

Această echivalare este cea care permite imaginației mitice să plaseze omului în centrul universului și să realizeze o analogie între principiul care transformă haosul în ordine și individual în sine. Lumea mitică – lumea, așa cum este ea trăită – poate fi considerată, de fapt, o proprietate născândă a autoreferențialității de prim ordin; poate fi considerată ca fiind interacțiunea dintre univers ca subiect și univers ca obiect. Autorul Jordan Peterson subliniază ideea că mitul echivalează originea cu răsăritul luminii, cu nașterea conștiinței; echivalează universul cu lumea experienței; presupune că subiectivul este o condiție preliminară a realului. Această idee pare extrem de străină sensibilității moderne din punct de vedere istoric, care susține că materialul obiectiv în și pentru sine constituie realitatea, iar experiența este subiectivă. Cu toate acestea, se întâmplă ca sistemele auto referențiale (ca și cele constând din ființare ca subiect și obiecte, simultan) să fie caracterizate de apariția proprietăților neașteptate și unice calitativ. Lumea ca subiect (respective, individual) este un fenomen extrem de complex – mult mai complex decât orice altceva (cu excepția altor subiecți). Gândim: material prima dată, apoi subiectul – și presupunem ca material, așa cum o înțelege, este ceea ce există în absența înțelegerii noastre. Însă “materia primă” a mitologiei (o “substanță” mai comprehensivă decât material lumii moderne) este mult mai mult decât simpla substanță: este sursa a tot, subiectiv și obiectiv (este materie și spirit, unite în esență)

[8, p. 451].

Dintr-o perspectivă standard, lucrurile obiective există în sine și pentru sine. Însă acest punct de vedere elimină necesitatea observatorului, care oferă tuturor lucrurilor o perspectivă necesară, reducând virtualitatea nedefinibilă la realitatea existentă. Mitul nu face o asemenea greșală, echivalând însăși prezenta ființării și devenirii cu nașterea conștiinței și a conștiinței de sine [*ibidem*, p. 469].

Sensibilitatea psihică a adolescentului aflați în plin proces de dezvoltare a Eului și a conștiinței de sine poate duce la dezechilibrare comportamentală și la instalarea unei fragilități față de influențele educative negative [14, p.71].

Conștiința noastră s-a dezvoltat atât istoric, cât și individual din obscuritate și obnubilăția non conștientei primordiale. Au existat procese și funcții psihice cu mult înainte să existe o conștiință a Eului. „Gândirea” a existat mult înainte ca omul să fie capabil să spună: „Sunt conștient că gândesc”.

Emoțiile sunt reacții instinctive, involuntare, care tulbură ordinea rațională a conștiinței prin izbucniri elementare. Afectele nu se „fac”, nu se produc prin voință; ele pur și simplu se întâmplă [3, p. 313-315].

Din această perspectivă, conștiința este fundamentală pentru lumea experienței – la fel de fundamental ca și “lucrurile” însele. Lumea experienței pare generată de acțiunile conștientizării – prin conștiința născândă – în mai mult decât un “stadiu”. “conștientizarea pur conștientă”, care există ipotetic înainte de generarea reprezentărilor active ale sinelui – respective, cea care a însoțit pura divizare a “obiectului” și “subiectului”, menținem încă unitatea esențială și elementele “paradizice” asociate. Dezvoltarea conștiinței – înțelegerea sistemului în “sine” – adaugă o formă de auto referință structurii universal. Conștiința de sine - înțelegerea subiectului de către el însuși – pare să fi adăugat o altă formă. Mentea modernă nu va considera schimbat nimic fundamental de către o astfel de formare internă (așa cum consideră conștiința epifenomen ală a realității). Mentea mitologică adoptă o cu totul alt poziție, presupunând alierea conștiinței cu însuși creatorul lucrurilor [8, p.452]

Experiența trecută – învățarea – nu doar condiționează; mai degrabă, această experiență determină natura precisă a cadrului de referință sau a contextului care va fi stabilit pentru analizarea unei situații date. Acest intermediar este un obiectiv valid al explorării științifice – un fenomen real, în măsura în care orice abstracție este reală – și este mult mai economic și accesibil, ca fenomen de acest tip, decât simpla însumare a istoriei stimulilor de întărire, neinterpretată [*ibidem*, p.81].

O schimbare de perspectivă este fundamentală în toate experiențele inițiatice. Trebuie să învățăm să vedem, să auzim și să gândim în moduri care ne fac accesibile noile niveluri de experiență. Diverse tipuri de practici inițiatice destinate modificării percepției sunt disponibile celor care le caută. În tot cazul, cei mai mulți dintre noi nu ne alegem în mod conștient inițierea.

Mentea rațională este tentată să încerce să înțeleagă totul. Nu este greșită analizarea și gândirea rațională a lucrurilor, însă această abilitate este parte a dezvoltării

Eului [13, p.70, 71].

O fotografie a creierului nu este fotografie a minții sau a conștiinței. Nu există o fotografie a minții, pentru că mintea nu este o chestie fizică. Marinoff Leu consideră că nu putem fotografia actele de voință, intențiile, atitudinile, credințele, atașamentele, lipsa atașamentelor, concepțiile, înțeleșurile, concepțiile despre sine, bucuriile sau supărările. Voința, adică focalizarea conștiinței, este cea care determină starea cerebrală și tot ceea ce ne determină să gândim nu este creierul, ci mai degrabă conștiința. Mentea reprezintă o sursă locală a conștiinței.

Conștiința este sursa care ne permite să gândim și care este hrănită mereu de probleme. În epoca modernă, Freud a schițat o imagine descurajatoare în ce privește lupta dintre presiune și rațiune, introducând un al treilea element: inconștientul. Gândurile sunt iradiieri ale minții, precum formele fizice ale energiei care iradiază, gândurile au proprietăți precum amplitudinea, frecvența, intensitatea. Spre deosebire de formele fizice ale energiei iradiante, gândurile au proprietăți precum atașamentul, sentimentul, judecata. [9, p.38].

Dacă suntem conștienți de o anumită dorință, putem să ne folosim rațiunea pentru a o satisface cit mai bine. Dar dacă nu suntem conștienți, nu putem să raționăm întru satisfacerea ei deși îi vom resimți influența. Putem deveni sclavi unor dorințe inconștiente nesatisfăcute sau de nesatisfăcut, iar pasiunile ascunse în colțurile întunecate ale minții ne pot distruge rațiunea pe căi deviate, ceea ce se va vedea în viața noastră de zi cu zi. E mai bine să ne cunoaștem pasiunile, conștiente și inconștiente, astfel încât rațiunea să ne ajute să le exprimăm într-un mod constructiv. Rațiunea și pasiunea operează la cele mai profunde niveluri ale conștiinței și sunt evidente în viața de zi cu zi, dar unul din scopurile persistente ale umanității este eliberarea de intruziunea pasiunii pe tărâmurile înalte ale gândirii [*ibidem*, p. 102-103].

Pe măsură ce dobândim un pic de control asupra mișcărilor, sunetelor și acțiunilor noastre, începem să aflăm că acțiunile noastre pot avea efecte asupra a ceea ce ni se întâmplă. Cu această conștientizare, se naște Eul. Indiferent de bătrâni, înțelepți sau maturi devenim, fiecare are în interior un copil vulnerabil, care poartă cicatricile – puține sau multe – ale anilor săi formatori. Prima sarcină a Eului este protecția aceluși copil interior. Într-un anumit moment în timpul copilăriei, Eul începe să preia o parte din funcția protectoare părinților și treptat, odată cu maturizarea, își asumă în întregime acea sarcină. Următoarea sarcină a Eului și funcția lui de bază este de a media relația noastră cu lumea exterioară [13, p. 52].

Karl Jung consideră că există o supoziție generală că, de fapt, *conștiința* echivalează cu întregul individului psihologic. Însă suma acelor experiențe care se pot explica numai cu ajutorul ipotezei proceselor psihice inconștiente ne face să ne îndoim că Eul și conținuturile sale sunt într-adevăr identice cu „întregul”, și tot ce stă la baza Eului este conștient. Așa dar conștiința ar putea fi chiar echivalată cu relația dintre Eu și conținuturile psihice.

Este evident că întregul trebuie să cuprindă în mod necesar atât domeniul nelimitat al evenimentelor inconștiente, cât și conștiința și că Eul poate fi numai

centrul conștiinței [3, p. 309,310].

Unii psihologii moderni privesc inconștientul tot ca pe o funcție lipsită de Eu sub pragul conștiinței. Janet consideră că există o anumită slăbiciune a conștiinței, care este incapabilă să înregistreze toate procesele psihice, iar Freud, pe de altă parte, este adeptul ideii că există factori conștienți care înăbușă anumite tendințe. Multe pot fi spuse în favoarea ambelor teorii, căci există o mulțime de cazuri în care o slăbiciune a conștiinței este într-adevăr cauza dispariției anumitor conținuturi sau în care niște conținuturi dezagreabile sunt refulate [*ibidem* p. 311].

Cu ajutorul minții conștiente, poți programa conștientul să gândească pozitiv. Puterea subconștientului te poate scoate din starea de confuzie, nefericire, melancolie și eșec și poate rezolva dificultățile, te poate elibera de constrângeri emoționale și fizice. Gândești și raționezi cu mintea conștientă și orice gândești în mod obișnuit coboară la nivelul subconștientului, care creează apoi în funcție de natura gândurilor proprii [12, p.14].

Dacă dorim să păstrăm ceva, înseamnă că are însemnătate. Așa că obiceiurile sunt cheia de înțelegere nu doar a personalității cuiva. Obiceiurile ne izolează de schimbare, ne permit să rămânem la adăpost într-o mare de curenți, oferindu-ne ideea sau iluzia unei priveliști constante într-o lume schimbătoare spune autorul Marinoff Lou. Prin urmare, obiceiurile sunt o reflecție a gândirii noastre, pentru că afirmă acele lucruri pe care le vrem constante. Obiceiurile personale și sociale pe care oamenii le cultivă se sprijină de obicei pe obișnuințele de gândire. [9, p. 453].

În mod paradoxal, deși vrem să controlăm schimbările din viața noastră, trebuie să recunoaștem sunt uneori mai înțelepte decât cei care le suportă. Toții marii raționaliști, inclusiv Platon, Descartes, Leibniz și Kant, au admis că rațiunea noastră are limite și că nu putem răspunde întrebărilor fundamentale doar prin intermediul rațiunii [*ibidem* p.461].

Eul este "conținătorul" vieților noastre. Eul construiește granița între noi și orice altceva și mediază relația noastră cu lumea. Sufletul, pe care jungienii îl consideră echivalent inconștientului sau însuși psihicului, ne conectează cu transpersonalul. Sufletul este și depozitarul întregului potențial al speciei umane, potențial care se află în fiecare dintre noi, asemenea semințelor care germinează și sunt gata să răsară atunci când condițiile exterioare devin favorabile.

Sinele semnifică obținerea unui sentiment al identității. Atunci când se naște Sinele, știm cine suntem, părțile disjuncte ale psihicului nostru se unesc și avem experiența totalității și a deplinătății. Sarcina noastră devine apoi descoperirea unor moduri adecvate de a ne exprima în lume, contribuind, astfel, în modul nostru unic, la umplerea vieților noastre de bucurie și la transformarea, pustiului în teren fertil.

Eul este locul conștiinței, recunoașterea faptului că există un "eu" separat de mamă și de restul lumii, un „eu” care poate afecta lumea. Eul adult matur își dezvoltă capacitățile pentru a ne împlini toate nevoile, nu doar pe cea de siguranță. Eul dezvoltat ne ajută să ne satisfacem nu doar nevoile de supraviețuire, satisfacție, siguranță, iubire și apartenență, ci și pe cele de stimă de sine, auto

actualizare și chiar transcendență [13, p.49].

Deși deseori s-a considerat că Eul este inamicul Sufletului, de fapt el ne ajută să creăm și să ne menținem granițele – sensul nostru de limită de la care ne sfârșim și de unde încep ceilalți. Dezvoltat în mod corespunzător, Eul crește, dar apoi se golește, devenind recipientul care poate găzdui Sufletul fără amenințarea cu colapsul mental, emoțional sau fizic. În lipsa acestui recipient bine construit, nu poate exista vreo dezvoltare reală, psihologică sau spirituală, pentru că nu este niciun loc sigur în care aceasta să fie așezată.

Eul poate porni psihicul. Slujba Eului este să apere și să protejeze psihicul, el îi cunoaște fiecare loc vulnerabil. Cel mai simplu mod de a aborda teama de schimbare a Eului subdezvoltat este de a observa cu detașare. Cel mai eficient mod este, în tot cazul, amintirea faptului că Eul este aliatul nostru și că trebuie adus să lucreze pentru și nu împotriva noii nevoi. Eul poate necesita, de asemenea, inspirație pentru a lucra la fortificarea recipientului prin dezvoltarea unei structuri mai clare și a unui sens al identității, astfel încât să fie suficient de puternic, încât să permită intimitatea autentică, înșigh-ul spiritual și o mai mare autenticitate și integralitate. Acesta este de obicei o problemă de întărire a granițelor noastre, prin creșterea conștientizării locului în care noi ne terminăm și unde începe altcineva sau unde mintea noastră conștientă și-a pierdut controlul și inconștientul ne-a condus viața [*ibidem* p.61].

Aceasta conștiință de sine se dezvoltă în timp și ne ajută să devenim tot mai mult stăpâni propriei vieți. Propriile percepții, sentimente, gânduri, idei și amintiri pot fi astfel înțelese tot mai bine, iar ulterior propriile acțiuni pot fi orientat tot mai mult către un scop.

Eul-conștiință uman constituie un minunat produs al procesului evolutiv. El potențiază posibilitățile pe care omul le are în timpul vieții [6, p.25].

Franz Ruppert și Harald Banzhaf consideră că dacă un om nu are o relație bună cu sine, el nu va avea nici un centru solid în jurul căruia să guverneze evenimentele psihice. Numai un eu sănătos are posibilitatea de a conecta în mod judicios toate celelalte dimensiuni și de a indica direcția potrivită pentru propriul corp. În mod corespunzător, eul, voința, sentimentele, ideile și acțiunile nu vor forma în acest caz o unitate. Propriul eu este instanța interioară care comunică ceea ce este important și ce trebuie să se întâmple în propria viață [6, p.24].

Fiecare dintre noi are o minunată abilitate interioară de a reflecta asupra informației pe care o înregistrează diferitele organe de simț și de a ordona și controla aceste experiențe. Suntem atât de familiarizați cu această înzestrare, încât o considerăm ca fiind de la sine înțeleasă și uneori ne întrebăm ce e cu ea, deși, din câte știm, este o realizare recentă a evoluției.

Faptul că avem conștiință autoreflexivă ne permite să scriem noi înșine planul de acțiune și să luăm decizii pentru care nu există instrucțiuni genetice.

Cu toate acestea, odată cu dezvoltarea conștiinței autoreflexive, funcționarea creierului pare să fi făcut un salt cuantic incredibil. Acum nu mai înregistrează doar nevoi, instincte, senzații și idei care intră în competiție pentru „timpul de emisie” din conștiință și ajung să-l câștige pe baza întâietății fixate de instrucțiunile chimice

moștenite. Acum resimte și totalitatea acestor impulsuri care creează un sine distinct, capabil să preia controlul sferei conștiente și să decidă care dintre sentimente și idei ar trebui să aibă prioritate în fața celorlalte [4, p.44-46].

Odată cu apariția conștiinței reflexive, pentru simbolizarea sinelui, eul începe să folosească posesiunile. Problema e că pe măsură ce eul se identifică mai mult cu simboluri exterioare, atât devine mai vulnerabil. James continuă prin a scrie că pierderea subită a posesiunilor rezidă într-o „îngustare a personalității, o transformare parțială a sinelui în neființă”. Ideile care devin reprezentările centrale ale sinelui sunt cele în care individul investește cea mai mare cantitate de energie psihică [ibidem p. 114].

Tipul de eu care ar putea să o scoată la capăt ar fi unul suficient de sigur pentru a renunța la dorințele de care nu avem nevoie. Pe lângă obstacolele clădite în mintea noastră de către gene și cultură, libertatea noastră de perceperea a realității este redusă de competiția cu alți oameni și cu produsele propriei noastre gândiri. Noi nu suntem influențați de „realități” ci de opinia noastră despre realități.

Ajungem astfel la concluzia că fiecare poartă în sine o „opinie” despre sine și despre îndatoririle vieții. Certitudinea noastră, mai mare sau mai mică, de a fi formulat opinii care corespund cu realitățile se bazează în întregime, îndeosebi la copiii lipsiți de experiență și la adulții antisociali, pe o experiență pură deficitară și pe inerția opiniei noastre, succesul propriei acțiuni corespunzând opiniei respective.

O linie de viață și o lege de mișcare care îl domină fără ca el să le înțeleagă, fără ca el să își dea seama de ele. Această lege de mișcare își are originea în spațiul îngust al copilăriei și se dezvoltă conform unei opțiuni automate de folosire liberă a forțelor native și a impresiilor provenite de la lumea exterioară [1, p. 36].

Complexitatea conștiinței nu este o funcție a inteligenței sau a cunoașterii, nu este doar o trăsătură cognitivă, ci include, de asemenea, sentimentele și acțiunile unui individ. Ea cere să devenim conștienți de propriul potențial unic, să dobândim controlul asupra lui și să fim capabili creăm armonie între scopuri și dorințe, senzații și trăiri, atât pentru noi înșine, cât și pentru ceilalți.

Pentru că diferențierea constituie jumătate dintr-o conștiință complexă, fiecare trebuie să-și urmeze propriul fel de a fi, găsind moduri în care să manifeste individualitatea.

Modul în care este organizată informația în interiorul conștiinței devine și ele un aspect definitoriu al sinelui. Însă nu doar *ceea ce* ne captează atenția devine parte din noi; contează și *cum* se petrece acest lucru. [4, p. 277].

La prima privire, ar putea părea că sentimentele noastre sunt evidente; o gândire mai atentă ne amintește însă că am trecut cu vederea ceea ce am simțit cu adevărat în legătură cu un anumit lucru sau că am reacționat târziu față de aceste sentimente aflate în joc [7, p. 95].

În cadrul aceste conștientizări autoreflexive, mintea constată și investighează experiența în sine, inclusiv emoțiile. Această conștientizare a emoțiilor este competența emoțională fundamentală pe care se clădesc celelalte competențe, cum ar fi cea autocontrolului emoțional.

Auto-conștientizarea înseamnă să fim „conștienți atât de dispoziția în care suntem, cât și de gândurile pe care le avem.

Dar Mayer constată că acesta sensibilitate poate la rândul său să fie mai puțin calmă; gândurile tipice prin care se exprimă auto conștientizarea emoțională. Există o distincție logică între a fi conștient de sentimente și a acționa pentru a le schimba, John Mayer consideră că, din motive practice, cele două merg de obicei mână în mână. Această recunoaștere este însă distinctă de eforturile făcute pentru a împiedica să acționăm conform unui impuls emoțional [ibidem p. 97].

Hume sugerează, că nu există sine sau suflet unitar, concret ; suntem, pur și simplu , o îngemănare de percepții în continuă schimbare, iar felul în care percepem lucrurile în timp pare să dovedească această afirmație.

Zona „sinelui” și a „personalității” îi preocupă pe filosofi și pe psihologii contemporani, iar Baggini, fondatorul publicației The Philosopher’s Magazine, răspunde în maniera accesibilă, la cele mai fascinante întrebări, explorând două concepții diferite despre sine: teoria „perlei” și teoria „aglutinării” .

Teoria perlei asupra sinelui pornește de la ideea că, în ciuda modelului în care se transformă viața noastră de-a lungul timpului, există o esența a „sinelui “ care rămâne neschimbată. Acest sine este dotat cu liber – arbitru și poate transcende chiar și trupul, dincolo de moarte. Totuși, în ciuda cercetărilor neuroștiințele nu au descoperit asemenea perle – „eul” fundamental nu este localizat nicăieri în creier.

Noi, oamenii, dispunem de un “sine autobiografic” care conturează povești bogate , detaliate și complexe ,din experiențele noastre din viață.

Filosoful contemporan Derek Parfit caracterizează personalitatea ca fiind deținerea unei “continuități și a unei conexiuni psihologice”. “Artificial “ eului, explică Baggini, este modul în care creierul și corpul creează “un simț al unității și al unicității dintr-o secvență fragmentată de experiențe și amintiri”. Astfel artificialul funcționează tocmai pentru că nu există un centru de control la nivelul creierului. Baggini observă că nu suntem doar o colecție de roluri – dar avem un simț psihologic al sinelui care persistă, indiferent de rolurile pe care le jucăm în viață. La fel ca Baggini, William James vede personalitatea ca pe un “ continuum de sentimente în fluxul conștiinței subiective”. Indiferent de experiențe și de mediul care trăim, câtă vreme avem un flux de sentimente și de gânduri, avem și un sine. De-a lungul vieții, prin rafinarea percepțiilor, a gândurilor și a acțiunilor, putem crea sinele în mod conștient.

Așa cum demonstrează Baggini, “suntem cu toții mai puțin uniificați, coerenți, conștienți și pereți de cât avem tendința de a crede, dar rămâne reali și unici”. “ Sinele există în mod clar, spune Baggini, și nu este independent de părțile care îl constituie”.

În mod paradoxal, experimentând toate aspectele și fațetele sinelui nostru, nu ne pierdem și ducem o viață însemnată, procedând astfel și admitând că nu deținem o esență eternă sau un suflet imaterial, dăm dovadă de maturitate [2, p.56,59].

Atunci când ne utilizăm mintea, spune Montaigne, “ avem mai degrabă, nevoie de indicații decât de aripi”.

Starea noastră naturală este caracterizată de dorințe și de agitație, de aceea ar trebui să vedem lucrurile exact așa cum sunt [ibidem p.325].

Noi suntem întotdeauna în procesul de surfing printr-un flux constant de adaptări creative, informații de trecutul nostru, ca reacție la situația în care ne găsim în respectivul moment din timp. Reacțiile noastre se modifică constant în raport cu situațiile cu care ne întâlnim [5, p. 37].

Eul este intențional, atent și conștient de sine ca fiind separat de situația lui. Ca atare, este central în timpul introspecției – putem fi conștienți de noi înșine într-un moment izolat, fără a fi în contact direct cu cineva sau ceva. Deși funcția Eu „permite procesări de tip sine/celălalt ale momentului, nu oferă un sens de continuitate a sanitației noastre”. Prin intermediul funcției Eu obținem o imagine de sine, dar o asemenea imagine de sine poate fi în relație cu o situație depășită, și nu cu una prezentă. Lucrul cu funcțiile Eului este central în travaliul cu asemenea *afaceri neîncheiate* [ibidem p.42,43].

Eu este persoana pe care o accepți în chip de sine al tău real. Eu reprezintă tot ce crezi tu că ești. Eu reprezintă tot ce ține de personajul pe care l-ai modelat din credințele tale cele mai intime și din numeroasele experiențe.

Eu nu se referă la corpul în care ne aflăm. Eu nu descrie energie care se mișcă prin noi. Eu nu e ceva primordial, fiindcă noi n-am inventat un „sine” până când nu am învățat limbajul. Eu nu a existat până când nu am început să vedem lumea prin intermediul simbolurilor și al înțelesului acestora. Eu nu se referă la nimic real, se referă la o imagine, la o noțiune pe care o avem cu privire la noi înșine. Eu reprezintă o mitologie personală, o culegere de povești pe care ni le repetăm și pe care le acceptăm ca fiind adevărul [11, p.36].

Conștiința de sine poate ghida evoluția personajului principal. Eu este conștient de mediul fizic care te înconjoară, și eu poate, de asemenea, să devină conștient de sine însuși [ibidem p. 38].

Oamenii *trebuie* să fie ceea ce *pot* să fie. Trebuie să rămână fideli propriei naturi. Putem numi această nevoie de actualizare a sinelui. În acord cu Goldstein, putem înțelege majoritatea experiențelor de amenințare individuale drept situații care inhibă sau amenință să inhibe dezvoltarea în direcția actualizării sinelui. Acest accent pus pe vătămarile viitoare și actuale are multe consecințe serioase. De exemplu, putem cita concepția revoluționară a lui Fomm despre conștiința „umanistă” ca percepție a devierii de la calea dezvoltării personale sau a actualizării sinelui. Această afirmație scoate puternic în evidență relativismul și deci neadekvarea teoriei lui

Freud despre Supraeu.

Ar trebui să observăm totodată că a pune în relație de sinonimie *amenințarea* cu *inhibarea dezvoltării* creează posibilitatea ca o situație să nu reprezinte subiectiv o amenințare în prezent, dar să devină amenințătoare sau inhibatoare pentru dezvoltare în viitor. Proasta folosire sau nefolosirea capacităților amenință în mod direct actualizarea sinelui [10, p. 210].

Ce este dedicarea față de cauză? Ce dă naștere persoanei dedicate, devotate, care se identifică cu o cauză sau misiune ce-i transcende eul? Personalitatea mulțumită, fericită, calmă, senină, împăcată.

Gusturile, valorile, atitudinile și alegerile oamenilor aflați în procesul actualizării sinelui au în mare măsură o bază intrinsecă și determinată de realitate, nu una extrinsecă, relativă. În consecință, gustul lor se îndreaptă spre ceea ce e corect, nu spre ceea ce este greșit, spre adevăr, și nu spre minciună, spre frumusețe, și nu spre urătenie. Ei trăiesc într-un sistem de valori stabile, și *nu* într-o lume robotizată, *complet lipsită de valori* (bazată doar pe modă, tendințe trecătoare, părerea celuiilalt, imitație, sugestie, prestigiu). E foarte posibil ca nivelul frustrării și toleranța la frustrare să fie *mult* mai crescute la oameni aflați pe calea actualizării sinelui. La fel și nivelul vinovăției, al conflictului și al rușinii. Acest lucru este valabil chiar și pentru adolescență, prea des tratată ca o adevărată boală.

Relațiile părinte-copil au fost de obicei studiate ca și cum ar constitui *numai* un set de probleme, *numai* posibilitatea de a greși. Ele sunt în primul rând o plăcere și o bucurie, un mare prilej de fericire. [ibidem p. 394].

Concluzii.

Aceste tipare au fost descrise, mai mult sau mai puțin independent, de mulți savanți care au studiat felul în care oamenii se schimbă în timp. Câteva exemple sunt psihologii Abraham Maslow, care a studiat modul în care nevoile de bază se transformă în valori; Lawrence Kohlberg, care a investigat dezvoltarea moralității; Jane Loevinger, care a studiat dezvoltarea eului, și James Fowler care a fost interesat să vadă cum se dezvoltă credința. În fiecare dintre cazuri, acești specialiști în științe sociale descriu o mișcare dialectică între diferențiere și integrare, între îndreptarea atenției înspre interior, și apoi înspre exterior, între a conferi valoare propriului sine, și apoi comunității mai largi. Până la urmă, a pune în relație de sinonimie *amenințarea* cu *inhibarea dezvoltării* creează posibilitatea ca o situație să nu reprezinte subiectiv o amenințare în prezent, dar să devină amenințătoare sau inhibatoare pentru dezvoltare în viitor.

Referințe bibliografice:

1. ADLER Alfred. O cercetare de psihologie individuală. Sensul vieții. Trad.: ed. îngrija. și pref. de Lucian Pricop. - București: Carte, 2019, 254 p. ISBN 978-606-8893-37-2
2. BUTLER Bowdon Tom. 50 de clasiци Filozofie. Sinteza celor mai importante 50 de cărți despre ființă, adevăr și înțeles; Tradus: Alexandru Bumbaș- București : Litera, 2019 (pag. 495) ISEBN 978-606-33-3617-1.
3. CARL Jung Gustav. Opere complete. Trad.: Vasile Dem Zamfirescu, Daniela Ștefănescu – București: Editura Trei, 2003 – Vol, ISBN 973-8291-61-5, Vol. 9, Partea 1: Arhetipurile și inconștientul colectiv. / . – 2014. – Bibliogr. – Index. ISBN 978-973-707-942-8
4. CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály. Evoluția sinelui: o psihologie a noului mileniu. Trad.: din engleză de Irina Dinescu - București: Curtea Veche Publishing, 2021, 438 p. ISBN 978-606-44-1090-0

5. DAVE Mann. Terapia gestalt: 100 de teme și tehnici fundamentale. Trad.: Brândușa Popa- București: Editura Trei, 2013, 390 p. ISBN 978-973-707-690-8
6. FRANZ Ruppert și Harald Banzhaf. Corpul meu, trauma mea, eul meu: constelarea intenției-eliberarea de de biografia traumatică. Trad.: Din germană de Doina Fischbach - București: Editura Trei, 2018, 496 p. ISBN 978-606-40-0565-6
7. GOLEMAN Daniel. Inteligența emoțională. Ed. A 4-a, reviz. Trad.: din engleză de Irina-Margareta Nistor – București Curtea Veche Publishing, 2018, 529 p. ISBN 978-606-44-0072-7
8. JORDAN B. Peterson. Hărțile sensului: arhitectura credinței; Trad.: Limba engleză de Raluca Hurtuc. - București: Editura trei, 2022. 744 p. ISBN 978-606-40-0707-0
9. MARINOFF Lou. Întrebări fundamentale: Filosofia îți poate schimba viața. Trad.: Oana Zamfirache. București: Editura trei, 2013. 592 p. ISBN 968 – 973 – 707-741 – 7
10. MASLOW Abraham H. Motivație și personalitate – Ed. a 3-a. Trad.: Andreea Răsuceanu- București: Editura Trei, 2013, 567 p. ISBN 978-973-707-905-3
11. MIGUEL Ruiz, Emrys Barbara. Trad.: Carmen Neacșu.- Cristian: Mix, 2019, 187 p. ISBN 978-606-8460-75-8
12. MURPHY Joseph 52 de afirmații săptămânale și tehnici practice pentru a-ți descătușa puterea subconștientului . Tradus: din limba engleză de Ciprian Prundeanu - București: Litera, 2019. 286 p. ISBN 978-606-33-3683-6
13. PEARSON Carol S. Trezirea eroului în interior: douăsprezece arhetipuri care ne ajută să ne regăsim și să ne transformăm lumea. Trad.: din engleză de Mirela Foghianu - București: Edit. Trei, 2018. 510 p.
14. VERZA Emil, Verza Florin Emil. Psihologia copilului. – București. Editura trei, 2017. 559 p. ISBN 978-606-40-0237-2

CZU 316.77

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.23>

ABORDAREA COMUNICĂRII DIN PERSPECTIVA TEORIEI ORGANIZAȚIONALE

SADOVEI Larisa,

doctor în pedagogie, conferențiar universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

sadovei.larisa@upsc.md

<https://orcid.org/0000-0002-1739-3766>

REZUMAT

Acest articol reflectă abordarea comunicării din perspectiva teoriei organizaționale, astfel încât să elucidăm faptul că comunicarea oferă posibilități nelimitate atât în viața socială, cât și în cea organizațională, ea jucând un rol imens în existența umană. Ideea comunicării ca element și mijloc esențial al vieții individuale și sociale este larg acceptată atât de sociologi și antropologi, cât și de pedagogi și psihologi. Comunicarea a fost inclusă printre funcțiile importante ale organizațiilor, alături de alte funcții (de organizare, conducere, decizie etc.). Prin urmare, organizațiile au început să fie din ce în ce mai mult interesate de imaginea lor față de public, clienți, furnizori, etc. De asemenea, fiecare manager, indiferent de nivelul ierarhic, a început să țină la imaginea sa în ochii superiorilor, egalilor și subordonaților. Comunicarea organizațională a devenit atât de importantă încât autorii care abordează în lucrările lor problematica ei generală încep să se refere tot mai insistent la ea.

Cuvinte-cheie: comunicare, domeniul comunicării, comunicarea umană, comunicarea în organizație, feed-back, persuasiune.

THE COMMUNICATION APPROACH FROM THE PERSPECTIVE OF ORGANIZATIONAL THEORY

SADOVEI Larisa,

PhD in pedagogy, associate professor,
"Ion Creangă" State Pedagogical University

sadovei.larisa@upsc.md

<https://orcid.org/0000-0002-1739-3766>

SUMMARY

This article reflects the approach to communication from the perspective of organizational theory, so as to elucidate the fact that communication offers unlimited possibilities in both social and organizational life, playing a huge role in human existence. The idea of communication as an essential element and means of individual and social life is widely accepted both by sociologists and anthropologists, as well as by pedagogues and psychologists. Communication was included among the important functions of organizations, along with other functions (organization, management, decision, etc.). Therefore, organizations started to be more and more interested in their image towards the public, customers, suppliers, etc. Also, every manager, regardless of the hierarchical level, began to care about his image in the eyes of his superiors, equals and subordinates. Organizational communication has become so important that the authors who address its general issues in their works begin to refer to it more and more insistently.

Key words: communication, field of communication, human communication, communication in the organization, feedback, persuasion.

Introducere.

În zilele noastre, comunicarea este unanim recunoscută drept **cheia excelenței și eficacității organizaționale**. Indiferent cât de puternică ar fi o instituție, ea nu poate funcționa corespunzător fără un sistem bun de comunicare. Comunicarea este ceea ce ține instituția unită și o face să funcționeze. *Eficacitatea comunicării* este vitală pentru eficacitatea întregii organizații, iar managerul instituției este cel împuternicit să asigure buna comunicare în instituția gestionată. Or, **comunicarea** este unul dintre elementele de bază ale managementului instituției, de rând cu funcțiile de planificare, previziune, organizare, antrenare și coordonare, comandă și control - acestea din urmă fiind realizate cu ajutorul și prin intermediul comunicării [6, p.330].

Omul se naște, crește și își trăiește viața învățând. Procesul de adaptare la ambianța naturală și la provocările societății presupune o comunicare continuă cu lumea obiectivă, pe parcursul căreia se formează treptat trăsăturile esențiale ale personalității.

Comunicarea reprezintă un proces de emiteră a unui mesaj și de transmitere a acestuia într-o manieră codificată cu ajutorul unui canal către un destinatar în vederea receptării [11, p.123].

Cum omul este o ființă socială și cea mai mare parte a activității și-o desfășoară în mijlocul celorlalți oameni, *comunicarea cu semenii* este una dintre cele mai importante modalități de a stabili relații cu mediul, o cale esențială de învățare și o modalitate importantă de acțiune. Relațiile interumane sunt practic de neconceput în lipsa comunicării.

Teoriile organizaționale consideră **comunicarea** un element esențial. Încă la sfârșitul anilor '30, Barnard (1938) a situat comunicarea în centrul teoriei sale organizaționale, considerând comunicarea *acea forță care menține funcționarea organizației și care leagă obiectivele organizației cu cele ale angajaților*. Funcționarea organizației depinde foarte mult de calitatea, organizarea și eficiența transmiterii informațiilor. Din această perspectivă, pot fi valorificate cercetările legate de comunicare, cum ar fi: *rolul sistemului informațional în viața organizației, caracteristicile feedback-ului eficient, relația dintre sistemul de comunicare și structura organizației, barierele comunicării organizaționale, impactul tehnologiei informaticii asupra organizației în general și asupra comunicării organizaționale în special etc.* [apud 2, p.219].

Teoretic, **comunicarea în organizație** ar trebui să urmărească strict *circuitul ierarhic*. Pot fi realizate trei forme de comunicare, ce urmează liniile formale de autoritate din organigrame: *comunicarea de sus în jos* - pornește de la vârful ierarhiei spre bază; *comunicarea de jos în sus* - pornește de la baza organizației spre vârf; *comunicarea orizontală* - are loc între departamente sau unități funcționale, de obicei ca un mijloc de coordonare a eforturilor.

Informația este materialul de bază cu care operează comunicarea, ceea ce trebuie transmis, dat mai departe

reprezintă „unitatea de operare” sau „celula” care face comunicarea să existe. Informația îmbracă mai multe forme și influențează în mod direct caracterul comunicării. Realitatea arată că **circuitul ierarhic formal** este o cale de comunicare incompletă și adesea ineficientă. În orice organizație funcționează și **comunicarea informală**, care poate fi uneori sprijin, alteori factori care blochează sau perturbă reușita activității [4, p.117].

Complexitatea fenomenului comunicării, actului, procesului comunicării îndreptățește constituirea *științelor comunicării*. Or, comunicarea constituie obiectul unei *științe integrative* care-și particularizează diferența specifică prin „studierea circuitelor profesionale și instituționale ale informației, fie că această informație este destinată publicului larg, fie că este destinată publicului specializat” [10, p.46].

Pentru a răspunde la întrebarea *cum se poate comunica mai mult, mai bine și mai eficient*, știința comunicării stabilește *cadrul teoretic de administrare și management informațional* - procurarea, stocarea, prelucrarea, evaluarea, dirijarea și controlul (monitorizarea) informației pentru a facilita luarea deciziilor. Sunt stabilite principiile de organizare a ofertei informaționale, de selecție (determinarea necesarului informațional), analiza de conținut (semantic, sintactic și pragmatic), tipurile de transmitere (liniară, ramificată, circulară, interactivă), climatul comunicării (ofensiv, defensiv), tipurile de canale informaționale, mediatizarea informației [8, p.109].

Rezultate și discuții.

Domeniul comunicării a fost fondat din cauza nevoii simțite acut de a face oamenii să comunice cât mai eficient. A comunica, a ști să comunici au devenit imperative în ultimul deceniu. În comunicare nu este totul a te exprima pur și simplu. De vreme ce ne exprimăm pentru cineva, trebuie ca expresia să fie făcută inteligibilă pentru partener. Deci, ea trebuie organizată în așa fel încât cuvintele, în aparență uniforme, să devină apte prin înlănțuirea lor să exprime realitatea cu tot ceea ce conține ea nou în fiecare moment, dar și să păstreze ceea ce este general ca puncte de reper universal valabile în aceeași limbă.

Conform definiției din *Marele Dicționar al psihologiei* „comunicarea verbală și nonverbală este un ansamblu de relații care se stabilesc între aspectele verbale ale **comunicării umane**, aspectele nonverbale și variabilele psihologice și sociale implicate în procesul comunicațional” [7].

Comunicarea umană presupune:

- existența a cel puțin doi parteneri - indivizi sau persoane colective (grupuri, organizații, instituții etc.);
- existența unui canal de comunicare;
- stabilirea unui cod (limbaj) de comunicare cunoscut de fiecare dintre parteneri;
- existența unor proceduri și protocoale care să permită o comunicare eficientă și (de dorit) civilizată [5, p.220].

Etimologic, cuvântul **comunicare** este legat de

noțiunile de „comunitate” și „obligatie”. La origine, *comunicare* înseamnă a face ca un lucru să fie împărțit, împărțit. În accepțiunea autorilor *Saundra Hybels* și *Richard L. Weaver* „comunicarea se referă la actul uneia sau al mai multor persoane ce trimit și primesc mesaje distorsionate de zgomot, act care se petrece într-un context, are un efect și furnizează ocazia unui **feed-back**” [apud 9, p.94].

Managerii sunt deseori puși să prezinte în fața unui auditoriu rapoarte, informări, strategii, proiecte etc. Cel mai potrivit mod de a face acest lucru este prezentarea liberă pe baza unei schițe. Schița trebuie să conțină, în mod prescurtat ideile, punctele și subpunctele prezentării. Ea are rolul să ajute memoria și nu este un manuscris de pe care se citește. Foaia sau fișele pe care sunt consemnate ideile trebuie să aibă mult spațiu alb, pentru ca elementele de conținut să iasă în evidență. Utilizarea mijloacelor vizuale (proiector video, retroproiector etc.) are rolul de a crește puterea de reținere a auditoriului [4, p.108].

La nivel interpersonal, prin comunicare managerul îi înțelege pe angajați/colaboratori făcându-se înțeles de către aceștia; el îndrumă, motivează, soluționează conflicte, transmite instrucțiuni, evaluează angajații/colaboratorii.

La nivel de instituție educațională, comunicarea managerială este orientată nu doar spre transmiterea mesajelor, ci și spre schimbarea mentalităților și adaptarea psihologică a acestora la obiectivele instituției. Iar de calitatea comunicării manageriale depinde modul în care se folosește resursa umană a instituției și, în particular, productivitatea, calitatea muncii angajaților, precum și satisfacția lor profesională [6, p.330].

O serie de informații sunt însă filtrate (filtrarea este tendința de a dilua sau opri transmiterea mesajului pe traseu). Cu cât există mai multe legături în lanțul de comunicare, cu atât crește potențialul acțiunilor de filtrare. Pentru a evita efectele filtrării, unii manageri instituie politica ușilor deschise”, în cadrul căreia orice membru al organizației poate comunica direct, fără să parcurgă circuitul ierarhic [4, p.118].

O dimensiune a relațiilor de comunicare în organizație este **persuasiunea**. De la Aristotel și până azi ea a fost explicată fie ca un proces de influențare a interlocutorului pentru modificarea atitudinii sale într-o direcție dată de instanța inițiatoare, fie ca o calitate a mesajului sau o intenție care provoacă succesul/insuccesul comunicării, sau ca o latură eminentemente afectivă a actului de comunicare. Proces în care se modifică atitudinea, calitate a mesajului, intenție sau latură eminentemente afectivă a comunicării, *persuasiunea* apare ca un element psihosocial în orice act de comunicare interumană și se implică în orice structură de cod, deci în orice mesaj. Este important de remarcat faptul că *persuasiunea* devine obiectiv controlabilă și măsurabilă prin felul în care într-un proces de comunicare se distribuie elementele de expresivitate. Sub aspect persuasiv, schimbul de mesaje se poate mișca pe o orizontală între ostilitate și intensitate pozitivă, trecând prin punctele: reducerea ostilității, dezagreabilitate, agreabilitate [9, p.100].

Persuasiunea este considerată de A. Bandura [apud 3, p.150] una dintre cele *patru surse de informare a individului cu privire la eficiența sa*, alături de experiențele anterioare proprii de succes și eșec, observarea acțiunilor celorlalți și stările sale emoționale.

Realizată sub forma **feedbackului verbal**, *persuasiunea* singură nu conduce la creșterea stabilă a nivelului percepției cu privire la capacități, dar reprezintă un factor important atunci când evaluarea se bazează pe rezultate obiective și pe evidențierea progreselor.

Potrivit autorului menționat, mecanismele prin care acționează *persuasiunea* sunt de natură *cognitivă, motivațională și afectivă*, iar informația primită trebuie să producă efecte benefice la toate cele trei niveluri. De exemplu, o laudă care vine de la o persoană semnificativă poate avea un impact pozitiv la nivel afectiv, dar dacă ea nu se întemeiază pe realitate, nu va putea fi acceptată și la nivel cognitiv. De asemenea, unele mesaje pot avea efecte negative la nivel afectiv și de aceea, chiar dacă sunt corecte din punct de vedere cognitiv, vor fi respinse de interlocutor [ibidem, p.150].

Bariere în calea comunicării eficiente între șef și subordonat: *solicitări conflictuale ale rolului* - rolul de lider cere șefilor să îndeplinească atât funcțiuni de serviciu, cât și de suport socio-emoțional; *efectul de cocoloșire* - tendința de a evita comunicarea știrilor proaste; *efectul statutului funcției* - oamenii doresc să comunice mai degrabă cu persoane care au același statut sau statut superior; comunicarea șef - subordonat poate fi percepută negativ; lipsa timpului; diferențe de personalitate; diferențe perceptuale - referitoare la capacitatea profesională a subordonatului, modul cum folosește timpul, stilul de conducere al șefului etc. [4, p.118].

Într-o organizație, comunicarea face posibile **informarea** (se furnizează baza deciziilor), **motivarea** (se stimulează cooperarea și implicarea în atingerea obiectivelor), **controlul** (se clarifică îndatoririle, se stabilesc autoritatea și responsabilitățile).

Funcția ei *emoțională* (exprimarea trăirilor, sentimentelor etc.) este de asemenea importantă; astfel, se pot dezamorsa unele tensiuni sau se pot consolida anumite poziții în cadrul organizației. Există două funcții majore ale comunicării privind viața organizației:

1. funcția *de unificare a activităților organizației* - comunicarea este modalitatea prin care oamenii sunt uniți într-o organizație pentru a atinge un țel comun; scopul comunicării într-o organizație este acela de a conduce la schimbări, de a influența acțiunile ce asigură prosperitatea organizației;

2. funcția *de integrare managerială* - comunicarea este vitală pentru funcționarea internă a organizației, pentru că integrează funcțiile manageriale; comunicarea leagă, de asemenea, organizația de mediul exterior [2, p.220].

În acest context, *reacțiile defensive* sunt foarte frecvente în procesul de comunicare. Mesajele care provoacă o astfel de reacție sunt în general cele care atacă persoana (tabelul nr.1). Studiile au identificat mai multe tipuri de mesaje care duc la declanșarea reacțiilor defensive precum și modalitățile de prevenire a acestora.

Tabel 1. Tipuri de mesaje care duc la declanșarea reacțiilor defensive [1, p.98]

Modalități	Mesajele care provoacă reacțiile defensive	Mesajele care previn reacțiile defensive
<i>Evaluare vs. descriere</i>	Comunicarea evaluativă este cel mai frecvent mod de a provoca o reacție defensivă. Sunt mesajele adresate la persoana a II-a - „Nu știi despre ce vorbești!”	Comunicarea descriptivă este cea mai eficientă modalitate de comunicare - în loc de „Vorbești prea mult!”, poți spune „Când nu îmi dai posibilitatea să spun ce cred (descrierea comportamentului), devin nervos și frustrat! (emoția și consecința)”.
<i>Control vs. orientare spre problemă</i>	Mesajele prin care avem tendința de a controla interlocutorul, prin oferirea de soluții și sfaturi, dezvoltă reacții defensive	În contrast, comunicarea orientată spre problemă ajută interlocutorul să identifice alternativele problemei sale fără a-i impune soluția
<i>Manipulare vs. spontaneitate</i>	Manipularea este o formă de comunicare care transmite mesajul de non-acceptare și neîncredere în deciziile celorlalți	Ca alternativă a acestei forme ineficiente de comunicare este exprimarea spontană a opiniilor personale, fără a încerca să-ți impui punctul de vedere
<i>Neutralitate vs. empatie</i>	Neutralitatea sau indiferența în comunicare transmite mesajul că persoana cu care comunică nu este importantă pentru tine	Comunicarea empatică este forma de comunicare care previne reacțiile negative despre sine și ceilalți. Limbajul non-verbal este esențial în comunicarea empatică.
<i>Superioritate vs. egalitate</i>	Atitudinea de superioritate determină formarea unei relații defectuoase de comunicare și vine în contradicție cu acceptarea necondiționată și cu respectul fiecărei persoane	Studiile din domeniul educațional au arătat că persoanele cu competențe intelectuale și sociale dezvoltate comunică mai eficient într-o formă de egalitate și acceptare și nu de superioritate, care este considerată o formă de nedezvoltare a abilităților de relaționare

În sinteză, comunicarea este considerată ca reprezentând chiar un factor socio-genetic, dat fiind faptul că fără comunicare societatea umană neputând exista; organizarea socială este imposibilă fără comunicare; o societate este constituită din indivizi și grupuri care comunică, de aceea am putea interpreta societatea în ansamblul său, în funcție de o teorie a comunicării [12, p.493]. Din acest motiv, diferitele forme de organizare a vieții sociale nu ar avea sens în afara comunicării.

Concluzii.

1. Buna funcționare a organizației este condiționată, pe de-o parte, de informațiile despre mediul intern și extern, iar pe de altă parte, de modalitatea de a oferi date pentru propriile segmente, pentru forurile decizionale și mediul socioeconomic. Astfel, *sistemul informațional*

cuprinde fixarea, stocarea, respectiv prelucrarea datelor, precum și producerea de noi informații, stocarea, transmiterea și utilizarea lor.

2. Comunicarea este un fenomen social de bază, în strânsă legătură cu interacțiunea socială, deoarece comunicarea creează și modifică relațiile.

3. Comunicarea organizațională studiază o serie de probleme care își găsesc aplicabilitatea în cadrul grupurilor mici: comunicarea ca mijloc de persuasiune, modelul comunicării eficiente în grupurile mici, relația comunicare - negociere, comunicare - soluționare de conflicte, rolul comunicării în conturarea normelor de grup, comunicarea ca mijloc de coordonare a activității în grup, dificultățile în comunicarea de grup, comunicarea verbală și nonverbală în grup, comunicarea intra- și inter-grup etc.

Referințe bibliografice:

1. BĂBAN, A. *Consiliere educațională. Ghid metodologic*. Cluj-Napoca: Psinet SRL, 2011, 307 p. ISBN 978-606-8244-29-7
2. BOGATHY, Z. *Manual de psihologia muncii și organizațională*. Iași: Polirom, 2004, 374 p. ISBN 973-681-536-6
3. BONCU, ȘT., CEOBANU C. *Psihosociologie școlară*. Iași: Polirom, 2013, 381 p. . ISBN 978-973-46-4045-4
4. CSORBA, D., *Management educațional. Studii și aplicații*. București: Editura Universitară, 2012, 221 p. ISBN 978-606-591-608-1
5. DAMIAN, M.-A. *Introducere în pedagogie: considerații teoretice și metodologice*. București: Universitară, 2020, 280 p. ISBN 978-606-28-1134-1
6. GUȚU, V. *Management educațional. Ghid metodic*. Chișinău: CEP USM, 2013, 533 p. ISBN 978-9975-71-413-6
7. LAROUSSE. *Marele Dicționar al psihologiei*. București: TREI, 2006. 1358 p. ISBN 973-707-099-2
8. MACAVEI, E. *Pedagogie. Teoria educației*. București: Aramis, Vol. I., 2001, 448 p. ISBN 973-8294-00-2
9. SĂUCAN, D.-Ș. *Specificitatea comunicării didactice în contextul comunicării interumane*. În: STROE, M. *Competența didactică. Perspectivă psihologică*. București: ALL Educațional, 1999, 176 p. ISBN 973-684-016-6

10. VAN GUILLENBURG, J. J., SCHILTEN, O., NOOMEN G. W. *Știința comunicării*. Trad. de T. Olteanu. Ed. a II-a. București: Humanitas, 2001, 352 p. ISBN: 973-50-0084-9
11. ZAMFIR, C., LAZĂR, V. *Dicționar de sociologie*. București: Babel, 1998, 753 p. ISBN 973-48-1011-1
12. ZLATE, M. *Tratat de psihologie organizațional-managerială*, Vol. I. Iași: Polirom, 2004, 565 p. ISBN 973-681-681-8

CZU 314.47

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.24>

PROCESUL ÎMBĂTRÂNIRII: MODIFICĂRI ÎN CONTEXTUL SOCIAL CE AFECTEAZĂ CALITATEA VIEȚII PERSOANELOR DE VÂRSTA A TREIA

SILISTRARU Nicolae,

doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

nsilistraru@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9469-4434>

DIWO Veronica,

doctorandă,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

veronica.diwo@gmail.com

REZUMAT

În acest articol elucidăm procesul îmbătrânirii, delimitând modificările în contextul social ce afectează calitatea vieții persoanelor de vârstă a treia. Nu putem scăpa de procesul de îmbătrânire. În momentul în care ne naștem începe procesul de îmbătrânire. Oamenii trebuie să se conformeze etapelor vieții și creșterii iar schimbarea, de multe ori, poate fi privită ca fiind negativă și neproductivă. Însă fără dezvoltare personală și fizică omul nu poate progresa. Multe schimbări pot fi privite negativ de societatea în care trăim iar o dată cu trecerea timpului apar primele semne de îmbătrânire.

Cuvinte-cheie: îmbătrânire, persoanelor vârstnice, longevitatea, pensionare, factori fizici și psihosociali.

THE AGING PROCESS: CHANGES IN THE SOCIAL CONTEXT AFFECTING THE QUALITY OF LIFE OF THE OLDER

SILISTRARU Nicolae,

habilitated doctor in pedagogy, university professor,

"Ion Creangă" State Pedagogical University

nsilistraru@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9469-4434>

DIWO Veronica,

PhD student,

"Ion Creangă" State Pedagogical University

veronica.diwo@gmail.com

SUMMARY

In this article, we elucidate the aging process, delimiting the changes in the social context that affect the quality of life of people of the third age. We cannot escape the aging process. The moment we are born, the aging process begins. People have to conform to the stages of life and growth and change can often be seen as negative and unproductive, but without personal and physical development man cannot progress. Many changes can be viewed negatively by the society in which we live and with the passage of time, the first signs of aging appear.

Key words: aging, elderly people, longevity, retirement, physical and psychosocial factors.

Introducere. Actualitatea cercetării reiese din caracteristicile schimbărilor în personalitatea și statutul socioeconomic al persoanelor de vârstă a treia, remarcându-se, astfel, deplasarea interesului de la evenimentele și activitățile externe înspre trăirile și căutările sufletești și spirituale. Vârstnicii trăiesc o adevărată avalanșă de pierderi pe plan *cognitiv, somatic, emoțional și social*. Impactul financiar al pensionării pare să joace un rol foarte important în psihologia vârstnicilor.

Sărăcit, nesemnificativ, dependent și neputincios, bătrânul devine ostil față de membrii familiei sale, care își trăiesc viața fără să țină cont de autoritatea sa. Aceste pierderi cumulative, reprezentate prin scăderea nivelului economic, a prestigiului social (prin pensionare), dispariția partenerului de viață sau a membrilor familiei, sunt definitive [3, p.197].

Garcia Marquez în romanul *Dragoste în vremea holerei* redă următoarea afirmație prin personajul

Florentino Ariza: „Un bărbat își dă seama că a început să îmbătrânească pentru că începe să arate ca tatăl tău”. Îmbătrânirea se manifestă prin declinul funcționării corpului din punct de vedere fizic, schimbări vizibile în corpul omului, prin pierderea venitului, pensionare, prin pierderea partenerului și a suportului social. Toate acestea sunt asociate cu îmbătrânirea.

În schimb, nu toată lumea experimentează aceste schimbări întocmai. Profesioniștii sunt de părere că pentru a înțelege îmbătrânirea trebuie să luăm în considerare nu numai vârsta cronologică a persoanei, adică vârsta pe care o are ci trebuie luate în considerare și circumstanțele diferite și problemele vieții din prisma factorilor fizici și psihosociali [7, p.44].

Societatea are metode de a „decide” ce persoane sunt considerate a fi în vârstă prin redarea informațiilor despre planuri după pensionare, reduceri la plata impozitelor, oferte de călătorie la prețuri onorabile etc. Conform lui D. Brieland, vârsta de 65 de ani și peste este definită ca fiind vârsta vârstnicului. Este vârsta la care persoana începe să primească beneficii de la stat [6, p.55].

Deși abordarea din prisma cronologică este cea mai simplă pentru administratorii serviciilor sociale, se consideră a fi deficitară pentru că nu reflectă compoziția populației îmbătrânite. Numărul populației vârstnice este în creștere. Conform lui C. Galambos și A. Rosen, în secolul 20 numărul vârstnicilor s-a triplat [9, p.14].

Problema cu care se confruntă societatea noastră este lipsa instituțiilor care să adăpostească, ajute oamenii de vârsta a treia. Un ajutor specializat ar include interacțiunea cu aceștia ținând cont de biografia fiecăruia. C. Rhodes precizează că personalitatea individului se consideră a fi dezvoltată în strânsă legătură cu modalitatea în care acesta a făcut față încercărilor vieții [11, p.64].

Rezultate și discuții. Îmbătrânirea constituie un ansamblu de transformări ce afectează ultima perioadă a vieții, care este marcată de un proces de declin și de atitudini pesimiste ale vârstnicilor. Persoanele vârstnice aflate în dificultate sunt adesea persoane care în tinerețe au avut o viață plină, cu multe realizări. Vârstnicii au rude, copii mari și nepoți, dar care din cauza migrației copiilor și / sau a particularităților de comportament, nu mențin relații apropiate. Resentimentele pe care vârstnicii le au față de apropiații lor îi fac să fie dificili în comunicare, ostili, deprimați, insensibili la problemele altora, cu manifestarea unui comportament infantil și încăpățânat.

Linia afectivă a persoanelor în etate este dominată de depresie, apatie, răceală, fapt ce conduce, în general, la un comportament labil, irascibil. Simptomele depresiei și melancoliei de involuție sunt manifestate prin suferințe somatice, tulburări de somn, sentimente de culpabilitate, inutilitate, autoacuzare. Vârstnicii devin apatici, triști, pesimiști și dorința de a muri este specifică multora.

Migrația copiilor condiționează trăirea de către vârstnici a unei game diverse de emoții, sentimente și stări afective axate pe situația singurătății și ne-ajutorării. Intensitatea proceselor afective trăite de vârstnicii cu copii aflați la muncă peste hotare diferă în funcție de gradul de risc al propriei situații estimat de ei, de faptul dacă au rămas singuri, cu soțul/soția sau nepoții, în cazul în care se simt protejați, utili și „împreună cu cineva”,

vârstnicii manifestă echilibru emoțional [2, p.85-86].

Unii autori au încercat să decripteze principalele tipuri de personalitate, existente la vârsta a treia. În acest context, vom invoca tipologia propusă de Neugarten, Havighurst și Tobin (1968, apud. T.D.Hargrave și W.T.Anderson, 1992), tipologie care se configurează astfel:

- **personalitatea integrată**, care își asumă propriile forțe și curențe, conservându-și nealterată capacitatea de adaptare și respectiv bunele relații cu familia și prietenii. Acest tip reunește *trei subcategorii*: cel care reorganizează (adică acela care știe să substituie activitățile care i-au devenit inaccesibile cu altele noi, tonice și valorizante); cel care este centrat pe un singur aspect (adică acela care se rezumă doar la îndeplinirea unui număr restrâns de roluri (1-2), fie pentru că nu îi permite condiția fizică, fie că promovează o politică de autoconservare); cel fără angajamente (adică, acela care, deși își menține nealterată o imagine de sine robustă, apreciază că a venit timpul să intre într-o prelungită vacanță existențială;

- **personalitatea defensivă** este proprie acelor indivizi care tratează bătrânețea ca pe un adversar redutabil, ce nu-ți îngăduie să depui armele, motiv pentru care el se încrâncenează să conserve o serie de ocupații specifice vârstei adulte. Tipul respectiv se subdivide în: cel care se agață (adică acela care se cramponează să desfășoare în continuare ocupațiile aferente vârstei anterioare, tonusul lui psihologic oscilând în funcție de reușita prestației respective) și cel care se restrânge (adică acela ce se lasă copleșit de nostalgia trecutului, când avea roluri utile, lamentându-se de configurația cenușie a prezentului, cu întregul lui cortegiu de privațiuni și deficiențe);

- **personalitatea pasiv-dependentă**, care încearcă să demisioneze de la propria lui îngrijire, transferând-o, mai mult sau mai puțin total, familiei sau persoanei care îl îngrijește și având un nivel de satisfacție ce nu depășește cota medie. Subcategoriile acestui tip sunt: cel care cere ajutor (adică acela care solicită permanent ajutorul, promovând un activism crescut pentru a focaliza atenția și care uzitează frecvent tehnici de manipulare); apaticul (adică acela care arborează o atitudine de angajare minimă nu numai față de viață, dar și față de propria lui persoană, ceea ce în contrapartidă suprasolicită implicarea familiei sau a celor care o substituie);

- **personalitatea neintegrată** este prezentă la acei indivizi care sunt total incapabili de a se implica în vreun rol, adeseori datorită faptului că sunt afectați de maladii grave. Uneori, în această categorie, pot apărea persoane total dezorganizate, ce afectează întreaga lor claviatură somato-psihologică [5, p.87-90].

Înțelegerea procesului de îmbătrânire poate fi facilitată de o perspectivă multidisciplinară. Viziunea bio-psiho-socio-culturală, corelată cu ciclurile vieții, scoate în evidență aspectele cele mai semnificative ale procesului de îmbătrânire. Modificările apar la nivelul următorilor factori:

- **Interpersonali** (mediul social în care trăiește individul și deprinderile de comportament și comunicare interpersonală).

• **Intra-personali** (sistem nervos, personalitate, inteligență, motricitate, sistem senzoro-motor etc.).

• **Biologici și fizici** (influențe ale unor boli cronice, incapacități, insuficiențe organice etc.) [2, p.147].

Pentru asistenții sociali cea mai comprehensivă și folosită teorie legată de vârstnici este cea a lui E. H. Erikson care descrie opt pași diferiți în dezvoltarea umană:

1. *încredere vs. neîncredere*
2. *autonomie vs. rușine și îndoială*
3. *inițiativă vs. vină*
4. *putere de muncă vs. inferioritate*
5. *identitate vs. difuziune identitară*
6. *intimitate vs. centrare pe sine*
7. *activitate generală vs. stagnare*
8. *integritate vs. disperare* [8, p.34].

El considera că odată ce individul a completat toți acești pași cu succes își va asuma responsabilitatea propriei vieți. În ultimele stadii de dezvoltare, prin stadiul de integritate vs. disperare, țelurile unui individ se apropie de finalitate iar reflectarea și contemplarea asupra vieții sale vor deveni activități importante. Individul la vârsta a treia nu mai este interesat de capacitatea sa de muncă pentru a-și defini șinele, prin urmare, își acceptă limitele fizice și învață să se obișnuiască cu gândul morții în timp ce apelează la religie/spiritualitate.

Asistenții sociali trebuie să ajute bătrânii să maximizeze experiențele pozitive din viața lor în timp ce le minimalizează pe cele pozitive.

Crearea unui mediu propice unde vârstnicul se poate simți bine este esențial. Din nefericire, cu toții suferim pierderi obiective în trup și minte iar felul cum reacționăm la aceste pierderi ne ajută să construim fundația pentru o acceptare viitoare [7, p.47].

Următoarea întâmplare are menirea de a ne deschide ochii asupra înțelegerii persoanelor vârstnice și a vieții lor: un bărbat în vârstă de 90 de ani merge la doctor pentru un consult la cotul de la mâna dreapta. După ce acesta explică doctorului simptomele pe care le are, doctorul spune: „Ai 90 de ani. Este posibil ca durerea să fie legată de vârsta dvs. și poate nu există nici o explicație medicală plauzibilă pentru durerea dvs.” După ce s-a gândit pentru un moment la această teorie bătrânul a întrebat: „Dacă ideea dvs. este plauzibilă atunci de ce nu mă doare și celălalt cot? Până la urmă are aceiași vârstă!”

Societatea vede această categorie socială ca ne mai făcând parte din viața cotidiană. Deși este cunoscută zicală ca „Cine nu are bătrâni să-și cumpere!”, societatea actuală rezervă din ce în ce mai puțin respect pentru generația pe care o numesc „expirată”. De cele mai multe ori, în tradiția românească, sarcina îngrijirii de bătrâni era preluată de familie, mai precis de copii. Centrele de gerontologie specializate sunt puține și nu au multe facilități, iar cele private pot fi accesibile unui segment redus al populației.

Vârstnicii merită aceeași grijă și același tratament profesional ca oricare segment al populației, iar asistenții sociali au rolul de a educa și de a ajuta oamenii vârstnici să beneficieze de serviciile de sănătate de care au nevoie.

Mosher-Ashely, într-un studiu realizat de 298 de subiecți vârstnici din America care au fost tratați de

centrele medicale pentru probleme mentale, observă trei tipuri predominante de probleme în rândul clienților vârstnici: *conflictele din familie, sănătate fizică scăzută și sentimentul că nu erau în controlul propriei lor vieți* [10, p.38].

Mari cercetători ai secolului al XIX-lea, precum Charcot, au contribuit enorm la răspândirea unei imagini negative a îmbătrânirii, referitor la care folosesc calificativele declin, deteriorare sau destructurare. A fost un secol fascinat de patologii sub toate formele sale, fie ea de natură organică sau psihologică. Freud, care a marcat atât de profund secolul XX prin ideile sale revoluționare, a mers până la a considera că între normal și patologic nu există diferențe de natură, ci numai de grad. Această idee a continuumului normal-patologic apare deja în scrierile lui Charcot.

Îmbătrânirea este considerată așadar parcurgerea de către orice individ a acestui continuum. Văzută din această perspectivă, diferența dintre persoane este doar o chestiune de viteză și de grad, cu timpul orice bătrânețe având, prin urmare, tendința de a sfârși într-o stare patologică de senilitate sau demență [4, p.14].

Fiecare dintre noi realizează că suntem supuși îmbătrânirii. Cu toate acestea, vârstnicii suferă datorită atitudinilor societății care devalorizează vârsta. Societății actuale îi este teamă de problemele legate de vârstă și are diverse încercări de a combate efectele bătrâneții asupra corpului uman și asupra minții. Aceste prejudecăți își au izvorul în teamă rațională sau irațional. *Teama rațională* este legată de înrăutățirea sănătății, pierderea celor dragi iar declinul statusului social poate fi intensificat prin stereotipuri negative despre vârstnici. *Teama irațională* este legată de schimbările fizice, pierderea masculinității sau a feminității și observarea incompetențelor mentale. Pentru vârstnici, dezinformarea și provocările biologice, psihologice, sociale și economice pot împiedica căutarea împlinirii proprii.

Procesul de îmbătrânire în societatea actuală creează complexități în experiența umană. Descoperirile medicale permit oamenilor să trăiască mai mult. Există familii care au trei generații de seniori: nepot de 50 de ani, tatăl de 80 și bunicul de 100.

Asistenții sociali trebuie să-și examineze propriile atitudini privitoare la îmbătrânire și cum pot aceste atitudini să le afecteze practica în lucrul cu bătrânii și familiile lor. Trebuie să avem grijă la tipurile de discriminare care pot apărea și nu trebuie niciodată să contribuim, direct sau indirect, la discriminarea practicilor legate de vârstă. Toți asistenții sociali trebuie să recunoască faptul că fiecare persoană în vârstă este o resursă valoroasă în societatea noastră. Rolul nostru este să furnizăm servicii care pot crește calitatea vieții pentru persoanele în vârstă [1, p.109].

Astfel, odată cu înaintarea proceselor degenerative caracteristice îmbătrânirii, persoanele în etate au tot mai mult nevoie de o îngrijire specială. În condițiile în care persoana cu vârstă înaintată rămâne singură, fără susținerea și ajutorul celor apropiați, calitatea vieții acestui bătrân scade semnificativ, accelerând îmbătrânirea cu schimbările organice ireversibile [2, p.147].

Din această categorie fac parte și unii bătrâni rămași singuri după ce copiii lor au plecat la muncă peste

hotarele țării.

Concluzii.

1. Longevitatea depinde direct de conceptul de calitate a vieții. Însă, în îmbătrânire funcțiile vitale ale organismului suferă schimbări considerabile, respectiv, scade treptat și calitatea vieții persoanei îmbătrânite.

2. Sistemul cardio-vascular este afectat de modificări ale tensiunii, mușchiului inimii, elasticității vaselor, grăsimii depuse. Scade capacitatea vitală a sistemului respirator, cu dezvoltarea unor boli specifice. Involuează sistemul reproductiv. Apar modificări ale sistemelor osos și muscular.

3. Sistemul nervos suferă schimbări semnificative de

structură. Pot apărea boli specifice precum Parkinson, Alzheimer, Huntington. Scade interacțiunea dintre sistemele psihic, neurologic și imunologic, fapt ce mărește vulnerabilitatea persoanei în fața bolilor.

4. Sistemul senzorial se modifică atât sub aspectul acuității senzațiilor, cât și al rapidității și eficienței procesării informației. Odată cu înaintarea în vârstă, scade capacitatea de recunoaștere și se diminuează vorbirea. Afectarea memoriei influențează funcționarea cotidiană a persoanelor în etate. Se diminuează simțul tactil, scade reglarea termică, apar stările de vertij, căderile, modificări ale mersului.

Referințe bibliografice:

1. BOTEANU, M. *Comunicare interpersonală în asistența socială*. București: Ed. Universitară, 2012, 183 p. ISBN 978-606-16-0087-8
2. CHEIANU, D., GRAMMA, R., MILICENCO, S., et. alții. *Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare*. Chișinău: CEP USM, 2011, 251 p. ISBN 978-9975-71-124-1
3. COSMAN, D. *Psihologie medicală*. Iași: Polirom, 2010, 462 p. ISBN 978-973-46-1735-7
4. FONTAINE, R. *Psihologia îmbătrânirii*. Iași: Polirom, 2008, 227 p. ISBN 978-973-46-0909-3
5. MUNTEANU, A. *Psihologia vârstelor adulte și ale senectuții*. Timișoara: Eurobit, 2004, 227 p. ISBN 973-620-090-6
6. BRIELAND, D., COSTIN, L. B., ATHERTON, C. R. *Contemporary social work*. New York: McGraw-Hill. 1980
7. DZIEGIELEWSKI, S. *The Changing Face of Health and Social Work: Professional Practice in Behaviourally Based Managed Care*. New York: Springer, 2004
8. ERIKSON E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton. 1968
9. GALAMBOS, C., ROSEN A. *The Aging Are Coming and They Are Us*. În: KEIGHNER, S., FORTUNE E. *Aging and Social Work: The Changing Landscapes Washington*. DC: NASW Press. 2000, p. 13-19
10. MOSHER, A. *Diagnoses Assigned and Issues Brought Up in Therapy by Older Adults Receiving Outpatient Treatment*. În: *Clinical Gerontologist*, 15(2), 1994, p. 37-64.
11. RHODES, C. *An Introduction in Gerontology: Aging in American Society*. Springfield, IL: Thomas, 1988

CZU 37.015

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.25>

METACOGNIȚIA CA COMPONENTĂ A COMPORAMENTULUI INTELIGENT

SILISTRARU Nicolae,

doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

nsilistraru@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9469-4434>

VETRILĂ Sorina,

doctorandă,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

vetrilasorina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8047-5273>

REZUMAT

Metacogniția este factorul-cheie prin care individul poate să exercite controlul asupra gândirii sale. În învățare este nevoie de conștientizare metacognitivă. Metacogniția înseamnă să te gândești la propria gândire sau cunoaștere și la modul în care ai ajuns să cunoști un subiect. Ea este o formă de introspecție și joacă un rol important în învățarea profundă și în **gândirea critică**. Metacogniția constituie una dintre cele mai importante componente ale sistemului cognitiv uman. Metacogniția este competența esențială pe care profesorii ar trebui să o dezvolte la ei înșiși și la elevii lor.

Cuvinte-cheie: metacogniție, învățare autoreglată, abilități cognitive, gândire critică.

METACOGNITION AS A COMPONENT OF INTELLIGENT BEHAVIOR

SILISTRARU Nicolae,

Habilitated doctor in pedagogy, university professor,
"Ion Creangă" State Pedagogical University
nsilistraru@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9469-4434>

VETRILĂ Sorina,

PhD student,
"Ion Creangă" State Pedagogical University
vetrilasorina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8047-5273>

SUMMARY

Metacognition is the key factor through which the individual can exercise control over his thinking. Metacognitive awareness is needed in learning. Metacognition means thinking about your own thinking or knowledge and how you came to know a subject. It is a form of introspection and plays an important role in deep learning and critical thinking. Metacognition is one of the most important components of the human cognitive system. Metacognition is the essential competence that teachers should develop in themselves and in their students.

Key words: metacognition, self-regulated learning, cognitive skills, critical thinking.

Introducere. *Metacogniția* constituie una dintre cele mai importante componente ale sistemului cognitiv uman. Nivelul cognitiv nu poate fi pe deplin înțeles în absența unei bune reprezentări a funcționării *metacognitive*, respectiv a *cunoștințelor* (mai mult sau mai puțin explicite) pe care le avem despre modul în care funcționează mecanismele și procesele mintale. Cunoștințele metacognitive reprezintă: reflecții asupra propriei activități cognitive (de exemplu, „a ști cum să înveți” sau cum să discerne între simpla memorare și înțelegerea unui material) și anticipări cu privire la posibilitățile de exploatare a acestor reflecții [9, p.31].

Metacogniția este factorul-cheie prin care individul poate să exercite controlul asupra *gândirii* sale. Aceasta reprezintă un anumit gen de autocunoaștere cognitivă determinată de patru factori care, cu referire la elev, înseamnă: *să știe când știe; să știe ceea ce știe; să știe ceea ce are nevoie să știe; să știe să utilizeze strategiile de intervenție.*

Pentru înțelegerea mai profundă a conceptului de *metacogniție* trebuie făcută distincția dintre *metacogniție* și alți termeni cu care este asociată sau, uneori, confundată. Prima clarificare vizează *relația cogniție-metacogniție.*

Cogniția este actul de cunoaștere ce se referă la activitatea de construcție a cunoașterii și edificării acelor modalități prin care se realizează cunoașterea. Aprecierea modului cum a avut loc cunoașterea se referă la *metacogniție.* Deci, în cadrul procesului educațional cunoașterea și metacunoașterea, *cogniția* și *metacogniția* sunt procese realizate simultan [1, p.21].

Rezultate și discuții. Cuvântul *meta* este luat aici în sens de schimbare, de intervenție a subiectului în vederea transformării condițiilor proprii sale cunoașteri sau învățări. Dar prefixul *meta* mai indică și un nivel superior de referință, cunoștințe care pot fi folosite pentru a controla și regla respectivele procese cognitive și afective. Sau, spune același cercetător american,

„*metacogniția este capacitatea de a gândi asupra propriilor gânduri*” - a gândi asupra modului în care gândești [5].

Învățarea autoreglată este un proces complex, iar *metacogniția* este instrumentul care controlează elementele amintite anterior și care formează baza procesului de sine. Termenii „*învățare autoreglată*” și „*metacogniție*” au fost de multe ori considerați interșanjabili și utilizați ca atare, dar, cu toate acestea, există o serie de elemente care facilitează distincția dintre aceste concepte. Constructul de *metacogniție* se referă la două componente: 1) *conștientizarea cognitivă* și 2) *capacitatea de monitorizare a proceselor cognitive* (reglarea) care contribuie la procesul de învățare [10, pp.235-236].

În afară de *metacogniție*, *învățarea autoreglată* implică și alte componente, precum *motivația* și *comportamentul.*

O serie de trei componente (figura 1.), în opinia lui B.J. Zimmerman, se manifestă la subiecții care se vor angaja pro-activ și sistematic în *învățarea autoreglată*, acestea fiind:

1. procesele metacognitive, precum planificarea, stabilirea obiectivelor, monitorizarea învățării și autoevaluarea;

2. complexul motivațional, care se referă la raportarea unei auto-eficacități ridicate (credința subiectului în propria abilitate de a finaliza cu succes sarcinile academice); interesul intrinsec față de propriul proces de învățare; controlul asupra învățării; acceptarea responsabilității individuale în privința rezultatelor obținute;

3. procesele comportamentale, cum ar fi solicitarea de informații și consiliere; selectarea și structurarea mediilor de studiu optime și adoptarea unor strategii eficiente de studiu pentru realizarea unei anumite sarcini în contextul stabilit.

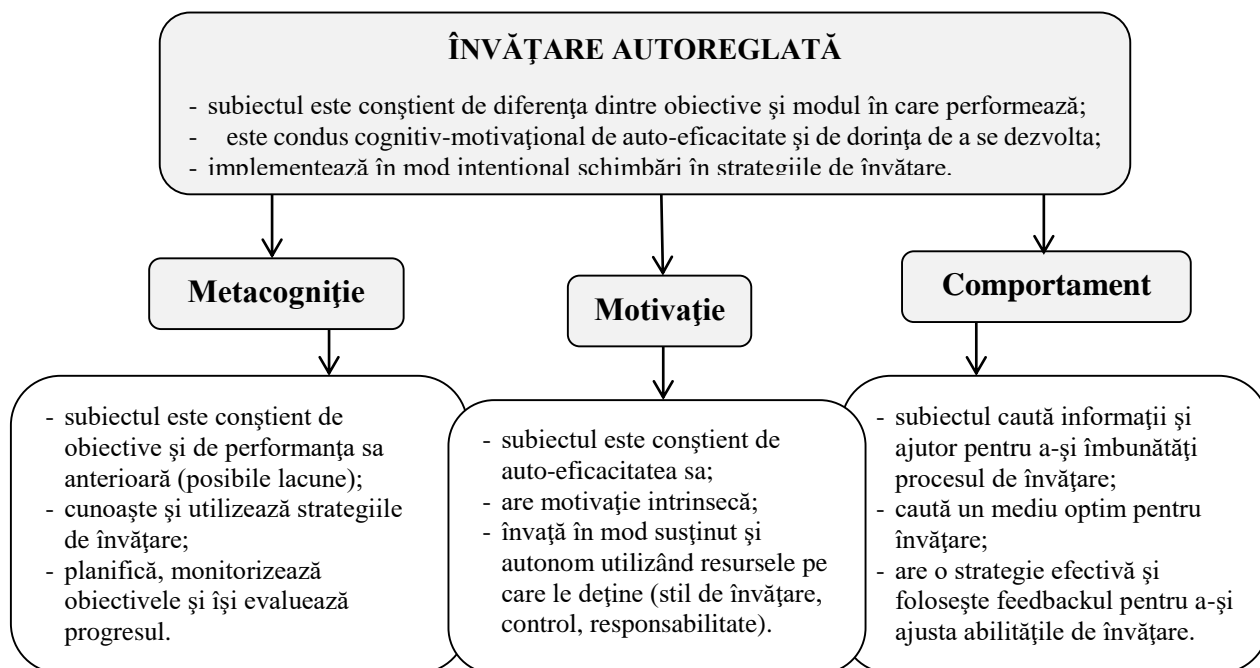

Figura 1. Componentele învățării autoreglate (adaptare după B.J. Zimmerman, 1989)
[10, apud, p.241]

Cultivarea **metacogniției**, „**veriga lipsă din învățarea școlară**”, după cercetătorul *J.R. Nicholls*, poate însemna exact cultivarea „celui de-al șaptelea simț”, a ceea ce diferențiază indivizii în privința performanțelor lor, alături de alți factori cum ar fi inteligența, memoria, atenția, dar și motivația, anxietatea, atitudinea față de activitatea de învățare, fără a exclude diferențele datorate vârstei, genului sau contextului

social în care are loc învățarea [6, apud, p.7].

Câteva sintagme și definiții întâlnite în literatura psihopedagogică încearcă să surprindă și ele într-o exprimare concisă conotațiile atribuite metacogniției, caracterizând-o drept proces de conștientizare a propriei cunoașteri, gândirea despre gândire, autoobservație a învățării și intervenția în procesul propriei cunoașteri pentru autoreglarea ei, în baza tabelului 1.1.

Tabelul 1.1. Conotațiile atribuite termenului de „metacogniție” [2, p.247-248]

Definiții ale METACOGNIȚIEI	Autori
- „gândire despre gândire” - „gestionare sau autoreglare a proceselor mentale” - „autoreglare sau gestionare a proceselor mentale”	J.H. Flavell
- „învățare a conduitei conștiente a gândirii”	Barth
- o „cunoaștere în oglindă”, „mintea este o oglindă în care se reflectă propriul conținut” (în sens metaforic)	Antoki Lewis
- „cunoștințe privind procesele cognitive” - „procedurile de control utilizate pentru a dezvolta propria funcționare cognitivă	A. Brown Marzano
- „cunoaștere despre cunoaștere”	Efacker
- „cunoștințe despre funcționarea propriului sistem cognitiv” - „gândirea despre propria gândire” - „conștiința propriilor gânduri” - „autoobservarea învățării” - „posibila luare de cunoștință a ceea ce știi”	J. Piaget
- „conștientizarea propriei cunoașteri”	I. Neacsu
- „abilitatea de a monitoriza produsele și progresele cunoașterii”	E. Noveanu
- „învățare despre gândire” - „evaluare proprie și managementul propriului sistem cognitiv”, aspecte pe care le încadrează în ceea ce ei numesc „teoria eficacității proprii”	Paris și Winograd
- „nu este nimic altceva decât întoarcerea spre sine, acționând în actul însuși de a învăța... este această interogație asupra sensului și importanței actelor noastre, care permit structurarea inteligenței și construirea unei personalități proprii”	Meirieu

- „capacitatea de a stăpâni și de a conștientiza propriile activități de învățare”	Bayer
- „cunoașterea de către o persoană a funcționării gândirii sale și utilizarea acestei cunoașteri pentru a controla procesele sale mentale”	L. Saint-Pierre
- „un mecanism continuu de reajustări sau de echilibrări” ale mersului cunoașterii proprii	
- „cunoașterea cunoașterii”	Cardinet
- „cogniția cogniției”	
- „o privire asupra propriei activități cognitive, fie în momentul acțiunii, ca sprijin, drept cercetare a strategiei eficiente, fie după aceea, pentru a conștientiza ceea ce i-a permis să reușească în această activitate și, astfel, să ajungă la conștiința strategiilor utilizabile în diferite alte contexte”	
- „analiză a propriei funcționări intelectuale, analiză (sau autoanaliză) a sistemelor de prelucrare a informației pe care orice individ le pune în lucru pentru a învăța, a-și aminti, a rezolva probleme sau a conduce o activitate”	Fr. Raynal
- „cunoștințele metacognitive corespund cunoștințelor pe care elevul le posedă cu privire la <i>propriile sale cunoștințe și la funcționalitatea sa cognitivă</i> . Este vorba, pentru elev, despre a <i>înțelege cum memorează, cum învață, cum rezolvă, cum înțelege...</i> și de a-și dezvolta capacitatea de a lua la cunoștință și de a explica propria sa funcționare, de a cunoaște strategiile cognitive și metacognitive eficiente și de a le putea pune în aplicare...”	M. Altet
- „se referă la cunoștințele (cunoașterea) subiectului despre propriile procese și produse cognitive, ca și la controlul activ, de reglare și orchestrare a acestor procese pentru a umple golurile cognitive”	M. Grangeat
- „gândire despre cunoaștere”	M. Miclea
- „reprezintă un monitor al progresului conștientizat”	E. Joița

A.H. Schoenfeld definește **metacogniția** ca fiind reflectarea, intuirea modului de rezolvare a unei probleme, incluzând și găsirea aspectelor negative, a greșelilor tipice, pentru a putea să le evite ulterior, pe baza conexiunilor care se pot realiza în mod conștient prin autoreglare. Pentru A.H. Schoenfeld abordarea managerială a cogniției înseamnă includerea în sistemul **acțiunilor metacognitive** a următoarelor preocupări: conștientizarea modului de înțelegere a problemei și a soluționării ei, planificarea proceselor și căilor necesare, monitorizarea aplicării soluțiilor și a utilizării resurselor, condițiilor, instrumentelor necesare, analiza deciziilor luate și a rezultatelor.

B. Jensen identifică **metacogniția** cu un proces, activitate intenționată a subiectului de monitorizare, control continuu a mecanismelor procesării informațiilor, a specificului problemelor, a realizării lor, conducând la formarea unor convingeri, impresii, la conștientizarea acestora, la familiarizarea cu nivelul lor, cu deficiențele lor.

F.P. Büchel corelează **metacogniția** cu stilul de învățare reconsiderat prin prisma cogniției și a constructivismului cognitiv, presupunând căutarea unei semnificații date experienței acumulate, ca dimensiune activă și de autoreglare, de diferențiere față de alții [7, p.177-178].

R.J. Marzano asociază domeniul metacognitiv cu abilități cognitive de nivel superior. El consideră **metacogniția** o dimensiune a gândirii responsabilă de conștientizarea și controlul acestui proces, în toate dimensiunile sale, a cărei utilizare încurajează și susține dezvoltarea abilităților cognitive de ordin superior: abilități cognitive fundamentale (analiza, clasificarea, compararea, rezumarea, formularea întrebărilor, identificarea erorilor, evaluarea, verificarea), procese cognitive complexe (reprezentarea și organizarea cunoștințelor, înțelegerea, rezolvarea de probleme, luarea de decizii, investigarea), dispoziții cognitive (gândirea critică și gândirea creativă [8].

După cum putem observa, metacogniția a fost definită

în multe feluri și cuprinde diverse dimensiuni. Acesta este motivul pentru care metacogniția a fost considerată drept un concept difuz, deoarece ea este legată de diferite discipline (psihologia cognitivă, psihologia dezvoltării, filosofia minții), a fost utilizată în diverse domenii ale cunoașterii umane, de la studiul limbilor străine la matematică și științe și prin urmare a fost examinată în diverse scopuri, din diferite puncte de vedere.

Cunoștințele psihologice despre unele „instrumente intelectuale” - a percepe, a compara, a identifica, a generaliza, a infera ori a anticipa - devin metacunoștințe, utile în ameliorarea învățării, dar nu spontan, ci prin antrenament specific. Pentru a conduce elevul la metacunoștințe, este necesar ca profesorul să posede informații despre căile de elaborare a cunoștințelor și să ajute efectiv elevul în conștientizarea manierei de a opera mental, eficient [3, ibidem, p.146].

În ultimii ani, se observă un interes sporit în studiile de specialitate pentru competența metacognitivă. Termenul de „metacogniție” atrage atenția asupra rolului elevului însuși în cunoaștere, în conștientizarea cunoașterii, prin autocontrol, autoapreciere și autoperfecționare a propriei cogniții. Studiile științifice recunosc importanța formării competenței metacognitive din perspectiva principiului educației: elevul să devină în mod real subiect al educației.

În general, **metacogniția** presupune crearea oportunității de reflecție asupra cunoștințelor care trebuie mobilizate în diferite contexte, progreselor realizate și de atins, obstacolelor întâlnite și resurselor utilizate. Conceptul de judecată reflexivă provine de la J. Dewey, potrivit căruia acest tip de judecată este implementat atunci când un subiect recunoaște că există controverse sau îndoieli cu privire la o problemă și este de acord să își reconsidere poziția în lumina noilor date obținute [4].

Studiile din literatura de specialitate arată că metacogniția este o componentă a comportamentului inteligent, cu influențe puternice asupra succesului în învățare. Profesorii au sarcina de a-i ajuta pe educați să conștientizeze propriul demers de învățare, să

conștientizeze propriile cunoștințe și deprinderi, să înțeleagă cerințele sarcinilor, să selecționeze strategiile proprii de învățare, să monitorizeze propria învățare etc, cu alte cuvinte, să creeze condițiile, situațiile ce îi determină pe educați să-și însușească variate proceduri și strategii metacognitive [11, p.58].

În general, metacogniția nu poate fi predată decât de profesori care practică metacogniția și doar dacă este susținută și de cei care decid în ceea ce privește curriculumul diverselor discipline. Metacogniția este competența esențială pe care profesorii ar trebui să o dezvolte la ei înșiși și la elevii lor. Prin urmare, metacogniția ar trebui să fie asimilată în primul rând de profesori și aplicată în metodele de predare-învățare, în construirea manualelor școlare și practică zi de zi, la toate disciplinele, și așa cum susține și Mc Cormick (2003), metacogniția ar trebui să fie o parte importantă a programelor de pregătire a cadrelor didactice datorită beneficiilor în ceea ce privește posibilitatea de a înțelege și de a folosi metacogniția [6, apud, p.6].

Concluzii.

1. Pentru fiecare elev și chiar pentru fiecare profesor, aceasta devine o problemă de eficiență a cunoașterii și învățării și, prin urmare, devine o problemă a educației. A fi metacognitiv înseamnă a deveni conștient asupra propriului proces de învățare, înseamnă a învăța cum să înveți pentru a avea succes.

2. Metacunoașterea poate rezulta și din unele activități pe care le realizează elevii: învățarea prin descoperire, formularea de reflecții și de întrebări, rezolvarea de probleme, verificarea soluțiilor, aplicarea achizițiilor în situații similare, prelucrarea grafică a informațiilor.

3. Interacțiunile cu ceilalți elevi ajută la o mai bună reglare a învățării în cadrul învățării în perechi, învățării în echipă, schimbului de roluri, inter-aprecierii sau învățării electronice.

4. Metacogniția poate fi privită ca procesul care construiește personalitatea din punct de vedere instrumental-operațional.

Resurse bibliografice

1. BOTGROS, I.,FRANȚUZAN L. Metacogniția componentă constructivă a competenței de cunoaștere științifică. Accesat 27.08.2022. Disponibil: [https://www.academia.edu/37438989/Metacogni%C5%A3ia_component%C4%83_constructiv%](https://www.academia.edu/37438989/Metacogni%C5%A3ia_component%C4%83_constructiv%20)
2. CERGHIT I. *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*. Iași: Polirom, 2008, 395 p. ISBN 978-973-46-1016-7
3. COCORADĂ, E. *Introducere în teoriile învățării*, Iași: Polirom, 2010, 213 p. ISBN 978-973-46-1811-8
4. CRAHAY, M., FAGNANT, A. *À propos de l'epistemologie personnelle: un état des recherches anglo-saxonnes*. În *Revue française de pédagogie*. Nr. 161, octobre-décembre 2007. ISBN 978-2-7342-1112-9 (accesat: 28.07.2022) Disponibil: <https://journals.openedition.org/rfp/830>
5. FLAVELL, J.H. *Metacognitive Development*. În: *Structural Process Theories of Complex Human Behaviors*. Alphen and Rijn, The Netherlands: Sitjoff Nordhoff, 1978
6. HENTER R. *Metacogniția. O abordare psiho-pedagogică*. Cluj-Napoca: Universitatea Babeș-Bolyai, 2016, 200 p. ISBN 978-973-595-986-9
7. JOIȚA, E. *Educația cognitivă. Fundamente. Metodologie*. Iași: Polirom, 2002, 243 p. ISBN 973-681-100-X
8. MARZANO, R.J. *A Theory-Based Meta-Analysis of Research on Instruction*, Midcontinent Regional Educational Laboratory, Aurora, Colorado, 1998
9. MIH, V. *Psihologie educațională*. Vol. II. Cluj-Napoca, ASCR, 2010, 262 p. ISBN 978-973-7973-86-3
10. PÂNIȘOARĂ G. *Psihologia învățării. Cum învață copiii și adulții?* Iași: Polirom, 2005, 294 p. ISBN 978-973-46-7701-6
11. ȘTEFAN, M. *Metacogniția – condiție esențială în învățarea constructivistă*. În: JOIȚA, E. *Profesorul și alternativa constructivistă a instruirii*. Craiova: Editura „Universitaria”, 2007. Accesat: 17.10.2022. Disponibil: [cis01.ucv.ro/DPPD/profesorul%20_si_alternativa_constructivista_a_instruirii.pdf](https://www.cis01.ucv.ro/DPPD/profesorul%20_si_alternativa_constructivista_a_instruirii.pdf)

CZU 316.346-053.6

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.26>

PROBLEMATICI PSIHOLOGICE DE GEN ȘI ETNIE ÎN PROCESUL RELAȚIONĂRII ADOLESCENȚILOR MOLDOVENI IMIGRANȚI DIN ITALIA

ROȘCA Tatiana,

Doctorand, asistent universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,

tatianarosca37@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4318-6610>

REZUMAT

Pe lângă familie și școală, grupul de semeni reprezintă un element crucial pentru definirea identității personale în

perioada de tranziție de la copilărie la maturitate. Prin acesta adolescentul are posibilitatea de a se afla în afara mediului familial sigur, într-un proces de autonomizare și diversificare și să experimenteze o socializare de tip egal, capabilă să împlinească o multiplicitate de funcții, care se desfășoară pe mai multe niveluri. La nivel individual, prietenii oferă contextul propice pentru creșterea și dezvoltarea de sine și a identității personale, prin forme de implicare emoțională și împărtășire a unor sensuri; la nivel relațional - încurajează extinderea intereselor individuale, îmbogățirea cunoștințelor prin ansamblul așteptărilor proprii și ale altora, în acest fel formându-și propriile opinii; la nivel social - asigură protecția împotriva temerilor legate de schimbările care au loc în această perioadă, permițând realizarea unui sentiment de securitate și încredere, de o importanță fundamentală, compensând astfel nevoia de recunoaștere, sprijin și validare. Lucrarea reprezintă o analiză a fenomenului relaționalității prin prisma dimensiunii de gen și al etniei la adolescenții moldoveni din Italia.

Cuvinte-cheie: relaționalitate, adolescent, imigrant, gen, etnie, prietenie, țară-gazdă.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF GENDER AND ETHNICITY IN THE RELATIONSHIP PROCESS OF MOLDOVIAN TEENAGE IMMIGRANTS FROM ITALY

ROȘCA Tatiana,

PhD student, university assistant,
University of European Studies of Moldova,
tatianarosca37@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4318-6610>

SUMMARY

In addition to family and school, the peer group is a crucial element for defining personal identity during the transition period from childhood to adulthood. Through this, the adolescent has the opportunity to be outside the safe family environment, in a process of autonomy and diversification, and to experience an equal type of socialization, capable of fulfilling a multiplicity of functions, which takes place on several levels. At the individual level, friendships provide the context conducive to the growth and development of self and personal identity, through forms of emotional involvement and sharing of meanings; at the relational level - encourages the expansion of individual interests, the enrichment of knowledge through the set of own and others' expectations, in this way forming their own opinions; at the social level - provides protection against fears related to the changes that take place during this period, allowing the realization of a sense of security and trust, of fundamental importance, thus compensating for the need for recognition, support and validation. The work represents an analysis of the phenomenon of relationality through the lens of gender and ethnicity among Moldovan teenagers in Italy.

Key words: relationality, adolescent, immigrant, gender, ethnicity, friendship, host country.

Prietenia întotdeauna a fost și este indispensabilă, prin îndeplinirea funcției reflexive în jocul recunoașterii reciproce [13, p. 54]: în intimitatea prieteniei, individul se identifică, dar în același timp îl creditează și pe celălalt ca fiind diferit de la sine chiar și prin a fi asemănător cu el, într-o oscilație constantă între diferență și egalitate [10, p. 201].

În cazul adolescenților imigranți, funcția rețelelor de prietenie se derulează pe multiple dimensiuni, neoferind doar răspunsul la nevoia de protecție, autonomie și recunoaștere, tipică adolescenței, dar și concretizarea integrării în societatea gazdă, sau invers - crearea mediilor favorabile pentru unele forme de segregare etnică. Această realizare a procesului de inserare reprezintă de fapt rodul nu numai al predispozițiilor individuale, ci și al influențelor și condiționărilor câmpului social, care intervin puternic în determinarea, mai mult sau mai puțin evidentă, a componenței grupurilor prietenești, mai ales când sunt conotate clar etnic.

Din experiența noastră, am constatat că adolescenții moldoveni din Italia își aleg prietenii în baza unor caracteristici specifice, prin asemănarea presupusă, ca răspuns la dinamica integrării sociale. Practicile relaționale ale fetelor adolescente și ale băieților adolescenți observați, sunt astfel dictate de combinația unor mecanisme, legate, pe de o parte, de tendințele homofile de gen și etnie și, pe de altă parte, de factorii

externi, legați în principal de dorințele educaționale ale familiei, de școală și judecata adolescenților autohtoni.

Materiale și metode

Ca instrument de investigare, am adoptat interviul, la care au participat 105 de adolescenți moldoveni, imigranți, contactați prin intermediul unor asociații diasporale, cu vârsta cuprinsă între 14 și 20 de ani. Cercetarea a avut loc în Italia, în perioada lunii decembrie, 2018. Rezultatele acestui sondaj nu sunt reprezentative în termeni statistici, dar prezintă un interes deosebit, oferind un tablou semnificativ complexității relaționării adolescenților imigranți pe fundalul migrației.

Rezultate și discuții

În urma prelucrării rezultatelor s-au conturat următoarele problematice:

❖ *Dimensiunea de gen în prietenii adolescenților moldoveni*

Una dintre cele mai evidente caracteristici în relațiile sociale în adolescență, este dată de mecanismul preferinței care se activează în funcție de gen. Este amplu dovedit, de fapt, că adolescenții se orientează spre subiecții de același sex, pentru că le vine mai ușor să dezvolte legături emoționale [2, p. 147]. În acest context, băieții frecventează de obicei o companie exclusiv sau prevalent din prieteni de același gen și respectiv, fetele preferă grupurile de fete [13, p. 54].

Cu referire la aceste logici relaționale particulare, am

observat la adolescente același tip de orientare „emoțională”, la nivel general. Acestea favorizează dimensiunea comunicativă și relațiile afective de prietenie, caracterizate prin suport emoțional și atitudini exclusive [5, p. 120]: au cele mai bune prietene în care se pot încrede și de la care primesc ajutor în momentele de dificultate, precum și prietene care le oferă sentimente de sinceritate și loialitate. Prietenia pentru ele are mai degrabă un scop protector decât de divertisment și din acest motiv, consideră puțini oameni drept prieteni adevărați:

„Prietenele mele sunt cei de când eram micuță. Cu ele am fost împreună la școala primară. Și chiar dacă ele locuiesc în Sassuolo și ne vedem foarte puțin, ne auzim în fiecare zi la telefon și vorbim despre lucrurile noastre, despre iubiri,, despre prietenii de la școală... ne spunem totul.” (T., 16 ani)

„Prietena mea e la Gragnanino. Ea este cea mai bună pentru mine, pentru că ne înțelegem din priviri. E specială chiar și am mai multă încredere în ea decât în soră-mea, care s-a născut aici. Pe când la școală, nu am prietene tare apropiate, decât o româncă cu care mă împac, dar mai mult la nivel colegial.” (S., 17 ani)

„Am două prietene. Una e cea mai bună prietenă a prietenului meu, iar cealaltă este prietena fratelui meu. De obicei cu prima ieșim în oraș, pentru a vorbi, a sta într-un local, pe când cu prietena fratelui meu ieșim mai mult seara, mergem la cinema împreună cu alți prieteni pe care-i cunosc, dar nu le spun chiar totul.” (S., 19 ani)

„Uitați-vă..., eu chiar cred în prietenie, dar am puține prietene și multe cunoștințe. Pentru mine persoanele cu care-mi petrec timpul trebuie să fie oneste, leale și trebuie să simt că am ceva comun cu ele și nu ies doar de dragul plimbatului, că nu mă interesează. Prietenii pentru mine au o valoare. Puțini, dar buni, în care să ai încredere cu adevărat.” (M., 17 ani)

Adolescenții moldoveni, pe de altă parte, în ciuda faptului că preferă prieteni băieți, cu care-și împărtășesc viața lor, tind să lege prietenii în grupuri mai mari, cu care să împartă spațiile publice din oraș, mai ales parcurile. De obicei fac parte din grupuri, fără mari preferințe și fără vreo logică a apartenenței etnice. Pun foarte mult accent pe solidaritatea grupului, decât pe practicile individuale. Din acest motiv, socializarea lor este mai difuză și trece peste apartenența individuală, fără vreo distincție:

„Suntem o mulțime. Ne întâlnim tradițional în parc. Dar suntem cuminți. De obicei privim oamenii care se plimbă pe-acolo, care uneori vorbesc și cu noi. Și nu sunt prieten chiar cu toți. Sunt doar cu cei cu care mă văd zilnic, dar și cu unii cu care ne întâlnim doar sâmbăta, când vin să trimită geantă la Moldova. E cam așa.” (E., 16 ani)

„Ies cu toată lumea. Am mulți prieteni... Am și un prieten italian, cu care sunt aproape întotdeauna. Dar și cu alții. Eu de îndată ce am venit, m-am împrietenit foarte repede, pentru că sunt afectuos și blând și simpatic chiar. Totuși cel mai bun prieten este unul din România, cu care ne distrăm foarte mult împreună și e foarte drăguț cu mine.” (O., 16 ani)

„Am o gașcă mare. De când ne-am întâlnit, suntem împreună. Mă împac atât cu băieții, cât și cu fetele. Dar prefer băieții, pentru că sunt mai sinceri nu știu cum. Cu ei vorbim și despre lucru, și despre tot, așa cum este cu

adevărat. Am și un prieten cu care discut și mărunțișuri mai personale, cu care am secrete și un raport mai diferit. Avem încredere reciprocă și știm foarte bine cine suntem și de unde, etc.” (M., 17 ani)

„Eu nu ies doar cu un grup. Ies și cu unul și cu altul. Nu am probleme. Am și prieteni și prietene. Până când nu am nici unul foarte apropiat, dar nu mă gândesc mult la acest lucru.” (A., 17 ani)

„Grupul meu e mixt. Mă întâlnesc cu prieteni de la școală și cu cei din afara școlii, dar preponderent cu băieți, pentru că unde sunt și fete, sunt mai multe probleme. Am un prieten ca un frate, dar frecventăm grupuri diferite. Doar uneori eu ies cu ai lui și el cu ai mei.” (S., 15 ani)

„Am mulți prieteni și toți băieți. În fiecare zi ne vedem, vorbim, bem câte o bericică în parc, ne mai luăm peste picior unii cu alții.” (M., 18 ani)

„Eu când vin la Piacenza, mă întâlnesc cu prietenii – prieteni. La Aggazzano am alți prieteni, cu care joc doar fotbal. Mă împac cu toți, dar când vorbești cu unul de-al nostru, parcă te înțelege altfel, fără să-i explici multe lucruri, fără să te strâmbi, fără să-ți faci griji dacă te acceptă sau nu.” (F., 15 ani)

Merge vorba despre diferențele evidente de gen și în alegerea locurilor de întâlnire, care capătă semnificații mediate de stilurile de socializare, conform cărora băieții adolescenți preferă spații nestructurate în exterior, cum ar fi piețe sau parcuri, în timp ce fetele preferă spațiile din interior, cum ar fi casele prietenilor [6, p. 83].

„Noi organizăm seri acasă cu prietenii sau în parc. Depinde. Uneori ne întâlnim unde ne prinde vremea. Dar mai mult în centru, sâmbătă seara.” (M., 15 ani)

„Mergem și cumpărăm ceva la Conad și după – în parcul Giardini Margherita, unde putem bea o bere, fuma. Într-o zi acolo, în altele – ne mutăm: la gară, în centru. Mergem unde vrem.” (V., 16 ani)

„Sâmbătă ieșim împreună și mergem în centru, în parc. Și dacă cineva are mașină – ieșim din oraș. Depinde de situație.” (A., 16 ani)

În timpul observațiilor mele în contextele informale ale orașului, am observat același lucru, declarat de adolescenți. De multe ori, prin locurile orașului pe care le identificasem ca fiind spații privilegiate pentru prezența adolescenților moldoveni, am remarcat faptul că locurile publice erau pline în principal de băieții adolescenți. Fetele, în schimb, mi s-au părut mult mai „invizibile”, întrucât singurele ocazii în care le-am observat prezența au fost în weekend pe străzile comerciale ale orașului.

Am încercat astfel să înțeleg ceva mai mult despre această diferență de vizibilitate în spațiul public și agregarea de gen, ținând cont de unele afirmații care îmi fuseseră oferite de niște profesori de la școala medie „Dante Alighieri” din orașul Piacenza, care au subliniat semnificații particulare ale acestei inegalități de socializare, ce nu pot fi explicate pe baza unei simple logici homofile de gen:

„Sunt părinți moldoveni, care își controlează mai mult fiicele. Nu le lasă să iasă cu băieții. Și vă zic acest lucru pentru că fetele îmi spun chestiile astea și înțeleg că nu au libertatea de a se întâlni cu cine doresc ele.” (G. S., profesor de l. engleză)

„Uitați-vă, fetele nu ies mai puțin ca băieții. Diferența e că ele stau mai mult acasă, cu prietenele.

Când vorbesc cu fetele, ele îmi spun că preferă să meargă acasă la cineva să-și petreacă timpul machiindu--se, coafându-se între ele, să meargă la magazine. Și da – pe ele nu o să le vezi pe stradă într-un grup ca masculii, care fac mereu o turmă, scuzați-mă de expresie. Și-apoi sunt și părinți care nu le permit să iasă cu băieții, mai ales noaptea. De obicei, luni când le întreb cum au petrecut weekendul, moldovencele îmi spun întotdeauna că au fost în ospete la o prietenă și atât.” (A. R., profesor de l. italiană)

Din relațiile adolescentelor, am constatat că părinții moldoveni limitează foarte mult viața acestora, prescriind orare rigide și descurajând relațiile cu subiecții din afara rețelei de prieteni, mai ales dacă sunt bărbați. Această atitudine este adoptată, în opinia noastră pentru că văd în fete acele apărătoare ale tradițiilor familiei, acestea căpătând o valoare centrală în definirea nu numai a comportamentelor individuale, dar și sociale, a întregii unități familiale, precum și un sentiment larg răspândit de protecție față de fete în general:

„Ies cu prietenele și cu verișoarele mele. Tata nu vrea categoric să ies cu băieți, doar cu fete.” (A., 16 ani)

„Mama nu agreează când ies seara. De aceea ies mai mult după-amiaza cu prietenele. Are frică... și-mi zice constant că aici oamenii sunt destul de răi și după ea este periculos să ieși cu oameni necunoscuți. Eu pot să merg undeva cu băieți, dar doar dacă-i cunoaște ea și neapărat să-i zic unde mergem și ce facem.” (A., 16 ani)

„Întotdeauna ies cu o prietenă de-a mea, o prietenă de clasă - Liuba... Mă simt bine cu ea, pentru că vorbim despre noi, despre băieți, școală, alți prieteni... Uneori pot ieși și cu o altă prietenă din Tunisia, dar niciodată cu băieți, pentru că ai mei „iau foc”. Nu pot ieși seara, ci doar după masă. Părinții mei categoric nu mă lasă noaptea nicăieri.” (R., 16 ani)

„Am prieteni... Mai mult prietenesc cu fetele care locuiesc aproape de noi. Dar mă împac foarte bine și cu băieții, doar că nu le spun părinților.” (V., 16 ani)

Totodată, trebuie de avut în vedere că aceste cazuri sunt comune generației de adolescente în general, întrucât formele de control parental sunt răspândite și în rândul adolescentelor italiene, deși într-o manieră mai puțin restrictivă, limitată în mare parte la definirea orarelor pentru întoarcerea acasă după ieșirile de seară, care răspund nevoii părinților de a impune reguli pentru adolescentele minore, care în imaginația colectivă pot fi mai expuse riscurilor din mediul extern [9, p. 72]. Cu excepția acestor cazuri particulare, totuși adolescenții moldoveni au companii mixte, cu participarea fetelor și a băieților, mai ales la ieșirile de seară. Dimensiunea de gen rămâne astfel un factor discriminator, legat mai mult de relațiile mai intime, adică cele inerente cercului restrâns de prieteni, în timp ce grupurile sunt caracterizate de o amestecare destul de frecventă.

❖ *Rolul etniei în alegerile prietenilor*

Etnia reprezintă o altă particularitate a orientărilor prietenoase ale adolescenților moldoveni: poate oferi suport lingvistic în primele etape de sosire, determinată de apropierea unor persoane similare în aceleași contexte și constituie un refugiu în fața refuzului semenilor italieni sau de altă naționalitate. Din aceste motive, afilierea națională este considerată de mulți un indicator excelent, de mare importanță pentru înțelegerea mecanismelor care

direcționează interacțiunea socială, precum și pentru definirea identității și a identificărilor, înțelese ca procesualitate, care sunt articulate în funcție de specificitățile regionale și biografice [3, pp. 63-85].

Astfel, în relațiile de prietenie, etnia, ca componentă obiectivă a identității, dobândită prin naștere, se transformă în identitate etnică, adică într-o componentă subiectivă, determinată de relevanța personală pe care indivizii o atribuie propriei apartenențe etnice și culturale [8, pp. 132-139]. Aceasta înseamnă că, în grupurile prietenoase, adolescenții nu numai că găsesc o referință pentru a acționa, dar și mediul propice prin care descoperă adesea o apartenență, până atunci închisă într-o „peșteră internă”. Această referire la etnie, totuși, nu este niciodată o tendință exclusivă, dictată de o nevoie personală de apartenență, dar este rezultatul dinamicilor intergrupurilor, indisolubil legate de grupurile prezente într-un context, unde statutul acestora este agreat de majoritate: alegerea refugiului în relații panetnice sau dezvoltarea atitudinilor favorabile față de grupul extern, devine o oglindă clară a reprezentării grupurilor etnice într-un anumit context social [4, p. 91]. Din punctul de vedere al adolescenților imigranți, alegerea grupurilor cu conotație etnică sau fără, poate depinde de opinia larg răspândită asupra originilor individuale: procedând astfel, compoziția grupului poate acționa ca o barieră defensivă împotriva lumii exterioare, care dă naștere unor identități înghețate, sau poate reflecta dorința de a se distanța de o imagine negativă, când, dimpotrivă, o face să se obiectiveze în prietenii complet indigene. Din punctul de vedere al societății, grupurile mixte, multiculturale au mai multe șanse să fie acceptate pozitiv, întrucât în ele se evidențiază realizarea inserției râvnite, în timp ce grupurile de „asemănători” au mai multe șanse să sufere prejudiciul majorității, care interpretează asemănarea ca dorință de auto-excludere [11, p. 105].

Apartenența la grupurile etnice este astfel un fenomen complex, care necesită o abordare aprofundată, pentru a fi pe deplin înțeles, mai ales că nu este întotdeauna ușor de identificat care sunt rețelele reale de referință ale adolescenților, care apar în unele cazuri articulate complet contextului de agregare.

Pe parcursul cercetării, am avut avantajul de a le analiza nivelul de interacțiuni în mediul școlar, pentru a sonda practicile relaționale în spațiul academic, unde am remarcat din confesiunile mai multor profesori faptul că, în construirea grupurilor prietenoase există tendința de a alege prietenii care sunt conotate explicit din punct de vedere etnic, deși cu motivații și grade diferite. Astfel, în școala vizată (Școala medie „Dante Alighieri”, orașul Piacenza), prevalența tendinței etnice este foarte marcată în alegerile prietenilor adolescenților moldoveni, ceea ce pare să fie justificat de nevoia de afiliere cu persoanele mai asemănătoare cu ei, cu care pot împărtăși aceeași limbă, mai ales în cazul adolescenților care au sosit recent în Italia și, prin urmare, încă nu sunt pregătiți din punct de vedere lingvistic sau ca răspuns la sarcinile de organizare școlară:

„În clasă am observat că există diviziuni, în funcție de locul de unde provin. Băieții moldoveni se așează în rândurile din spate, sunt foarte confuzi și vorbesc adesea în l. rusă între ei. În băncile centrale și în rândul din dreapta poți vedea mici grupuri de fete românce și

moldovence.” (A. B., Profesor de l. italiană)

„În această școală se pare că adolescenții folosesc limba ca un adevărat marcator de granițe personale. Ei tind să vorbească limba lor în grupuri mici, mai ales în pauze. Am realizat că există într-adevăr o împărțire etnică a spațiilor. În unele cazuri, de fapt, noi, profesorii le cerem să se mute dintr-o bancă în alta, mai ales în cazul băieților moldoveni, care adesea tind să ne batjocoreze în limba lor (l. rusă).” (R. S., Profesor de religie).

„Astăzi, m-am așezat lângă cele două fete moldovence pe care le-am văzut întotdeauna foarte izolate de clasă. Am încercat să discut puțin cu ele și să înțeleg dacă nu vorbeau din timiditate sau dacă au probleme lingvistice. Dar am văzut că una dintre ele este aici de 12 ani și vorbește perfect italiană, pe când cealaltă este aici de un an și are multe dificultăți de a se încadra în clasă, mai ales din cauza limbii. Fetele stau mereu împreună, pentru că în acest fel, cea mai pricepută din punct de vedere lingvistic, îi poate da o mână de ajutor și sprijin celeilalte.” (G. A., Profesor de l. italiană)

Această tendință spre „homofilie etnică” reiese și din relatările adolescenților, luând forma unui proces de socializare și resocializare etnică și lingvistică [11, p. 105], dominat de căutarea unei comunități care să ia forma omogenității sociale. Apartenența la grupul de compatrioți permite astfel găsirea aceluia refugiu în vremuri de dificultate, pentru a face față cerințelor țării-gază, prin sentimentul de a te simți parte dintr-o comunitate care trăiește prin amintiri:

„Primul an a fost urât, pentru că nu puteam vorbi. Apoi mi-am făcut un prieten român în clasa mea și el mă ajuta dacă aveam nevoie. Și așa am rămas prieteni și în afara școlii”. (I., 16 ani)

„Am mai mulți prieteni moldoveni. Cu de-ai noștri gândim la fel. Este mai ușor cumva când nu ești chiar singur, ca la început.” (P., 17 ani)

„Am prieteni destui. Dar cei mai buni prieteni îmi sunt: Olesia, Monica, care e româncă și Valentina din Ucraina. Avem aceeași cultură și reușim să vorbim între noi, să ne înțelegem. Nu știu cum să vă explic..., dar ne înțelegem foarte bine, pentru că gândim la fel despre multe lucruri.” (T., 18 ani)

„Prietenii mei sunt toți din Moldova. Nu știu cum ne-am găsit, dar împreună facem o gașcă solidă și ne simțim absolut liber aici. Ne înțelegem din zbor, mai ales când facem glume de-ale noastre. De obicei vorbim despre mâncare, care ne lipsește aici..., mai ales borșul pe care-l făceau bunicile noastre, „pampuștele”...e frumos!” (S., 17 ani)

Din cele relatate de către adolescenți, am observat multe logici de omogenitate, care-i încurajează să relaționeze aproape exclusiv cu semenii etnici:

„Cu moldoveni. Când am venit aici, mi-am schimbat viața și mi-am făcut noi prieteni, dar mi-am căutat prietenii moldoveni, pentru că cei din țara ta sunt cei mai buni.” (A., 15 ani)

„Prietenii moldoveni...Dar acum nu mă înțeleg atât de bine cu fetele de la noi, pentru că bârfesc mult, vorbesc urât despre moldoveni în general. Dar până la urmă, tot cu moldoveni stau mai mult, că tot e mai bine între noi.” (N., 17 ani)

„Ce să zic... Am prieteni de când eram micuță... și

sunt toți moldoveni. Am și prieteni italieni, dar doar la școală și atât. În rest, mă întâlnesc cu cei ca mine, cu cei ca noi”. (S., 16 ani)

„Am mulți prieteni. Și toți – moldoveni. Eu sunt mereu cu ei. Și mă deranjează, dacă vreți să știți, acei care „se fărâmă” și vor prieteni doar italieni... și „se strâmbă” ca italienii, și is ca dânșii. Ești moldovean – fii moldovean și gata.” (D., 18 ani)

În unele cazuri însă, alegerea prietenilor monoculturale, reprezintă răspunsul interiorizării așteptărilor părinților, care tind să păstreze vie amintirea originilor la copiii lor și să judece negativ educația colegilor italieni, considerați mai problematici și mai obișnuiți cu practicile antisociale:

„Pentru mine, chiar dacă ai crescut aici, nu ești italian. Vei fi întotdeauna moldovean. Și da! Nu suntem toți egali. Tu trebuie să fii acel cine ești și gata.” (E., 16 ani)

„După părerea mea, îți pierzi originile dacă ieși mereu cu prieteni ne-moldoveni. Înainte ieșeam și eu, dar acum părinții nu mă lasă, pentru că am să devin ca cei de-aici.” (M., 16 ani)

„Pe mine mă dezgustă cei care vor să fie italieni, dar sunt moldoveni. Asta, ce? Ți-i rușine să fii moldovean? Să fii ca părinții tăi? Ești un ratat dacă faci asta... Ai mei întotdeauna mă încurajează să ies cu moldoveni, pentru că așa nu uit de unde vin și cine sunt...Și au dreptate. Pentru că eu trăiesc aici, dar nu sunt de aici.” (I., 17 ani)

Unul dintre lucrurile care m-au surprins mult din confesiunile adolescenților a fost că și în grupurile prietenilor, care au fost prezentate ca eterogene din punct de vedere etnic, această atitudine a rămas limitată la prietenii dintre imigranți, excluzând sociabilitatea cu adolescenții italieni: s-au împrietenit cu alți adolescenți, la fel imigranți, considerați la rândul lor străini, pentru că sunt respinși și discriminați în același mod de către adolescenții nativi italieni. În acest fel, apartenența specifică nu este atât de mult partajată, ca legătura cu străinătatea:

„Am prieteni de la Napoli, din Calabria. Am și prieteni moldoveni. Dar de la Piacenza – nu am și nici nu mi-aș dori vreodată. Mie îmi este bine doar cu cei străini ca mine.” (E., 18 ani)

„Am prieteni apropiați dar și cunoscuți... Și o duc bine atât cu moldovenii, românii, dar și cu sicilienii, tunisienii, napolitanii. Doar cu cei de aici nu mă înțeleg. Sunt tare fraieri, cu nasul pe sus și ciudați.” (A., 18 ani)

„Aproape toți de la sud sau români, ucraineni. Pentru că cei de-aici sunt toți mândri, dar e alegerea lor. Chiar și când jucăm fotbal, doar ei urlă că suntem cei de-acolo de c...at..., că le este frică de noi, că suntem proști, etc. Sunt tare rasiști aici. Dar cei de la sud sunt destul de simpatici.” (E., 15 ani)

Astfel, utilizarea etnicității ca strategie defensivă în construirea unei noi identități sociale, într-o țară străină, nu epuizează sensul recurgerii constante la grupul de referință [1, p. 123].

Totodată, în timpul observațiilor mele, am remarcat faptul că mai mult decât o resursă relațională pentru a te însera în lumea socială, etnicitatea funcționează ca răspuns la dinamica intergrupurilor, care sunt diferite unele de altele și indisolubil legate de grupurile prezente într-un context, cu același statut.

În acest sens, adolescenții nu aleg să aibă prieteni străini, pur și simplu pentru că se simt egali cu alți migranți, dar o fac pentru că simt că sunt percepuți negativ de către localnici, în virtutea stigmatizării [7, p. 66], care le este transmisă de părinți într-un mod ineluctabil: radicalizarea apartenenței are loc acolo unde etnia de origine este punctată ca trăsătură stigmatizatoare, catalogând adolescenții ca imigranți de a doua mână.

„Adolescenții italieni în clasă sunt cu toții grupați într-o parte. Această formă de izolare o observ și în pauze, când se împart în grupuri mici, pentru a ieși la o cafea. Nu stau niciodată alături de tovarășii lor străini și aproape că îi ignoră. Deci, faptul de a fi colegi de clasă este doar o coincidență dictată de școală. Și pot să zic că și în afara școlii, rareori văd grupuri mixte, referindu-mă la prezența italienilor.” (M. Z., Profesor de religie)

„Astăzi, în timpul pauzei, un băiat moldovean mi-a spus că urăște oamenii din Italia. Iubita lui este originară de aici și prietenii ei nu agreează relația lor. Și l-am întrebat deci, care ar putea fi motivul unei astfel de atitudini nemotivate și el a răspuns: „italienii sunt toți rasiști, toți ne urăsc, se împacă doar între ei. Ei nu suportă străinii..., sunt proști, care se cred cine știe cine, pentru că au bani... Dar noi moldovenii suntem mai buni și știți de ce? Pentru că avem suflet, pe când ei au doar bani și nimic mai mult.” (A. B., Profesor de religie)

Contactul dintre adolescenții indigeni și adolescenții imigranți are, așadar un caracter obligatoriu. Prieteni în clasă, pentru că sunt forțați de sistemul școlar, unde împart timpul și spațiul comun, dar străini în exterior.

„Pentru mine, italienii sunt rasiști... Nu am un grup stabil, dar amestecat. Totuși, majoritatea suntem moldoveni și români. Nu am prieteni italieni, pentru că sunt răi. Sunt rasiști..., contra italienilor de la sud și împotriva străinilor... Ei se împacă doar între ei.” (V., 17 ani)

În același context, se evidențiază o convergență de fond, între rasism și rasismul returnat: nu numai că se consideră diferiți pentru că sunt străini, dar această hetero-definiție produce o formă de autoexcludere, care ia forma dezvoltării propriilor particularități etnice:

„Eu mă împac cu prietenii mei moldoveni. Ne înțelegem bine și ne simțim la fel de bine împreună. Italienilor nu le plac străinii. Dar până la urmă, noi suntem mai buni decât ei. Pentru că noi avem valori, respectăm părinții noștri, prietenii..., pe când ei se gândesc doar la conturile din bancă.” (M., 17 ani)

„Prietenii mei sunt moldoveni... Italienii mă deranjează cumva..., prea des nu-și văd de treaba lor. Se uită cu dispreț la noi, ne vorbesc pe la spate, ne judecă..., chiar dacă nu știu nimic despre noi, despre viața noastră aici. Dar eu sunt mândru de țara mea. Și chiar nu vreau să fiu italian. Da, eu locuiesc aici, dar sunt moldovean.” (S., 16 ani)

Asistăm la o înrădăcinare într-o apartenență și identitate reificată: adolescenții moldoveni ajung să-și revendice etnia prin intermediul sporirii și/sau accentuării unui anumit set de trăsături culturale specifice, recunoscute social, care se pot transforma într-un proces de inversare-amplificare a stigmatului, sub forma mândriei etnice [12, pp. 27-43]. Are loc, ceea ce

Goffman definește aliniere la grupul intern: când adevăratul grup de referință al adolescentului migrant este cel alcătuit din cei, care suferă ca el propriile sale privațiuni, trăind propriul stigmat și împărtășind aceleași dificultăți de integrare [6, p. 83].

În același timp, această insistență asupra originilor, justifică neîncrederea adolescenților autohtoni, întărind discriminarea și prejudecățile reciproce, într-un cerc vicios, care poate conduce la un impas relațional, indus de practicile de auto-excludere reciprocă [11, p. 105]. Practic, adolescenții moldoveni se reunesc în rețele de prieteni, care nu iau în considerare în mod absolut nativii italieni, percepuți ca distanți și rasiști, în același timp, aceștia preferând prietenii locale, pentru că percep o incompatibilitate lingvistică și culturală în semenii lor străini.

„Toți de aici. Sunt din același liceu. Doar că acum ne-am distanțat un pic, pentru că de când unele dintre ele frecventează români și moldoveni (nu vă supărați...), au început să se schimbe cumva..., modul de a gândi, de a vedea lucrurile, mentalitatea. Eu înțeleg că e normal să ne schimbăm, dar așa de repede, de la o zi la alta..., mi se pare că nu e normal.” (G., 17 ani, adolescentă italiană)

„Am mai mulți prieteni italieni. De când sunt în această școală am cunoscut moldoveni, români, băieți din Ucraina, dar nu-i văd ca prieteni. Da, pot să stau cu ei la vorbă, dar nu cred că aș lega o adevărată prietenie. Eu nu sunt rasiștă, ci pur și simplu văd lucrurile diferit de dânsii. De aceea mă împac și mă simt mai bine cu cei de aici.” (A., 18 ani, adolescentă italiană)

Este important să concretizăm totuși, că discriminarea practică de adolescenții nativi nu este univocă, dar ia forme diferite, în funcție de grupurile etnice de referință. Deci, anumite grupuri pot fi considerate mai negative decât altele, în virtutea apartenenței, categoriei etnice, care servesc unei istorii a prejudecăților înrădăcinate în conștiința colectivă, ca urmare a migrațiilor anterioare ale adulților:

„Toți din Italia. Mai vorbesc cu niște napolitani, dar cu străinii – nu... A fost doar o perioadă când o prietenă se întâlnea cu un român, dar născut în Moldova, cu care chiar s-a logodit..., dar pe mine nu mă convingea prea mult acest lucru. Ei bine, este adevărat că nu era din Maroc sau din Albania, dar oricum nu am încredere parcă. Nici eu nu știu de ce...Știți, aici se aud atâtea lucruri despre cei care vin...” (J., 15 ani, adolescentă italiană)

În concluzie, în baza problematicilor evidențiate, putem afirma faptul că adolescenții imigranți moldoveni din Italia experimentează o socialitate destul de limitată și chiar limitativă în relațiile pe care le leagă cu semenii lor. În acest sens, unul dintre cele mai evidente aspecte este legat de etnie, care-și asumă o valoare centrală în definirea grupului de prieteni. Astfel, dacă în cadrul școlii, adolescenții demonstrează semne de împărtășire și participare pozitivă în numele colegialității, în afara acesteia relațiile cu semenii autohtoni sunt aproape inexistente, lăsând loc unei divizări rigide, într-o societate caracterizată prin bariere insurmontabile, uneori percepută ca plină de prejudecăți și destul de închisă spre adolescenții imigranți.

Referințe bibliografice:

1. AMBROSINI, M., BUCCARELLI, F. Ai confini della cittadinanza. Processi migratori e percorsi di integrazione in Toscana, 2009, Milano: Franco Angeli, p. 123.
2. BESOZZI, E., COLOMBO, M., Santagati M. Giovani stranieri, nuovi cittadini. Le strategie di una generazione ponte, 2009, Milano: Franco Angeli, p. 147.
3. COLOMBO, E. Molto più che stranieri, molto più che italiani. Modi diversi di guardare ai destini dei figli di immigrati in un contesto di crescente immigrazione. In: *Mondi migranti*, 2005, Vol. 1, pp.63-85.
4. DEMETRIO, D., FAVARO, G. Bambini stranieri a scuola. Accoglienza e didattica interculturale nella scuola dell'infanzia e nella scuola elementare, 2004, Firenze: La Nuova Italia, p. 91.
5. DI NICOLA, P. Amichevolmente parlando. La costruzione di relazioni sociali in una società di legami deboli, 2002, Milano: FrancoAngeli, p. 120.
6. GOFFMAN, E. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, 1968, New York: Doubleday, p. 83.
7. GOFFMAN, E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Prentice Hall, 1970, New Jersey: Englewood Cliffs, p. 66.
8. MANCINI, T., SECCHIAROLI, G. Processi di integrazione e costruzione dell'identità nei preadolescenti immigrati. In: CORSARO, P. *Processi di sviluppo nel ciclo di vita. Saggi in onore di Marta Montanini Manfredi*, 2003, Milano: Unicopli, pp. 132-139.
9. MARMOCCHI, P. Nuove generazioni. genere, sessualità, rischio tra gli adolescenti di origine straniera, 2012, Milano: Franco Angeli, p. 72.
10. PAHL, R. *On Friendship*, 2000, Cambridge: Polity, p. 201.
11. PALMONARI, A. *Psicologia dell'adolescenza*, 1993, Bologna: Il Mulino, p. 105.
12. RIVERA, A. Etnia-etnicità. In: GALISSOT, R., KILANI, M., RIVERA, A., *L'imbroglione etnico in quattordici parole-chiave*, 2001, Bari: Dedalo, pp. 27-43.
13. TOURAINE, A. Libertà, uguaglianza, diversità. Si può vivere insieme?, 1998, Milano: Il Saggiatore, p. 54.

CZU 159.955

<https://doi.org/10.52507/2345-1106.2022-2.27>

CONTROVERSE TERMINOLOGICE ȘI DIVERSITATEA ACCEPȚIUNILOR OFERITE CREATIVITĂȚII

VRÎNCEANU Vasile,

doctorand,

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

vasilevranceanu1957@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1510-5935>

REZUMAT

În literatura din domeniu explorăm controverse terminologice și diversitatea accepțiunilor oferite creativității în baza mai multor autori. Menționăm faptul că s-a scris enorm de mult pe tema creativității. Nu credem că mai există un alt domeniu al cercetării științifice mai prolific cantitativ și cu o istorie comparabil de scurtă. Protagonistii comunității creativității vin din orizonturi epistemologice extrem de diferite (pedagogie, psihologie cognitivă, psihologie socială, parapsihologic, psihopedagogia excelenței sau a talentelor, critica artei, dar și afaceri, medicină, inginerie, științe economice, religie etc.) sugerând un domeniu difuz, fie excesiv de permisiv amatorilor, fie, dimpotrivă, rezervat doar unora, supra-specializați pe câte un aspect al fenomenului creativității.

Cuvinte-cheie: creativitate, gândirea laterală, gândire divergentă, gândire creativă, produse creative.

TERMINOLOGICAL CONTROVERSIES AND THE DIVERSITY OF ACCEPTANCES GIVEN TO CREATIVITY

VRNCEANU Vasile,

PhD student,

"Ion Creangă" State Pedagogical University

vasilevranceanu1957@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1510-5935>

SUMMARY

In the literature in the field, we explore terminological controversies and the diversity of meanings given to creativity based on several authors. We mention the fact that an enormous amount has been written on the topic of creativity. We do not believe that there is another field of scientific research more quantitatively prolific and with a comparably short

history. The protagonists of the creativity community come from extremely different epistemological horizons (pedagogy, cognitive psychology, social psychology, parapsychological, psychopedagogy of excellence or talents, art criticism, but also business, medicine, engineering, economic sciences, religion, etc.) suggesting a diffuse field, either excessively permissive to amateurs, or, on the contrary, reserved only for some, over-specialized in one aspect of the creativity phenomenon.

Key words: creativity, lateral thinking, divergent thinking, creative thinking, creative products.

Introducere. Fenomenul creativității, implicit conceptul, sunt încă subiecte de controversă. Cu aproape două decenii în urmă, J. Kathena făcea o sinteză a datelor privind conceptul de creativitate, în termeni rămași încă valabili: „Creativitatea este un fenomen ambiguu, cu o descriere incompletă și o măsurare nesigură. Datorită largii sale utilizări, termenul a fost asociat cu comportamentul creativ și cu procesele mintale care se distribuie pe un continuum cognitiv-emoțional, complicat de diferitele opinii asupra sursei sale energetice. Clasificările teoretice se referă la creativitate ca la un fenomen: cognitiv, rațional și semantic; personal și ambiental relativ la practicile din copilărie; ca la un înalt nivel al sănătății mintale; ca freudist; ca la un fenomen psihedelic; ca definitiv; ca behaviorist; ca dispozițional” [8, p.322].

În acest context, considerăm creativitatea ca pe un fenomen complex, unitar și dinamic, care angajează întreaga personalitate umană, implicând structura bio-psiho-socială și culturală a personalității (recunoscută ca potențial creativ) și anumiți factori externi, pentru a realiza cea mai înaltă formă de manifestare a comportamentului uman (creativitatea actualizată, manifestă), finalizată prin producerea noului cu valoare socială, fie el concret sau abstract.

Problema creativității și dezvoltarea aptitudinilor creative nu este nouă, dar ea se pune astăzi mai pregnant grație faptului că societatea contemporană, dezvoltarea științifică solicită mai mult ca oricând *creativitatea umană* – progresul social și economic fiind în mare măsură dependent de cantitatea de imaginație, de ingeniozitate și originalitate investite în activitățile desfășurate de om în diverse domenii [2, p.6].

Termenul de „creativitate” este lansat de oamenii de știință din S.U.A. la simpozionul organizat de Universitatea Statului Michigan cu aportul unor specialiști de renume. Lucrările simpozionului au fost publicate sub redacția lui H. H. Anderson cu titlul „Creativitatea și cultivarea ei” în anul 1959 și au fost traduse în mai multe limbi de circulație internațională. Simpozionul deschide drumul cercetărilor într-un domeniu fascinant, de mare interes, practic aplicativ și fundamental. Disciplinele importante, în special psihologia, înregistrează succese remarcabile în cunoașterea și explicarea procesului creativ. De la psihologie și sociologie creativitatea a intrat și în sfera pedagogiei, care practică metode creative și conține acțiunea educativă la scara vieții omului și a întregii societăți [4, p.98].

Cel care introduce termenul de creativitate în psihologie este G. Allport, în 1937, dar acesta îl reducea la cele de atitudini, inteligență sau trăsături temperamentale; astfel, autorul apreciază că fenomenul creativității desemnează un ansamblu de trăsături proprii fiecărui individ la un anumit nivel, iar potențialul creativ existent la toți oamenii poate fi actualizat și dezvoltat.

Dar, înainte de folosirea termenului propriu-zis, conceptele instrumentale erau cele de invenție, inovație, descoperire, dotație, aptitudine, geniu [3, p.3].

Astfel, F. Galton, în *Hereditary Genius*, consideră că factorul determinant al forței creatoare este ereditatea, neglijând astfel, contribuția factorilor socio-educationali. După ce în secolul al VIII-lea cercetările au fost centrate pe procesele intelectuale, în perioada interbelică se subliniază importanța factorilor non-intelectuali (afectivi, morali, atitudinali) pentru procesul creator.

Rezultate și discuții. Interesul psihologiei și al filosofiei pentru creativitate este de dată relativ recentă. Până în anii '50 ai secolului al XX-lea, atenția psihologilor era centrată pe analiza procesului de creație considerat ca un fenomen rar, prezent exclusiv la elitele științifice și la marii creatori de opere literare și artistice. În perioada postbelică, creativitatea apare ca o necesitate socială și economică, devenind obiect de cercetare de sine stătător. Evoluția rapidă a societății industriale, dezvoltarea concurenței, rapiditatea transformărilor sociale au impus modul creativ ca fiind esențial în adaptarea la exigențele societății contemporane. Ca atare, interesul se deplasează de la creatori la individul creativ, de la studiul creației la nivelul unei elite la studiul creativității pe o scară mult mai largă [1, p.24].

„Fiecare om are o creativitate potențială. Unii o exprimă prin creativitatea lor artistică sau științifică, dar și alții pot proba creativitatea, deoarece aceasta se definește ca fiind procesul de realizare a ceva nou. Acest ceva nou poate fi creat, poate fi o idee, un plan, o prietenie nouă” [7, p.199].

Fiecare din aceste activități cuprind un element de noutate, de originalitate și de diferență. „Creativitatea - spune J. Bruner - poate să se exprime în exercitarea unei meserii, în raporturile afective, ceea ce înseamnă că creativitatea pune în evidență următoarele idei:

- toate ființele umane sunt capabile de creativitate - aceasta făcând parte din patrimoniul nostru individual;
- nu este necesar să fii geniu pentru a fi creativ;
- creativitatea poate fi stimulată și dezvoltată prin experiențe de viață și prin programe specializate.

În literatura de specialitate, sunt descrise multe și diverse definiții ale creativității. Vom menționa numai câteva dintre ele:

1. Creativitatea este procesul prin care se focalizează, într-o sinergie de factori (biologici, psihologici, sociali), întreaga personalitate a individului și care are drept rezultat o idee sau un produs nou, original, cu sau fără utilitate și valoare socială.

2. Creativitatea este capacitatea esențială și integrală a persoanei, rezultată din activitatea conjugată a tuturor funcțiilor sale psihice (intelectuale, afective, volitive), conștiente și inconștiente, native și dobândite de ordin biologic, psihofiziologic și social, implicată în producerea ideilor noi, originale și valoroase.

3. Creativitatea este capacitatea de a produce idei noi și originale, descoperiri, invenții, acceptate de comunitatea de experți, ca fiind adevărate valori științifice, estetice, sociale, artistice sau tehnice [2, p.24].

În prima definiție, *creativitatea* este calificată ca proces, în timp ce în alte două – ca o capacitate, ca produs ce poate avea sau nu valoare socială. Astfel, creativitatea este o formațiune și o *structură psihologică a personalității*, care cuprinde atât procese și capacități, cât și alte fenomene psihice relevante ei. Atunci când această formațiune este pusă în funcțiune, ea realizează un produs creativ, care înseamnă o idee, o invenție, un dispozitiv tehnic, o teorie sau concepție științifică, o

metodă, un principiu, descoperite prin intermediul creativității [ibidem, p.24].

Creativitatea are mai multe accepțiuni: *desfășurare procesuală* (care presupune exigența mai multor faze: pregătirea, incubația, iluminarea și elaborarea), *formațiune complexă de personalitate*, care implică o dispoziție generală spre nou (susținută de trebuințe, motive, aspirații, convingeri, influențată de factori cognitivi, atitudini, aptitudini) și *produs* (rezultatele creativității se caracterizează prin: noutate, originalitate, productivitate, valoare și utilitate socială) [5, p.230].

Astăzi, creativitatea a dobândit accepțiuni diferite, dar și unele unilaterale, precum este redat în tabelul nr. 1.

Tabelul 1. Diversitatea accepțiunilor oferite creativității în baza mai multor autori

Accepțiuni	Autori	Accepțiuni	Autori
1. Inteligență fluidă	R.B. Cattell	8. Gândire divergentă	J.P. Guilford
2. Gândire direcționată creatoare	E. Hilgard	9. Imaginație creatoare	Th. Ribot, J. Piaget
3. Rezolvare specifică de probleme	A. Newell, J.C. Shaw, H.A. Simen	10. Capacitatea de a descoperi noi moduri de rezolvare a problemelor	N. Rogers
4. Rezolvare specifică de probleme slab structurate	J. Bruner	11. Gândire laterală	E. de Bono
6. Potențial creativ	A. Stoica	12. Imaginație constructivă	A. Osborn
7. dispoziția de a face sau de a recunoaște inovații valoroase	H. D. Lasswell	13. Sensibil față de probleme	V. J. Levy

Revenind la procesele psihice care contribuie la creativitate, să analizăm rolul gândirii, atitudinilor, aptitudinilor și structurilor motivaționale și afective.

Gândirea laterală presupune folosirea unui set de tehnici prin intermediul cărora se aduc noi interpretări temelor luate în discuție. De Bono vorbește despre șase tipuri de gândire, denumite metaforic „pălării”. Cea albă implică analiza obiectivă a informațiilor. Pălăria neagră este gândirea logică, prin care sunt analizate critic faptele, datele. Pălăria roșie are în vedere conținutul emoțional al mesajelor, analiza intuitivă a acestora. Pălăria galbenă permite trecerea de la aspectele teoretice la cele practice - viziune pozitivă asupra concretizării ideilor. Pălăria verde se bazează pe gândirea divergentă și creativitate, stimulând recombinații ale ideilor, încărcate de originalitate, subtilitate. Pălăria albastră este răspunzătoare de reflecții ale reflecțiilor, prin care sunt selectate și formulate noi întrebări.

Gândirea divergentă (parcursarea drumului de la unitate la diversitate, de la sintetic la analitic, combinându-se elementele pentru a se obține cât mai multe variante, explorându-se și activându-se cât mai multe structuri verbale și figurale), gândirea euristică (demers mental ramificat, explorarea ipotezelor și reformularea, crearea unor noi) influențează de asemenea creativitatea [5, p.231].

J. Piaget, în lucrarea sa „Despre natura creativității”, expune o concepție interesantă despre esența *gândirii creative* și căile ei de dezvoltare. Autorul evidențiază două probleme: problema surselor de creativitate și problema mecanismelor creativității: în ce condiții se manifestă, ce reprezintă acest proces, cum creează omul ceva nou, ce nu a existat anterior.

Autorii concepției creativității din Rusia: B.T.

Кудрявцев, В.С. Юркевич, В.Н. Дружинин (1996), Д.Б. Богоявленская (1971) ș.a. subliniază că creativitatea este o proprietate generală a personalității, care influențează productivitatea indiferent de domeniul activității.

Mai târziu, *В.Н. Дружинин* observă că creativitatea și inteligența generală sunt aptitudini ce determină rezolvarea problemelor complicate, dar joacă un rol divers la diferite etape ale acestui proces. În opinia lui *Б. Теплов, С. Рубинштейн* și altor psihologi vestiți, condiția principală pentru dezvoltarea creativității și prima sarcină a oricărei instruirii specializate este formarea unei personalități creative. Problema dezvoltării personalității subiectului cu anumite deficiențe și a influenței pe care o exercită creativitatea asupra ei a fost abordată prin prisma teoriei constructivismului psihosocial a lui *Л.С. Выготский*. Conform acesteia, interacțiunile psihosociale de care beneficiază individul în procesul de dezvoltare îi vor influența personalitatea, psihicul, capacitatea intelectuală.

Un model mai recent asupra nivelurilor de manifestare ale creativității îi aparține lui J. Sternberg, elaborat în 1999, fiind astfel, descrise **8 tipuri de produse creative**, prin raportare la contribuția acestora la programul domeniului de creație: *copia sau replica* presupune o contribuție creativă minimă, respectând paradigma de la care s-a pornit; *redefinirea* prin care se formulează o nouă perspectivă în care este văzut statutul curent al domeniului; *progresul* presupune încercarea de a deplasa un domeniu în direcția în care se îndrepta deja, până la un anumit nivel la care să aibă acces și ceilalți; *noutatea prematură* apare atunci când un progres dintr-un domeniu apare înainte ca ceilalți să fie pregătiți, într-un moment în care stadiul general de dezvoltare al epocii

face imposibilă înțelegerea și acceptarea noutății; *redirecționarea* este încercarea de a deplasa domeniul într-o direcție nouă și diferită, cum a fost producția modernă de masă, introdusă de H. Ford în construcția de automobile, astfel, fiind influențate natura forței de muncă și economiile țărilor, ajungându-se la tehnici corelate, cum este automatizarea; *reconstrucția* înseamnă a deplasa domeniul înapoi la punctul anterior ultimei deplasări, astfel încât să se deplaseze din nou, dar într-o direcție diferită de cea avută în trecut; *reinițierea* este o încercare de a deplasa domeniul spre un punct diferit și încă neatins, apoi de a deplasa domeniul într-o nouă direcție din acel punct; *integrarea* este încercarea de a aduce progresul într-un domeniu prin asocierea a două sau mai multe contribuții din trecut, care până atunci fuseseră considerate distincte sau chiar opuse [6, p.130].

Influența motivației și afectivității asupra creativității se explică prin faptul că acestea oferă suportul energetic necesar. Interpretările psihanalitice au subliniat că fundamentul fiecărui act creativ este dat de sublimarea unor tensiuni, conflicte inconștiente. Inventivitatea, inovația pornesc de la dorința de optimizare, de găsirea unor rezolvări ingenioase unor situații problematice, deficitare, dorință în spatele căreia se află pasiunea (proces afectiv superior) pentru domeniul respectiv. Motivele „de creștere”, de auto-actualizare mediază activitatea creativă [5, p.232].

În sinteză, menționăm faptul că psihologii și pedagogii se referă la termenul „om *creativ/dotat*

(*supradotat* sau *superior dotat*)/*exceptional* (de-asupra mediei)/*talentat/creativ/cu performanțe superioare* (academice sau creative). La autorii români găsim întreaga scală de preocupări: pentru supradotare (cartea lui Mihai Jigău, *Copiii supradotați*, 1994; V. Belous, B. Plahteanu și G. Doncean, *Valorificarea potențialului supradotaților*, 2001), preocupări pentru talente (Carmen Crețu, *Politica promovării talentelor*, 1995; *Psihopedagogia succesului*, 1997), pentru *Copiii superior înzestrați* (lucrarea cu același titlu a lui Al. Roșea din 1941), în fine, preocupări privind „creativitatea” (prezente la majoritatea autorilor: Paul Popescu-Neveanu, Al. Roșca, Mihaela Roco, Grigore Nicola, Marian Bejat, Mariana Caluschi, Carmen Crețu, Anca Munteanu, Ana Stoica-Constantin ș.a.).

Concluzii.

1. Definițiile de mai sus, ca și numeroase altele, sânt sintetice și evidențiază ideea de excepționalitate, dar nu tranșează cea mai importantă ambiguitate a termenului.

2. Dotarea face trimitere la inteligență, inclusiv randament, atâta timp cât învățarea și sistemele de învățământ activează în special funcțiile intelectuale, sau la aptitudini și/ au talente speciale, care se manifestă în sectoare bine delimitate.

3. Deruta crește atunci când autorii din toate culturile și perioadele istorice (din prima jumătate a secolului XX încoace) folosesc perechea conjunctivă „supradotare și talent”, dar în context nu diferențiază cele două concepte.

Referințe bibliografice:

1. DRUȚĂ, M.-E. Cunoașterea elevului. București: Aramis Print, 2004, 112 p. ISBN 973-679-097-5
2. FURDUI, E. Creativitatea – resursă psihologică pentru învățarea pe tot parcursul vieții a persoanelor cu dizabilități. Ghid metodologic. Chișinău: Lyceum. 2018. Accesat: 13.10.2022. Disponibil: https://ise.md/uploads/files/1548325265_furdui.pdf
3. MURGU, M. Psihologia creativității. Accesat: 13.11.2011. Disponibil: https://www.academia.edu/13076230/Psihologia_creativitatii
4. POPESCU, S., POPESCU, A. Repere psihologice de dezvoltare capacităților creative la studenții facultăților inginerești. Accesat: 13.10.2011. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/98-102_38.pdf
5. STĂNCULESCU, E. Psihologia educației. De la teorie la practică, Ediția a II-a, București: Universitară, 2013, 351 p. ISBN 978-606-591-766-8
6. STOICA-CONSTANTIN, A. Creativitatea pentru studenți și profesori. Iași: Institutul European, 2004, 247 p. ISBN: 973-611-307-8
7. HERRMANN, N., Les dominances cerebrales el la creativite, Retz, Paris, 1992, 368 p. ISBN 978-2725614083
8. KHATENA, J. Research Potențial of Imagery and Creative Imagination. În: Isaksen S. Frontiers of Creativity Research: Beyond the Basic s, Bearly Limited, Buffalo, NY. 1987

Bun de tipar 28.10.2022.

Format A4

Coli de tipar 17,1. Coli editoriale 16,43.

Tipar Digital. Hârtie offset. Garnitura Times New Roman
Comanda nr. 101. Tirajul 200 ex.

Centrul editorial USEM

www.usem.md

Tipografia
„ADRILANG SRL”